

Partnerschapsovereenkomst Nederland 2014-2020

7 augustus 2014

Partnerschapsovereenkomst Nederland 2014-2020

Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling

Europees Sociaal Fonds

Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling

Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij

7 augustus 2014

Voorwoord¹

In 2014 start de nieuwe periode voor de Europese Structuur- en Investeringsfondsen. Het gaat in Nederland om zeven nationale en regionale programma's van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling en het Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij. De inzet van deze fondsen is zoals afgesproken voor de eerste keer samengebracht in één strategisch document, de Partnerschapsovereenkomst. Deze bied ik u aan, mede namens de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

De Nederlandse Rijksoverheid heeft intensief samengewerkt met medeoverheden en andere partners om een Partnerschapsovereenkomst te realiseren waaruit een gefocuste en doelmatige inzet van de fondsen blijkt, die aansluit bij de maatschappelijke uitdagingen in Nederland en de doelstellingen van Europa voor 2020. De periode 2014-2020 biedt nieuwe kansen en uitdagingen op het gebied van innovatie, concurrentiekracht, arbeidsparticipatie, sociale inclusie, duurzaamheid en koolstofarme economie. De inzet van de fondsen wordt breed onderschreven door de betrokken ministeries, regionale en lokale overheden en sociale en maatschappelijke partners. Daarmee dragen de Europese Structuur- en Investeringsfondsen bij aan toekomstgerichte, sterke regio's, een concurrerend Nederland, en Europees beleid dat tastbaar is voor iedere burger.

Sharon A.M. Dijkma
Staatssecretaris Economische Zaken

¹ De Partnerschapsovereenkomst is 6 maart 2014 formeel bij de Europese Commissie ingediend. Dit document is naar aanleiding van de reactie van de Europese Commissie op onderdelen aangevuld en aangepast in bijgaande versie van 7 augustus 2014.

Inhoudsopgave

1.	BIJDRAGE ESI-FONDSEN AAN SLIMME, DUURZAME EN INCLUSIEVE GROEI	6
1.1	ANALYSE ONTWIKKELBEHOEFTE	6
1.2	SAMENVATTING EX ANTE EVALUATIES	49
1.3	GEKOZEN THEMATISCHE DOELSTELLINGEN EN VERWACHTE RESULTATEN	53
1.4	BESCHIKBAAR EUROPEES BUDGET PER THEMATISCHE DOELSTELLING EN VOOR KLIMAATVERANDERING	70
1.4.1	Indicatieve verdeling Europese middelen per thematische doelstelling per fonds	70
1.4.2	Geschat Europees budget voor klimaatverandering	73
1.5	HORIZONTALE THEMA'S EN BEGINSELEN	73
1.5.1	Partnerschap	78
1.5.2	Gelijkheid, non-discriminatie en toegankelijkheid	80
1.5.3	Duurzame ontwikkeling	83
1.5.4	Horizontale beleidsdoelstellingen	87
1.6	LIJST VAN PROGRAMMA'S MET JAARLIJKSE BUDGETTEN	87
1.7-1.9	VERSHUIVING VAN MIDDELEN TUSSEN REGIOCATEGORIEËN EN TUSSEN DOELEN, EN VAN TECHNISCHE BIJSTANDSMIDDELEN	88
1.10	TOEWIJZING IN VERBAND MET DE PRESTATIERESERVE	89
2.	REGELINGEN OM EEN DOELMATIGE UITVOERING TE REALISEREN	90
2.1	SYNERGIE, SAMENWERKING EN COÖRDINATIE	90
2.2	ADDITIONALITEIT	101
2.3	EX ANTE VOORWAARDEN	101
2.4	EEN SAMENHANGEND PRESTATIERAAMWERK	136
2.5	ADMINISTRATIEVE CAPACITEIT	137
2.6	ADMINISTRATIEVE LASTENREDUCTIE	142
3.	TERRITORIALE ONTWIKKELING	150
3.1	REGELINGEN DIE ZORGEN VOOR EEN GEÏNTEGREERDE AANPAK VAN HET GEBRUIK VAN ESI-FONDSEN VOOR TERRITORIALE ONTWIKKELING VAN SPECIFIEKE SUB-REGIONALE GEBIEDEN	150
3.1.1	Community-led local development (vanuit de gemeenschap geleide lokale ontwikkeling)	150
3.1.2-3.1.3	Geïntegreerde territoriale investeringsprogramma's & Duurzame stedelijke ontwikkeling	153
3.1.4	Prioritaire gebieden voor (Europese) Territoriale Samenwerking	155
3.1.5-3.1.6	Specifieke geografische gebieden	157
4.	EEN EFFICIËNTE IMPLEMENTATIE	158
4.1	ELEKTRONISCHE DATA-UITWISSELING	158
	BIJLAGE: OVERZICHT PARTNERS DERDE SCHIL	161

1. Bijdrage ESI-fondsen aan slimme, duurzame en inclusieve groei

1.1 Analyse ontwikkelbehoeften

In deze paragraaf wordt uitgebreid ingegaan op de ontwikkelbehoeften en het groeipotentieel van Nederland. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- De economische uitgangssituatie van Nederland
- Nederlandse regio's uitgelicht
- Uitgangssituatie ten opzichte van nationale Europa 2020 doelen
- Landen specifieke aanbevelingen
- Nationaal beleidskader
- Ervaringen operationele programma's 2007-2013

Vervolgens wordt ingegaan op de financieringsprioriteiten waar Nederland op inzet, met daarna een toelichting per fonds.

Economische uitgangssituatie van Nederland

Nederland is internationaal gezien een welvarend land. Het Bruto Binnenlands Product (BBP) per inwoner is in Nederland ongeveer 28% hoger dan het gemiddelde van de EU-28². Nederland staat op de achtste plaats op de ranglijst van het World Economic Forum van meest concurrerende economieën. Qua arbeidsproductiviteit per gewerkt uur scoort Nederland goed met een vijfde plek op de mondiale ranglijst³. De Nederlandse universiteiten staan hoog in gerenommeerde ranglijsten als Times Higher Education Supplement. Binnen Europa is Nederland in de Innovation Union Scoreboard van 2013 gestegen naar de vijfde plaats van meest innovatieve economieën, onder andere door een stijgend aantal innovatieve midden- en kleinbedrijven (mkb). De Nederlandse concurrentiepositie is daarnaast sterk dankzij een goede infrastructuur en een gunstig ondernemingsklimaat.

De investeringen in Research & Development (R&D, zowel publiek als privaat) bedroegen in 2012 2,16% van het BBP, wat hoger ligt dan het Europees gemiddelde, zie tabel 1. Het aandeel van bedrijven in de R&D-uitgaven bedraagt circa 57%. De R&D-uitgaven in de private sector zijn gestegen van 1,14% van het BBP in 2011 naar 1,22% in 2012⁴. Het niveau van wetenschappelijk onderzoek in Nederland is hoog. Nederlandse wetenschappelijke artikelen worden vaak geciteerd en de inkomsten uit het buitenland uit licenties en het aantal aangevraagde octrooien liggen hoog. De banden tussen de wetenschap en het bedrijfsleven zijn het afgelopen jaar versterkt. Dit wordt ook geconstateerd in de landenspecifieke aanbevelingen van 2013 voor Nederland. Het bedrijfslevenbeleid 'Naar de top' verkeert in de implementatiefase.

2 Statline, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=teco0114>.

3 Zie tabel 8 van the Conference Board, Total Economy Database, januari 2013 (http://www.conference-board.org/retrievefile.cfm?filename=SummaryTable_hc_Jan152013v21.pdf&type=subsite).

4 Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline.

Tabel 1: Verschillende indicatoren Nederlandse uitgangssituatie (2012)⁵

	BBP per inwoner (in euro's)	Arbeidsparticipatie (beroepsbevolking als % beroepsge-schikte bevolking)*	Arbeidsproductiviteit (per gewerkt uur)	Totale R&D-uitgaven (in procenten BBP)**
EU-28	23.100	63,8	32,1**	2,06
Eurozone	25.700	63,7	37,1	2,14
Nederland	32.700	70,8	45,6	2,16

* Internationale definitie, 15-74 jaar, baan telt vanaf 1 uur, werkloos wanneer beschikbaar voor baan binnen twee weken

** Gemiddelde van EU-27

*** Voorlopige cijfers over 2012

Algemeen economisch beeld

De afgelopen vier jaar is Nederland drie maal getroffen door een recessie. De Nederlandse economie kruipt nu voorzichtig uit het dal. Naar verwachting van het Centraal Planbureau (CPB) zal de economie in 2013 als geheel met 1% zijn gekrompen en in 2014 met 0,5% groeien.

In een conjuncturele cyclus begint het economisch herstel in Nederland normaal gesproken met een toename van de uitvoer, waarna de investeringen en de consumptie volgen. Met enige vertraging zal de werkgelegenheid aantrekken. Dit is ook nu het economische beeld. De export heeft in 2012 en 2013 als geheel al een positieve groeibijdrage geleverd. De investeringen zullen naar verwachting van het CPB in 2014 met 4% weer toenemen. Groei van de consumptieve bestedingen en herstel van de werkgelegenheid zal volgens het CPB dit jaar nog uitblijven.

De signalen voor verder herstel zijn bemoedigend. Uit de laatste realisatiecijfers blijkt dat de exportgroei hapert, maar het CPB verwacht dat de exportgroei in 2014 weer gaat aantrekken tot 4%. Ondernemers zijn weer wat optimistischer en beginnen meer te investeren.

Het herstel blijft echter broos, vooral door de schuldenafbouw die plaatsvindt. Hoewel het sentiment onder consumenten steeds minder pessimistisch wordt, blijven huishoudens aanhoudend minder uitgeven. Huishoudens kampen al meerdere jaren op rij met vermogensverliezen door huizenprijzdalingen en met een afnemende koopkracht. Daarnaast is de werkloosheid hoog (7,0% in december 2013) en zal deze naar verwachting van het CPB in 2014 verder oplopen naar 7,5%. Volgens het CPB zal de mediane koopkracht in 2014 met 1% toenemen, maar vanwege de olopemde werkloosheid en de huizenprijs- en inkomensdalingen uit de voorgaande jaren zal de consumptie nog blijven afnemen (0,75%).

De matigheid van de (verwachte) economische groei wordt niet alleen gedreven door de conjunctuur. Ook structurele factoren liggen hieraan ten grondslag, met name door een structureel kleinere toename van het arbeidsaanbod (zie hierna: Potentiële groei).

Daarom voert het kabinet een economische agenda uit gericht op robuust herstel en versterking van het verdienvermogen van de economie. In de eerste plaats door het op orde brengen van balansen van huishoudens, banken en de overheid, om te zorgen voor een gezonde financiële basis voor herstel. Ten tweede door instituties op de arbeidsmarkt, de zorg en woningmarkt te hervormen om de wendbaarheid van de Nederlandse economie te vergroten. Ten slotte door kennis, innovatie en ondernemerschap te stimuleren. Daarbij sluit het kabinet zijn ogen niet voor de huidige economische situatie waarin veel mensen zich bevinden door baanverlies of faillissement van hun bedrijf.

5 Bron: Eurostat.

Potentiële groei

De potentiële groei is de groei van de productie die past bij het structurele arbeidsaanbod gecorrigeerd voor de evenwichtswerkloosheid en het niveau van de structurele arbeidsproductiviteit. Het CPB raamt de potentiële groei voor de periode 2013-2017 op 1,3% per jaar, zie tabel 2⁶. De potentiële groei valt daarmee lager uit dan in voorgaande periodes: 1,8% in 2003-2007 en 1,6% in 2007-2012. De structurele groei van het arbeidsaanbod en van de arbeidsproductiviteit vallen lager uit dan voorheen. Dat komt door de vergrijzing en een lager tempo van technologische vooruitgang.

Tabel 2: Potentiële groei Nederland

	2008-2012	2013-2017
Potentiële groei toegevoegde waarde (basisprijzen)	1,6	1,3
waarvan groei potentiële werkgelegenheid (in arbeidsjaren)	0,7	0,3
- structurele groei arbeidsaanbod	0,8	0,4
- bijdrage mutatie evenwichtswerkloosheid bijdrage mutatie evenwichtswerkloosheid	0,1	0,1
- bijdrage groei deeltijdwerk	- 0,2	-0,1
structurele arbeidsproductiviteit	0,9	1,0

Arbeidsmarkt

Zoals ook uiteengezet wordt in het positioneringsdocument van de Europese Commissie van 31 oktober 2012⁷, kan het arbeidsaanbod in Nederland op termijn onder druk komen te staan als gevolg van de vergrijzing. De beroepsbevolking neemt de komende dertig jaar volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek met circa driekwart miljoen af. Hoewel door de recente crisis met een oplopende werkloosheid sprake is van een ruim arbeidsaanbod, is dat geen blijvende situatie. Voor houdbare overheidsfinanciën is het nodig dat de arbeidsdeelname toeneemt. Het is om die reden van belang dat het onbenut arbeidspotentieel wordt geactiveerd om de arbeidsmarkt te betreden. Dit arbeidspotentieel bestaat uit uitkeringsgerechtigden, mensen zonder uitkering, werk of scholing (waaronder veel vrouwen) en parttimers. Met name de arbeidsparticipatie van kwetsbare groepen - mensen met een handicap, met een migrantenachtergrond en oudere werknemers - kan worden verhoogd. Het merendeel van de groep niet-werkenden, zowel met als zonder uitkering, heeft ondersteuning nodig om aan het werk te komen. Gemeenten hebben de middelen en instrumenten voor toeleiding naar en plaatsing op werk. Uitgangspunt voor ondersteuning is individueel maatwerk: op de persoon afgestemde inzet van instrumenten. Dat geldt met name voor gedeeltelijk arbeidsgehandicapten.

Terwijl in 2012 de arbeidsparticipatie van vrouwen relatief hoog was in vergelijking met het Europees gemiddelde, namelijk 71,9% tegenover 62,4% (internationale definitie), is er toch een aanzienlijk onbenut arbeidspotentieel onder vrouwen aangezien heel wat vrouwen in deeltijd werken. Gemeten naar fte's werkten Nederlandse vrouwen in 2012 zelfs minder dan het Europese gemiddelde. Urenuitbreiding van parttimers (overwegend vrouwen) tot voltijdbanen vraagt vooral om betere afspraken tussen werkgevers en werknemers. Het gaat met name om afspraken die een goede combinatie van arbeid en zorg mogelijk maken. De arbeidsparticipatie wordt niet alleen verhoogd door meer mensen aan het werk te krijgen of urenuitbreiding, maar ook door mensen langer door te laten werken. De bruto arbeidsparticipatie van

ouderen is de afgelopen 10 jaar gestegen van 33,5% naar 56,7%. Werkte in 2001 minder dan een op de drie 55-plussers, inmiddels participeert meer dan de helft. Ook het aantal werknemers dat door wil werken stijgt. Op dit moment wil 4 op de 10 werknemers doorwerken tot 65 jaar. Dit is een verdubbeling in vier jaar tijd. Beleid gericht op duurzame inzetbaarheid kan er voor zorgen dat mensen langer gezond, gemotiveerd en met plezier kunnen werken. Daarnaast kan goed personeelsbeleid met onder andere aandacht voor duurzame inzetbaarheid de aantrekkingskracht van bedrijven vergroten. Zorgen dat vraag en aanbod op de arbeidsmarkt goed bij elkaar komen is van groot belang voor economische groei. Betaald werk is tevens de beste remedie tegen armoede en sociale uitsluiting.

Een andere uitdaging op de arbeidsmarkt in Nederland betreft de beschikbaarheid van voldoende en goed opgeleid R&D personeel. Dit blijkt onder meer uit de Regionale Innovatiestrategie voor Slimme Specialisatie (RIS3, ook wel afgekort als S3) van verschillende landsdelen. De beschikbaarheid van goed opgeleid (technisch) personeel, zowel qua vakkennis als vaardigheden, is van cruciaal belang voor de innovatiekracht van het bedrijfsleven en daarmee voor concurrerende regio's. Er is in sommige landsdelen sprake van een mismatch op de (regionale) arbeidsmarkt, waarbij met name de beschikbaarheid van goedopgeleide kenniswerkers en vakmensen onder druk staat. De aansluiting tussen vraag en aanbod naar personeel op het gebied van R&D en techniek, en het stimuleren van samenwerking tussen bedrijfsleven en onderwijs is nodig ten behoeve van een sterk innovatiesysteem in Nederland. Met name het mkb heeft daarnaast behoefte aan ondersteuning voor het formuleren van hun toekomstige behoefte aan hoogopgeleide kenniswerkers en vakmensen.

Innovatie en ondernemersklimaat

Zoals aangegeven toont de relatieve prestatie van Nederland binnen het Innovation Union Scoreboard (IUS) van de Europese Commissie een opwaartse lijn, van de tiende naar de vijfde plaats in de periode 2007-2012. Het is van belang dit niveau vast te houden. De IUS geeft een totaalbeeld van de innovatieprestaties van Europese landen aan de hand van 25 indicatoren. De in de IUS gebruikte kengetallen op het terrein van intellectueel eigendom – aangevraagde octrooien en handelsmerken – geven inzicht in de mate van doorstroming van (technologische) kennis naar nieuwe producten en diensten. Nederland neemt wat betreft het aantal bij het 'Patent Cooperation Treaty' aangevraagde octrooien een vijfde plaats in Europees verband en een negende plaats wat betreft aantal aangevraagde handelsmerken bij het Office for Harmonisation in the Internal Market. Het aandeel innovatieve bedrijven, bedrijven die zich de laatste drie jaren bezig gehouden met technologische innovatie, was in 2010 53% voor de industrie en 44% voor de dienstensector. Dit ligt een kleine 10% boven het Europese gemiddelde⁸. Een klein deel van deze bedrijven heeft hierbij samengewerkt met publieke instellingen; 6% heeft samengewerkt met researchinstellingen en 8% met universiteiten. De ambitie van dit kabinet is om dit percentage te verhogen.

Traditioneel is het mkb een belangrijke motor voor innovatie en valorisatie. De weg naar nieuwe kennis voor het mkb is vaak lastiger te vinden dan voor het grootbedrijf. Tegelijkertijd is juist ook voor het innovatieve mkb samenwerking met kennisinstellingen en andere bedrijven cruciaal. Vooral in het mkb profiteren bedrijven nog te weinig van de kennis die in publieke kennisinstellingen wordt ontwikkeld. In de paragraaf over het Nationaal beleidskader wordt beschreven hoe de beleidsinstrumenten voor innovatie hierop zijn ingericht.

Innovatie en economische groei vereist een sterk ondernemersklimaat. Het Nederlandse ondernemersklimaat behoort sinds 2007 tot de top 10 volgens de Global Competitiveness Index van het World Economic Forum. Tussen 2009 en 2012 is Nederland gestegen van de tiende naar de vijfde plaats. In 2013 heeft Nederland een achtste plaats op de ranglijst behaald. Het kabinet onderschrijft het belang van verbeterde financieringsmogelijkheden voor ondernemers, blijvende investeringen in onderwijs en onderzoek,

6 Centraal Planbureau, Juni-raming 2012, De Nederlandse economie tot en met 2017, inclusief Begrotingsakkoord 2013. NB hierin waren de effecten van het Regeerakkoord van 29 oktober 2012 nog niet verwerkt.

7 Standpunt van de diensten van de Commissie over de ontwikkeling van de partnerschapovereenkomst en de programma's in Nederland voor de periode 2014-2020.

8 Bron Centraal Bureau voor de Statistiek en Eurostat, zie ook de begroting van het ministerie van Economische Zaken, pagina 42 via <http://www.rijksbegroting.nl/2014/voorbereiding/begroting?hoofdstuk=40.6>.

vermindering van administratieve lasten en stimulering van innovatie⁹. De mate van toegang tot financiering voor het Nederlandse bedrijfsleven bepaalt mede het ondernemingsklimaat in Nederland en daarmee de mogelijkheid voor duurzaam economisch herstel. In het bijzonder voor gezonde bedrijven met goede vooruitzichten moeten juist nu de kredietlijnen openstaan en moet er voldoende (risico)kapitaal beschikbaar zijn. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat de financiering van het bedrijfsleven, en met name van het mkb, onder druk blijft staan¹⁰. Uit de Financieringsmonitor komt naar voren dat ruim een kwart van het bedrijfsleven er afgelopen jaar niet in geslaagd is de gezochte financiering aan te trekken. Voor het kleinbedrijf geldt dit voor 42% van de ondervraagde bedrijven. Het percentage bedrijven dat de gezochte financiering geheel of gedeeltelijk heeft verkregen ligt hiermee lager dan in de voorgaande jaren. De dalende kredietverlening specifiek aan het mkb heeft onder meer te maken met de, mede door de verslechterde economische vooruitzichten, aangescherpte kredietvoorwaarden voor bedrijfsleningen door banken. Door de financiële crisis moeten banken meer en hoogwaardiger kapitaal aanhouden. Hierdoor daalt de kredietverlening aan het mkb, waarbij de daling groter is naarmate het krediet kleiner van omvang is. Tevens stijgen de afgewezen financieringsaanvragen, waarbij het kleinbedrijf een hoger afwijzingspercentage heeft dan grotere bedrijven. De meest recente signalen laten ook enkele positieve geluiden horen. Zo blijkt dat 60% van alle bedrijven waarbij de gevraagde financiering de afgelopen periode is afgewezen, geprobeerd heeft om op een andere manier alsnog aan de gevraagde financiering te komen. Dit laat zien dat ondernemers zich in toenemende mate breder oriënteren op mogelijke financieringsbronnen. De helft van deze bedrijven heeft alsnog financiering gekregen. Daarnaast is de snelheid waarmee banken financieringsaanvragen afhandelen toegenomen en heeft De Nederlandsche Bank recent aangegeven dat de groei van de zakelijke kredietverlening aan het bedrijfsleven sinds de crisis in Nederland gemiddeld iets boven de groei in landen als Duitsland en Frankrijk ligt¹¹.

Een andere randvoorwaarde voor economische groei en een sterk ondernemingsklimaat is een goede benutting van ICT. In het rapport van het World Economic Forum over 'Information Technology' uit 2013 staat Nederland, na Finland, Singapore en Zweden, op de vierde plaats als het gaat om het gebruik van ICT. Hiermee is Nederland twee plaatsen gestegen ten opzichte van 2012. Bovendien zijn de digitale vaardigheden om dit gebruik mogelijk te maken goed op orde. Nederland ambieert voor 2014 de top-5-positie op de wereldwijde ranglijst voor digitale economieën te behouden.

Nederland scoort ook goed als het gaat over de ICT-infrastructuur en de beschikbaarheid van en toegang tot digitale content en ICT-toepassingen. De Nederlandse bevolking is, met 40,2 van de 100 personen die aangesloten zijn op breedband internet (december 2012), van de lidstaten binnen de Europese Unie het beste aangesloten op internet. Het Europese gemiddelde ligt op 28,8. Nederland voldoet hiermee ruim aan de Europese doelstelling, zie figuur 1.

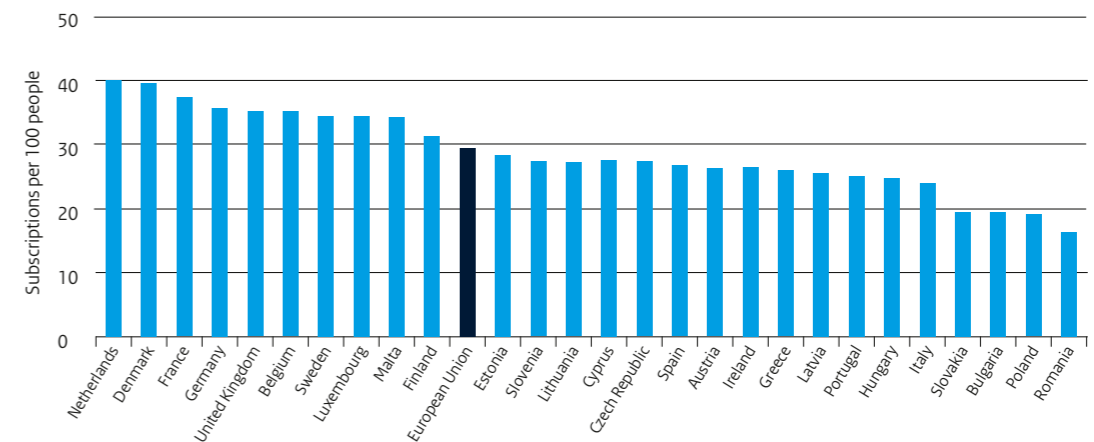
⁹ Zie de Begroting 2014 van het Ministerie van Economische Zaken, toelichting bij begrotingsartikel 12.

¹⁰ Zie de Financieringsmonitor van onderzoeksbureau Panteia/EIM (TK 32 637 (2013-2014) nummer 99 en de rapportage van de Europese Commissie van 14 november 2013 "Access to finance and finding customers the most pressing problems for SMEs". Daarnaast informeert de Minister van Economische Zaken de Tweede Kamer regelmatig over het onderwerp ondernemingsfinanciering, zie bijvoorbeeld TK 32637 (2013-2014) nummer 61, TK 32637 (2013-2014) nummer 85 en TK 32637 (2013-2014) nummer 99.

¹¹ De Nederlandsche Bank (najaar 2013, nummer 18) Overzicht Financiële Stabiliteit.

Figuur 1: Nederlandse aansluiting op breedband internet, ten opzichte van EU-27

Take-up of fixed networks (Subscriptions/100 people)
Month: 2012-12

Duurzaamheid en milieu

De hoge levensstandaard in Nederland en de groei van de bevolking zorgt voor een toenemende behoefte aan ruimte voor wonen en werken. Dit gaat gepaard met verlies aan biodiversiteit, een toenemende druk op het milieu en de natuur, en een toenemende schaarste aan natuurlijke hulpbronnen. Hoewel de achteruitgang van biodiversiteit in Nederland de afgelopen jaren is afgeremd, vooral als gevolg van de aanleg van nieuwe natuur, verbetering van de milieukwaliteit en gericht (herstel)beheer voor bedreigde soorten en ecosystemen, is deze nog niet gestopt. Een dalende biodiversiteit is een probleem dat mondiale, Europese en nationale aandacht vraagt. Met het oog op klimaatverandering, de eindigheid van fossiele hulpbronnen en draagkracht van het milieu is het van belang te blijven investeren in duurzaamheid en dat zo mogelijk vanuit een innovatieve bril. Inmiddels zijn ook steeds meer bedrijven zich hiervan bewust en is duurzaamheid een concurrentiefactor van belang geworden. Sinds de Verklaring van Rio en Agenda 21 zijn belangrijke stappen in de goede richting gezet. Zo is de Nederlandse bodem, water en lucht schoner geworden, onder andere door het terugdringen van emissies van zwaveldioxide, stikstofdioxide, ammoniak en fluorkoolwaterstoffen.

Nederland is een sterk verstedelijkt en dichtbevolkt land, desondanks is de primaire landbouw de grootste grondgebruiker, en speelt daardoor een belangrijke rol in het beheer van het landelijk gebied. Het Nederlandse platteland wordt behalve als productieruimte ook als consumptieruimte voor bewoners en recreanten wordt beschouwd. De balans tussen werken, wonen en recreëren op het platteland staat voortdurend onder druk. Sinds de jaren negentig is duidelijk sprake van een verlaging van de milieudruk. Mede dankzij grote inspanningen van de landbouwsector. Toch zal het halen van verschillende milieudoelstellingen de komende jaren nog veel inspanningen zal vergen. In de SWOT-analyse van het derde plattelandontwikkelingsprogramma (POP3) staat een uitgebreid overzicht van de stand van zaken van de verschillende milieuparameters. Hieronder volgt een samenvatting uit de SWOT-analyse in relatie tot de Natura 2000 gebieden, waterverbruik, belasting van grond en oppervlakte water met stikstof, fosfaat en bestrijdingsmiddelen, en het organisch stofgehalte van de bodem¹².

Natura 2000-gebieden

Nederland heeft ruim 160 Natura 2000-gebieden aangewezen, die een oppervlak van ruim 1,1 miljoen hectare (ha) beslaan. Ongeveer 69% is water, de rest is land. Het doel van Natura 2000 is het keren van de

¹² Voor een uitgebreide bronverwijzing van de cijfermatige gegevens over deze thema's wordt verwezen naar de SWOT analyse van POP3.

achteruitgang van de biodiversiteit. In het Prioritized Action Framework 2014-2020 staat hoe Nederland dit doel wil bereiken. Daarbij wordt ook ingegaan op de versterking van soorten. De populatie van boerenlandvogels is sinds 1960 met gemiddeld 61-73% afgenomen. In Nederland is het beleid voor agrarisch natuurbeheer onder meer op het behoud van weidevogels gericht. Op zo'n 15% van het bosareaal binnen de Natura 2000-gebieden vindt beheer plaats; dit ligt ongeveer 4% boven het EU27-gemiddelde.

Bossen

Mede in verband met de Nederlandse rapportage verplichting voor de eerste commitment periode van het Kyoto Protocol (2008-2012) heeft het Ministerie van Economische Zaken (EZ) in 2012 opdracht gegeven voor het uitvoeren van een bosinventarisatie¹³, de Zesde Nederlandse Bosinventarisatie. Uit de bosinventarisatie blijkt het areaal bos licht is toegenomen ten opzichte van de vorige meting in 2005, tot 373.480 hectare. Het grootste deel wordt gebruikt voor natuur- en recreatiedoeleinden. Slechts een zeer klein deel betreft productiebos. Het Nederlandse bos wordt gemiddeld ouder, meer gemengd en iets meer ongelijkjarig. Er is een duidelijke verschuiving gaande van naaldboomsoorten naar loofboomsoorten.

Aan de situatie van de bossen wordt in het plattelandsontwikkelingsprogramma POP3 geen aandacht besteed, gezien het geringe economische belang ervan voor de landbouwsector. Nederlandse bossen hebben vrijwel altijd primair een natuurdoel. Bossen, en andere houtopstanden, worden in het landelijk gebied tegen kappen beschermd door de Boswet. Daarnaast wordt het grootste deel van het beheer van deze bossen met publieke nationale middelen gefinancierd. De status van deze bossen is overigens in relatie tot het doel, over het algemeen goed.

Waterverbruik in de land- en tuinbouw

Het gemiddelde totale waterverbruik in de land- en tuinbouw lag in de periode 2001-2010 op 155 miljoen m³. Het verbruik schommelt sterk per jaar, afhankelijk van het weer. In droge jaren als 2003 en 2006, kan het verbruik sterk oplopen. Irrigatie vindt het meest plaats op droogtegevoelige zandgronden, zoals in Noord-Brabant en Limburg.

Stikstof- en fosfor en gewasbeschermingsmiddelenbelasting van de bodem en water vertoont dalende trend.

Door het intensieve karakter van de Nederlandse land- en tuinbouwsector is de milieudruk hoog. Lokaal kan zich overmatige belasting van het grond- en oppervlaktewater met nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen voordoen. De belasting van bodem en grondwater met stikstof en fosfor daalt al sinds de tweede helft van de jaren tachtig, vooral omdat de aanvoer van dierlijke mest en kunstmest afneemt.

De nitraatconcentraties in het grondwater zijn in de afgelopen decennia sterk gedaald. Nitraatconcentraties verschillen tussen bedrijven, bedrijfstypen en regio's. Nitraat in grondwater op klei en veen voldoet aan norm van 50mg/l, op zandregio's met name in het zuiden en löss niet.

De stikstofbelasting van het oppervlaktewater door de landbouw is gedaald van zo'n 40 kg per ha in 2000 naar 23 kg per ha in 2010. Voor fosfor is in diezelfde periode de belasting van het oppervlaktewater gedaald van 5,7 kg naar 4,1 kg per ha per jaar. De daling is bereikt door aanpassingen in de bedrijfsvoering, zoals een lager mineralengebruik, emissiearm uitrijden en kortere uitrijdperiodes.

De laatste decennia is de belasting met gewasbeschermingsmiddelen in het oppervlakte water afgenomen, 85%. Desondanks worden op meer dan de helft van de meetlocaties één of meer gewasbeschermingsmiddelen in het oppervlaktewater aangetroffen, waarbij de waterkwaliteitsnorm wordt overschreden.

Organisch stofgehalte van de bodem

Goed bodembeheer, gericht op voldoende organische stof en bodemleven, is cruciaal voor de productiefactor grond in de land- en tuinbouw. De toplaag van de eerste 30 cm van het Nederlandse

akkerbouwareaal bevat in totaal 12,5 mton organische stof. De Nederlandse bodem bestaat uit verschillende typen bestaat (klei, zand, veen, loss etc.) met een verschillend organisch stofgehalte. De organische stofgehalten zijn bij de meeste combinaties van grondsoort en gewas stabiel gebleven of vertonen een stijgende lijn. Het percentage van het landbouwareaal in Nederland dat te maken heeft met ernstige afslibbing door watererosie valt te verwaarlozen.

Energie en groene groei

Nederland zet in op een realistische, ambitieuze groene groeistrategie. Deze strategie combineert het streven naar economische groei en versterking van de concurrentiepositie met het verbeteren van het milieu, gebruikmakend van initiatieven in de samenleving. Klimaat en energie zijn twee van de terreinen waarop de groene groeistrategie wordt uitgewerkt. Nederland heeft een goede uitgangspositie om de economische kansen van groene groei optimaal te benutten. Er is een sterke kennisbasis, een bedrijfsleven met vele internationale koplopers en één van de beste logistieke netwerken van de wereld. Technologieën voor het aanwenden van nieuwe energiebronnen worden in Nederland verder ontwikkeld. Innovatieve ondernemers en bedrijven spelen met duurzame producten en diensten steeds meer in op de groeiemarkten van de toekomst. Nederland kan daarmee een betekenisvolle bijdrage leveren aan de snelle ontwikkeling van nieuwe (duurzame) energiebronnen als zon, wind, biomassa en geothermie. Hieronder wordt uitgebreid ingegaan op de uitgangspositie en kansen van de energiesector, en de thema's biobased economy, energie-efficiëntie, hernieuwbare energie en slimme uitrol.

SWOT analyse Nederlandse energiesector

De Nederlandse energiesector kan worden omschreven met behulp van een SWOT analyse. Hieronder wordt een korte samenvatting gegeven van de belangrijkste sterkten, kansen, zwakten en bedreigingen die een rol spelen in deze sector. Meer informatie hierover is te vinden in het rapport 'Energie in Beweging'¹⁴.

De sterke punten van de Nederlandse energiesector zijn onder meer een sterke positie van bepaalde segmenten, zoals de gasector, de bioketen en offshore wind. Daarnaast kent Nederland sterke regionale clusters, zoals Energy Valley in het Noorden en een cluster voor biobrandstof op de Maasvlakte. Ook kent Nederland kwalitatief hoogwaardig onderzoek op het gebied van energie.

Dit blijkt onder meer uit de hoge wetenschappelijke citatiescore (aantal verwijzingen per wetenschappelijke publicatie exclusief verwijzingen naar eigen werk), waarin Nederland wereldwijd de vierde plek inneemt. Belangrijke kansen voor de Nederlandse energiesector liggen in de fysieke randvoorwaarden, zoals de ligging aan zee met goede havens (onder meer voor overslag van fossiele brandstoffen en biomassa) en de geologische omstandigheden van Nederland (mogelijkheden voor opslag van gas en CO₂). Daarnaast biedt de aanwezigheid van aanpalende markten en gerelateerde industriële activiteiten kansen voor de energiesector. Zo is de halffeederindustrie belangrijk voor zon pv (fotovoltaïsche energieproductie) en profiteert de bioketen van de sterke agrosector en logistieke activiteiten. Tot slot liggen kansen in het verdienpotentieel van de duurzame sector.

De energiesector heeft echter ook te maken met een aantal zwakkere punten, zoals heterogeniteit en versnippering. De energiesector is erg omvangrijk en divers. Er zijn een groot aantal marktpartijen actief die zich bezighouden met uiteenlopende activiteiten, en de grootte van de marktpartijen verschilt aanzienlijk. Versnippering en heterogeniteit kan soms leiden tot concurrentie tussen technologieën en projecten in plaats van een gezamenlijke inspanning om te komen tot een energietransitie. Een andere uitdaging ligt in een betere toepassing van onderzoek. Onderzoekinstellingen en bedrijven in de sector vinden elkaar nog niet altijd even goed en bedrijven hebben moeite hebben met de versnippering van het onderzoek over verschillende onderzoekinstellingen.

Bedreigende factoren voor de energiesector liggen in teruglopende gasvoorraden en de Europees gezien nog relatief lage onderzoek- en ontwikkelingsinspanningen.

¹³ Bron: NBI6, Schelhaas, et al, 2014. Alterra-rapport 2545, zie <http://edepot.wur.nl/307709>

¹⁴ Bron: Energie in Beweging, bijlage 1: <http://www.mkb.nl/images/rapport-topsector-energie.pdf>

Biobased economy

Biobased economy (BBE) gaat over de overgang van een economie die draait op fossiele grondstoffen naar een economie die draait op biomassa als grondstof: van 'fossil based' naar 'bio based'. BBE betreft het gebruik van biomassa voor niet-voedsel toepassingen. Deze toepassingen zijn bijvoorbeeld inhoudsstoffen, chemicaliën, materialen, transportbrandstoffen, elektriciteit en warmte. Een groot aantal veelbelovende biobased initiatieven is de laatste jaren al tot stand gekomen. Deze biobased economy kan een van de pijlers vormen voor groene groei. Nederland biedt de faciliteiten voor handel, op- en overslag, verwerking en productie van biomassa. Het goede vestigingsklimaat voor de biobased economy wordt onder meer verklaard door de (geconcentreerde) aanwezigheid van zeehavens, agro- en voedingsmiddelenindustrie, het (petro)chemisch cluster en de kennisinstellingen die in alle stappen van de biomassaketen actief zijn. Dit blijkt ook uit de SWOT analyse voor de energiesector. Deze goede uitgangspositie maakt het gebied bij uitstek geschikt om een innovatie-impuls te geven aan de biobased economy.

Naast het ontwikkelen van nieuwe technologieën is de slimme uitrol van biomassa als grondstof en energiebron van groot belang voor het behalen van de doelstellingen van de EU 2020 strategie. Het gebruik van biomassa als grondstof en energiebron biedt daarbij nieuwe mogelijkheden voor de producenten van deze grondstoffen en hun afnemers. Het vraagt om toepassing van nieuwe technieken, maar vooral ook nieuwe samenwerkingsverbanden en verdienmodellen. Innovatie is nodig op de volgende speerpunten die zijn uitgewerkt in een innovatiecontract tussen overheid, bedrijven en kennisinstellingen: biobased materialen, bio-energie & bio-chemicaliën, geïntegreerde bioraffinage, teeltoptimalisatie en biomassaproductie, terugwinnen en hergebruik, economie, beleid en duurzaamheid.

Ook voor de ontwikkeling van de landbouw biedt de BBE zeer veel kansen. Op dit moment wordt vanuit de agro-sector BBE hoofdzakelijk nog gepositioneerd voor de verwerking van reststoffen uit de landbouw. Dat beeld verandert echter snel. Belangrijk is de cascadering, eerst de hoogwaardige stoffen uit biomassa raffineren (voor onder meer farmaceutica, cosmetica, bioplastics), en alleen de restproducten voor energie gebruiken.

Het exacte potentieel voor biobased economy en daarmee ook bio-energie is lastig te geven op dit moment. Zoals aangegeven is het potentieel groot en zet Nederland hier sterk op in. Het uiteindelijke potentieel is erg afhankelijk van de wereldwijde beschikbaarheid van biomassa. De mogelijkheden om deze biomassa in Nederland te gebruiken is mede afhankelijk van de ontwikkeling van biomassaproductie en verwerking in andere landen en ook van de prijsontwikkeling op de internationale markt.

Stand van zaken uitstoot broeikasgassen¹⁵

Uitdagingen voor de toekomst liggen onder andere bij koolstofdioxide (CO₂)-reductie, bevordering van duurzame energie en bevordering van energie- en hulpbronefficiëntie. Duurzame energieopwekking en energiebesparing zijn de belangrijkste beleidsterreinen om tot CO₂-reductie te komen.

In 2012 is de uitstoot van broeikasgassen met bijna 2% gedaald ten opzichte van 2011 tot 192 miljoen ton CO₂-equivalenten. De daling is vrijwel geheel toe te schrijven aan de afname van de uitstoot van CO₂. De CO₂-uitstoot ligt met 165 miljoen ton nog net boven het niveau van het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw. Door de relatief koude winter werd meer aardgas verstoofd voor verwarming van woningen en kantoren. De uitstoot van CO₂ steeg hierdoor met 2 miljoen ton. Deze toename werd echter teniet gedaan doordat er in 2012 minder elektriciteit werd opgewekt dan een jaar eerder. Er werd meer elektriciteit ingevoerd, vooral vanuit Duitsland. Elektriciteit uit het buitenland was regelmatig goedkoper dan in Nederlandse aardgascentrales opgewekte elektriciteit. Daarnaast daalde de emissie van het wegverkeer in 2012 met 1,4 miljoen ton CO₂ ten opzichte van 2011 als gevolg van een daling van het brandstofverbruik in 2012. De daling van het brandstofverbruik (dat wil zeggen afgezette brandstof) kan gedeeltelijk worden toegeschreven aan een lager voertuigkilometrage in 2012 in Nederland en de verbetering van de energie-

efficiëntie van het wegvervoer. De uitstoot van de overige broeikasgassen bleef ten opzichte van 2011 nagenoeg gelijk.

Als we de ontwikkeling van uitstoot van broeikasgassen over een langere periode bekijken dan zien we dat de emissie van CO₂ toenam tussen 1990 en 2005 met ruim 10%, als gevolg van de groei van het energieverbruik. In 2005 kwam de emissiestijging tot stilstand door een lager verbruik van fossiele brandstoffen in de energievoorziening, bij de huishoudens en de handel, diensten en overheid. Dit lagere verbruik wordt veroorzaakt door een grotere inzet van duurzame energie en een lager aardgasverbruik voor ruimteverwarming door de relatief zachte winters.

De emissies van een ander broeikasgas, methaan, is tussen 1990 en 2012 gedaald met 42%. Deze daling komt door de afname van het storten van afval, wat leidt tot een lagere methaanemissie uit stortplaatsen. Daarnaast nam de methaan-emissie vanuit de landbouw af door krimp van de veestapel. Vanaf 2007 zijn de emissies vanuit de landbouw niet verder gedaald. Ook is de emissie van distikstofoxide tussen 1990 en 2012 gedaald met 55%. De stikstofoxide-emissie nam sinds 1995 af doordat minder mest werd uitgereden en doordat minder kunstmest werd gebruikt. De sterke daling van stikstofoxide vanaf 2008 werd veroorzaakt door maatregelen bij de salpeterzuurproductie. Tot slot zijn de emissies van fluorhoudende gassen afgenomen sinds 1998. Dit is grotendeels het gevolg van maatregelen in de industrie. Vanaf 2005 namen de emissies van de fluorhoudende gassen weer licht toe door de vervanging van Hydrochloorfluorkoolwaterstoffen (HCFK's) door gehalogeneerde fluorkoolwaterstoffen (HFK's) als koelmiddel.

Volgens het Kyoto Protocol moest Nederland in de periode 2008-2012 de uitstoot van broeikasgassen met gemiddeld 6 procent verlagen ten opzichte van het Kyoto-basisjaar. De uitstoot in dit basisjaar is vastgesteld op 213,2 miljard CO₂-equivalenten. Het cijfer voor de gemiddelde uitstoot over 2008-2012 komt uit op 199,4 miljard CO₂-equivalenten. Dat is een afname van 6,4 procent ten opzichte van het basisjaar.

Doelstelling broeikasgasuitstoot

Het kabinet sluit qua ambitie voor de reductie van broeikasgassen aan bij de Europese doelstelling: 20% reductie in 2020 ten opzichte van 1990. Voor de sectoren die onder het Europese emissiehandelssysteem vallen, wordt de doelstelling bereikt via de jaarlijkse aanscherping van het emissiehandelsplafond binnen Europa. Voor de sectoren en bedrijven die niet onder het Europese emissiehandelssysteem vallen, ligt Nederland met het beleid van dit kabinet goed op koers om de doelstelling te halen. De doelstelling zal geheel in Nederland zelf gerealiseerd worden, dus zonder de aankoop van buitenlandse reducties. Voor de niet-ETS sectoren ('Emission Trading Scheme') is de verwachte uitstoot in 2020 98,8 megaton. Dat is minder dan de in de EU afgesproken maximale uitstoot van 104,6 megaton CO₂. Volgens de prognoses van Nederland zal de broeikasgasuitstoot in niet-ETS-sectoren tegen 2020 met 18,3% dalen vergeleken met 2005. Ook in de jaren voor 2020 zal naar verwachting de emissie niet hoger zijn dan de doelstelling onder het inspanningsverdelingsbesluit. Het huidige beleid is met andere woorden afdoende om de doelstelling te realiseren.

In tabel 3 is de CO₂-equivalent raming in absolute uitstoot per sector weergegeven¹⁶. Drie van de zes sectoren vallen onder de beleidsverantwoordelijkheid van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, twee onder het ministerie van Infrastructuur en Milieu. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is verantwoordelijk voor één sector.

¹⁵ Bron: CBS, PBL, Wageningen UR (2014). Emissies broeikasgassen, 1990-2012. www.compendiumvoordeleefomgeving.nl.

¹⁶ Bron: Kabinetsaanpak klimaatbrief op weg naar 2020, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/06/08/kabinetsaanpak-klimaatbeleid-op-weg-naar-2020.html>

Tabel 3: Niet ETS CO₂-equivalent raming in Mton per sector voor 2020

CO ₂ industrie en energie	CO ₂ verkeer en vervoer	CO ₂ gebouwde omgeving	CO ₂ land- en tuinbouw	Overige broeikasgassen landbouw	Resterende overige broeikasgassen
EZ	I&M	BZK	EZ	EZ	I&M
10,7	35,0 + effect 130 km/u en wijziging fiscaliteit	22,5	5,75	16,0	8,8

Een bijlage van de 'Kabinetsaanpak klimaatbrief op weg naar 2020' beschrijft de effecten van het voorgenomen klimaatbeleid in de niet-ETS sectoren op de CO₂-equivalent¹⁷.

De agrarische sector heeft, in aanvulling op het Nederlandse beleid, vooral behoefte aan kennis delen en samenwerkingsprojecten op het gebied van innovaties voor energie efficiency verhoging, en het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen. In tabel 4 is een samenvatting gegeven van de reductiedoelen uit het convenant 'schone en zuinige agrosectoren' met de huidige stand van zaken wat betreft de resultaten voor de agrosectoren¹⁸. Deze doelen zijn de benodigde inspanningen voor de agrosectoren om de emissies zoals bekend uit de jaren negentig terug te brengen naar de doelstellingen voor 2020, zoals weergegeven in tabel 3. Over het algemeen liggen de sectoren goed op schema om de doelen te realiseren. Op het gebied van hernieuwbare energie ligt de bos- en houtsector goed op koers, terwijl de andere sectoren met de levering van biomassa voor energie achterblijven. Veel biomassastromen hebben op dit moment een meer hoogwaardige toepassing dan energieproductie.

Tabel 4: Doelen energie efficiëntie en broeikasgassen en resultaten Agroconvenant

Onderwerp	Reductie doel 2020	Stand van zaken in 2012
1 Energiebesparing 1990-2020 Efficiëntieverbetering, alle sectoren	>2% per jaar	2,9% per jaar verbetering gerealiseerd
2 Hernieuwbare energie, doel 2020		
Biomassalevering Agro industrie	75-125 PJ	11,5 PJ
Biomassalevering Bos en houtsector	32 PJ	27,4 PJ
Biogaslevering ATV-sectoren *	48 PJ	5,5 PJ
Productie Glastuinbouwsector	Ca. 25 PJ	1,2 PJ
Productie Pluimvee-sector	2 PJ	1,3 PJ
3 Windenergie Productie ATV-sectoren *	12 PJ	11,2 PJ
4 Broeikasgassen CO ₂ reductie 1990-2020 Glastuinbouw	Reductie 3,3 Mton	3,3 Mton gerealiseerd (1990-2012) **
Overige broeikasgassen 1990-2020 ATV-sectoren *	Reductie 4-6 Mton	5,6 Mton reductie gerealiseerd

* ATV: Akkerbouw, tuinbouw openteelten, veehouderij

** conform glastuinbouw monitor

17 <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/06/08/effectinschatting-voorgenomen-klimaat-beleid.html>

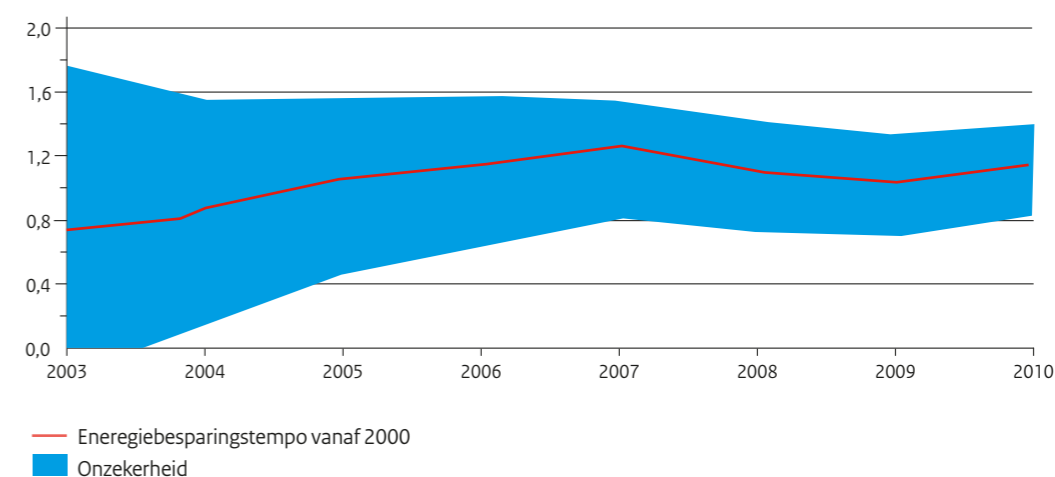
18 Energie en klimaat in de agrosectoren, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, 2014, nr. 2 AGRO1406.

Stand van zaken energie-efficiëntie

Het energiebesparingstempo in Nederland bedroeg in de periode 2000 - 2010 gemiddeld 1,1 % per jaar¹⁹. De nationale energiebesparing nam vanaf het begin van de economische crisis in 2008 af. Door lagere bezettingsgraden in de industrie werd energie minder efficiënt ingezet. Ook door minder investeringen in nieuwe, vaak efficiëntere, installaties werd er minder energie bespaard. In 2007 werd nog een besparingstempo van 1,2% bereikt, maar in 2009 was het gemiddelde gezakt tot 1,0% per jaar. In 2010 is er weer een opleving te zien, zie figuur 2.

Figuur 2: Energiebesparing Nederland

Gemiddelde jaarlijkse besparing (%)

Bron: PBL

Als er na 2000 niet zou zijn bespaard, zou het energetisch verbruik in 2010 zo'n 11% hoger zijn geweest.

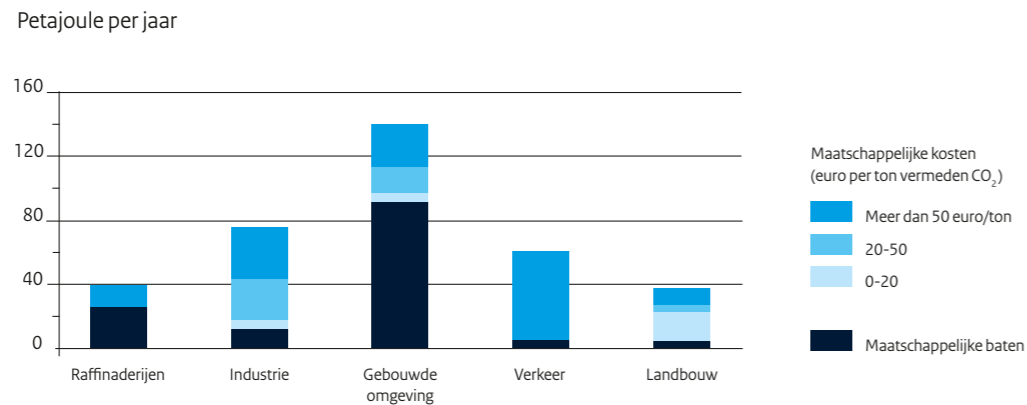
Wanneer gekeken wordt naar de besparing per sector dan ligt de besparing van huishoudens en industrie iets boven het nationale niveau²⁰. De energiebesparing in de transportsector ligt duidelijk lager, maar hier is een opwaartse trend te zien sinds 2008. De besparing in de land- en tuinbouw ligt juist duidelijk hoger dan nationaal. De besparing door warmte/krachtkoppeling (WKK) bij eindgebruikers is na 2004 weliswaar vooral bij de glastuinbouw sterk toegenomen, maar de laatste paar jaar neemt de WKK-besparing bij eindverbruikers nog maar weinig toe. Voor de dienstensector is vanwege grote onzekerheid in de energiestatistiek geen besparingscijfer berekend. Alhoewel het omzettingrendement bij elektriciteitscentrales iets is toegenomen en er meer WKK's zijn ingezet bij stadsverwarming, is er ten opzichte van 2000 nauwelijks energie bespaard in de energiesector.

Het energiebesparingspotentiaal verschilt per sector en is met name in de gebouwde omgeving groot. De sterk geconcentreerde gebouwde omgeving is verantwoordelijk voor ruim 40% van het nationale energieverbruik. Energiebesparing bij bestaande woningen en andere gebouwen levert daarom een belangrijke bijdrage aan de EU2020-doelstellingen. Energie die niet wordt gebruikt, hoeft ook niet te worden opgewekt en levert dus direct een verlaagde CO₂ uitstoot op.

19 Gerdes en Boonekamp, 2012. De energiebesparing is berekend volgens het Protocol Monitoring Energiebesparing (Boonekamp et al, 2001; Gerdes en Boonekamp, 2012).

20 Bron: <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nlo435-Energiebesparing-in-Nederland.html?i=6-37>

Figuur 3: Energiebesparingspotentieel 2020 voor Nederland

Bron: Optiedocument ECN (2011)

Het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) heeft in 2011 het technisch energiebesparingspotentieel berekend in verschillende eindgebruikssectoren (gebouwde omgeving, industrie, landbouw, verkeer) en raffinaderijen²¹. Volgens ECN bedraagt het besparingspotentieel circa 350 PJ tot 2020, waarbij per sector aanzienlijke kostenverschillen te zien zijn. De besparing is daarbij uitgedrukt in vermeden primair energiegebruik. Per sector zijn de belangrijkste opties:

- Gebouwde omgeving: elektriciteitsbesparing door zuiniger apparaten; aardgasbesparing voor ruimteverwarming en warm water (onder andere isolatie en gebruik van restwarmte); elektriciteitsbesparing op gebouw gebonden gebruik (verlichting, ventilatie, airco) en inzet van WKK.
- Industrie en raffinaderijen: verbetering processen bij raffinaderijen; warmtevraagvermindering industrie; recycling kunststoffen; WKK-opties.
- Transport: snelheidsverlaging op snelwegen; verdergaande CO₂-eisen voor personen-, vracht- en bestelauto's; energiebesparing door zuiniger autobanden. Energiebesparing als gevolg van rijden met elektrische auto's zal tot 2020 slechts een kleine bijdrage kunnen leveren.
- Landbouw: aardgasbesparing door vermindering van het warmtegebruik in de glastuinbouw; benutting potentieel WKK; CO₂-levering aan glastuinbouw (dit laatste leidt o.a. tot minder noodzaak tot ventileren en daardoor tot lager energiegebruik).

Doelstelling energie-efficiëntie

Voor het vergroten van de energie-efficiëntie zet Nederland in op breed gedragen en samenhangende afspraken met industrie, agrarische sector en de woningsector via het Energieakkoord voor duurzame groei. Het doel is om een besparing van jaarlijks 1,5% van het finale energiegebruik te realiseren. Hierbij is een resultaatverwachting dat daarmee circa 100 PJ per 2020 kan worden bespaard op het finale energiegebruik. De afspraken en maatregelen richten zich op de gebouwde omgeving, de industrie, de agrarische sector, transport en overige sectoren. Zie de paragraaf over het nationale beleidskader voor meer informatie over het Energieakkoord voor duurzame groei.

Duurzame energieopwekking en energiebesparing zijn de twee pijlers waarop de verduurzaming van de energiehuishouding is gebouwd. In veel gevallen is er in Nederland een sterke relatie tussen deze twee beleidsvelden. Bijvoorbeeld in de gebouwde omgeving en de tuinbouwsector. Om hier duurzame energie goed toe te passen in bijvoorbeeld de warmtevoorziening is verregaande isolatie noodzakelijk. Dan is het mogelijk om met lage temperatuur duurzame warmte een kas of woning goed te verwarmen. Een ander

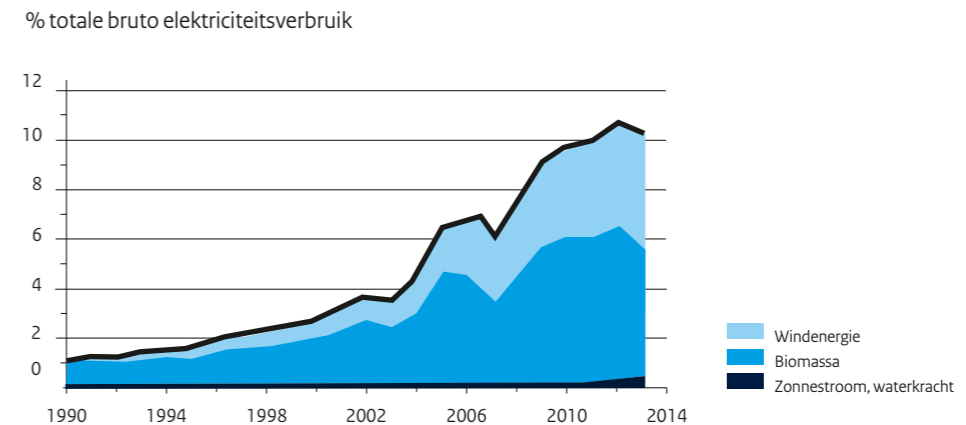
²¹ Bron, Balans voor de Leefomgeving 2012, zie ook <http://themasites.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving/2012/klimaat-lucht-en-energie/energiebesparing>

voorbeeld is diepe geothermie. Dit is heel goed te combineren met restwarmteopwekking in een verbonden warmtenet. Dit geeft een betere robuustheid omdat er meerdere bronnen worden toegepast in één warmtenet. Juist in lokale projecten en programma's is er vaak sprake van dat beide doelen verbonden worden (besparing en duurzame opwekking).

Stand van zaken hernieuwbare energie

Wat betreft het aandeel hernieuwbare energie binnen het totale energieverbruik loopt Nederland in 2011 nog steeds achter (4,3% in 2011 in vergelijking met een Europees gemiddelde van 13,0%). Het grootste deel hiervan is afkomstig uit biomassa en windenergie²². In 2012 is het aandeel hernieuwbare energie beperkt toegenomen, tot 4,5%. In de periode 2011 - 2012 is de productie van hernieuwbare energie gestegen. Zo is de productie van windenergie in 2012 met 5% toegenomen. Daarnaast is ook de ontwikkeling van zonnepanelen op daken van particulieren relatief fors toegenomen. Ook de toepassing van hernieuwbare warmte is gestegen, alsmede de productie door afvalverbrandingsinstallaties. Tegenover een stijgende hernieuwbare energieproductie is echter het finale eindverbruik tussen 2011 en 2012 toegenomen vanwege koud winterweer. In procenten is het aandeel hernieuwbare energie daardoor per saldo nauwelijks gestegen. In 2013 bedroeg de productie van hernieuwbare elektriciteit 11,8 miljard kWh, of wel 10,1 procent van het totale elektriciteitsverbruik in Nederland. Dat is en 0,4 procentpunt minder dan in 2012. De elektriciteitsproductie uit biomassa daalde, de productie uit wind nam toe, zie figuur 4²³.

Figuur 4: Productie hernieuwbare elektriciteit

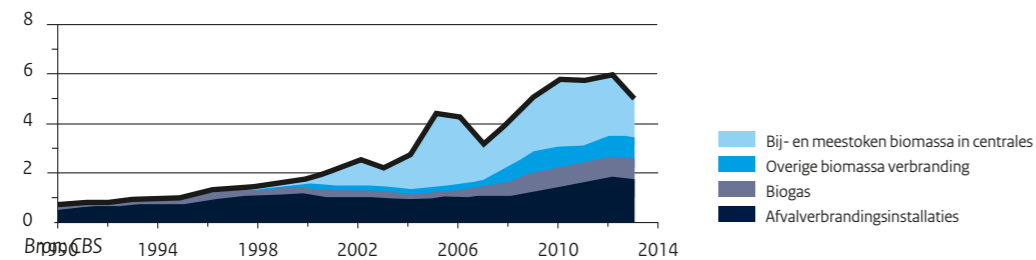
Bron: CBS

²² Zie monitor duurzaam Nederland 2011, <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/C5AC3D1F-8479-4B10-8585-A19166B3DA6B/0/2011a317pub.pdf>

²³ De grafieken geven cijfers over de bruto productie van hernieuwbare elektriciteit als percentage van het totale bruto elektriciteitsverbruik. Daarnaast zijn de gegevens over windenergie en waterkracht genormaliseerd om zo de invloed van het weer op de cijfers te reduceren. Dit geeft de verschillen in potentieel weer.

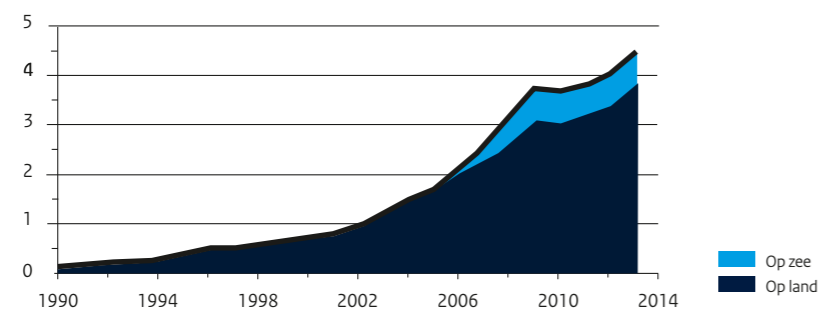
Productie hernieuwbare elektriciteit uit biomassa

% totale bruto elektriciteitsverbruik

Elektriciteitsproductie uit windenergie

% totale bruto elektriciteitsverbruik

Bron: CBS

De productie van elektriciteit uit biomassa daalde in 2013 met ongeveer een vijfde omdat elektriciteitscentrales 40 procent minder biomassa meestookten²⁴. De daling van het meestoken werd onder andere veroorzaakt door het gedeeltelijk aflopen van subsidie. De elektriciteitsproductie uit biomassa via andere technieken, zoals afvalverbranding en biogas, bleef stabiel. De elektriciteitsproductie van windmolens nam in 2013 met 8 procent toe door uitbreiding van de capaciteit. De capaciteit van de Nederlandse windmolens steeg in 2013 met een kleine 300 megawatt tot ongeveer 2,7 duizend megawatt eind 2013. De uitbreiding was voor een belangrijk deel te danken aan het gereed komen van enkele grote parken met SDE-subsidie (zie paragraaf over nationaal beleidskader).

Daarnaast is het windvermogen voor het eerst sinds 2008 flink gestegen. In 2013 kwam 45 procent van de productie van hernieuwbare elektriciteit uit windenergie. In de Noordzee staan twee windparken met een totale capaciteit van 228 megawatt. Op land staat ongeveer 2,5 duizend megawatt. De overheid streeft naar 6 duizend megawatt op land in 2020. Het streven is om de capaciteit van het windmolenpark op zee uit te breiden naar 4,5 duizend megawatt in 2023.

²⁴ Bron: CBS. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/industrie-energie/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4036-wm.htm?RefererType=RSSItem>

Doelstelling hernieuwbare energie

Geconcludeerd kan worden dat Nederland met een aandeel van 4,5% hernieuwbare energie op koers ligt op het indicatieve pad naar de doelstelling van 14% in 2020. Conform het door de Europese Unie geaccordeerde Actieplan Hernieuwbare Energie zou Nederland op dit moment een aandeel van 4,7% bereikt moeten hebben. Er zijn naar verwachting voldoende financiële middelen beschikbaar om de beoogde 14% in 2020 ook daadwerkelijk te realiseren. Nederland wil de doelstelling op kostenefficiënte wijze realiseren. Dit betekent dat de groeicurve van het aandeel duurzame energie stijl verloopt richting 2020. Eerst wordt ingezet op innovatie, en de lange doorlooptijd van grote projecten zoals wind op land en wind op zee. Door in aanvang in te zetten op innovatie realiseren we een kostenreductie waardoor het aandeel van 14% duurzame energie in 2020 goedkoper en met meer draagvlak gerealiseerd kan worden. Tot slot wordt er pas ingezet op biomassa mee-stook als de Europese Commissie de noodzakelijke duurzaamheidscriteria publiceert.

Innovatie is essentieel voor de ontwikkeling van duurzame energie. De meeste technieken staan nog aan het begin van de innovatiecurve. Daarom is technologieontwikkeling, demonstratie van technologie en marktintroductie belangrijk. Schaalvergroting en ontwikkeling van betere technieken zullen kostenreductie brengen, zoals dat in de afgelopen jaren ook gebeurd is in bijvoorbeeld windenergie op land en solar PV.

Een voorbeeld van de groei van het geïnstalleerd vermogen en de aanpak op kostenreductie is de aanpak van Wind op zee. Gewerkt wordt aan opschaling naar een operationeel windvermogen op zee van 4450 MW in 2023. De reeds bestaande parken en hetgeen reeds in de pijplijn zit, tellen op tot circa 1000 MW. Hier bovenop komen de aanbestedingen van in totaal 3450 MW, door een gefaseerde aanbesteding vanaf 2015 in oplopende stappen zoals nominaal aangegeven in onderstaande tabel.

Tabel 5: Aanbestedingspad wind op zee

Aanbesteden in	Windvermogen	Operationeel in
2015	450 MW	2019
2016	600 MW	2020
2017	700 MW	2021
2018	800 MW	2022
2019	900 MW	2023

De verwachting is dat de bijdrage van hernieuwbare warmte aan de realisatie van hernieuwbare energie in de jaren 2012-2015 een relatief snelle stijging laat zien, terwijl de bijdrage van hernieuwbare elektriciteit in diezelfde periode nauwelijks stijgt. Oorzaken hiervoor zijn een verwachte afname op de korte termijn in de bij- en mee-stook van biomassa in kolencentrales, en een verwachte toename van warmteproductie uit met name geothermie, afvalverbrandingsinstallatie, 'overige biomassaverbranding' (alle biomassaverbranding anders dan bij- en mee-stook, afvalverbrandingsinstallaties en houtkachels) en 'overige biogas' (vergisting van voornamelijk groente-, fruit- en tuinafval en afval uit de voedings- en genotmiddelenindustrie).

Het belang van de inzet op warmte is beschreven in het Energieakkoord. Hierin wordt gesteld dat circa 60% van het Nederlandse energieverbruik is bestemd voor warmte in gebouwen en processen. Deze warmtevoorziening is nog grotendeels op basis van fossiele energie. Een deel van deze warmte komt ook vrij en wordt geloosd naar de omgeving. Er zijn nog mogelijkheden om de warmtehuishouding te verbeteren door efficiëntieverbetering, inzet van hernieuwbare bronnen, en warmte-uitwisseling op een aantal locaties waar industriële activiteiten sterk zijn geclusterd en die zich bovendien bevinden in de naaste omgeving van grote energievragers zoals dichtbebouwde woonkernen en glastuinbouw.

Eind 2013 heeft Nederland aan de Europese Commissie gerapporteerd over de gerealiseerde voortgang in het aandeel hernieuwbare energie, het verbruik van specifieke energiebronnen en het beleid om het

aandeel hernieuwbare energie te laten toenemen ²⁵. In 2014 zal ook het Nationale Actieplan Energie Efficiency naar de Europese Commissie gestuurd worden. Hierin wordt specifiek ingegaan op besparingsmaatregelen

Slimme uitrol

Een andere grote uitdaging is om met de opgedane kennis op het gebied van schone en duurzame technieken en innovaties voor nieuwe vormen van hernieuwbare energie en energie-efficiëntie daadwerkelijk een slag te maken richting een slimme uitrol. Hiermee wordt ingezet op het integraal samen brengen van vraagbundeling, financiering, aanbod en uitvoering en exploitatie, zodanig dat er repetiteerbaarheid en opschaalbaarheid mogelijk wordt en de markt zelfstandig een verdere groei mogelijk maakt.

Zoals aangegeven moet Nederland in 2020 14% renewables realiseren in de totale energiemix. Van de 27 lidstaten stond Nederland in 2010 op een 24e plaats als het gaat om het percentage renewables in de totale energiemix. De ervaringen met energie efficiëntie worden onvoldoende toegepast in de bestaande bouw terwijl daar een jaarlijkse refrofit opgave van 3% ligt.

De sterk geconcentreerde gebouwde omgeving is verantwoordelijk voor ruim 40% van het nationale energieverbruik. Energiebesparing bij bestaande woningen levert daarom een belangrijke bijdrage aan de EU2020-doelstellingen. Het Energieakkoord van het Kabinet voorziet voor een belangrijk deel in de noodzakelijke financiering van de gewenste noodzakelijke uitrol en garandeert daarmee de mogelijkheden voor een brede uitrol. Maar deze uitrol strandt vooral door een te laag schaalniveau en gebrek aan vraagbundeling, hetgeen zijn oorzaak vindt in het achterblijven van partnerschappen en samenwerking tussen de ketens (zowel organisatorisch als financieel). Hiervoor is slimme uitrol nodig, waardoor een brug ontstaat tussen enerzijds de kleinschalige vraag en behoefte van eindgebruikers en anderzijds grote investeringen en risico's zodanig dat de markt zelfstandig kan doorgroeien.

Plattelandsontwikkeling

Zoals blijkt uit de SWOT-analyse ²⁶ van het derde plattelandsontwikkelingsprogramma (het POP3) is Nederland een sterk verstedelijkt en dichtbevolkt land, met een vrij homogene sociaaleconomische structuur en een gemiddeld inkomen dat ver boven het EU-gemiddelde ligt. Ondanks de verstedelijking is de primaire landbouw de grootste grondgebruiker. Daarmee is deze sector sterk beeldbepalend voor het aanzien van het platteland en speelt hij een belangrijke rol in het beheer van het landelijk gebied, waaronder gebieden die zijn aangewezen in het kader van Natura 2000.

Economisch gezien is de primaire sector relatief klein. Desalniettemin heeft de Nederlandse agrosector – het geheel van toelevering, verwerking en distributie van agrarische goederen – zich ontwikkeld tot een speler van wereldformaat, getuige de sterke exportpositie. Na de Verenigde Staten is Nederland de grootste exporteur van landbouwproducten ter wereld, met een uitvoerwaarde van circa \$ 109 miljard ²⁷. Deze exportpositie kon mede ontstaan door sterk geïntegreerde agrarische ketens, een goed samenspel tussen onderwijs, onderzoek en voorlichting en een hoog intensieve productiewijze. De economische voorspoed die Nederland kenmerkt, heeft keerzijdes voor biodiversiteit en milieu. Ook de landbouwsector draagt hieraan bij. De grootschalige en intensieve productiewijze van de Nederlandse landbouw leidt tot ongewenste externe effecten voor milieu, landschap en samenleving. Sinds de jaren negentig is duidelijk sprake van een verlaging van de milieudruk. Toch zal het halen van verschillende milieudoelstellingen de komende jaren nog veel inspanningen vergen. Op het Nederlandse platteland - dat behalve als productieruimte ook als consumptieruimte voor bewoners en recreanten wordt beschouwd - tasten deze externe effecten de gebruikersfunctie van bewoners en recreanten aan. Dit komt de balans tussen werken, wonen en recreëren op het platteland niet ten goede. Doelstellingen op het vlak van natuur, landschap,

²⁵ Zie: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/10/30/rapportage-2013-prognose-hernieuwbare-energie.html>.

²⁶ Analyse van de Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats (sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen).

²⁷ WTO, trade profiles 2012, world commodity profiles.

milieu en water komen in de knel.

Om een krachtige concurrentiepositie te behouden zijn innovatie en verduurzaming de belangrijkste opgaven voor de agrarische sector. Uitgaande van de spanning op het Nederlandse platteland tussen de grootschalige en intensieve landbouw enerzijds en milieu, landschap en samenleving anderzijds, lijkt de opgave voor het Europese plattelandsbeleid in Nederland vooral te bestaan uit het stimuleren van productiewijzen in de landbouw die met minder externe effecten voor milieu, landschap en samenleving gepaard gaan, maar waarbij de landbouw wel concurrerend blijft.

Een specifieke behoefte voor innovatie betreft betaalbare voorzieningen voor inkomensbehoud bij catastrofes. Over het algemeen verzekeren agrariërs zich niet of te weinig voor inkomensverlies bij ongunstige marktontwikkelingen, bij arbeidsongeschiktheid en voor pensioenvoorziening. De premies worden in het algemeen als hoog ervaren in relatie tot het inkomen uit bedrijf. Bij het daadwerkelijk optreden van calamiteiten kan dit grote financiële gevolgen hebben en de levensvatbaarheid van het bedrijf in gevaar brengen. Er is behoefte aan kennisontwikkeling over betaalbare voorzieningen voor inkomensbehoud bij catastrofes op het gebied van arbeidsongeschiktheid, weersomstandigheden en ziekte-uitbraken. Ook is er behoefte aan een bredeweersverzekering vergelijkbaar met die uit het GLB 2007-2014 (artikel 68).

In het kader van het topsectorenbeleid, waarmee onder andere via de topsectoren Agri&Food en Tuinbouw & Uitgangsmaterialen mede vormgegeven wordt aan de groene groeistrategie, is de Human Capital Agenda opgesteld. De Human Capital Agenda is gericht op het beter afstemmen van vraag en aanbod op de (groene) arbeidsmarkt en biedt veel aanknopingspunten voor een verbeterde aansluiting tussen beroepsopleiding en beroepspraktijk en een 'leven lang leren'

Visserij

Ten aanzien van de visserij is de Nederlandse aanvoersector Europees marktleider in platvis. Dit leidt echter niet tot goede rentabiliteit van de visserijbedrijven. Het viscluster als geheel is te weinig in staat om producten als schol en tong in de internationale markt te positioneren. Vissers worden daarnaast geconfronteerd met stijgende kosten. Met name de brandstofkosten zijn sterk toegenomen. Structureel hoge brandstofprijzen drukken de rendementen van de hoog gespecialiseerde en energie-intensieve schepen. Dit leidt tot een structurele bedreiging van de economische gezondheid van visserijbedrijven. In het herziene Gemeenschappelijk Visserijbeleid voor de jaren 2013-2023 zal de introductie van de aanlandplicht tot grote lasten en kosten voor de sector leiden.

De gefragmenteerde en vooral lokaal verankerde structuur van de vissector staat samenwerking en professionalisering vaak in de weg. Het ontbreekt in de visketen aan goede samenwerking tussen de verschillende ketenschakels om de inkomsten en rendementen voor alle schakels te verbeteren.

De aquacultuursector in Nederland is relatief klein van omvang maar tegelijkertijd divers van karakter. De sector bestaat uit twee subsectoren, te weten de schelpdiersector en bedrijven die vis, algen of zeewier op land kweken. In de schelpdiersector zijn een kleine honderd bedrijven actief in de mossel- en oesterteelt. De winstgevendheid van de schelpdiersector is de afgelopen jaren afgenomen. Belangrijkste reden daarvoor is het tekort aan mosselzaad als grondstof. Het kweken van vis vindt nog slechts in enkele tientallen bedrijven plaats. De viskweeksector staat financieel al jaren onder druk. De meeste bedrijven maken geen winst hetgeen vooral komt door de relatief hoge kostprijzen voor energie, arbeid en voer. Ook is er zware concurrentie met relatief goedkope geïmporteerde kweekvis.

Duurzaamheid is de afgelopen jaren ook in de visserij een belangrijk maatschappelijk thema geworden. De (Nederlandse) consument stelt in toenemende mate eisen aan de wijze waarop vis wordt gevangen en gekweekt. Daarom bouwen steeds meer grote internationaal opererende winkelketens duurzaamheidscriteria in, waardoor duurzaamheid een steeds belangrijkere rol speelt in de prijsvorming. In de visserijsector spant nagenoeg de gehele aanvoersector zich in om de duurzaamheid van hun vangst- en verwerkingsmethoden officieel erkend en gecertificeerd te krijgen. Veelal betreft dit het MSC-keurmerk.

Innovatie heeft de laatste jaren met steun van het Ministerie van Economische Zaken en het Europees

Visserij Fonds (EVF), een grote vlucht genomen. Het gaat in dit proces niet alleen om technische en technologische vernieuwingen. Even belangrijk is de inzet die gepleegd wordt voor een gunstig innovatieklimaat, een versterkt ondernemerschap en het tot stand komen van samen-wer-king, zowel onderling, als tussen ketenpartijen, als met kennisinstellingen en ook maatschappelijke organisaties.

Het is niet onaannemelijk dat de schaarste aan voedsel in de toekomst de schaarste aan energie zal overstijgen. De noodzaak om het productiepotentieel van de zee maximaal, maar op een duurzame wijze te benutten, wordt daarmee groter. De visserij en dan met name de pelagische sector, heeft de potentie om de eiwitproductie die nodig is om de wereldbevolking te voeden, op verantwoorde wijze uit zee te oogsten.

Maritieme zaken en Blue Growth

Nederland is vanouds een zeevarende natie en heeft een relatief grote maritieme sector. Rotterdam (behorend tot de top-4 van de wereldhavens) en andere Nederlandse havens hebben een belangrijk aandeel in de toegevoegde waarde van het BBP. De sectoren op het gebied van scheepvaart, havens, (hernieuwbare) energie en toerisme zijn goed georganiseerd en gericht op innovatie en verduurzaming. Nederland ondersteunt dit met het topsectorenbeleid. Op mondiaal niveau heeft de scheepvaart- en havensector echter te maken met sterke concurrentie en lage winstmarges, dat een rem zet op verduurzaming en innovatie. Daarbij is op het Nederlandse deel van de Noordzee het leeuwendeel van de scheepvaart niet afkomstig uit Noordwest-Europese landen en is de handhaving van milieudelicten ontoereikend.

In het kader van het Geïntegreerd Maritiem Beleid is er voor het Nederlandse deel van de Noordzee binnen de context van internationale Noordzee-regio goed zicht op de belangrijkste bedreigingen van dit moment, de nabije toekomst tot 2020 en daarna. Veel beleid is al in gang gezet om deze bedreigingen tegen te gaan en randvoorwaarden te creëren voor Blue Growth, en dat gaat de komende tijd resultaten opleveren. Het gaat dan, naast het terugdringen van verlies aan biodiversiteit en habitat als gevolg van visserij, met name om het tegengaan van bronnen van vervuiling en eutrofiëring, zowel op het land als op zee, exoten en impuls-onderwatergeluid (beperkingen van het effect van heien, seismiek en sonar) en integraal ruimtelijk beleid om functies op elkaar af te stemmen binnen de randvoorwaarden van het ecosysteem. Ook op het gebied van duurzame visserij en in relatie daarmee de bescherming van Natura 2000-gebieden, zijn de nodige stappen gezet. Veel is afhankelijk van dat bestaande beleid ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd.

Nederlandse regio's uitgelicht

Regionale diversiteit

De Nederlandse economie kenmerkt zich door relatief kleine regionale verschillen ten opzichte van andere Europese landen. De spreiding in Nederland wat betreft het regionale BBP per inwoner was in 2009 de laagste van Europa (17.7 op het niveau van de COROP/NUTS-3 gebieden, in vergelijking met bijvoorbeeld 26.0 in Frankrijk)²⁸. Uit de SWOT-analyse voor het POP3 blijkt ook dat de sociaaleconomische verschillen tussen de groepen van COROP-gebieden beperkt zijn²⁹.

Hoewel de verschillen in internationaal verband relatief gezien klein zijn, kunnen we ze niet uit het oog verliezen. De Europese Commissie wijst Nederland hier in haar positioneringsdocument ook op. Figuur 5 geeft de provinciale verschillen weer³⁰. Het BBP per inwoner is in de provincie Utrecht het hoogst, 23% boven het Nederlandse gemiddelde.

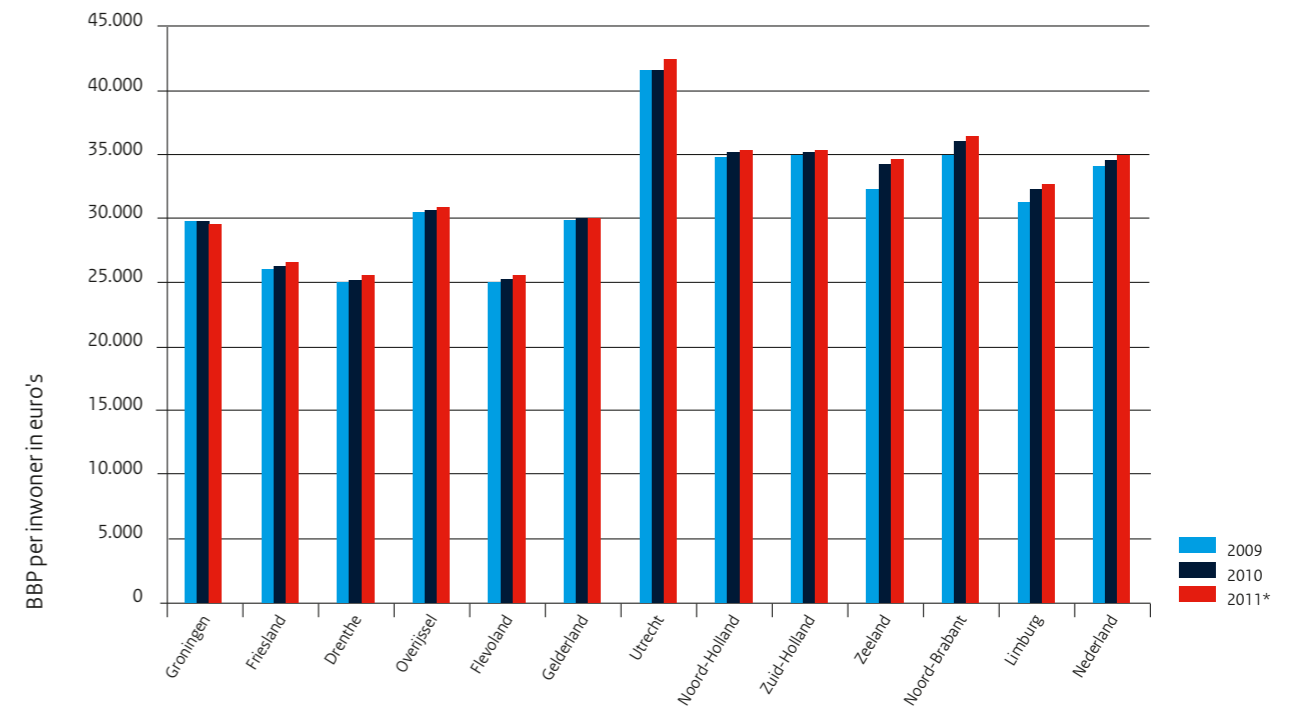
28 Eurostat.

29 LEI (2013), SWOT-analyse van de plattelandssituatie in Nederland voor ELFPD.

30 Bruto BBP (tegen marktprijzen) per inwoner, exclusief delfstoffenwinning.

Figuur 5: BBP per inwoner per provincie (exclusief delfstofwinning)³¹

BBP per inwoner per provincie

Het Nationaal Strategisch Rapport 2012 geeft een nader een overzicht van de regionale verschillen binnen Nederland. Wanneer naar absolute economische omvang wordt gekeken, verschillen de landsdelen van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) fors. Regio West neemt ongeveer de helft van het nationale BBP voor zijn rekening, gevolgd door regio Zuid (circa 23%), Oost (circa 16%) en Noord (circa 10%)³².

De economische groei van een regio hangt onder andere af van de dynamiek en innovatiekracht van het bedrijfsleven. Een indicator hiervoor is het aantal starters per inwoner in een provincie. Het totaal aantal starters in Nederland is afgenomen van 62.000 in 2007 naar circa 59.000 in 2011. In de regio Noord en Oost zijn het aantal starters per 1.000 inwoners toegenomen tussen 2007 en 2011, terwijl deze in de regio West (met uitzondering van provincie Flevoland) juist zijn afgenomen. Wanneer de publieke en private R&D-uitgaven per provincie worden afgezet tegen het Bruto Regionaal Product (BRP), blijkt provincie Noord-Brabant binnen regio Zuid in 2009 het hoogst te scoren met circa € 24.000. Provincie Drenthe heeft de laagste uitgaven. De verschillen zijn binnen regio West het kleinst en binnen regio Zuid het grootst.

Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft de regionale spreiding van de topsectoren in Nederland in kaart gebracht³³. Het beeld dat hieruit naar voren komt, sluit goed aan bij RIS3-en van de vier landsdelen. In deze RIS3-en hebben de vier landsdelen (grote) gemeenten hun doelen en keuzes op het gebied van innovatie geformuleerd, gericht op vergroten van de concurrentiekracht. Tevens is de economische ontwikkelingskracht aantoonbaar in beeld gebracht, als ook kansen voor de regio per topsector.

31 Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek/Statline, nationale rekeningen 2012 en regionale economie 2012. Cijfers 2011 zijn voorlopig.

32 NSR 2012, pagina 14/Centraal Bureau voor de Statistiek.

33 De ratio van ruimtelijk-economisch topsectorenbeleid (2012).

Op helikopterniveau hebben de vier EFRO-landsdelen vergelijkbare uitdagingen. Als via de RIS3-en ingezoomd wordt op de landsdelen, dan wordt tegelijkertijd duidelijk dat ieder landsdeel ook zijn eigen, specifieke sterktes en zwaktes heeft. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de aan- of afwezigheid van universiteiten, bepaalde topsectoren, goed ontwikkelde netwerken, en innovatief mkb. Tegelijkertijd kunnen ook bestaande initiatieven en regionale politieke ambitie de efficiëntie van de EFRO middelen sterk vergroten, als deze gezamenlijk aansluiten op de regionale kansen. Denk hierbij aan goed ontwikkelde netwerken als Food Valley in landsdeel Oost en Zuid en Energy Valley in landsdeel Noord. Maar ook aan de beschikbaarheid van grote energiefondsen in bepaalde regio's, zoals in de provincies Limburg en Noord-Brabant (landsdeel Zuid), Overijssel en Gelderland (landsdeel Oost) en de gemeente Amsterdam (landsdeel West) als gevolg van de verkoop van aandelen in energiebedrijven. Verderop in deze paragraaf wordt dieper ingegaan op de, mede op basis van de RIS3-en, geconstateerde verschillen binnen de regio's. Meer informatie is tevens te vinden in de vier RIS3-en en de vier operationele programma's 2014-2020 van EFRO.

Wanneer naar regionale cijfers op het gebied van werkgelegenheid en arbeidsaanbod wordt gekeken, kunnen ook hierin verschillen worden geconstateerd. Tezamen met de (on)mogelijkheden in het matchen van vraag en aanbod, heeft dit ertoe geleid dat zijn 35 arbeidsmarktregio's in Nederland zijn geformeerd. Binnen deze regio's moet afstemming plaatsvinden tussen onderwijs-arbeidsmarkt-werkgelegenheid.

Noord-Nederland

De RIS3 van Noord-Nederland is gebaseerd op vier uitgangspunten: de sterke Noord-Nederlandse clusters van bedrijven en kennisinstellingen, de toepassingsgerichtheid van het Noordelijk bedrijfsleven, de menselijke maat in leven en zaken doen en het belang van human capital in brede zin. Op basis van drie criteria (bewijslast, draagvlak bij quadruple helix partijen en innovatiepotentieel) zijn in de RIS3 de meest sterke en onderscheidende clusters van bedrijvigheid in kaart gebracht, te weten Agrifood, Energie, Healthy Aging, Watertechnologie en Slimme (sensor) Systemen & Materialen. Elk van deze clusters is ook onderdeel van één van de nationale topsectoren en vormt daarmee de regionale inkleuring en vertaling van het topsectorenbeleid.

In de RIS3 heeft het Noorden ervoor gekozen om de focus te leggen op het vinden van innovatieve oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen op het gebied van vier thema's, te weten gezondheid/demografie/welzijn, voedselzekerheid/duurzame landbouw/bio-economie, zekere, schone en efficiënte energie, en tot slot een schone en veilige watervoorziening.

De uitdagingen voor Noord-Nederland richten zich op het innovatief vermogen in het Noordelijke bedrijfsleven en een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. De investeringen van met name het bedrijfsleven aan R&D zijn in Noord-Nederland lager dan gemiddeld. Daarnaast is de economie gevoeliger voor conjunctuurschommelingen dan de rest van Nederland, hoewel het verschil tussen de regio's is afgenomen. Ook is het aandeel mkb dat in de afgelopen drie jaar een nieuw product of dienst op de markt heeft gebracht in het Noorden structureel lager dan gemiddeld in Nederland. Dit biedt tegelijkertijd veel potentie, indien het mkb weet te profiteren van de kennisbasis waarin door landsdeel Noord is geïnvesteerd. Op het gebied van de arbeidsmarkt kent Noord-Nederland uitdagingen wat betreft de kwantitatieve en kwalitatieve aansluiting tussen de vraag van werkgevers en het aanbod van potentiële kenniswerkers. Uit de SWOT-analyse van de RIS3-en wordt met name een tekort aan technisch talent als zwakte genoemd op het gebied van onderzoek en innovatie, een zwakte die zich tot een bedreiging kan ontwikkelen. Dit is een potentiële beperkende factor voor de ontwikkeling van het innovatie-ecosysteem in deze regio.

Tot slot liggen er binnen het thema duurzame energie en biobased economy belangrijke kansen in de regio op het gebied van slimme decentrale energietechnologieën, duurzame opwekking van energie, de gasinfrastructuur, en de slimme combinatie van agro en chemie.

Oost-Nederland

De RIS3 van Oost-Nederland beschrijft vier speerpuntsectoren waarin de regio een onderscheidende

kennispositie en substantiële massa aan bedrijven kent. Het gaat om Agro & Food, Health, High Tech Systemen & Materialen en Energie- en Milieutechnologie inclusief biobased economy. Daarnaast zijn er in Oost-Nederland meerdere bedrijfstakken met potentie om hun marktpositie te vergroten. De regionaal sterke maakindustrie levert een essentiële bijdrage aan de verdere versterking van de vier genoemde speerpuntsectoren. Bovendien kan de ontwikkeling van de vier speerpuntsectoren niet zonder sleuteltechnologieën als ICT, water, creatieve industrie, chemie en maakindustrie. Deze spelen een cruciale rol bij innovatie en vormen vaak een verbindende schakel tussen sectoren waardoor cross-overs ontstaan.

Als veelzijdige en dynamisch regio huisvest Oost-Nederland een aantal internationale topbedrijven en tal van mkb'ers met veel innovatieve kracht. Het percentage innovatieve mkb'ers is relatief hoog (40% in Oost-Nederland, 38% landelijk). De omzetting hiervan naar een stijgend omzetaandeel dient nog verbeterd te worden. Daarnaast is in Oost het percentage R&D-medewerkers met 3% hoger dan het landelijk gemiddelde van 2%. Het landsdeel heeft te maken met relatief beperkte en achterblijvende benutting van de in de regio volop aanwezig kennis. Oost-Nederland onderscheidt zich met een stevige voedingsbodemp voor innovatie gericht op koolstofarme technologieën. Hoewel precieze cijfers op regionaal niveau ontbreken, blijft Oost-Nederland achter bij de door de Europese Unie en het Rijk gestelde doelstellingen op het gebied van koolstofarme economie.

West-Nederland

Centraal in de RIS3 van West-Nederland staat het bieden van innovatieve oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen en behoeften. Die behoeften hebben in toenemende mate een samengesteld karakter, dat onder meer tot uiting komt in energie en wonen, voeding en gezondheid, werk en gezondheid, en transport en energie. Dat vraagt van bedrijven en kennisinstellingen in toenemende mate dat over de grenzen van de eigen sector wordt gekeken en gewerkt. Meer en meer zullen de oplossingen voor de samengestelde behoeften moeten worden ontwikkeld via verbindingen tussen sectoren.

Door de sterke concentratie van alle negen topsectoren in West-Nederland zet de RIS3 zich op al deze sectoren in, te weten Tuinbouw & Uitgangsmaterialen, Agri & Food, Water, Life Sciences & Health, Chemie, High Tech, Energie, Logistiek en de Creatieve Industrie.

De regio heeft een sterke positie qua kennis en innovatievermogen, maar scoort minder op het vermarkten van deze kennis in producten, en bedrijfsinvesteringen in onderzoek en ontwikkeling. Bovendien heeft het bedrijfsleven (met name het mkb) onvoldoende toegang tot de excellente onderzoeksinfrastructuur. Er is een tekort aan capaciteit bij kennisinstellingen om projecten met het bedrijfsleven uit te voeren en prikkels ontbreken bij de eigenaar/exploitant om het open acces aspect van R&D-infrastructuur te optimaliseren en de samenwerking met het bedrijfsleven en andere kennisinstellingen te bevorderen. Hetzelfde geldt voor kleinschalige onderzoeksinfrastructuur zoals 3D-scanners en niet-technische infrastructuur. Ook is er een groeiend gat tussen de vraag naar en het aanbod van financiering. West-Nederland behoort tot de top van Europa waar het gaat om de kwaliteit van fundamenteel onderzoek, publieke investeringen in R&D, onderzoeksexcellentie en inkomsten uit licenties en patenten (met name op het gebied van ICT en veiligheid). Verder heeft West-Nederland veruit de hoogste onderzoeksintensiteit in de medische sector in Europa. De R&D-intensiteit als percentage van het BRP blijft daarentegen achter bij het Europese gemiddelde, als ook het aandeel van in R&D werkzame personen. Specifieke uitdagingen doen zich met name voor in de vier grote steden en het aangrenzende stedelijke gebied waar delen van de stad (al dan niet sterk ruimtelijk geconcentreerd) de aansluiting kunnen gaan missen en er daardoor mogelijk een economische en sociale tweedeling ontstaat.

Op het terrein van duurzame energie heeft West-Nederland, net als de rest van Nederland, te maken met een zeer beperkte toepassing van hernieuwbare energiebronnen en achterblijvende investeringen in energie-efficiëntie. Daar staat tegenover dat de verstedelijking en economische concentratie een groot potentieel biedt. Ook specifiek voor West is de combinatie tussen hoge bevolkingsdichtheid en de concentratie van economische activiteiten. Dat biedt goede mogelijkheden voor synergie tussen geografisch nabijgelegen

sectoren (energieproductie, transport, (glas)tuinbouw, industrie, gebouwde omgeving) en cross-overs tussen deze sectoren. Naast het zeer grote aanwezige potentieel voor restwarmte in onder meer de regio Rotterdam en Amsterdam ³⁴, heeft bodemonderzoek uitgewezen dat de zandsteenlaag in de regio op een diepte van 1500 tot 2500 meter warm water bevat van circa 55 tot 90 graden, en zo goede eigenschappen heeft voor aardwarmte toepassingen. Verschillende pilootprojecten in de regio bevestigen het potentieel om op een kostefficiënte manier te voorzien in warmte uit eigen bodem.

Zuid-Nederland

In de RIS3 van Zuid-Nederland zijn sterke clusters van bedrijvigheid geïdentificeerd en is een SWOT-analyse van het landsdelige innovatiesysteem opgenomen. De grootste (economische) kansen worden gezien in topclusters van bedrijvigheid waarin de regio Zuid nu al sterk is. De grootst mogelijke bijdrage aan de maatschappelijke doelen ligt naar verwachting in de crossovers tussen en met deze sectoren. Er zijn in Zuid-Nederland drie internationale topclusters aan te duiden, te weten Agrofood en T&U (de combinatie van de nationale topsectoren Agri & Food en Tuinbouw & Uitgangsmaterialen), High tech Systems & Materialen en Chemie & Materialen. In aansluiting daarop zijn vier nationale topclusters met internationale potentie geïdentificeerd, Life Sciences & Health, Biobased, Logistiek & Maintenance. Deze clusters sluiten in belangrijke mate aan op de nationale topsectoren maar vallen daar niet volledig mee samen.

Zuid-Nederland heeft een sterke concurrentiepositie, niet alleen vanwege de sterke economische en innovatieve factoren, maar ook vanwege de relatie tussen werk-, woon- en leefklimaat. Maar er is urgentie geboden om deze positie vast te houden en verder uit te bouwen. De sterktes van het landsdeel zitten onder meer in de aanwezigheid van een aantal (inter)nationaal competitieve topclusters, het vermogen tot multidisciplinaire engineering, een uitstekende kennisbasis, een uniek open innovatiesysteem en een sterke gouden driehoek samenwerking ³⁵ op verschillende schaalniveaus. Daarnaast worden meer dan 40% van alle Nederlandse R&D-investeringen in deze regio gedaan en kent de regio een relatief hoog percentage aan private R&D-uitgaven.

Maar er zijn ook zwakke(re) punten in de regio, zoals bijvoorbeeld tekorten op de arbeidsmarkt voor technisch, goed opgeleid personeel, achterblijvende publieke R&D-uitgaven, een gebrek aan risicokapitaal (op deelmarkten) en een in internationaal perspectief matige connectiviteit. Daarnaast zijn er uitdagingen en kansen op het gebied van duurzame ontwikkeling. Naast het toepassen van nieuwe technieken, gaat het ook om slimme toepassing van bestaande technieken in de praktijk en om de daarbij benodigde procesinnovaties.

Stedelijke gebieden

Nederland kent sterke steden en stedelijke netwerken die een belangrijke rol spelen bij het realiseren van de doelstellingen van het cohesiebeleid. Steden vormen een vruchtbare voedingsbodem voor wetenschap en technologie, voor cultuur en innovatie, voor individuele en collectieve creativiteit en voor het tegengaan van de effecten van klimaatverandering. Steden functioneren als motor voor de sociaaleconomische ontwikkeling en veel van de Europa 2020-doelstellingen moeten met name in steden worden bereikt. Zo vindt het overgrote gedeelte van CO₂-uitstoot in steden plaats, zijn gebouwen verantwoordelijk voor 40% van het totale energiegebruik in Nederland, is daar de grootste werkloosheid geconcentreerd en fungeert de stad tegelijkertijd als grootste banenmotor. Ook de meeste kennisinstellingen zijn in en om de steden gevestigd, hetgeen de broedplaatsfunctie voor nieuwe economische initiatieven in de steden nog eens versterkt.

De Nederlandse grote steden hebben ook te maken met fysieke, sociale en economische problemen die een duurzame stedelijke ontwikkeling in de weg staan. Zo kampen de vier grote steden (G4, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) met ongunstige vestigingsfactoren, hoge (jeugd) werkloosheid, een mismatch op de arbeidsmarkt en achterblijvende investeringen in energiebesparende maatregelen, hoewel

het zwaartepunt per stad verschilt en ook binnen een stad behoorlijk wisselt. Ook andere grote steden hebben hiermee te maken. Om die reden zal het stedelijk vestigings- en leefklimaat goed in elkaar moeten steken.

De grote verschillen in de sociaaleconomische situatie tussen verschillende delen in de grote steden worden door de economische crisis verder versterkt. Er zijn gebieden en gemeenschappen binnen de steden met grote werkloosheid en gebieden die als stedelijke (regionale/nationale/ internationale) banenmotor fungeren. Vernieuwende (startende) bedrijvigheid is onevenwichtig over de stad verdeeld en vertoont nog veel lacunes. Daarnaast geven bedrijven aan dat bepaalde vestigingsfactoren onder de maat zijn. In de G4 is deze toename van sociale en ruimtelijke segregatie het sterkst waar te nemen. Steden in de Randstad zijn 'economische motoren' van Nederland, met een hoge concentratie van werkgelegenheid, bedrijvigheid met de hoogste toegevoegde waarde, en hoge productiviteit per werknemer. Aan de andere kant is ook de werkloosheid in de grote steden in de Randstad over het algemeen hoger dan in de steden buiten de Randstad.

De mismatch in de steden op de arbeidsmarkt is zowel kwantitatief als kwalitatief van aard. De (jonge) beroepsbevolking kiest veelal verkeerd en wordt onvoldoende in de juiste richting opgeleid. Voor bepaalde sectoren bestaat reeds een dreigend tekort als gevolg van de vergrijzing. Tegelijkertijd is de stedelijke (jeugd)werkloosheid hoger dan in de rest van Nederland. Ook is sprake van verdringing op de stedelijke arbeidsmarkt, doordat middelbaar en hoogopgeleide jongeren, waarschijnlijk vanwege de recessie, werkzaam zijn op de banen voor laagopgeleiden ³⁶.

Naast deze ontwikkelingen nemen in de grote steden ook de verschillen tussen mensen op basis van sociaaleconomische positie toe door het verdwijnen van de middenklasse (job polarisation).

De Leefbarometerscore van de Atlas voor gemeenten geeft aan dat de leefbaarheid vooral in de vier grote steden relatief ongunstig is, en in dorpen en meer landelijke gemeenten relatief gunstig. De vier grote steden kennen de hoogste werkloosheid, gevolgd door de G32 ³⁷ en de overige steden, zie ook figuur 6. Daarnaast herbergt de G4 circa 12% van de Nederlandse bevolking en tegelijk bijna 30% van het totaal aan bijstandsgerechtigden. Van de 40 geïdentificeerde grootste probleemwijken in Nederland ligt het overgrote deel in de G4. Deze wijken kenmerken zich door sociaaleconomische en problemen en dikwijls ook door fysieke achterstanden. Daarnaast is het percentage stabiele uitkeringsontvangers (>1 jaar in de uitkering) in de probleemwijken van de G4 met 12,2% aanzienlijk hoger dan de 7,1% in andere stedelijke woonwijken ³⁸.

³⁴ Zie ook: <http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/PBL-2012-Duurzamere%20warmtevoorziening-500264002.pdf>

³⁵ Hiermee wordt samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden bedoeld.

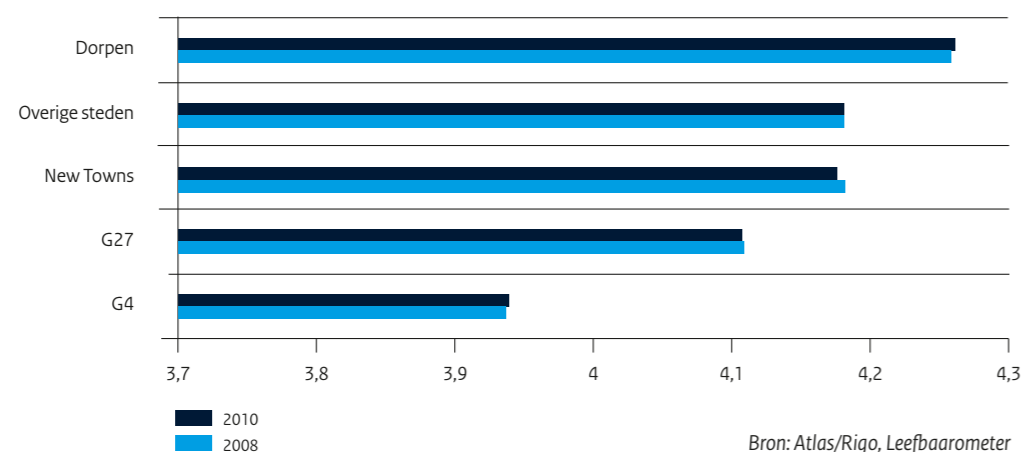
³⁶ Zie ook Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid: Naar een lerende Economie, november 2013, pagina's 259-260.

³⁷ Het G32-stedennetwerk is het netwerk van 34 (middel)grote steden in ons land, die elkaar vinden in de stedelijke vraagstukken waar de leden van het netwerk voor staan.

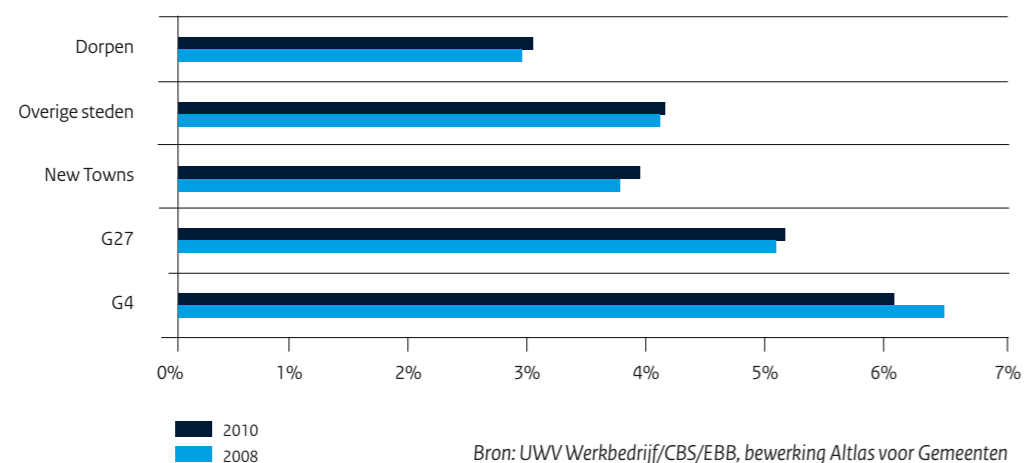
³⁸ Voor een overzicht van deze wijken: M. Permentier e.a., Werk aan de wijk, Sociaal Cultureel Planbureau, juli 2013.

Figuur 6: Leefbaarheid in steden ³⁹

Score huidige en vorige staat van steden en dorpen op de Leefbaarometer

De huidige en vorige staat van steden en dorpen voor wat betreft de werkloosheid

In het belang van de sociale verhoudingen, de aantrekkelijkheid, leefbaarheid en het vestigingsklimaat van de steden is het zaak dat de binnenstedelijke verschillen verminderen en de stad als geheel haar aantrekkingskracht versterkt. Versterking van concurrentiekracht en groeivermogen van steden is noodzakelijk om de aansluiting bij de snelle economische en duurzame ontwikkeling niet te missen. Een integrale gebiedsgerichte aanpak is daarbij van groot belang.

Plattlandsgebieden

In de SWOT-analyse voor het POP3 is de plattlandslandssituatie in Nederland met daarbij de eventuele regionale verschillen inzichtelijk gemaakt. Hierbij is gebruikgemaakt van de indeling in 40 COROP-gebieden (NUTS-3-regio's), die op basis van de bevolkingsdichtheid zijn ingedeeld in drie groepen: minder

verstedelijkte regio's, verstedelijkte regio's en sterk verstedelijkte regio's ⁴⁰. Daarbij moet worden opgemerkt dat het platteland geen gebied is met vastgestelde grenzen, zoals bij provincie- of gemeente grenzen. Het platteland kan afhankelijk van het onderwerp anders afgebakend worden (denk aan onderwerpen als water, natuur, duurzaamheid, plattelandseconomie en dergelijke).

Er is in de SWOT-analyse gekeken naar sociaaleconomische indicatoren als bevolkingsdichtheid, leeftijdsopbouw, werkgelegenheids groei, werkloosheid, participatiegraad, inkomen per hoofd van de bevolking, onderwijsniveau, aantal landbouwbedrijven, bedrijfsgrootte en dergelijke. Het blijkt dat de sociaaleconomische verschillen tussen de groepen van COROP-gebieden beperkt zijn en dat de indicatoren voor alle groepen dusdanige waarden hebben dat ze voornamelijk geen aanleiding geven tot grote bezorgdheid over de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland. De analyse van de sociaaleconomische ontwikkeling in de verschillende groepen van COROP-gebieden geeft dan ook geen aanleiding om het Europese plattlandsbeleid in te zetten voor het oplossen van sociaaleconomische problemen op regionaal niveau. Voor een paar regio's die kampen met een teruglopende werkgelegenheid en een krimpende bevolking zou evenwel een uitzondering kunnen worden gemaakt. Deze gebieden kunnen in aanmerking komen voor een LEADER-status, net als gebieden waar sprake is van:

- stad-landrelaties die een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van het platteland;
- minder verstedelijkte regio's met economische, ecologische en sociale innovatieve potentie blijkend uit onder andere integrale samenwerkingsverbanden.

Regionale verschillen kunnen zich, net als in de periode 2007-2013, in de implementatiefase uiten in bedragen die aan de plattlandsprioriteiten zullen worden besteed.

Samenvatting Nederlandse uitgangssituatie

Samengevat kunnen we stellen dat Nederland ook in internationaal verband goed scoort op het gebied van concurrentiekracht, arbeidsproductiviteit, regionale gelijkheid, het niveau van wetenschappelijk onderzoek en het innovatief klimaat. Uitdagingen zijn te vinden op het gebied van duurzame, economische groei, de uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling en benutting van het onbenut arbeidspotentieel in verband met de vergrijzing en het streven naar sociale insluiting. Ook het tekort aan (technisch) personeel in sommige landsdelen verdient aandacht, als ook de integrale uitdagingen in grote steden. Daarnaast vraagt een goede samenwerking in gouden driehoek verband blijvende inspanning. Belangrijke uitgangspunten hierbij liggen op het gebied van houdbare overheidsfinanciën en daarmee gepaard gaande structurele hervormingen. Er liggen goede kansen om in Nederland de economische kansen van groene groei goed te benutten door middel van nieuwe innovatieve technieken en methoden.

Deze uitdagingen en kansen pakt Nederland met een breed scala aan instrumenten op, zie hiervoor onder meer de (sub)paragraaf over het nationale beleid. De inzet van de Europese Structuur- en Investeringsfondsen (ESI-fondsen) zal, daarop aanvullend, gefocust op een aantal onderdelen moeten worden ingezet om daadwerkelijk resultaat te kunnen boeken. Een belangrijke afbakening hiervoor wordt gevormd door de voortgang van de realisatie van de Europa 2020-doelen en de landenspecifieke aanbevelingen voor Nederland.

Uitgangssituatie ten opzichte van nationale Europa 2020-doelen

Om de koers voor de ESI-fondsen in de periode 2014-2020 te kunnen bepalen, is naast een analyse van de Nederlandse uitgangssituatie zicht nodig op de beleidsinspanningen die gevraagd worden in het kader van de Europa 2020-doelen. De Europa 2020-strategie is gericht op bevordering van slimme, duurzame en inclusieve economische groei in de Europese Unie. Daartoe zijn vijf doelstellingen geformuleerd ter

³⁹ Zie Atlas voor gemeenten 2013.

⁴⁰ Hoewel het binnen de Europese Unie gebruikelijk is om bij een vergelijking tussen urbane en rurale regio's de Eurostat-typologie van 'predominantly rural', 'significantly rural' en 'predominantly urban' regio's te hanteren, is hier in de SWOT-analyse vanaf geweken. Op deze manier is het dichtbevolkte Nederland beter te differentiëren naar soorten rurale regio's met een relatief hoge bevolkingsdichtheid. Zie meer hierover in de SWOT-analyse http://www.toekomstglb.nl/upload/files/notitie_swot_nl_plattland_voor_POP3_16_mei_2013.pdf.

bevordering van werkgelegenheid, innovatie, onderwijs, sociale samenhang en duurzaamheid, die in 2020 bereikt moeten zijn. Ieder land in de Europese Unie bepaalt zelf zijn nationale doelstellingen op elk van deze gebieden. In het jaarlijks terugkerend Nationaal Hervormingsprogramma wordt de (economische) situatie van Nederland omschreven, evenals de ontwikkelingen op de nationale doelstellingen. Tevens is het nationaal beleid toegelicht in relatie tot de voortgang op deze Europa 2020-doelen. Dit beleid kan onderverdeeld worden in verschillende categorieën, zoals wetgeving, structurele hervormingen, financiële uitgaven, fiscale maatregelen en investeringen. Wanneer het gaat om investeringen, leveren ook de ESI-fondsen een bijdrage aan de Europa 2020-strategie.

De meest actuele realisatie is uitvoerig beschreven in het Nationaal Hervormingsprogramma 2013⁴¹. Hieronder volgt een korte weergave van de voortgang.

Europa 2020-doelen

Hoofddoel Europese Unie	Nederlands doel	Realisatie 2011
Werkgelegenheid • Een verhoging van de arbeidsparticipatie van 69% naar 75%	80%	75,9%
R&D • Een verhoging van de R&D-uitgaven van 1,9% naar 3% van het BB	2,5%	2,03%
Duurzame energie en klimaat • 20% minder CO ₂ -uitstoot • 20% duurzame energie • 20% energiebesparing	20% 14% 1,5% per jaar*	8% 4,3% 1,1% gemiddeld sinds 2004
Onderwijs • Een verlaging van het percentage voortijdig schoolverlaters • Een verhoging van het percentage van 30-34 jarigen met een tertiaire opleiding	8% > 40%	9,1% 41.1%
Sociale inclusie • Minimaal 20 miljoen minder mensen slachtoffer van armoede en sociale uitsluiting	100.000 personen minder in huishoudens zonder betaald werk	+65.000

* Conform de energie-efficiencyverordening

Wanneer het hoofddoel van de Europese Unie vergeleken wordt met de Nederlandse doelstellingen en de realisatie hiervan tot nu toe, dan is duidelijk dat Nederland op drie terreinen extra investeringen behoeft. Het gaat om de verhoging van de arbeidsparticipatie, de verhoging van R&D-uitgaven en de inzet op duurzame energie en het klimaat. Daarnaast wordt ingezet op het bevorderen van sociale inclusie. Met de vier ESI-fondsen zet Nederland dan ook met name in op deze onderwerpen. Nederland heeft op deze terreinen ambitieuze doelstellingen gesteld.

- Het kabinet zet in op verhoging van de arbeidsparticipatie van 20- tot en met 64-jarigen naar 80% in 2020 (bruto arbeidsparticipatie in 2011: 75,9%, in 2012: 76,6%).
- Het aantal personen (0 t/m 64 jaar) in een huishouden met een lage werkintensiteit (jobless household) wil Nederland verminderen met 100.000 personen in 2020. Werk is de beste duurzame weg uit armoede. In 2011 was het percentage inwoners in een huishouden met een lage werkintensiteit volgens de Europese definitie 8,7% (personen van 0 t/m 59 jaar). Volgens de Nederlandse definitie gaat het om 1.678.000 mensen (personen van 0 t/m 64 jaar).

⁴¹ Zie <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/04/23/nederlands-nationaal-hervormings-programma-2013.html>.

- De Nederlandse doelstelling op het gebied van R&D-uitgaven is 2,5% in 2020. Vanaf 2011 wordt een beter R&D-begrip gehanteerd, waarin de R&D-uitgaven van een groter aantal bedrijven meetellen. Tussen 2011 en 2012 is een verdere toename te zien in de R&D-uitgaven (van 2,03 % naar 2,16%).
- De voortgang van de energie- en klimaatdoelen verloopt gestaag. In 2011 lagen de broeikasgasemissies in Nederland ongeveer 8% onder het niveau van 1990. Nederland ligt op koers om de gestelde CO₂ doelen te halen. De ambitie is om een aandeel hernieuwbare energie als percentage van het verbruik te realiseren van 14 % in 2020 oplopend tot 16% in 2023. Met de in het Regeerakkoord gereserveerde budgetten is het volgens het Planbureau voor de Leefomgeving mogelijk om deze doelstelling voor duurzame energie te halen.

Landenspecifieke aanbevelingen

Mede op basis van het Nationaal Hervormingsprogramma doet de Europese Commissie jaarlijks een voorstel aan de Raad voor landenspecifieke aanbevelingen. De Europese Raad heeft in juni 2013 voor Nederland vier aanbevelingen vastgesteld, op het terrein van begrotingsconsolidatie, vergrijzing, arbeidsparticipatie en de huizenmarkt. Deze aandachtsgebieden worden door het kabinet breed opgepakt. De ESI-fondsen kunnen in de nieuwe uitvoeringsperiode met name bijdragen aan de aanbeveling op het terrein van arbeidsparticipatie. Dit geldt specifiek voor het Europees Sociaal Fonds (ESF). De Europese Commissie constateert dat er verdere maatregelen nodig zijn ter verbetering van de inzetbaarheid van mensen aan de rand van de arbeidsmarkt, zoals vrouwen, mensen met een migrantenachtergrond, mensen met een handicap en ouderen. De letterlijke aanbeveling is voor dit onderdeel: *“Verdere maatregelen te nemen om de arbeidsparticipatie te verhogen, met name van mensen in de marge van de arbeidsmarkt. De beperking van negatieve fiscale arbeidsprikkels voort te zetten, onder meer door een geleidelijke afschaffing van overdraagbare heffingskortingen voor verdiens van een tweede inkomen. De arbeidsmobiliteit te bevorderen en starheden op de arbeidsmarkt aan te pakken, onder meer door de hervorming van de wetgeving ter bescherming van werknemers en het stelsel van werkloosheidsuitkeringen”.*

Bovendien wordt aanbevolen de geleidelijke verhoging van de pensioenleeftijd te ondersteunen met maatregelen die de inzetbaarheid van oudere werknemers op de arbeidsmarkt bevorderen.

De aanbeveling uit 2012 op het gebied van innovatie en het stimuleren van een nauwere band van de relatie tussen wetenschap en het bedrijfsleven is in 2013 niet meer opgenomen. De Raad stelt dat er substantiële voortgang is geboekt bij de uitvoering van deze aanbeveling. Het bedrijfslevenbeleid ‘Naar de top’ verkeert in de implementatiefase. Afgezien van sectoraal innovatiebeleid is het volgens de Raad van belang om horizontaal onderzoek- en innovatiebeleid te voeren en de publieke financiering voor niet-geoordeeld fundamenteel onderzoek op een adequaat niveau te houden.

Nationaal beleidskader

Nederland zet via een breed scala aan beleidsinstrumenten in op realisatie van de Europa 2020-doelen voor slimme, duurzame en inclusieve groei. De ESI-middelen die Nederland ontvangt, vormen hierin zowel in Europees verband als op nationaal niveau een (budgettair) beperkt aandeel. Zo is voor het cohesiebeleid de komende periode € 911 miljoen beschikbaar, op een totaal Europees budget van € 313 miljard (prijsspeel 2011). Dit is nog geen 0,3%. Een soortgelijke verhouding is ook van toepassing bij het Plattelandsontwikkelingsfonds (0,6%) en het Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij. De voor de Partnerschapsovereenkomst benodigde informatie, waaronder analyses, een beschrijving van relevant nationaal beleid en een toelichting op de ex-ante voorwaarden, zijn in dit verband bezien op evenredigheid en proportionaliteit. Daarnaast wordt voor meer informatie zo mogelijk verwezen naar bestaande documenten.

Ook nationaal gezien vormen de ESI-fondsen een (budgettair) beperkt aandeel binnen het Rijksbeleid gericht op arbeidsparticipatie, innovatie, duurzaamheid en energie-efficiëntie. De ESI-fondsmiddelen

Tabel 6: Rijksmiddelen voor innovatie, arbeidsparticipatie en duurzaamheid ⁴²

	Jaarlijks budget
Participatiebudget	Circa € 0,7 miljard
Budget voor bedrijfslevenbeleid (inclusief topsectorenbeleid)	Circa € 2,5 miljard
Budget voor natuur, (duurzame) landbouw en visserij	Circa € 0,5 miljard
Budget voor duurzame energie	€ 1,5 miljard

Hieronder zijn de beleidsmaatregelen op het gebied van innovatie, duurzaamheid en arbeidsparticipatie die Nederland neemt ten behoeve van realisatie van de Europa 2020-doelen, en zoals weergegeven in het Nationaal Hervormingsprogramma 2013, samengevat en zo nodig geactualiseerd en aangevuld.

Arbeidsparticipatie en aansluiting onderwijsarbeidsmarkt

Dit kabinet zet in op structurele aanpassingen om de arbeidsmarkt beter te laten functioneren. Hierover zijn tussen het kabinet en de sociale partners nadere afspraken gemaakt in het Sociaal Akkoord.

- De arbeidsparticipatie van ouderen wordt onder andere gestimuleerd via de ‘Beleidsagenda 2020: investeren in participatie en inzetbaarheid’. Er is in dit kader een mobiliteitsbonus en een werkbonus geïntroduceerd. Tevens is de fiscale aftrek van scholingsuitgaven uitgebreid;
- Voor oudere werklozen is extra geld uitgetrokken om de werkhervattingskansen te vergroten door middel van netwerkbijeenkomsten, trainingen, matchingsactiviteiten etc.;
- De participatie van niet-werkenden en minst verdienende partners wordt bevorderd door het stelsel van kindregelingen te hervormen en te versoberen. Als gevolg hiervan wordt de overstap van de bijstand naar een baan financieel aantrekkelijk voor alleenstaande ouders;
- Participatie van mensen met een beperking wordt onder andere bevorderd via de invoering van de Participatiewet. Deze wet brengt de Wet werk en bijstand, de Wet sociale werkvoorziening en een deel van de Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten samen. Sociale partners en gemeenten gaan gezamenlijk via werkbedrijven de plaatsing van arbeidsbeperkten bij werkgevers bewerkstelligen;
- Het kabinet heeft daarnaast extra middelen vrijgemaakt om de regionale aanpak van jeugdwerkloosheid een impuls te geven. Ook zet dit kabinet in op een sectorale aanpak van de jeugdwerkloosheid, via de sectorale plannen die het bedrijfsleven kan indienen. Onder voorwaarde is hier cofinanciering voor beschikbaar;
- In het Sociaal Akkoord zijn verder hervormingen afgesproken van de WerkloosheidsWet (WW) en het ontslagstelsel. In 2014 en 2015 stelt het kabinet € 300 miljoen per jaar beschikbaar voor onder meer ‘van-werk-naar-werk’ ondersteuning en intersectorale scholing. Dit budget wordt gebruikt voor cofinanciering van sectorale plannen;
- Het kabinet wil dat iedereen de mogelijkheid heeft om arbeid en zorg met elkaar in balans te brengen en gaat daarover in gesprek met sociale partners om te bezien of aanvullende maatregelen nodig zijn.

⁴² Deze cijfers zijn gebaseerd op de begrotingen 2014, voor het jaar 2014. Het betreft de relevante budgetten die aansluiten bij de doelstellingen van de ESI-fondsen. Het participatiebudget is onderdeel van artikel 2 van de begroting van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het beschikbare budget voor het bedrijfslevenbeleid, inclusief fiscale maatregelen, is afkomstig van meerdere departementen, zie de overzichtstabel op pagina 24 van de begroting van het Ministerie van Economische Zaken. De middelen voor natuur, (duurzame) landbouw en visserij maken onderdeel uit van artikelen 16, 17 en 18 van de begroting van het Ministerie van Economische Zaken (geheel artikel 16.1 en 16.2, de kennis- en innovatiemiddelen van art. 16.4, de subsidies van artikel 17, en geheel artikel 18.2 en 18.3). Tenslotte is voor duurzame energie het totaal beschikbare budget van artikel 14 van de begroting van het Ministerie van Economische Zaken weergegeven.

Om meer en structurele verbinding tussen bedrijven en kennisinstellingen te bewerkstelligen hebben de topsectoren Human Capital Agenda’s opgesteld. Deze agenda’s hebben als twee belangrijke doelen:

- 1 het verbeteren van de aansluiting – kwalitatief en kwantitatief – tussen onderwijs en bedrijfsleven;
- 2 het vergroten van de aantrekkingskracht van de sector op werknemers door het verbeteren van het beroepsperspectief (onder andere employability/leven lang leren).

Om te bereiken dat meer jongeren kiezen voor techniek, leren in de techniek en dat meer werknemers gaan en blijven werken in de technieksector is in mei 2013 het Techniekpact afgesloten. In dit Techniekpact zijn 22 afspraken opgenomen tussen vertegenwoordigers van werknemers, werkgevers, het onderwijsveld, het kabinet en regionale overheden. Het nationale Techniekpact markeert de start van een meerjarige aanpak om te zorgen voor meer technisch geschoolde vakmensen. Er wordt onder meer een fonds opgericht van € 300 miljoen waarmee in techniekonderwijs wordt geïnvesteerd. Bedrijven uit de Topsectoren stellen daarnaast jaarlijks 1.000 topbeurzen ter beschikking voor een betere instroom van techniek talenten. Regio’s zijn uitdrukkelijk betrokken bij de totstandkoming en uitvoering van het Techniekpact. Dat is de plek waar werkzoekenden daadwerkelijk aan bedrijven gekoppeld moeten worden.

Innovatie

Het kabinet geeft, samen met bedrijven, kennisinstellingen en decentrale overheden (de ‘gouden driehoek’), invulling aan het bedrijfslevenbeleid. Fundament van het bedrijfslevenbeleid is generiek beleid dat ruimte biedt aan alle ondernemers in Nederland om te ondernemen, innoveren, investeren, groeien en exporteren: van groot tot klein, van starter tot gevestigd bedrijf ongeacht de sector waarin zij actief zijn. Het Ministerie van Economische Zaken zet hiervoor onder meer financiële instrumenten in, zoals borgstellingen, garanties en revolverende fondsen, zodat de toegang tot financiering voor het Nederlandse bedrijfsleven wordt verbeterd. Daarnaast worden niet-financiële instrumenten ingezet, zoals de terugdringing van administratieve lasten en regeldruk en het stimuleren van de juiste voorwaarden voor een goede benutting van ICT. Zo heeft Nederland de Digitale Agenda.nl opgesteld. Deze sluit nauw aan op de Europese Digitale agenda en het bedrijfslevenbeleid. In de agenda wordt ICT gezien als doorbraaktechnologie en wordt gefocust op de vraag: ‘Hoe kan ICT slim worden ingezet voor groei en welvaart’. Slim werken met ICT creëert ruimte voor ondernemers en innovatie. Ook wordt ingezet op een betere benutting van de kennisinfrastructuur door het bedrijfsleven en een betere aansluiting van fiscaliteit en onderwijs op de behoefte van het bedrijfsleven.

In aanvulling op het generieke beleid is ingezet op een topsectoren aanpak. Veel knelpunten en uitdagingen op het gebied van onder andere kennis en innovatie, onderwijs en regeldruk zijn sectorspecifiek van aard. Dit vraagt om sectoraal maatwerk. In het topsectorenbeleid zijn negen Nederlandse topsectoren benoemd die bepalend zijn voor de internationale concurrentiepositie van Nederland. Daarmee wordt maximaal ingezet op het benutten van de sterktes van de Nederlandse economie. De topsectoren zijn onder meer geselecteerd op basis van de economische activiteiten en prominentie van deze sectoren op internationaal gebied en op basis van het strategisch belang van kennis en benodigde publiek-private samenwerking voor die sectoren. Doel van de topsectorenaanpak op het gebied van onderzoek & innovatie is dat gouden driehoek partijen meer samenwerken in de programmering van fundamenteel en toegepast onderzoek. Daartoe hebben de topteam (met vertegenwoordigers van de gouden driehoek en het innovatieve mkb) onder meer innovatiecontracten opgesteld met gezamenlijke onderzoeksprogramma’s, als ook Human Capital Agenda’s, en agenda’s voor buitenlandse handel en acquisitie. Daarnaast worden private R&D-uitgaven gestimuleerd. Het gezamenlijk programmeren van onderzoek moet vanaf 2015 leiden tot tenminste € 500 miljoen aan publiekprivate samenwerkingsprojecten, waarvan ten minste 40% gefinancierd wordt door het bedrijfsleven.

Het kabinet stelt de komende jaren jaarlijks ruim € 2,5 miljard beschikbaar voor het bedrijfslevenbeleid. Het totaal beschikbaar budget voor onderzoek en innovatie, inclusief fundamenteel onderzoek, is ruim 2,5 keer zo groot.

De negen topsectoren hebben 19 topconsortia voor kennis en innovatie (TKI's) opgericht, die de uitvoering van onderzoeksagenda's uit de innovatiecontracten ter hand hebben genomen. Iedere TKI kan een TKI toeslag aanvragen. Deze TKI-toeslagregeling heeft als doel private financiering van de TKI-projecten aan te jagen. Private uitgaven aan R&D worden verder gestimuleerd via fiscale regelingen, alsmede via het Innovatiefonds MKB+ (waaronder Fund-of-Fund participaties met het European Investment Fund in later stage venture capital fondsen). Deze instrumenten richten zich op toegankelijkheid voor innovatieve bedrijven, ongeacht de sector. Het mkb is een grote gebruiker van deze instrumenten.

Dit kabinet onderkent het belang van fundamenteel en toepassingsgericht onderzoek. Er blijft de komende periode € 275 miljoen beschikbaar voor programmatisch onderzoek gerelateerd aan de topsectoren. Daarnaast zijn aanvullende middelen beschikbaar gesteld voor versterking van fundamenteel onderzoek, onder meer ten behoeve van Horizon 2020⁴³.

Een aantal belangrijke instrumenten van het bedrijfsleven- en topsectorenbeleid wordt in box 1 kort toegelicht.

Box 1 Innovatie-instrumenten uitgelicht

Het innovatiefonds MKB+

Het innovatiefonds MKB+ is speciaal opgestart voor ondernemers die innoveren of vernieuwen. Dit fonds is noodzakelijk omdat investeerders niet bereid zijn om leningen te verstrekken voor risicovolle innovatietrajecten. Het fonds bestaat uit drie pijlers: het innovatiekrediet, seed capital technostarters en de fund of funds.

WBSO en de RDA

Bedrijven kunnen de financiële lasten van R&D-projecten verder verlagen via de WBSO (Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk) en de Research en Development Aftrek (RDA). De WBSO verlaagt de loonkosten terwijl de RDA een extra aftrekpost levert voor andere kosten en uitgaven binnen het project. Denk hierbij aan prototypes of onderzoeksapparatuur. Beide regelingen stimuleren technische innovaties in iedere bedrijfssector. Het budgetaandeel van het mkb bedraagt bij de WBSO circa 74%.

TKI-toeslag

Om bedrijven te prikkelen deel te nemen aan de zogenaamde Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's), heeft het kabinet een TKI-toeslag ingevoerd. Voor iedere euro die een bedrijf (aan cash) in een TKI investeert, legt de overheid € 0,25 bij. Voor de eerste € 20.000 die een ondernemer bijdraagt, is de TKI-toeslag 40%. Circa 70% van de deelnemende bedrijven betreft het mkb.

MIT-regeling

De MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (MIT)-regeling, die in 2013 is gestart, is bedoeld om het mkb nog meer bij innovatie in topsectoren te betrekken. De regeling richt zich op mkb-bedrijven in alle topsectoren. De topsectoren adviseren de minister hoe het beschikbare budget per sector verdeeld kan worden over de verschillende instrumenten: R&D-samenwerkingsprojecten, haalbaarheidsstudies, kennisvouchers, inhuur van hooggekwalificeerd personeel, netwerkactiviteiten en innovatiemakelaars.

Decentrale overheden investeren samen met het Rijk, kennisinstellingen en het bedrijfsleven in de internationale concurrentiekracht van de topsectoren. Zij zijn verantwoordelijk voor de regionale economie en leveren een belangrijke bijdrage aan de topsectoren, door bijvoorbeeld te zorgen voor een aantrekkelijk vestigings- en leefklimaat. Het succes van het topsectorenbeleid hangt daarom mede af van een goede afstemming tussen initiatieven in de regio, initiatieven van het Rijk, en de topsectorenagenda's. De regio is een belangrijke partner in de innovatiecontracten. Daarnaast zijn landsdelige actieagenda's opgesteld, die een bijdrage leveren aan realisatie van de doelstellingen van het topsectorenbeleid. Ook wordt momenteel gezocht naar een betere afstemming tussen regionale en landelijke financieringsinstrumenten ten behoeve van innovatie en mkb. Het landelijke innovatiebeleid wordt in Nederland verder onder meer aangevuld met een regionale inkleuring via de RIS3-en. Deze (regionale) innovatiestrategie is tot stand gekomen door intensieve betrokkenheid van de (regionale) gouden driehoek partijen en goede samenwerking en afstemming met het Rijk en de topteams. Aan de hand van de regionale innovatiestrategie zetten de landsdelen in op het ontwikkelen van de regionaal sterke sectoren. Deze sectoren zijn eerder al per landsdeel toegelicht. Herkenbaar in de RIS3 zijn de (landelijke) topsectoren en crossovers tussen deze sectoren. De topsectoren zijn daarmee goed ingebed in de vier landsdelige strategieën. In de RIS3-en zijn doelstellingen en actielijnen vastgesteld die zijn uitgewerkt in de operationele programma's van EFRO. De operationele programma's zijn daarmee één van de instrumenten waarmee de regio de innovatiestrategie gaat uitvoeren. De in de operationele programma's opgenomen regionale initiatieven op gebied van innovatie, ondernemerschap, kennis en onderwijs en arbeidsmarkt maken inzichtelijk dat er vele mogelijkheden zijn voor samenwerking tussen Rijk en regio aan de topsectoren. Ook in de fase van uitvoering zullen Rijk en regio gezamenlijk werken aan het topsectorenbeleid.

Duurzaamheid

Nederland zet in op een groene groei, waarbij het streven naar economische groei en versterking van de concurrentiepositie wordt gecombineerd met het verbeteren van het milieu⁴⁴. Binnen de topsectoren is biobased economy een belangrijk cross-sectoraal thema op dit gebied. De regio's spelen bij dit beleid een belangrijke rol, omdat er in de regio veel initiatieven op dit vlak tot stand komen. Beleid gericht op CO₂-reductie richt zich onder meer op maatregelen op het gebied van vervoer (zoals CO₂-normering voor personenauto's en bestelauto's) en de landbouw (zoals het CO₂-vereeningsstelsel voor de glastuinbouw). Daarnaast is in 2011 de Duurzaamheidsagenda opgesteld en dragen Green Deals met de samenleving en de Lokale Klimaatagenda bij aan reductie van broeikasgassen.

Onder meer door het Natura 2000-beleid, waarin de bescherming van natuurgebieden wordt geborgd, en maatregelen in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof, ontstaan goede omstandigheden waarin de natuur weer meer haar gang kan gaan en biodiversiteit geborgd wordt. Een aantal belangrijke wetten en regels die dit beleid ondersteunen is opgenomen in paragraaf 1.5.3. Tevens is met de provincies en in nauw overleg met maatschappelijke organisaties in 2013 het Natuurpact afgesloten. In het Natuurpact zijn de ambities met betrekking tot ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland vastgelegd voor de periode tot en met 2027. Deze periode is gekozen omdat het aansluit op de einddatum van de Kaderrichtlijn Water (KRW). Dit vergroot de mogelijkheden om maximale synergie te bereiken tussen natuur- en watermaatregelen. Centraal onderdeel in deze ambitie is de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen: Ecologische Hoofdstructuur); dat is een robuust netwerk van natuur in heel Nederland dat zich richt op meer kwaliteit (door extra inspanningen in herstelbeheer en water- en milieucondities), grotere natuurgebieden en het realiseren van natuurlijke verbindingen. In aanvulling hierop wordt er een impuls gegeven aan natuur binnen en buiten het Natuurnetwerk Nederland en wordt met gerichte initiatieven de soortenbescherming ondersteund. De realisatie van deze ambities is gedecentraliseerd naar de provincies. Het kabinet maakt deze plannen mede mogelijk door gemiddeld € 200 miljoen te investeren in natuur. Het pact zal leiden tot aantrekkelijke en maatschappelijk waardevolle natuur in Nederland en tot groei van de

43 Zie voor een actuele beschrijving van het bedrijfslevenbeleid de voortgangsrapportage 'Bedrijfslevenbeleid in volle gang', TK 32637 (2013-2014), nummer 82 (inclusief bijlagen).

44 Zie <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/03/28/kamerbrief-groene-groei-voor-een-sterke-duurzame-economie.html> voor nadere informatie over de nationale strategie Groene Groei.

werkgelegenheid⁴⁵. In het voorjaar van 2014 zal daarnaast een nationale natuurvisie verschijnen⁴⁶.

In oktober 2013 heeft het kabinet de ‘Klimaatagenda: weerbaar, welvarend en groen’ gepresenteerd⁴⁷. Hierin is het langjarige beleidskader voor klimaatmitigatie en klimaatadaptatie opgenomen. Deze agenda biedt met name maatregelen voor sectoren die buiten het Energieakkoord vallen en overige broeikasgassen en formuleert dwarsdoorsnijdende maatregelen tussen sectoren. De agenda schetst een klimaataanpak die zich richt op het creëren van een brede coalitie voor klimaatmaatregelen en op een gecombineerde aanpak van klimaatadaptatie (het robuust inrichten van de samenleving) en –mitigatie (het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen). Het kabinet zet in de Europese Unie in op ten minste een emissiereductie van 40% in 2030 ten opzichte van 1990. Definitieve verdeling van het Europese niet-ETS-doel over lidstaten zal door de Europese Commissie plaatsvinden in 2016, nadat het Energie- en Klimaatpakket is vastgesteld. Om hernieuwbare energie te stimuleren is in 2011 de SDE+-regeling geïntroduceerd. De financiële inzet op duurzame energie loopt op van € 0,9 miljard in 2013 naar € 3,8 miljard in 2020. De SDE+ regeling richt zich op bedrijven en (non-profit) instellingen. Er kan subsidie aangevraagd worden voor de productie van duurzame elektriciteit, duurzame warmte of de gecombineerde opwek van duurzame warmte en elektriciteit en tot slot voor groen gas. In het Energieconvenant Huursector is tussen huurders, sociale verhuurders en het Rijk een doelstelling van gemiddeld label B in 2020 voor de sociale huurvoorraad afgesproken. Energiebesparing is één van de belangrijkste pijlers voor duurzame economische groei. Nederland bevordert energie-efficiëntie via energiebelasting op aardgas en elektriciteit, accijnzen op motorbrandstoffen en deelname aan het Europese emissiehandelssysteem. Daarnaast stimuleert het kabinet bedrijven te investeren in energiezuinige bedrijfsmiddelen via de energie-investeringsaftrek. Bedrijven kunnen 41,5% van hun investeringskosten aftrekken van de fiscale winst, bovenop hun normale afschrijvingen. Om innovaties rond energiebesparing te bevorderen zijn en worden diverse programma's en een revoluerend fonds energiebesparing opgericht. Daarnaast worden er door de topconsortia voor kennis en innovatie (TKI's) behorende tot de topsector energie regelmatig tenders uitgeschreven gericht op o.a. smartgrids, energiebesparing in de gebouwde omgeving en zonne-energie. Werkgevers-, werknemers- en milieuorganisaties en het kabinet hebben, onder leiding van de voorzitter van de Sociaal Economische Raad, in het najaar van 2013 overeenstemming bereikt over het Nationale Energieakkoord voor Duurzame Groei. Kern van het akkoord zijn breed gedragen afspraken over energiebesparing, schone technologie en klimaatbeleid.

Partijen zetten zich in om de volgende doelen te realiseren:

- Een besparing van het finale energieverbruik met gemiddeld 1,5% per jaar;
- 100 PJ aan besparing in het finale energieverbruik van Nederland per 2020;
- Een toename van het aandeel van hernieuwbare energieopwekking (nu 4,5%) naar 14% in 2020;
- Een verdere stijging van dit aandeel naar 16% in 2023;
- Ten minste 15.000 voltijd banen, voor een belangrijk deel in de eerstkomende jaren te creëren.

Het akkoord is gericht op versterking van de economische structuur en zal de komende jaren miljarden aan investeringen losmaken in alle sectoren van de Nederlandse samenleving.

Het akkoord bestaat uit tien pijlers. Er zijn onder andere afspraken gemaakt over een kosteneffectieve uitrol van hernieuwbare energie en een belastingkorting voor burgers wanneer deze gezamenlijk lokaal hernieuwbare energie opwekken. Tevens is een breed pakket aan afspraken gemaakt op het gebied van isolatie van woningen en benutting van industriële restwarmte. Zo investeert het kabinet de komende jaren € 400 miljoen in de isolatie van huurwoningen. Naast lagere stookkosten en minder uitstoot van broeikasgas CO₂ levert deze maatregel banen op. Daarnaast wordt een innovatieregeling voor

⁴⁵ Zie TK 33576 (2013-2014), nummer 6.

⁴⁶ Zie TK 33576 (2013-2014), nummer 9 voor een nadere toelichting op de hoofdlijnen van deze natuurvisie en de recente beleidsontwikkelingen op het gebied van natuur.

⁴⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/10/04/klimaatagenda-weerbaar-welvarend-en-groen.html>.

demonstratieprojecten voor schone technologie ingesteld. Uitvoering van deze afspraken moet resulteren in een betaalbare en schone energievoorziening, werkgelegenheid en kansen voor Nederland in de schone technologiemarkten. Ook burgers profiteren van kabinetsbeleid dat zich richt op een duurzame economie, onder meer vanwege werkgelegenheidseffecten (in de bouwsector) en de stijging van de energie prijzen.

Ervaringen operationele programma's 2007-2013

In de huidige programmaperiode van de ESI-fondsen zijn op het gebied van de voor Nederland belangrijke uitdagingen en het ontwikkelpotentieel al belangrijke stappen gezet, met behulp van de nationale beleidsinstrumenten en ook de ESI-fondsen. De innovatie van veel bedrijven is gestimuleerd, wat tevens heeft geleid tot meer arbeidsplaatsen. Daarbij is meer aandacht komen te liggen op duurzame investeringen, bijvoorbeeld in de visserijsector. Daarnaast zijn veel mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt naar werk begeleid en is een behoorlijk aandeel van ESF ingezet voor bestrijding van jeugdwerkloosheid. Er zijn maatregelen genomen om langer doorwerken te stimuleren en om werken meer lonend te maken. De leerervaringen uit de huidige periode worden betrokken bij de prioriteitsstelling en uitvoering van de programmaperiode 2014-2020. Hieronder volgt een overzicht van de in de periode 2007-2013 gerealiseerde prestaties en leerervaringen per ESI-fonds.

EFRO

In het Nationaal Strategisch Rapport 2012 is onder meer de voortgang van de operationele programma's EFRO toegelicht. Eind 2012 lag de realisatie van de vier EFRO-programma's redelijk op schema. Voor een groot aantal indicatoren geldt dat de committeringswaarden behoorlijk uitkomen boven de vooraf gestelde doelen. Tegelijkertijd werd geconstateerd dat er nog veel werk verzet moest worden om de overige realisatiewaarden in lijn te brengen met de committeringswaarden. Er is in de huidige periode circa 60% van de beschikbare Europese middelen ingezet voor prioriteit 1, innovatie, ondernemerschap en kenniseconomie, waarmee het bijdraagt aan de Europa 2020-doelstellingen. Hiervan ging circa 40% naar investeringen in het mkb, 40% naar innovatie en het resterende budget naar investeringen in kennisontwikkeling. De committering is goed verlopen. In het najaar van 2013 is in alle landsdelen nagenoeg 100% gecommitteerd, of meer dan dat. In veel regio's is de private financiering voor innovatie en de MKB-deelname fors hoger dan vooraf was ingeschat. Dit geeft aan dat de geselecteerde projecten in een vraag voorzien. Er zijn in de regio's goede projecten geworven en gefinancierd, waarmee is bijgedragen aan versterking van bestaand nationaal en regionaal economisch beleid. Het grootste deel van de projecten wordt uitgevoerd in de grote steden. Steden proberen een aantrekkelijk klimaat voor innovatie te creëren door het verbeteren van de publieke ruimte, gebiedsontwikkeling of meer op ondernemers gerichte activiteiten. Dit alles met het doel de economische ontwikkeling te versterken. Uit de tussentijdse evaluatie komt naar voren dat met het EFRO budget tot dat moment ruim 3.000 startende bedrijven zijn ondersteund en de innovatie van ruim 13.000 bedrijven is gestimuleerd. Eind 2013 is dit laatste aantal opgelopen tot circa 18.000. De investeringen hebben naar schatting geresulteerd in de creatie van ruim 25.000 arbeidsplaatsen in Nederland. Concluderend kan gesteld worden dat de programma's goed op koers liggen, zowel financieel als inhoudelijk. Grosso modo is de verwachting dat de vooraf gestelde doelen gehaald worden. Wel blijkt het vooraf formuleren van meetbare doelstellingen en de daarbij passende indicatoren een ingewikkelde opgave, wat veel aandacht vraagt.

Op het gebied van het financiële instrumentarium zijn er drie JESSICA-pilots gestart in Rotterdam en Den Haag. Deze revoluerende fondsen richten zich in Rotterdam op Stadshavens Ontwikkelingsfonds voor Innovatie en Economie (SOFIE) en in Den Haag op Ruimte en Economie (FRED) en het Energiefonds (ED). In het kader van de JESSICA-methodiek zijn de beide Haagse ontwikkelingsfondsen ondergebracht in een holding fonds, waarbij de mogelijkheid bestaat deze in de toekomst op te schalen. Vanuit het operationeel programma Kansen voor West I werd de inzet van de fondsen in de uitvoeringsperiode 2007-2013 gezien als een proef hoe met het JESSICA-fonds kan worden samengewerkt, wat de praktische betekenis van het fonds

is, wat de eisen en verantwoording zijn en om te kijken hoe deze stedelijke fondsen aanslaan ⁴⁸. Voortbouwend op deze ervaring worden momenteel de mogelijkheden voor een grootschaligere inzet van revolverende fondsen in de nieuwe periode 2014-2020 verkend. Leerervaringen waren er verder op het gebied van de regelingen voor het mkb, deze blijken crisisgevoelig. Daarnaast blijft het een uitdaging om een goede balans te vinden tussen heldere, toetsbare, regelgeving en praktische uitvoerbaarheid zonder een te grote controlelast.

De met name uitvoeringstechnische verbeterpunten richten zich op:

- simplificatie van de regelingen, bijvoorbeeld voor de verantwoording van loonkosten. Er zijn projecten waarbij veel verschillende partners betrokken zijn, die allemaal verschillende rapportage systemen hanteerden. In de nieuwe periode wordt, in verband met de disproportioneel grote administratieve last, ook voor de begunstigde, voor een flat rate van 15% gekozen op de brutoloonkosten, tenzij vooraf de integrale kostensystematiek 100% is;
- benodigde blijvende aandacht voor het proportioneel maken en houden van de controledruk en tegelijkertijd de rechtszekerheid van begunstigten te optimaliseren;
- uniformering van, en snellere duidelijkheid over interpretaties van, regelgeving, ook in discussies met de Europese Commissie. Eind 2013 liepen er nog steeds interpretatiediscussies over de regelgeving voor de uitvoeringsperiode 2007-2013. Dit zou anders moeten, bijvoorbeeld door een beter en voor alle landen inzichtelijk proces in te richten, en kennisdeling hierover tussen lidstaten te bevorderen. Zowel de managementautoriteiten, certificeringsautoriteiten als de Europese Commissie hebben hierbij een rol;
- in de nieuwe periode wil EFRO de onafhankelijkheid van de projectbeoordeling verder vergroten en werken met een kwaliteitsondergrens;
- daarnaast blijkt het onwenselijk om extra (provinciale) regelgeving toe te voegen aan de geldende Europese regelgeving;
- in sommige landsdelen bleek er in de uitvoeringsperiode 2007-2013 te weinig focus tussen de verschillende prioriteiten te bestaan, door gebrek aan samenhang. Dit wordt in de nieuwe periode verbeterd.

Positieve lessons learned zijn daarnaast:

- de focus op grotere bottom-up ontwikkelde projecten gericht op innovatie, wat zorgde voor een grote rijkdom aan ingediende projecten en vraaggestuurdheid. Daarbij is van belang om geen keurslijven in aanvraagvoorwaarden te hebben;
- vooraf niet afbakenen wie, wanneer, op welke manier en met welke kosten mag deelnemen in een project. De ervaring leert dat zonder dit strakke stramien de beste vraaggestuurde regionale innovatieprojecten tot stand komen;
- het behouden van ruimte voor cofinanciering in uren of onroerend goed. Deze flexibele invulling is een duidelijke meerwaarde van EFRO ten opzichte van andere geldstromen.

ESF

Het arbeidsmarktbeleid in Nederland heeft een brede, generieke insteek en bedient een breed spectrum aan mensen. ESF wordt beschouwd als aanvulling op dit reguliere beleid, waarbij de nadruk in de periode 2007-2013 ligt op groepen die ver van de arbeidsmarkt staan. ESF-middelen werken in de praktijk 'volumevergroterend'. Halverwege 2013 was de verwachting dat het beschikbare subsidiebudget van € 830 miljoen nagenoeg zal worden benut. De doelstellingen van het programma zijn grotendeels behaald ⁴⁹. Het aantal deelnemers dat bereikt wordt via Actie A (mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt naar werk begeleiden) is ruimschoots gehaald. Het aantal afgeronde projecten is naar verwachting echter lager dan vooraf ingeschat. Dit heeft gedeeltelijk te maken met het langere traject van deelnemers dan de ESF-looptijd van een project. Bij de re-integratie van ex-gedetineerden en moeilijk lerende kinderen (Actie B) blijkt dat 19% van de deelnemers binnen zes maanden na het re-integratie traject aan het werk is. Ruim de helft behoudt deze baan ook duurzaam. Meer informatie over de voortgang van het huidige ESF-

⁴⁸ Zie jaarverslag 2012, operationeel programma Kansen voor West I.

⁴⁹ Zie Tweede Kamerstuk 2012-2013, 26 642 nummer 123, uitvoering van het huidige Europees Sociaal Fonds programma 2007-2013 in Nederland, 12 juli 2013.

programma is opgenomen in de Tweede Kamerbrief van 12 juli 2013 van staatssecretaris Klijnsma.

Door de economische crisis is de benutting van trajecten toegenomen. Ook blijkt intensieve en gerichte communicatie een belangrijke factor voor hogere benutting. De ervaring leert dat gedurende een programmaperiode circa 55% van de aangevraagde subsidie ook echt wordt gerealiseerd. Op basis hiervan wordt gestuurd op een overcommitting van de budgetten. Om overcommitting en decommitting aan het eind van de programmaperiode te voorkomen, is een nauwgezette monitoring nodig.

Het nieuwe programma zet, op basis van ervaringen uit de huidige periode, in op een efficiëntere uitvoering en verbetering van de resultaten en een eenvoudiger verantwoording. Middelen om dat te bereiken zijn onder meer:

- instellen van looptijd van twee jaar voor projecten (waardoor er meer tijd is voor de opzet van een goede projectorganisatie en –administratie);
- centrumgemeenten van arbeidsmarktregio's aan te wijzen als belangrijkste aanvragers (waardoor het aantal aanvragers beperkt wordt en een beter beheer door de managementautoriteit mogelijk is);
- veel tijd en aandacht besteden aan informatieverstrekking en ondersteuning van aanvragers voorafgaande aan het openstellen van het nieuwe programma (voorlichtingsbijeenkomsten organiseren en accountmanagers per arbeidsmarktregio aanstellen);
- een strenger voorschot beleid "geen voorschot, tenzij" (onder meer alleen met bewijs van gedane uitgaven);
- alleen nog eenvoudig te verantwoorden kosten te subsidiëren (voorafgaand aan subsidieaanvraag met steun van accountmanager van het Agentschap SZW te bepalen).

ELFPO

Op basis van de positieve ervaring in de programmaperiode 2007-2013 (het POP2) zal ook in de komende periode worden gewerkt met één plattelandsontwikkelingsprogramma. Dit is in lijn met de aanbeveling van de Europese Commissie in haar positioneringsdocument. Het budget voor het POP3 is beperkt en het werken met één plattelandsontwikkelingsprogramma heeft ook vanuit het oogpunt van efficiëntie de voorkeur. De implementatie van het POP3 zal in vier landsdelen worden uitgevoerd. Hieraan liggen praktische uitvoeringsoverwegingen (het voorkomen van versnippering en waar mogelijk stroomlijning tussen de bij de landsdelen betrokken provincies) ter grondslag.

Uit de tussentijdse evaluatie van het POP2 volgt dat het POP2 vooral als een (co-)financierings-instrument wordt gezien en niet zozeer als een zelfstandig beleidsprogramma. Het POP3 krijgt meer het karakter van een beleidsprogramma. Er wordt namelijk een duidelijke focus en samenhang aangebracht op innovatie en duurzaamheid. Daarmee wordt een versnipperde inzet voorkomen en worden de uitvoeringskosten beheerst. Nederland kiest in het POP3 voor aanzienlijk minder maatregelen (zes) dan in het huidige POP2 dat ruim twintig maatregelen kent. Bij de uitwerking van de maatregelen staan controleerbaarheid en verifieerbaarheid van de maatregelen voorop zodat foutenmarges en uitvoeringslasten zoveel mogelijk worden beperkt.

Twee maatregelen in het POP3, namelijk maatregel 10 (artikel 28 ⁵⁰, agrarisch natuurbeheer) en maatregel 17 (artikel 36, brede weersverzekering) kennen een vergelijkbare invulling als die onder het POP2-programma en "artikel 68" van Verordening (EU) nr. 73/2009. De effectiviteit van het instrument agrarisch natuurbeheer, het instrument voor versterking van de synergie tussen landbouw en natuur, moet echter versterkt worden. Het rapport 'Onbeperkt houdbaar; Naar een robuust natuurbeleid' van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur ⁵¹ wijst dit uit. Dat kan door het agrarisch natuurbeheer in te zetten ter ondersteuning van het beheer van natuurgebieden, door natuurgebieden met elkaar te verbinden en door

⁵⁰ De artikelen verwijzen naar de desbetreffende artikelen in Verordening (EU) nr. 1305/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 inzake steun voor plattelandsontwikkeling uit het Europees Landbouwfonds voor plattelandsontwikkeling (ELFPO) en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1698/2005 van de Raad.

⁵¹ 2013, zie <http://www.rli.nl/publicaties/2013/advies/onbeperkt-houdbaar>.

een integrale inzet in de streek. Om tot zo'n gezamenlijke integrale aanpak in de streek te komen, kunnen groepen boeren (collectieven) hierover in overleg treden met andere gebiedspartijen en overheden. Het toekomstperspectief is dat gebiedspartijen gezamenlijk de verschillende maatschappelijke doelen in een streek integraal uitwerken. De efficiency van dit systeem kan worden verbeterd als aanvragen worden ingediend door professionele collectieven waardoor het aantal aanvragen vermindert en de kwaliteit toeneemt. Dit resulteert in het voornemen tot een ingrijpende systeemwijziging inclusief overgangperiode.

De andere voorgestelde maatregelen kennen een invulling die grotendeels vergelijkbaar is met de invulling van dit soort maatregelen onder het POP2-programma. De submaatregel "Garantstelling marktintroductie risicovolle innovaties" is een nieuw onderdeel, dat nog niet eerder in het kader van het GLB is uitgevoerd.

Het POP3 zet niet direct in op toerisme en recreatie. Op diversificatie is ingezet in het POP2 (As3) en met nationaal beleid. Zo is met name een virtueel loket ingericht voor nicheproducten zoals streekproducten en is met de Task Force Multifunctionele Landbouw ingezet op landbouw en zorg, agrarische kinderopvang, recreatie bij de boer en productie en verkoop van streekproducten. Een en ander laat uiteraard onverlet dat op deze thema's via de LEADER-aanpak zou kunnen worden ingezet.

Ook wordt niet ingezet op ICT (zie ook paragraaf 1.3). De subsidieregeling in het POP2 voor investeringen voor ASTRA-schotels voor breedbandinternet in landelijke gebieden is niet succesvol gebleken en heeft geleid tot onevenredig hoge uitvoeringslasten vanwege de beperkte aanvragen.

Belangrijk onderdeel van de voortdurende evaluatie zoals dat in de programmaperiode 2007-2013 wordt gehanteerd, is het op orde brengen van dataverzameling en monitorings- en evaluatiesystemen. In dat kader is voortdurend gewerkt aan verbeteringen. Dit is een continu proces dat ook in de komende programmaperiode voortgezet zal worden. In 2010 is geconstateerd dat in Nederland dataverzameling en dataverwerking verbeterd kunnen worden. Door de (Europees gezien) bijzondere karakteristieken van het Nederlandse platteland, kunnen de verplichte indicatoren uit het Common Monitoring and Evaluation Framework (CMEF) de ontwikkelingen als gevolg van het plattelandsontwikkelingsprogramma niet voldoende in beeld brengen. Gegevens zullen dus ook uit andere systemen gehaald moeten worden. Om dit mogelijk te maken en om mogelijke tekorten in de dataverzameling zichtbaar te maken is in 2012 onder andere ter voorbereiding op de SWOT analyse en het volgende programma een inventarisatie uitgevoerd van de in Nederland beschikbare meetsystemen die bruikbaar zijn voor monitoring en evaluatie van plattelandsontwikkeling. Verder zijn (ook weer deels in de aanloop naar het POP3) afspraken gemaakt over de verbetering van de gegevensverzameling. Deels worden deze al in de huidige periode toegepast. In de nieuwe periode wordt het door de vorming van één betaalorgaan mogelijk om de ICT-systemen beter in te richten. De verwachting is dat dit de monitoring sterk zal verbeteren. Verder zijn in nationaal verband wettelijke afspraken gemaakt voor periodieke evaluatie van subsidieregelingen. Dit zal in de komende programmaperiode voor het POP3 verder worden afgestemd met het CMEF.

Ook in de komende periode zal steeds gewerkt worden aan verbetering van de systemen voor monitoring en evaluatie.

EVF

Het doel van het EVF 2007-2013 was om de transitie naar een duurzame visserijsector te bewerkstelligen. Hiervoor is € 120 miljoen beschikbaar gesteld. Daarvan is eerst ruim 20% van het fonds benut voor een sanering van de vloot met 15%. Daarna is met de blijvers vooral gewerkt aan het veranderen van de traditionele manier van denken. De inzet van Nederland was gericht op de visketen, om deze via innovaties te verduurzamen. Naast technische en technologische vernieuwingen was de focus vooral gericht op het creëren van een gunstig innovatieklimaat, een versterkt ondernemerschap en onderlinge samenwerking, zowel tussen ketenpartijen, alsook met kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Meer dan 40% van het fonds is benut om innovatie- en samenwerkingsprojecten te financieren. De overige 35% van de middelen uit het fonds zijn besteed om duurzame investeringen in de aquacultuur alsook in de visserijsector te financieren en duurzame visserijgebieden te ondersteunen.

In totaal zijn meer dan 400 projecten vanuit het EVF (mede)gefinancierd. Bijna de helft hiervan waren innovatie- en samenwerkingsprojecten. Er is voor gekozen om via tenders een breed scala aan innovatieve projecten uit het fonds te subsidiëren. Zo zijn er inmiddels bijvoorbeeld 14 kenniskringen opgericht en is 80% van de vloot betrokken bij een certificeringproces. Daarnaast heeft het EVF in belangrijke mate bijgedragen aan het ontwikkelen van minder bodemberoerende technieken en hebben investeringen in mosselzaadinvanginstallaties (mede) de productie van mosselzaad verzevenvoudigd.

Het voordeel van deze aanpak is dat vanuit een bottom-up proces veel creativiteit wordt benut en er ook in verschillende sectoren en gebieden veel is bereikt. Wel is een consequentie dat er relatief veel kleine projecten zijn gestart. Veel kleine projecten in omvang leveren relatief veel administratieve lasten op bij de controle en verantwoording. Voor de komende periode is een op het huidige tijdsgewricht toegespitste aanpak nodig, waarbij een omslag wordt gemaakt van meerdere kleine naar in omvang grotere innovatie- en samenwerkingsprojecten, naar projecten die meer thematisch zijn gericht. Dat biedt ruimte voor een meer beleidsmatige focus en een beperking van administratieve kosten en lasten, waarbij tegelijk de kanttekening hoort dat grote projecten niet altijd garant staan voor lagere uitvoeringskosten. In lijn met een keuze voor focus en massa zal Nederland kiezen voor een beperkter aantal openstellingen. Een belangrijke les die geleerd is, is dat de focus van de laatste jaren van het EVF op innovatie- en samenwerkingsprojecten in de uitvoering en in de verantwoording veel complexer zijn dan bijvoorbeeld sanering van schepen of traditionele investeringen. Daardoor is de kans op een hoger foutenpercentage ook groter. Toch wil Nederland koploper zijn door ook in het EFMZV te blijven inzetten op innovatie en samenwerking. Het voorkómen van fouten in de uitvoering en verantwoording is daarbij een belangrijk aandachtspunt.

In de laatste periode van het EVF is een revoluerend fonds opgezet onder het holdingfonds van EFRO in de JESSICA-structuur. Hiermee kan ervaring worden opgedaan met financieringsinstrumenten voor de nieuwe periode. Door veelvuldig overleg met de andere fondsen in het kader van de Partnerschapsovereenkomst vindt de synergie met EFRO nu al plaats, doordat de kennis en ervaring over revoluerende fondsen wordt gedeeld en benut.

Gekozen financieringsprioriteiten

Zoals eerder aangegeven, vormen de ESI-fondsen een budgettair beperkt aandeel in het totale Nederlandse beleid voor groei en werkgelegenheid. Het is daarom belangrijk om de fondsen in te zetten voor een beperkt aantal doelen (focus) zodat voor deze doelen de benodigde kritische massa kan worden bereikt en zichtbare resultaten worden geboekt in de komende uitvoeringsperiode.

Op basis van de geschetste algemene uitgangssituatie in Nederland, het groeipotentieel, de regionale context, de afstand tot de Nederlandse doelen voor Europa 2020 en de landenspecifieke aanbevelingen, zijn de belangrijkste uitdagingen waarop de ESI-fondsen worden ingezet: innovatie, duurzaamheid en het verhogen van de arbeidsdeelname. Deze inzet sluit goed aan bij de ervaringen van Nederland in de huidige programma periode en de andere maatregelen die het kabinet samen met decentrale overheden, het bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties in gang heeft gezet.

Vertaald in financieringsprioriteiten krijgt de financieringsprioriteit 'innovatieve bedrijfsomgeving' invulling via het investeren in innovatie met als belangrijke doelgroep het midden- en kleinbedrijf (EFRO), alsmede het vergroten van de concurrentiekracht van kleine en middelgrote ondernemingen van de landbouwsector (ELFPO) en van de visserij- en aquacultuursector (EFMZV).

Een aantal fondsen beogen de financiering van innovatieve bedrijfsmogelijkheden toegankelijker te maken door intensiever te gaan werken met nieuwe financieringsinstrumenten. Momenteel wordt door de verschillende ESI-fondsen en de EFRO-landsdelen gezien in welke mate toepassing van financieringsinstrumenten bijdraagt aan de beoogde doelen voor de komende periode.

In de tweede helft van 2014 zullen deze fondsen, in aanvulling op reeds bestaande onderzoeken op dit

terrein, een (verplicht) ex ante onderzoek uit laten voeren conform artikel 37 lid 2 van Verordening (EU) nr. 1303/2013. Op basis van deze ex ante onderzoeken zal over de inzet van financieringsinstrumenten door de ESI-fondsen worden besloten. Voor verdere informatie wordt verwezen naar de individuele operationele programma's 2014-2020.

Nederland zet ook in op de financieringsprioriteit "het verhogen van de arbeidsparticipatie en sociale insluiting". Met name het ESF richt zich op deze prioriteit, door in het nieuwe programma in te zetten op arbeidstoeleiding van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt en zich te richten op duurzame inzetbaarheid.

De ESI-fondsen richten zich in de nieuwe programmaperiode daarnaast op de financieringsprioriteit "een milieuvriendelijke en hulpbronefficiënte economie". Investerings die de energie-efficiëntie verhogen en het gebruik van hernieuwbare energiebronnen vergroten worden bevorderd. Ook wordt ingezet op het efficiënter benutten van de natuurlijke hulpbronnen in Nederland en in de zee.

Deze financieringsprioriteiten komen overeen met de prioriteiten die de Europese Commissie voor Nederland voorstelt in het positioneringsdocument van november 2012. Belangrijk om hierbij te vermelden is dat de lidstaat Nederland deze financieringsprioriteiten heeft vastgesteld en vertaald naar de operationele programma's van de individuele ESI-fondsen in samenwerking met veel partijen in de regio. De keuzes in de Partnerschapsovereenkomst zijn daarmee in belangrijke mate bottom-up tot stand gekomen vanuit de trajecten van de (soms landsdelige) operationele programma's. Deze Partnerschapsovereenkomst reflecteert de landelijke inzet vanuit de ESI-fondsen. Daarmee wordt een goede samenhang van de inzet uit de ESI-fondsen in de nieuwe programmaperiode met de Europa 2020-doelen geborgd en wordt onderlinge samenwerking verbeterd. Binnen de ESI-fondsen is, onder meer door vier landsdelige EFRO-programma's, een regionale inkleuring van ELFPO en de benutting van 35 arbeidsmarktregio's bij het ESF-programma, ruimte voor een landsdelige duiding van de nationale inzet.

Hieronder wordt de Nederlandse inzet op de financieringsprioriteiten nader toegelicht per ESI-fonds.

EFRO

EFRO sluit goed aan bij de in het positioneringsdocument genoemde financieringsprioriteiten 1) een innovatieve bedrijfsomgeving en 2) een milieuvriendelijke en hulpbronefficiënte economie. In dit verband zijn belangrijke uitdagingen voor Nederland het verhogen van de (private) investeringen in innovatie, onderzoek en ontwikkeling en het verhogen van het aandeel duurzame energie. Op basis van de Europese kaders is met de landsdelen afgesproken dat gezamenlijke hoofddoelen van Rijk en regio voor EFRO in 2014-2020 innovatie en koolstofarme economie zijn. Voor zowel het hoofddoel innovatie als koolstofarme economie geldt dat het mkb een belangrijke doelgroep is.

Bij koolstofarme economie gaat het om het verhogen van het aandeel duurzame energie en energie-efficiëntie en innovatie op deze terreinen. Met de beperkte EFRO-middelen voor koolstofarme economie is geen brede uitrol van energie-efficiency maatregelen mogelijk. Deze zijn eerder te verwachten vanuit het brede nationale Energieakkoord (zie Nationaal beleidskader). De vier landsdelen kiezen er overwegend voor om tot 'slimme' uitrol over te gaan. Naast bevorderen van onderzoek en innovatie in CO₂-arme technologieën wordt een innovatieve toepassing van nieuwe producten, concepten of diensten nagestreefd.

Met de focus op de financieringsprioriteit innovatie sluiten de landsdelen aan op het nationaal beleid voor de topsectoren en dragen op deze wijze vanuit EFRO bij aan een verbeterd innovatieklimaat in Nederland. De doelen en keuzes in de operationele programma's van de landsdelen op het gebied van innovatie vloeien voort uit de RIS3-en die per landsdeel zijn opgesteld. De landsdelen kiezen er daarnaast overwegend voor om de EFRO-middelen in te zetten op de valorisatiefase uit het innovatieproces. Daarmee wordt een goede afstemming en positionering bereikt met de fase van fundamenteel onderzoek (Horizon 2020) en de fase van marktintroducties die veelal met andere overheidsmiddelen worden gefinancierd.

Tevens wordt, voortvloeiend uit de Europese regelgeving om minimaal 5% van de nationale EFRO-middelen te besteden aan integrale duurzame stedelijke ontwikkeling, ongeveer 9% van die middelen ingezet op dit

onderwerp in het bijzonder voor de G4. Dit komt neer op circa 25% van de beschikbare middelen van landsdeel West (exclusief technische bijstand). Dit neemt niet weg dat ook van de overige grote steden in Nederland, gelet op de belangrijke positie die zij innemen op het gebied van innovatie en koolstofarme economie een inspanning wordt gevraagd.

ESF

De Europese Unie heeft voor het jaar 2020 de ambities geformuleerd te komen tot duurzame, slimme en inclusieve groei en werkgelegenheid. In het Nationaal Hervormingsprogramma 2013 van Nederland wordt aangegeven op welke wijze Nederland die ambities wil waarmaken. Verhoging van de arbeidsparticipatie staat daarbij centraal. Twee van de landenspecifieke aanbevelingen van 2013 hebben betrekking op het vergroten van de arbeidsparticipatie. Nederland wordt aanbevolen om (a) de geleidelijke verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd te ondersteunen met maatregelen om de inzetbaarheid van oudere werknemers op de arbeidsmarkt te bevorderen en (b) om verdere maatregelen te nemen om de arbeidsparticipatie te vergroten, met name van mensen in de marge van de arbeidsmarkt.

In haar positioneringsdocument doet de Europese Commissie drie aanbevelingen om met het ESF de arbeidsparticipatie te verhogen:

- integratie van de meest kwetsbare groepen in de arbeidsmarkt;
- benutten van het arbeidspotentieel van vrouwen;
- beleid inzake actief ouder worden.

Van belang voor de afweging inzake de inzet van het ESF is de vraag hoe de middelen efficiënt en effectief kunnen worden ingezet. Op jaarbasis gaat het in de Nederlandse situatie om een relatief bescheiden bedrag, circa € 70 miljoen (hierbij is de prestatiereserve niet meegerekend).

Nederland wil focus aanbrengen in de inzet van het ESF en kiest voor een concentratie van 90% van de financiële middelen op drie investeringsprioriteiten: (1) actieve inclusie (artikel 3, eerste lid onder c (i) ESF-verordening), (2) actief en gezond ouder worden (artikel 3, eerste lid onder a (vi) ESF-verordening) en (3) toegang tot werkgelegenheid voor werkzoekenden en niet niet-actieven (artikel 3, eerste lid onder a (i) ESF-verordening). De investeringsprioriteiten dragen bij aan de financieringsprioriteit verhoging van de arbeidsparticipatie, door enerzijds onbenut arbeidspotentieel in het arbeidsproces op te nemen (waaronder die van vrouwen) en anderzijds voortijdige uitval te voorkomen en langer doorwerken te stimuleren. Met actieve inclusie wordt tegelijk een bijdrage geleverd aan de armoededoelstelling. Verschillende onderzoeken laten zien dat het overwinnen van armoede overwegend plaatsvindt door betaald werk⁵². Het kabinet is van opvatting dat opleiding en werk de beste instrumenten zijn om armoede te voorkomen. Daarom richt het kabinet zich bij het bevorderen van sociale inclusie op het vergroten van werkgelegenheid en inzetbaarheid en ondersteuning bij het vinden van betaald werk.

De 35 arbeidsmarktregio's die recent zijn geformeerd, worden een belangrijke partij bij het uitvoeren van het ESF-programma. De regio's krijgen de rol van aanvrager van subsidie in afstemming met onder andere het onderwijs en het bedrijfsleven. Daarnaast geldt voor de G4 dat in samenwerking met het EFRO vier programma's zijn ontwikkeld voor zogeheten geïntegreerde territoriale investeringen (GTI's) (zie ook paragraaf 3.1.2). Voor deze G4-programma's wordt een derde investeringsprioriteit benut: Toegang tot werkgelegenheid voor werkzoekenden en niet-actieven, waaronder plaatselijke werkgelegenheidsinitiatieven en ondersteuning van de arbeidsmobiliteit.

ELFPO

Net als EFRO sluit ELFPO aan bij de in het positioneringsdocument genoemde financieringsprioriteiten, 'een innovatieve bedrijfsomgeving' en 'een milieuvriendelijke en hulpbronefficiënte economie'. Via de

52 Onderzoeken Sociaal Cultureel Planbureau en Inspectie Werk en Inkomen.

LEADER-aanpak kan worden bijgedragen aan de financieringsprioriteit “de arbeidsparticipatie verhogen via een betere werkgelegenheid en sociale inclusie”.

Zoals hierboven aangegeven zet Nederland nationaal in op een realistische, ambitieuze groene groeistrategie. Deze strategie combineert het streven naar economische groei en versterking van de concurrentiepositie met het verbeteren van het milieu, gebruikmakend van initiatieven in de samenleving. Deze nationale strategie krijgt ook binnen het POP3 zijn beslag. Om een krachtige concurrentiepositie te behouden zijn innovatie en verduurzaming de belangrijkste opgaven voor de agrarische sector. Uitgaande van de spanning op het Nederlandse platteland tussen de grootschalige en intensieve landbouw enerzijds en milieu, landschap en samenleving anderzijds, lijkt de opgave voor het Europese plattelandsbeleid in Nederland vooral te bestaan uit het stimuleren van productiewijzen in de landbouw die met minder externe effecten voor milieu, landschap en samenleving gepaard gaan, maar waarbij de landbouw wel concurrerend blijft.

Nederland wil daarom met het POP3 bijdragen aan (internationale) doelen op het gebied van natuur, milieu en water. De Europese doelstellingen van de Vogel- en Habitatrichtlijnen, de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn water zijn van groot belang. Nederland wil dat het POP3 ook bijdraagt aan een concurrerende, innovatieve, duurzame en toekomstbestendige agrarische sector door in te zetten op thema's zoals klimaat, energie, milieu, dierenwelzijn, voedselkwaliteit- en veiligheid, dier- en plantgezondheid en ruimtelijke ordening. Het POP3 draagt zo bij aan de Europa 2020-strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei.

Concreet zal het POP3 zich richten op de volgende thema's:

- 1 Versterken van innovatie, verduurzaming en concurrentiekracht
- 2 Jonge boeren
- 3 Natuur en landschap
- 4 Verbetering van de waterkwaliteit
- 5 LEADER

Met het POP3 wil Nederland bijdragen aan de transitie naar een circulaire economie en groene groei bevorderen, ten behoeve van een concurrerend, innovatief, duurzaam en toekomstbestendig agrofoodcomplex. De agrarische ondernemer – als medebeheerder van het platteland – kan zo ook een belangrijke bijdrage leveren aan het beheer van natuur, cultuurlandschap en water. Het buitengebied is immers al lang niet meer enkel bestemd voor de productie van voedsel. Het gaat dus om het realiseren van slimme en duurzame groei, waarbij kennisoverdracht en het stimuleren van innovatie een belangrijke rol spelen in het bevorderen van een milieuvriendelijker landbouw, die efficiënt omspringt met de natuurlijke hulpbronnen.

Met deze inzet sluit het POP3 aan bij de constatering van de Europese Commissie - in haar analyse in het positioneringsdocument van de belangrijkste uitdagingen waarvoor Nederland staat - dat 'een innovatievriendelijke bedrijfsomgeving' en 'een milieuvriendelijke en hulpbronefficiënte economie belangrijke financieringsprioriteiten zijn voor Nederland. De inzet sluit ook aan bij de in de SWOT-analyse voor het POP3 geformuleerde opgave voor het Europese plattelandsbeleid in Nederland, die - uitgaande van de spanning op het Nederlandse platteland tussen de grootschalige en intensieve landbouw enerzijds en milieu, landschap en samenleving anderzijds - vooral het stimuleren is van productiewijzen in de landbouw die met minder externe effecten voor milieu (inclusief water), landschap en samenleving gepaard gaan, maar waarbij de landbouw wel concurrerend blijft. De uitdaging voor veel agrarische ondernemers is immers ook om hun bedrijf marktgericht te maken, gegeven de veranderingen in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid die zich de komende jaren zullen voltrekken. Een aantal sectoren zal in sterke mate geraakt worden door het feit dat de inkomenssteun vanuit de eerste pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid in de periode 2015-2020 wordt afgebouwd. Bedrijven in deze sectoren staan voor de opgave deze veranderingen voor hun bedrijf in goede banen te leiden.

Het POP3-programma richt zich daarom op drie overkoepelende doelen:

- 1 ten eerste op concurrentiekracht en innovatie. Nederland gaat voor een moderne en renderende agrosector in 2020, die schoon en effectief produceert en die in balans is met mens en omgeving;
- 2 ten tweede op duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen, daarbij inbegrepen water. Het POP3-programma richt zich op het bijdragen aan het herstel van natuur- en milieukwaliteit in het licht van de doelstellingen van Europese richtlijnen, zoals de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water;
- 3 ten derde op een goede conditie van het platteland met kwaliteit van natuur en landschap, door bij te dragen aan het behalen van doelstellingen op het gebied van biodiversiteit, natuur en landschap.

EFMZV

Op basis van de geschetste ontwikkelbehoeften, de SWOT-analyse, de Europa 2020-doelstellingen, de aanbevelingen uit het positioneringsdocument van de Europese Commissie en de bevordering van de EFMZV-doelstellingen, kiest Nederland voor drie thema's waarop het EFMZV-instrumentarium primair wordt ingezet:

- invoering van de aanlandplicht;
- verdere verduurzaming van de visserij- en aquacultuur;
- verbetering van de rendementen in de visserij- en aquacultuurketen.

Daarmee wil Nederland bevorderen dat de visserij- en aquacultuursector duurzaam en concurrerend wordt.

De strategie die Nederland voor het EFMZV voorstaat, rust op de volgende aanpak:

- innovatie: het ontwikkelen en inzetten van innovatieprojecten en –trajecten;
- samenwerking & partnerschappen: het ontwikkelen en inzetten van partnerschappen en samenwerkingsverbanden tussen ondernemers, wetenschappers en maatschappelijke organisaties;
- investeringen: het inzetten van investeringssteun, nooit generiek maar als sluitstuk om nieuw ontwikkelde technieken en processen in de praktijk te introduceren en te testen.

De keuze voor innovatie en samenwerking is voor Nederland belangrijk. Innovatie, verduurzaming en samenwerking tussen vissers en wetenschappers waren ook in de vorige periode de belangrijkste prioriteiten en dat zal ook de komende periode zo zijn. Meer dan tweederde (67%) van het EFMZV-budget voor visserij en aquacultuur (het "oude" EVF-deel) gaat naar innovatie en samenwerking. Innovatie heeft de laatste jaren met steun van het EVF en het Ministerie van Economische Zaken, een grote vlucht genomen door de totstandkoming van een innovatieklimaat, waarbinnen zowel de concurrentiekracht wordt versterkt als waarbij duurzamere ontwikkeling van de visserij en aquacultuur, zeker in kwetsbare natuurgebieden, wordt gestimuleerd. Het is van belang dat het kennisniveau van vissers toeneemt en innovaties worden toegepast in de praktijk. Kenniskringen spelen hierin een belangrijke rol. De innovatiestrategie ("The Dutch Approach") is gericht op samenwerking en integratie in de keten en daarnaast technische innovaties gericht op het optimaliseren en verduurzamen van het vangst-, kweek- en productieproces. De technische innovaties beginnen nadrukkelijk hun vruchten af te werpen. Dat blijkt onder meer uit de opkomst van duurzamere, meer selectieve, vangstmethoden en de toename van de rendementen van delen van de vloot. Het Nederlandse viscluster behoort daarmee tot de Europese voorhoede als het gaat om innovatie en duurzaamheid.

Nederland hecht aan een duurzaam visbestand op het niveau van de Maximum Sustainable Yield (MSY), alsook aan een gezond marien ecosysteem en duurzame aquacultuur. Dit is uiteraard ook in het belang van de visserij- en aquacultuursector zelf. Een belangrijk punt voor het EFMZV is de bijdrage aan de ondersteuning van het Gemeenschappelijk visserijbeleid, waaronder de aanlandplicht. Hiermee wordt een impuls gegeven aan het voorkómen van bijvangst en de bescherming van kwetsbare soorten en gebieden.

Ook de inspanningen in het kader van het Geïntegreerd maritiem beleid zullen vooral worden ingezet voor een verdere verduurzaming en verbetering van natuur en milieu gericht op het bereiken van de goede milieutoestand in 2020 in het licht van de implementatie van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie.

Bovengenoemde strategie sluit aan bij de door de Europese Commissie in het positioneringsdocument⁵³ geformuleerde financieringsprioriteiten 1 (Innovatievriendelijke bedrijfsomgeving) en 3 (milieuvriendelijke en hulpbronefficiënte economie). Nederland kiest niet voor financieringsprioriteit 2 (arbeidsparticipatie verhogen via een betere werkgelegenheid en sociale integratie), omdat het behouden of creëren van werkgelegenheid strijdig kan zijn met duurzaamheidsdoelen waarbij in sommige gevallen zelfs vermindering van de visserij (en vissers) gewenst is. Een grotere werkgelegenheid in de visserij kan wel het indirecte gevolg zijn van financieringsprioriteit 1, omdat de rendementsverbetering in de visserij- en aquacultuurketen meestal leidt tot een toenemende vraag naar personeel. Maar het scheppen van banen is geen doel op zich. Om die reden kiest Nederland er ook niet voor om geld beschikbaar te stellen voor visserijgebieden (CLLD). Het verduurzamen en concurrerender maken van de visserij- en aquacultuursector heeft een hogere prioriteit om uit het EFMZV ondersteund te worden dan werkgelegenheidsprojecten in visserijgebieden. Voor dat doel kunnen wellicht ook andere (Europese) fondsen (waaronder de CLLD/ LEADER-aanpak van ELFPO) worden ingezet.

Europese Territoriale Samenwerking/INTERREG

Nederland sluit voor de toekomstige Europese Territoriale Samenwerkingsprogramma's (ETS) voor grensoverschrijdende en transnationale samenwerking nauw aan bij de financieringsprioriteiten uit het positioneringsdocument. Voor de periode 2014-2020 ontvangt Nederland meer middelen voor grensoverschrijdende en transnationale samenwerking dan voorheen. Nederland wil deze middelen strategischer inzetten door de ETS-programma's zoveel mogelijk bij te laten dragen aan de realisatie van de RIS3-en en nationale en regionale strategische beleidsdoelen.

Het positioneringsdocument identificeert een innovatieve bedrijfsomgeving en een milieuvriendelijke en hulpbron efficiënte economie als de voornaamste prioriteiten voor grensoverschrijdende samenwerking en benadrukt de geografische ligging van Nederland en de verbondenheid met buurregio's. Hoewel de geografische ligging en nauwe verbondenheid met de buurlanden voor Nederland goede kansen biedt voor innovatie, economische ontwikkeling en werkgelegenheid, worden deze kansen door de landsgrenzen onvoldoende benut. Investerings in grensoverschrijdende samenwerking in innovatie, duurzame energie en arbeidsmobiliteit moeten de economische ontwikkeling en innovatiekracht van de grensregio's verder gaan versterken.

In de huidige periode is gebleken dat de programma's voor grensoverschrijdende samenwerking niet optimaal aansluiten op bestaande grensoverschrijdende clusters. Nederland heeft daarom enkele programmagebieden verruimd om belangrijke steden, bedrijven en kennisinstellingen in Noord-Holland, de Vlaams-Nederlandse Delta, en Zuidoost-Nederland te betrekken bij de grensoverschrijdende samenwerking en de verdere ontwikkeling van grensoverschrijdende netwerken en clusters.

Voor transnationale samenwerking⁵⁴ wordt tevens nauw aangesloten bij de financieringsprioriteiten die in het positioneringsdocument zijn geïdentificeerd. De focus van de transnationale ETS-programma's ligt op de onderwerpen innovatie (in het mkb), koolstofarme economie, milieu en grondstofefficiëntie. Evenals de Europese Commissie ziet Nederland klimaatadaptatie als een belangrijk prioritaair thema voor transnationale samenwerking. Wat Nederland betreft kunnen de thema's klimaatadaptatie en milieu elkaar goed versterken in de programma's voor transnationale samenwerking.

53 Standpunt van de diensten van de Commissie over de ontwikkeling van de partnerschapsovereenkomst en de programma's in NEDERLAND voor de periode 2014-2020 (Ref. Ares(2012)1287855), p. 8-11.

54 Nederland participeert in geen enkele Macro Region of Seabasin Strategy.

1.2 Samenvatting ex ante evaluaties

Deze paragraaf geeft een samenvatting van de vier ex ante evaluaties van de vier ESI-fondsen en de zeven onderliggende operationele programma's⁵⁵. Er is geen aparte ex ante evaluatie opgesteld van de Partnerschapsovereenkomst. Dit is geen verplichting vanuit Verordening (EU) nr. 1303/2013 (artikel 15, eerste lid ii)⁵⁶. Vanwege de bottom up benadering van de Partnerschapsovereenkomst, die in paragraaf 1.1 al is toegelicht, achtte Nederland een ex ante evaluatie van weinig toegevoegde waarde ten opzichte van de uit te voeren ex ante evaluaties per ESI-fonds en operationeel programma. Op het niveau van een individueel fonds en de operationele programma's zijn de meeste keuzes bepaald, zoals de keuze voor thematische doelstellingen, interventielogica, financiële inzet en dergelijke. Tevens komt de Partnerschapsovereenkomst indirect terug in de vier ex ante evaluaties, bijvoorbeeld wanneer de ex ante evaluator de operationele programma's beoordeelt op coherentie met nationaal beleid en de bijdrage aan de Europa 2020 doelstellingen.

EFRO

Technopolis heeft, in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, de ex ante evaluatie uitgevoerd van de vier operationele programma's 2014-2020 van EFRO. De ex ante evaluatie gaat achtereenvolgens voor alle programma's in op de programmastrategie, de gekozen indicatoren, evaluatie en monitoring, de consistentie van de financiële allocaties, de bijdrage aan de Europa 2020 doelen, de betrokkenheid van stakeholders en de strategische milieubeoordeling.

De ex ante evaluatie is een interactief proces met de opstellers van de operationele programma's. Er is gewerkt met tussentijdse aanbevelingen over de tot dan toe substantieel uitgewerkte operationele programma's 2014-2020. Begin maart heeft Technopolis haar definitieve ex ante evaluatie uitgebracht. De operationele programma's zijn naar het oordeel van de ex ante evaluator alle vier indieningswaardig voor beoordeling door de Europese Commissie. De belangrijke conclusies zijn hieronder weergegeven.

- De ex ante evaluator concludeert in zijn algemeenheid dat de kwaliteit van de operationele programma's goed is. De operationele programma's geven een heldere schets van de uitdagingen waar de regio's voor staan. De operationele programma's maken daarbij stuk voor stuk zeer consistent gebruik van de RIS3-strategieën die ze in de afgelopen jaren hebben opgesteld.
- De ex ante evaluator stelt vast dat de programma's goed aansluiten bij de Europa 2020 doelstellingen en bij nationaal beleid, in het bijzonder het bedrijfslevenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken en het recente Energieakkoord.
- De interventielogica van de programma's beoordeelt de ex ante evaluator voldoende tot goed. De probleemanalyses per specifieke doelstelling zijn helder geformuleerd. Punt van kritiek is dat de acties en de doelgroepen bij een aantal specifieke doelstellingen nog vrij breed zijn geformuleerd, wat de focus van de programma's niet ten goede komt. De ex ante evaluator merkt daarnaast op dat de interventielogica voorbij gaat aan de externe actoren die invloed kunnen hebben op de uitvoering van de operationele programma's.
- De operationele programma's hebben over het algemeen de juiste indicatoren gekozen voor het prestatiekader. De gekozen mijlpalen dekken de kardinale informatie over de voortgang in de prioriteiten. De mijlpalen zijn bovendien realistisch en ambitieus.

55 Ten tijde van de eerste formele indiening van de Partnerschapsovereenkomst, begin maart, waren nog niet alle uitkomsten van de ex ante evaluaties bekend. Deze paragraaf geeft een overzicht van de stand van zaken, inclusief de aanvullingen tot en met juni. De ex ante evaluaties voor EFMZV is naar verwachting in oktober 2014 gereed.

56 Verordening (EU) nummer 1303/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 houdende gemeenschappelijke bepalingen inzake het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds, het Europese Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling en het Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij en algemene bepalingen inzake het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds en het Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij, en tot intrekking van Verordening (EG) nummer 1083/2006 van de Raad.

- Er wordt een kritische opmerking gemaakt over de betrokkenheid van de stakeholders bij de totstandkoming van de meeste operationele programma's. Het contact met de doelgroep van het programma, individuele mkb-ondernemingen, is in de meeste EFRO landsdelen beperkt geweest. De landsdelen wijzen er op dat er veel afstemming met koepelorganisaties heeft plaatsgevonden en de inbreng van mkb-ondernemingen al is gevraagd in de RIS3-en.
- De ex ante evaluator is positief over de uitvoeringscapaciteit van de programma's. De operationele programma's garanderen voldoende human capital en administratieve capaciteiten van het management van de programma's. Momenteel worden de Evaluatieplannen voor de operationele programma's opgesteld. Hiermee is gewaarborgd dat de operationele programma's beschikken over monitorings- en evaluatiesystemen van voldoende kwaliteit.
- Tenslotte wordt ingegaan op de vraag of een Strategische Milieubeoordeling voor de Nederlandse EFRO programma's vereist is. Volgens de ex ante evaluator vallen de operationele programma's niet onder de in de Richtlijn Strategische Milieubeoordeling (2011/43/EEG) bedoelde plannen en programma's, waardoor er geen verplichting bestaat om een Strategische Milieubeoordeling uit te voeren. Zie voor meer informatie hierover de (bijlagen bij de) operationele programma's EFRO 2014-2020 van de vier landsdelen.

De ex ante evaluatie is als bijlage bij de vier operationele programma's 2014-2020 van EFRO toegevoegd.

ESF

Panteia heeft in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid de ex ante evaluatie uitgevoerd van het operationeel programma voor het ESF in de periode 2014-2020. De belangrijkste conclusies zijn:

- er ligt een deugdelijke, goed onderbouwde analyse van de arbeidsmarkt ten grondslag aan het operationele plan en de strategische keuzes in het operationele plan sluiten goed aan op de geïdentificeerde uitdagingen op de arbeidsmarkt. Een analyse van de vraagkant van de arbeidsmarkt zou de analyse in het operationele plan completeren en krachtiger maken. Daarbij is ook de overweging op te nemen dat re-integratie voornamelijk effectief is wanneer zij niet leidt tot onaanvaardbare verdringing op de arbeidsmarkt. Aangeraden wordt de verwachte bijdrage van ESF aan de horizontale doelstellingen verder uit te werken, alsmede de doelstellingen van de GTI's. Aan deze opmerkingen is tegemoet gekomen in het operationeel programma;
- de maatregelen zoals voorgesteld in het operationeel programma sluiten goed aan op de gestelde doelen en uitdagingen. ESF-subsidie wordt beschikbaar gesteld aan de relevante partijen op de arbeidsmarkt. Het sluit daarmee goed aan op bestaand nationaal beleid. Het programma laat bewust veel vrijheid aan de aanvragers, vooral wat betreft de doelstelling 'actieve inclusie'. Het gevolg hiervan is dat moeilijk is te voorspellen welke middelen uiteindelijk ingezet zullen worden. Dat maakt dat niet goed is te beoordelen in hoeverre deze middelen uiteindelijk bij zullen dragen aan de gestelde doelen. De evaluatoren raden aan om de doelstellingen voor 'sociale innovatie en transnationale samenwerking' specifiek te maken door het begrip sociale innovatie kwalitatief te definiëren. Wat betreft de doelstelling 'duurzame inzetbaarheid' raden de evaluatoren aan om inhoudelijk te beargumenteren waarom er in de eerste periode met minivouchers wordt gewerkt. Ex ante evaluatie van de plannen voor de doelstelling 'ontwikkelen vraaggestuurd arbeidsaanbod' was niet mogelijk, omdat deze plannen onvoldoende zijn uitgewerkt. Aan bovenstaande opmerkingen is tegemoet gekomen in het operationeel programma;
- de indicatoren die in het operationeel programma plan zijn opgenomen voldoen grotendeels aan de daaraan gestelde eisen. Ook de streefwaarden van de resultaatindicatoren zijn realistisch. Een belangrijk punt van aandacht zijn de targets van de resultaatindicatoren bij 'actieve inclusie' en 'ontwikkelen vraaggestuurd arbeidsaanbod'. De cijfermatige resultaten zullen daarbij sterk afhankelijk zijn van de conjunctuur en van de re-integratie-instrumenten die aanvragers in zullen zetten. Dat betekent dat de indicatoren uiteindelijk een beperkte zeggingskracht zullen hebben over de effectiviteit van de ESF-subsidies. Het commentaar van de evaluator is verwerkt en het onderdeel 'evaluaties' is uitgebreid;
- de doelstellingen van de uitvoering van het ESF-programma, te weten een rechtmatige uitvoering en volledige benutting, zijn waarschijnlijk te behalen op basis van de in het operationeel programma opgenomen maatregelen. Wat betreft de rechtmatigheid voorzien de evaluatoren geen risico's. Wat

betreft de volledige benutting bestaat het risico dat aanvragen traag op gang komen. De evaluatoren raden de managementautoriteit aan om voorzorgsmaatregelen te treffen om de effecten van het mogelijk traag op gang komen van aanvragen te minimaliseren. Medio 2013 is de managementautoriteit een uitgebreide implementatie gestart om aanstaande aanvragers voor te bereiden op de nieuwe periode.

ELFPO

Conform Verordening (EU) nr. 1303/2013 zijn voor het POP3 een ex ante evaluatie en een strategische milieubeoordeling (SMB) opgesteld. De ex ante evaluatie is uitgevoerd door ECORYS in samenwerking met Aequator Groen & Ruimte en Roots Beleidsadvies. De SMB is uitgevoerd door Grontmij.

De ex ante evaluatie is opgesteld conform de vereisten van artikel 55 van Verordening (EU) Nr. 1303/2013. De SMB is uitgevoerd overeenkomstig Richtlijn 2001/42/EG.

De SMB is samen met het POP3 ter inzage gelegd voor inspraak en raadpleging door en van maatschappelijke organisaties en het publiek.

Een begeleidingscommissie heeft de uitvoering van de ex ante evaluatie en de SMB begeleid. Deze commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van het Regiebureau POP, de provincies en het Rijk, heeft regelmatig overleg gevoerd met ECORYS. Daarbij werd gesproken over de voortgang van de ex ante evaluatie, tussentijdse rapportages en de bevindingen van de ex ante evaluator. De ex ante evaluator is aanwezig geweest bij diverse bijeenkomsten, waaronder de POP3 stakeholdersconferentie van 9 oktober 2013. Ook heeft de ex ante evaluator gesproken met schrijvers van enkele hoofdstukken van het POP3 en het Landbouw Economisch Instituut (LEI), verantwoordelijk voor de SWOT-analyse.

De belangrijkste conclusies zijn:

- de ex ante evaluator heeft op diverse versies van de SWOT-analyse gereageerd. De belangrijkste punten uit deze reactie zijn opgepakt en verwerkt in de nieuwe versie van de SWOT-analyse, zoals die in het programma is opgenomen. In de nieuwe SWOT-analyse is een analyse opgenomen van de lokale/regionale verschillen in de natuur- en milieuproblematiek. Er is meer aandacht voor de relatie van de stad met het platteland en maatschappelijke wensen. Er wordt gemotiveerd waarom de SWOT-tabel niet is verbijzonderd naar regio's. Een landsdelige uitwerking van de strategie en maatregelen is daardoor niet meer nodig. Daarmee biedt de SWOT-analyse voldoende aanknopingspunten om de strategie en de maatregelen op te baseren;
- de strategie is verbeterd en sluit aan op de brief die aan de Tweede Kamer is gestuurd. Daarmee is het programma helder qua doelstelling en consistent met het ingezette beleid op nationale schaal. De strategie sluit nu ook beter aan op de SWOT-analyse. Er is gekozen voor meer focus dan in het POP2, door de behoeften van de landbouw meer centraal te stellen. Ook wordt niet ingezet op alle EU-plattelandsprioriteiten en aandachtsgebieden. Die keuze wordt onderbouwd. Niettemin zijn de strategie en de maatregelen nog steeds relatief breed maar zal de nadere invulling van het programma nog aan kracht winnen door scherper af te bakenen en goede projecten te selecteren;
- de maatregelfiches vormen het hart van het programma. Het oordeel over de maatregelfiches is dat de fiches goed leesbaar zijn geworden zijn en nu ook eenzelfde opmaak/indeling hebben;
- met uitzondering van maatregel 10 en maatregel 19 is er een standaardtekst opgenomen voor de principes voor selectiecriteria. De selectiecriteria worden in het Comité van Toezicht besproken en bepaald, en worden in provinciale verordeningen opgenomen. Elke maatregel kent een eenduidige beschrijving van de principes terwijl het verschil maakt of er een innovatie, demonstratie of niet-productieve investering gefinancierd zal worden. De provinciale verordeningen zullen expliciet beschrijven welke selectiecriteria gehanteerd gaan worden;
- de koppeling tussen de fiches, de strategie en de SWOT is verbeterd. Er is goed rekenschap gegeven van de kritiek op bepaalde maatregelen uit de voorgaande periode (het POP2) en aanpassingen hebben plaatsgevonden om maatregelen effectiever te maken (o.a. agrarisch natuurbeheer);
- er zijn regionale verschillen per thema. Door vooraf geen onderscheid te maken in de problematiek

tussen de provincies of landsdelen is er een risico op versnippering van het beleid. Bundeling op landsdelig niveau voorkomt dit.

EFMZV

Het Ministerie van Economische Zaken heeft in december 2012 aan Ecorys opdracht gegeven tot het uitvoeren van een ex ante evaluatie van het EFMZV-programma. Ecorys werkt hierbij nauw samen met Grontmij, die de strategische milieubeoordeling uitvoert. Bij de uitvoering van de ex ante evaluatie volgt Ecorys de Europese richtlijnen voor ex ante evaluaties, zoals verwoord in de 'Guidelines for the ex ante evaluation of 2014-2020 EMFF operationele programma's'. De ex ante evaluatie kenmerkt zich door een iteratief proces. Dit wil zeggen dat de evaluatoren per onderdeel in het programmeringsproces feedback geven en concrete input waar nodig, waarbij de nieuwe versies opnieuw worden bekeken door de evaluatoren.

Ten tijde van het schrijven van deze concluderende samenvatting van de ex-ante evaluatie is het operationeel programma voor het EFMZV nog niet geheel afgerond. Onderstaande conclusies kunnen daarom nog wijzigen op basis van eventuele aanvullingen of wijzigingen in het definitieve operationeel programma.

De belangrijkste conclusies van de ex-ante evaluatoren zijn:

- het operationeel programma is opgesteld op basis van een trendmatige analyse (SWOT) en een inventarisatie van de behoeften die tot stand is gekomen in overleg met de sector;
- in de strategie zijn vervolgens zwaartepunten aangebracht die in de SWOT nog niet aanwezig waren; deze worden deugdelijk onderbouwd;
- het inzetten door Nederland van de instrumenten en mogelijkheden die het EFMZV biedt, vindt plaats in de context van de doelstellingen van de Europa 2020-strategie en de doelstellingen van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid;
- de maatregelen zoals voorgesteld in het operationeel programma sluiten goed aan op de gestelde doelen en uitdagingen. Er is een duidelijke focus in prioriteiten aangebracht die past bij een programma met een dergelijk budget;
- een kritische kanttekening moet geplaatst worden bij het absorptievermogen van het programma voor sommige maatregelen, zoals de regeling voor jonge vissers, waarbij het aantal overnames nog een onzekere factor is. Het is van belang deze goed te monitoren, gezien de risico's op onderbenutting;
- de indicatoren die in het operationeel programma zijn opgenomen, zijn volgens de ex-ante evaluatoren voor verbetering vatbaar, met name op het gebied van de zeggingskracht over hetgeen gemeten wordt. De indicatoren zijn echter voorgeschreven vanuit de Europese Commissie. Op basis van commentaar van de ex-ante evaluatoren is t.a.v. de indicatoren getracht veranderingen door te voeren, maar daaraan is geen gehoor gegeven door de Europese Commissie;
- het ministerie van Economische Zaken heeft besloten geen nationale aanvullende indicatoren in het programma op te nemen;
- de betrokkenheid van de stakeholders gedurende het tot stand komen van het programma wordt als zeer goed beoordeeld;
- het totale programma is opgesteld conform het format dat d.d. 11 juni 2014 door de Europese Commissie beschikbaar is gesteld. Ook de onderdelen die betrekking hebben op het evaluatieplan, de datacollectie en de uitvoeringsaspecten zijn hiermee in lijn;
- de ex ante evaluatoren zijn positief over de uitvoeringscapaciteit van het programma. Het operationeel programma garandeert voldoende human capital en administratieve capaciteit voor het managen van het programma.

1.3 Gekozen thematische doelstellingen en verwachte resultaten

Om de nationale doelen in het kader van de Europa 2020-strategie te operationaliseren heeft de Europese Commissie in het Gemeenschappelijk Strategisch Kader een keuzemenu van elf thematische doelen opgesteld met een bijbehorende procentuele verdeling van de financiële middelen over deze thema's, zie box 2. Nederland zet met de vier ESI-fondsen met name in op de thematische doelstellingen 1, 3, 4, 5, 6, 8 en 9.

Box 2: Thematische doelstellingen

- 1 Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie;
- 2 Verbetering van de toegang tot, alsmede het gebruik en de kwaliteit van informatie- en communicatietechnologie;
- 3 Vergroting van de concurrentiekracht van kleine en middelgrote ondernemingen alsmede van de landbouwsector (voor het ELFPO) en de visserij- en aquacultuursector (voor het EFMZV);
- 4 Ondersteuning van de overgang naar een koolstofarme economie in alle bedrijfstakken;
- 5 Bevordering van de aanpassing aan de klimaatverandering, risicopreventie en -beheer;
- 6 Bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen;
- 7 Bevordering van duurzaam vervoer en opheffing van knelpunten in centrale netwerkstructuren;
- 8 Bevordering van werkgelegenheid en ondersteuning van arbeidsmobiliteit;
- 9 Bevordering van sociale inclusie en bestrijding van armoede;
- 10 Investering in onderwijs, vaardigheden en een leven lang leren;
- 11 Vergroting van institutionele capaciteit en een doelmatig bestuur.

Met deze inzet wordt nauw aangesloten bij de in paragraaf 1.1 aangegeven financieringsprioriteiten op het gebied van innovatie, arbeidsparticipatie en een milieuvriendelijke economie.

Door de keuze voor thematische doelstellingen 1 en 3 wordt aangesloten bij de financieringsprioriteit 'innovatievriendelijke bedrijfsomgeving'. Ingezet wordt op innovatie met als belangrijke doelgroep het mkb, en vergroting van de concurrentiekracht van het mkb in de landbouw- en visserijsector. Ook samenwerking en het stimuleren van de kennisbasis vallen hieronder. De ESI-fondsen willen onder andere meer bedrijfsinvesteringen realiseren in onderzoek en ontwikkeling (onder meer via innovatietrajecten), meer bestaande kennis te gelde maken (valorisatie) en verdere clustervorming en innovatiegerichte samenwerking realiseren in de gouden driehoek. Dit moet onder meer leiden tot een hoger omzetaandeel van nieuwe of vernieuwde producten en diensten, en een toename van het percentage innovatieve bedrijven dat samenwerking met andere bedrijven en kennis- en onderwijsinstellingen. Ook wordt voor sommige landsdelen in de nieuwe programmaperiode via vraagsturing vanuit het bedrijfsleven een betere afstemming tussen vraag en aanbod van de arbeidsmarkt gerealiseerd, waardoor het innovatiesysteem wordt versterkt. Daarnaast worden technische innovaties bevorderd waarmee verduurzaming en modernisering van landbouw- en visserijbedrijven tot stand kan komen.

Door de keuze voor thematische doelstellingen 4, 5 en 6 wordt goed aangesloten op de financieringsprioriteit 'een milieuvriendelijke en hulpbronefficiënte economie'. Belangrijke maatregelen binnen deze thematische doelstellingen richten zich op het bevorderen van investeringen die de energie-efficiëntie verhogen en het gebruik van hernieuwbare energiebronnen vergroten. Het tot stand brengen van experimentele ontwikkeling en slimme uitrol van nieuwe producten en toepassing van koolstofarme technologieën maakt hier onderdeel van uit. Dit moet onder meer worden gerealiseerd door de totstandkoming van een toenemend aantal samenwerkingsverbanden tussen bedrijven en onderzoeksinstituten. Tevens worden resultaten beoogd op het gebied van herstel van biodiversiteit en het verbeteren van de waterkwaliteit door niet-productieve investeringen en agromilieus en klimaatmaatregelen. Zo zal een deel van de agrarische gronden vallen onder agrarische natuur en

landschapsbeheer. Daarnaast wordt ingezet op een verdere verduurzaming van de visserij en aquacultuur en bevordering van het Geïntegreerd maritiem beleid. De inzet moet leiden tot een structurele vermindering van de bijvangsten.

Investerings onder thematische doelstelling 4 dragen bij aan de reductie van broeikasgassen en hebben geen negatief effect op de omgeving.

Door de keuze voor de thematische doelstellingen 8 en 9 wordt aangesloten bij de financieringsprioriteit 'verhogen van de arbeidsparticipatie'. Op het terrein van actieve re-integratie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt wordt voorzien dat een fors aantal deelnemers aan trajecten stappen zet die hen dichterbij de arbeidsmarkt brengt of die leiden tot betaald werk, met speciale aandacht voor personen met een behoorlijke belemmering voor het vinden van werk zoals ex-gedetineerden, (ex-)leerlingen uit het voortgezet- en praktijkonderwijs en arbeidsbeperkten. Nieuwe inzichten en methoden hiervoor kunnen voortkomen uit de voorziene sociale innovatie- en/of transnationale projecten m.b.t. actieve inclusie. Het op brede schaal ertoe brengen van bedrijven, met name in het mkb, om duurzame arbeidsinzet van hun personeel tot prioriteit te maken, draagt eveneens bij aan verhoging van de arbeidsparticipatie. Mensen kunnen dan langer en productiever werken.

Voor de uitwerking van de operationele EFRO-programma's ligt het accent op thematische doelstellingen 1 en 4. Het operationeel programma van landsdeel West zet daarnaast in op geïntegreerde territoriale investeringsprogramma's, die zich richten op de thematische doelstellingen 8 en 9. Ook het ESF draagt bij aan de thematische doelstellingen 8 en doelstelling 9. Met de door Nederland gekozen plattelands-prioriteiten zet het POP3 in op de thematische doelstellingen 3, 5, 6, en 9. Tevens wordt met dit programma bijgedragen aan thematische doelstellingen 1 en 10⁵⁷. EFMZV zet in op de thematische doelstellingen 3 en 6. Nederland zet niet in op de thematische doelstellingen 2, 7 en 11 op het gebied van ICT, duurzaam vervoer en bestuur.

ICT wordt in Nederland gezien als een 'enabling technology'. De toegang tot ICT wordt bij de ESI-fondsen als horizontale randvoorwaarde beschouwd, ten behoeve van een goede en adequate uitvoering. Daarom is dit onderwerp niet als aparte, specifieke thematische doelstelling geselecteerd. Ook gegeven de analyse in 1.1 rond ICT en breedbandinternet, waaruit blijkt dat de ICT-infrastructuur in Nederland op een goed niveau is, is Nederland van opvatting dat het niet passend is om hier extra Europese middelen op in te zetten. Daarnaast zet Nederland, ingeval van ELFPO, niet in op plattelandsprioriteit 6c (toegang en kwaliteit ICT). Hoewel in de perifere gebieden behoefte is aan meer en sneller breedbandinternet worden hiervoor geen POP3-middelen ingezet. Een regeling op dit punt is niet succesvol, gelet op de ervaringen in POP2. Bovendien is het POP3-budget hiervoor niet toereikend. Voor dit onderwerp worden nationale middelen ingezet. Betrokken provinciale overheden investeren doorlopend in verdere uitbreiding van breedband in perifere gebieden. Een en ander laat overigens onverlet dat er onder de CLLD/LEADER-aanpak initiatieven op dit vlak zouden kunnen worden ondersteund indien de noodzaak daartoe blijkt uit de op de lokale SWOT-analyse gebaseerde lokale ontwikkelingsstrategieën.

Voor inzet van de ESI-fondsen in de nieuwe uitvoeringsperiode op ICT-systemen wordt verwezen naar paragraaf 4.1.

Verduurzaming van het vervoer wordt met name met (bestaand) nationaal beleid ingevuld. Daarnaast is de institutionele capaciteit en doelmatigheid van bestuur in Nederland goed op orde en heeft geen specifieke aandacht en inzet van de ESI-fondsen in de periode 2014-2020.

Hieronder worden per fonds de keuzes voor de thematische doelstellingen toegelicht, inclusief een beschrijving van de verwachte resultaten.

57 Met de inzet op plattelandsprioriteit 1 wordt met maatregel 35 (samenwerking) bijgedragen aan thematische doelstelling 1 "Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie". Met maatregel 14 (kennisoverdracht) wordt bijgedragen aan thematische doelstelling 10 "Investering in onderwijs, vaardigheden en een leven lang leren".

EFRO

Uitgangspunt voor EFRO is dat wordt bijgedragen aan de doelen in het kader van de Europa 2020-strategie. Hiertoe behoren ook de relevante landenspecifieke aanbevelingen en de relevante hervormingen zoals beschreven in het Nationaal Hervormingsprogramma. In dit verband zijn belangrijke uitdagingen voor Nederland het verhogen van de (private) investeringen in innovatie, onderzoek en ontwikkeling, meer samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijfsleven gericht op het traject van 'kennis naar kassa', en het verhogen van het aandeel duurzame energie. In sommige regio's is daarnaast de beschikbaarheid van voldoende (technisch) personeel een aandachtspunt. In de verordeningen voor cohesiebeleid is voor Nederland en andere ontwikkelde lidstaten vastgesteld dat de EFRO-middelen voor 80% moeten worden ingezet op één of meer van de volgende doelen: innovatie, mkb en koolstofarme economie. Hiernaast moet minimaal 20% ingezet worden op koolstofarme economie.

Op basis van deze EU-kaders en de wens om focus aan te brengen in de besteding van de beperkte financiële middelen wordt ingezet op de thematische doelstellingen 1 'Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie' en 4 'Ondersteuning van de overgang naar een koolstofarme economie in alle bedrijfstakken'. Aanvullend is in Nederland afgesproken om de verplichte besteding aan integrale duurzame stedelijke ontwikkeling in te vullen door middel van vier GTI's in landsdeel West.

Deze gemeenschappelijke inzet sluit aan bij de constatering in paragraaf 1.1. dat de vier EFRO-landsdelen op hoofdlijnen vergelijkbare uitdagingen hebben. Uit de RIS3-en komt naar voren dat, vanwege eigen, specifieke sterktes en zwaktes, eigen behoeftes en bestaande regionale initiatieven, een landsdelige inkleuring nodig is om het bereiken van deze gezamenlijke doelen te realiseren. De operationele programma's geven daarom ieder op hun eigen wijze invulling aan de belangrijke uitdagingen op het gebied van innovatie en duurzame energie. Voor alle operationele programma's geldt dat zij de landsdelige RIS3-en als kader hanteren. Dat kader is meer dan richtinggevend alleen. De RIS3-en zijn maatgevend en limitatief ten aanzien van de clusters waarbinnen of beter waartussen activiteiten in aanmerking komen voor medefinanciering vanuit de operationele programma's.

Met +/- 67% van de EFRO middelen wordt binnen thematische doelstelling 1 ingezet op innovatie-bevordering. EFRO wordt hierbij geïntegreerd tussen de bestaande geldstromen in. Denk aan Horizon 2020 in de eerste fase van het innovatieproces (fundamenteel onderzoek) en diverse provinciale en nationale middelen in de laatste fase (marktintroductie). EFRO richt zich met cluster- en netwerkvorming tussen mkb, grote bedrijven en kennisinstellingen dan ook bewust op de tussenliggende fase. Innovatie wordt in Nederland namelijk niet geremd door beperkt beschikbare wetenschappelijke kennis, maar door beperkte bedrijfsinvesteringen in onderzoek en ontwikkeling en het ontbreken van kennis en kunde bij het mkb om op eigen kracht te investeren in netwerken. Dit resulteert in een lage innovatiesnelheid en een beperkte valorisatie van kennis in nieuwe producten en diensten. Dit wordt bevestigd door de vier landsdelige RIS3-en waaruit blijkt dat Nederland op nationaal niveau gekenmerkt wordt door een excellente wetenschappelijke R&D infrastructuur, een aantal grote innovatieve bedrijven maar een op innovatie achterblijvend mkb. Met name de door het mkb ervaren drempel om aansluiting te vinden bij de bovengenoemde partijen resulteert in onbeantwoorde kennisvragen. Door samenwerking te stimuleren krijgen betrokkenen inzicht in elkaars wensen en behoeften (inclusief vraag en aanbod arbeidsmarkt) en, niet in de laatste plaats, elkaars ervaring, kennis en expertise. Middelen om deze samenwerking vorm te geven zijn living labs, proeftuinen en samenwerking via crossovers. Daarnaast wordt in de operationele programma's ingezet op het stimuleren van kennisvalorisatie in vermarktbare producten en diensten. Ook wordt de toegang tot kapitaal voor het innovatieve mkb verbeterd, zodat het investeringsvermogen voor innovatie in het mkb toeneemt. Tot slot zijn in paragraaf 1.1 de kansen geschetst voor het gebruik van biomassa, waarbij toepassing van nieuwe technieken belangrijk is, en nieuwe samenwerkingsverbanden en verdienmodellen ontwikkeld zullen moeten worden. De benodigde technologische ontwikkeling en test- en demonstratiefasen kunnen vanuit de EFRO inzet op de prioriteit innovatie worden ondersteund.

Het moge duidelijk zijn dat het mkb de belangrijkste doelgroep is in de nieuwe EFRO periode. Al was het

alleen maar vanwege het feit dat het overgrote deel van de innovatieve bedrijven in de landsdelen bestaat uit het mkb. Dit klinkt door in de formulering van de teksten, de keuze van investeringsprioriteiten en de interventielogica in de programma's. Landsdeel Zuid zet bijvoorbeeld actief in op het ondersteunen van het mkb in de topclusters bij het aangaan van nieuwe samenwerkingsverbanden met grote bedrijven en kennisinstellingen en met mkb-ondernemingen onderling. Landsdeel West richt zich op de kapitaalbehoefte van het innovatieve mkb. Kennisinstellingen en andere partijen zijn als partner ondersteunend aan het mkb in het vergaren van kennis en het leveren van expertise en ervaring. Ook in landsdeel Oost blijken mkb'ers het lastig te vinden om geschikte samenwerkingspartners te vinden die voldoende toegevoegde waarde kunnen leveren. Bedrijven en kennisinstellingen weten vaak niet met wie ze het beste samen kunnen werken, omdat ze geen weet hebben van elkaars expertise. Omdat een goede samenwerking tussen het mkb, overig bedrijfsleven, onderwijs, onderzoek en overheid nodig is, zijn niet mkb-bedrijven expliciet niet uitgesloten van deelname aan de operationele programma's

Specifiek is in de SWOT-analyse van de RIS3-en van de landsdelen Noord en Zuid daarnaast het tekort aan gekwalificeerd (met name technisch) personeel als een zwakte genoemd, een zwakte die zich tot een bedreiging kan ontwikkelen voor de innovatiekracht van deze regio's. Het gaat daarbij om kenniswerkers en vakmensen. In de RIS3-en van Noord- en Zuid-Nederland wordt een brug gelegd van innovatie naar toepassing. Daarmee is de focus, vanuit vraagsturing door het bedrijfsleven, zowel op het ontwikkelen van kennis als het ontwikkelen van vaardigheden gelegd. In de operationele programma's van deze landsdelen wordt met de EFRO-middelen hoofdzakelijk ingezet op versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie. Door in te zetten op verdere clustervorming en structuren te voorzien waarbinnen permanente afstemming van vraag en aanbod op het gebied van human capital mogelijk is, wordt het innovatiesysteem verder versterkt en wordt het innovatiepotentieel van de regionale clusters gevrijwaard en hun aanpassingsvermogen vergroot. Samenwerking tussen kennisinstellingen en het bedrijfsleven is bij dit doel cruciaal. Voorbeelden van mogelijke investeringen zijn het ontwikkelen van proeftuinen, living labs en demonstratieprojecten, of het opzetten van vraag gestuurde samenwerking. Aansluiting met de Human Capital Agenda vanuit het topsectorenbeleid wordt geborgd door verdere afstemming met het Techniekpact. Er wordt niet ingezet op personeel gebonden activiteiten waarvoor ESF middelen zijn bedoeld, noch op het financieren van gebouwen.

EFRO zet naast innovatie +/- 23% van het budget in op thematische doelstelling 4, het bevorderen van een koolstofarme economie, om zo onder meer de uitstoot van broeikasgassen te reduceren. Dit is een relatief beperkte bijdrage in vergelijking met de enorme investeringen vanuit het Energieakkoord in het oplossen van de in paragraaf 1.1 voor Nederland geconstateerde forse (duurzame) energieopgaven. Om deze bescheiden financiële EFRO bijdrage effectief in te zetten worden de middelen daarom bewust gekoppeld aan bestaande (regionale) activiteiten op dit terrein. De acties zijn er hoofdzakelijk op gericht om de grootschalige uitrol van koolstofarme technologieën in een vroeg stadium te faciliteren en de ontwikkeling en aanvaarding van innovatieve oplossingen te versnellen opdat tegen 2020 het aandeel hernieuwbare energie in de energiemix 14% zou bedragen en een jaarlijkse bijkomende energiebesparing van 1,5% mogelijk zou zijn. De EFRO inzet is hiermee complementair aan bestaande (landsdelige) initiatieven en de nog te ontwikkelen initiatieven binnen het Energieakkoord. Duidelijk is dat de energieopgaven niet alleen met EFRO-middelen gerealiseerd kunnen worden.

Binnen dit thema wordt met name ingezet op de prioriteiten 'bevorderen van de productie en distributie van hernieuwbare energie', 'bevorderen van energie-efficiëntie en gebruik van hernieuwbare energie in de bebouwde omgeving' en 'slimme uitrol en ontwikkeling van nieuwe koolstofarme technologieën'. Alle EFRO landsdelen zetten in op onderzoek en innovatie en gebruik van nieuwe koolstofarme technologieën. Bij slimme uitrol gaat het om de eerste uitrol nadat succesvolle testen en pilots zijn gehouden, maar voordat overgegaan kan worden op grootschalige uitrol. Zoals in paragraaf 1.1. is aangegeven, slaat slimme uitrol een brug tussen de kleinschalige vraag en behoefte van eindgebruikers en anderzijds grote investeringen en risico's, zodanig dat de markt zelfstandig kan doorgroeien. Slimme uitrol dient daarmee als katalysator voor grootschalige uitrol. Denk hierbij aan het verder uitbouwen van

proeftuinen, ontwikkeling van innovatieve product-/markt-combinaties, pilot- en demonstratieprojecten voor innovatieve oplossingen aangereikt vanuit het mkb, maar ook de toepassing van restwarmte, energiebesparing en opwekking duurzame energie. Dit alles wordt voornamelijk ingevuld binnen de gebouwde omgeving.

De inzet op de prioriteit energie-efficiëntie en hernieuwbare energie in de bebouwde omgeving concentreert zich in West-Nederland. De gebouwde omgeving omvat in dit kader gebieden waar sprake is van concentraties van (stedelijke) bebouwing, met inbegrip van de daaraan gekoppelde energiesystemen voor opwekking, distributie en opslag van hernieuwbare energie. In aansluiting op het Energieakkoord wordt het potentieel van het stedelijk deel van West-Nederland aangevuld met een aantal glastuinbouwgebieden, om door vraagbundeling en cross-overs tussen energiedragers een slimme uitrol van duurzame energieopwekking en toepassing te realiseren.

De inzet op hernieuwbare energie concentreert zich tevens in West-Nederland, waar wordt ingezet op aardwarmte en het benutten van restwarmte uit industriële processen. In paragraaf 1.1 is de potentie hiervan aangegeven. In het stedelijke deel van het West-Nederland, aangevuld met een aantal glastuinbouwgebieden, is er groot potentieel voor uitbreiding en verduurzaming van al bestaande warmtenetten en het aanleggen van nieuwe lokale warmtenetten, op basis van benutting van restwarmte en winning van aardwarmte en buffering van warmte en/of koude in de ondergrond. De hiermee te realiseren transitie van gas naar warmte als energiedrager leidt tot een belangrijke verlaging van CO₂ emissies. Ook wordt gekeken naar reststromen biomassa als bron van duurzame energie waarbij de potentiële negatieve effecten op het milieu binnen gestelde nationale en Europese milieukaders blijft. De reststromen kunnen door middel van processen als biovergisting worden benut voor slimme uitrol van (laagwaardige) biomassa ten behoeve van een betere energiemix. Er wordt in West-Nederland nadrukkelijk niet ingezet op warmtekraftkoppeling.

Tot slot wordt in de operationele programma's overwogen om +/- 9% van het EFRO budget in te zetten op de bevordering van de werkgelegenheid en ondersteuning van de arbeidsmobiliteit en de bevordering van sociale insluiting en bestrijding van armoede. Door een doorgedreven inzet vanuit de EFRO programma's en vanuit het nationale beleid op innovatie, bestaat er een legitiem risico dat een aantal bevolkingsgroepen de aansluiting met de kenniseconomie missen, en er een ongewenste maatschappelijke tweedeling ontstaat. Dit risico is met name groot in de grootste steden, gesitueerd in de Randstad. Het is de intentie om met een gecombineerde inzet van EFRO en ESF, primair in te zetten op het aanpakken van de mismatch tussen vraag en aanbod op de stedelijke arbeidsmarkt en in het verlengde daarvan een verbetering van het lokale vestigingsklimaat. Daarmee draagt de inzet van EFRO bij aan thematische doelstelling 8 en 9.

Om deze doelstelling te bewerkstelligen wordt gekozen voor het instrument van de geïntegreerde territoriale investeringen (GTI) omdat hiermee, met een mix van investeringsprioriteiten en een gecombineerde aanpak met ESF, de problemen in stedelijke gebieden integraal aangepakt kunnen worden. Centraal in die aanpak staat dat, om een duurzame stedelijke ontwikkeling te realiseren, voorwaarden geschept moeten worden om die mogelijke tweedeling te voorkomen en groei van de economie te bewerkstelligen. De GTI's worden opgezet voor de vier grote steden in West-Nederland. Dit wordt verklaard door enerzijds de ernst van de grootstedelijke problemen in de G4, maar anderzijds ook door het beperkte beschikbare budget wat scherpe keuzes noodzakelijk maakt. Op basis van de stedelijke ontwikkelingsstrategieën van de vier steden en de relevante gebiedskeuze zullen de investeringen uit het operationele programma EFRO 2014-2020 West-Nederland worden gebundeld in de GTI's. Naast een bijdrage aan thematische doelstelling 8 en 9 worden ook de investeringen in energie en duurzaamheid (thematische doelstelling 4) en in innovatiestimulering (thematische doelstelling 1) die relevant zijn voor het GTI gebied integraal meegenomen. De keuze van inzet zal per stad verschillen en is afhankelijk van de lokale problematiek, economische structuur en bestuurlijke keuzes op grond van urgentie. Omdat specifieke problemen ook een territoriale dimensie kennen, is ook die keuze per gebied verschillend.

De inzet van Nederland op duurzame stedelijke ontwikkeling is conform artikel 7 van Verordening (EU) nr. 1301/2013. De inzet van EFRO en ESF middelen sluit aan bij de stedelijke ontwikkelingsstrategieën die door

de vier individuele steden zijn uitgewerkt. Daarbij wordt gestreefd naar een additionele impuls vanuit het EFRO op de eigen en landelijke middelen. Op hoofdlijnen liggen de synergie mogelijkheden vooral bij het ESF en via de gedeeltelijke inzet van de stedelijke programma's op koolstofarm en innovatie bij de onder deze thema's benoemde synergiemogelijkheden.

Meer informatie over de inzet van EFRO op dit onderdeel is te vinden in paragraaf 3.1.2/3.1.3 van deze Partnerschapsovereenkomst.

ESF

Nederland wil met het ESF bijdragen aan de thematische doelstelling 8, bevordering van werkgelegenheid en ondersteuning van arbeidsmobiliteit en aan thematische doelstelling 9, bevordering van sociale inclusie en bestrijding van armoede.

De uitdagingen voor Nederland voor de korte en langere termijn in relatie tot de nationale Europa 2020-doelstellingen liggen op het terrein van de arbeidsparticipatie en sociale inclusie. De nationale doelstelling met betrekking tot arbeidsparticipatie is dat 80% van de bevolking in de leeftijdsgroep 20-64 aan het werk is (bruto). De nationale doelstelling met betrekking tot sociale inclusie en armoedebestrijding is een vermindering in 2020 van het aantal personen in de leeftijdsgroep 0-64 in een huishouden met een lage werkintensiteit met 100.000⁵⁸. Beide doelstellingen liggen in elkaars verlengde: mensen worden in staat gesteld zich via betaald werk aan een situatie van (dreigende) armoede te onttrekken en tegelijk stijgt hiermee de arbeidsparticipatie. Nederland kent een groot aantal mensen dat aan het werk wil maar die dat overwegend niet op eigen kracht lukt. Dat betreft zowel uitkeringsontvangers als niet-uitkeringsontvangers als jongeren die geen startkwalificatie kunnen behalen. Arbeidsgehandicapten, ouderen en mensen met een niet-westerse achtergrond komen vaak moeilijker aan het werk en ontwikkelen een afstand tot de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er veel (laagopgeleide) vrouwen zonder uitkering en werk en met weinig tot geen werkervaring, die op zoek zijn naar betaald werk. De grootste winst met ESF op het gebied van arbeidsparticipatie kan worden behaald als met behulp daarvan niet-werkenden aan het werk gaan.

Nederland wil beide doelstellingen bereiken via een focus op drie investeringsprioriteiten. De belangrijkste is de investeringsprioriteit "Actieve inclusie". Deze wordt uitgewerkt in de vorm van actieve re-integratie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Het grote voordeel van deze investeringsprioriteit is dat hiermee gelijktijdig beide thematische doelstellingen worden bereikt, zowel verhoging van de arbeidsparticipatie als sociale inclusie en tegengaan van armoede. De (nu snel) groeiende werkloosheid in Nederland onderstreept het belang van deze investeringsprioriteit. Nederland allocceert daarom circa 70% van de ESF-middelen voor deze investeringsprioriteit; een deel ervan is geoormerkt voor arbeidstoeleiding van (ex-)leerlingen van het praktijk- en speciaal voortgezet onderwijs die niet in staat zijn een startkwalificatie te halen. De voorgenomen allocatie van ESF-middelen sluit aan bij de financieringsprioriteit die het positioneringsdocument van de Europese Commissie legt bij de integratie van de meest kwetsbare groepen van de arbeidsmarkt. Het merendeel van deze financiële allocatie (80%) zal worden toegekend aan de 35 arbeidsmarkt-regio's (in casu de daarvoor aangewezen centrumgemeente uit die regio ten behoeve van alle inliggende gemeenten). Dit sluit aan bij de brede re-integratietaken van gemeenten: zij zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van actieve re-integratiemaatregelen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De overige 20% van de middelen voor deze investeringsprioriteit gaan naar het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) voor re-integratie van personen met een UWV-uitkering en een afstand tot de arbeidsmarkt, en naar het Ministerie van Veiligheid & Justitie (mede namens het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport) voor de arbeidstoeleiding van (ex)gedetineerden, TBS-gestelden en jongeren in een jeugdinstelling.

⁵⁸ Peildatum in 2008 was 1.613.000. In 2011 was dit aantal opgelopen tot 1.678.000.

'Actief en gezond ouder worden' is eveneens een belangrijk thema voor de toekomst. Het positioneringsdocument van de Europese Commissie wijst dit onderwerp daarom aan als financieringsprioriteit. De vergrijzende Nederlandse samenleving vraagt dat we met minder mensen meer werk gaan verrichten. Dit onderwerp gaat extra aan gewicht winnen als het verhoopte herstel van de economie gaat leiden tot krapte op de arbeidsmarkt. Aandacht moet onder meer uitgaan naar maatregelen die werkenden in staat stellen arbeid en zorg goed te combineren. Langs die weg kan tot hogere arbeidsparticipatie worden gekomen, met name van vrouwen. Intussen vergt het geleidelijk verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd dat werkenden in staat zijn die leeftijd ook daadwerkelijk te halen en is het bevorderen van duurzame inzetbaarheid van belang. Ook langs deze weg wordt bereikt dat de arbeidsparticipatie wordt vergroot. Dit onderwerp is primair een verantwoordelijkheid van sociale partners en het bedrijfsleven, waarbij de overheid een agenderende en aanjagende rol heeft. Voor dit thema wordt indicatief 20% van het ESF-budget gealloceerd.

De gemeenten Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht vertonen de hoogste werkloosheid in Nederland, vooral onder jongeren en niet-westerse migranten. Zie ook paragraaf 1.1, onderdeel stedelijke gebieden. De geschetste omstandigheden op het gebied van leefbaarheid, werkloosheid en mismatch op de arbeidsmarkt belemmeren in belangrijke mate een duurzame stedelijke ontwikkeling. In overeenstemming met de mogelijkheid die de ESF-verordening in artikel 12, eerste en tweede lid biedt, wordt in samenwerking tussen ESF en EFRO in elk van de G4 een programma ontwikkeld voor duurzame stedelijke ontwikkeling via de strategie van GTI om hier tegenwicht aan te bieden. ESF benut hiervoor een derde investeringsprioriteit: 'Toegang tot werkgelegenheid voor werkzoekenden en niet-actieven, waaronder plaatselijke werkgelegenheidsinitiatieven en ondersteuning van de arbeidsmobiliteit'. De financiële allocatie bedraagt 5%. Deze prioriteit draagt eveneens bij aan verhoging van de arbeidsparticipatie en het terugdringen van het aantal personen in huishoudens zonder betaald werk en daarmee aan sociale inclusie en bestrijding van armoede.

ELFPO

Met het POP3 beoogt Nederland bij te dragen aan de thematische doelstellingen 1, 3, 5, 6, 9 en 10. Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de bijdrage die Nederland, op basis van de ontwikkelbehoeften zoals uiteengezet in de SWOT-analyse, met het POP3 beoogt te leveren aan de Unieprioriteiten en aandachtsgebieden voor plattelandsontwikkeling, en de financieringsprioriteiten en thematische doelstellingen die zij weerspiegelen⁵⁹.

⁵⁹ Er is gebruikgemaakt van de omzettingstabel bij de Draft Template and Guidelines on the Content of the Partnership Agreement Annex: The attribution of Union Priorities for Rural Development to thematic objectives set out in Article 9 of the CPR en het position paper van de diensten van de Europese Commissie over de ontwikkeling van de partnerschapsovereenkomst en de programma's in Nederland voor de periode 2014-2020.

Tabel 7: Bijdrage Nederland met het POP3

Financieringsprioriteit	Thematische doelstelling	Aandachtsgebieden en unieprioriteiten voor plattelandsontwikkeling door Nederland gekozen
Innovatievriendelijke bedrijfsomgeving	1 Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie; 10 Investerings in onderwijs, vaardigheden en een leven lang leren	Prioriteit (1) bevordering van kennisoverdracht en innovatie in de landbouw- en bosbouwsector en plattelandsgebieden <i>Aandachtsgebied 1(a)</i> innovatie, samenwerking en ontwikkeling van de kennisbasis in plattelandsgebieden via acties inzake kennisoverdracht en voorlichting (maatregel 01, artikel 14) ⁶⁰ . <i>Aandachtsgebied 1(b)</i> verstevigen band landbouw, voedselproductie en de bosbouwsector en onderzoek en innovatie door samenwerking (maatregel 16, artikel 35)
Innovatievriendelijke bedrijfsomgeving	3 Vergroting van de concurrentiekracht van kleine en middelgrote ondernemingen in de landbouwsector	Prioriteit (2) versterken van de levensvatbaarheid van landbouwbedrijven en het concurrentievermogen van alle landbouwtypen in alle regio's en het bevorderen van innovatieve landbouwtechnologieën en het duurzaam bosbeheer <i>Aandachtsgebied 2(a)</i> : het verbeteren van de economische prestaties van alle landbouwbedrijven en het faciliteren van de herstructurering en modernisering van landbouwbedrijven door • Investerings in modernisering en innovatie (maatregel 04.1.1, artikel 17a.1) • Garantstelling marktintroductie risicovolle innovaties (maatregel 04.1.3, artikel 17a.3) • Investerings in infrastructuur (maatregel 04.1.2, artikel 17c) • Fysieke investeringen in verduurzaming van agrarische ondernemingen van zogenaamde jonge landbouwers (maatregel 04, artikel 17a.2).
Innovatievriendelijke bedrijfsomgeving	3 Vergroting van de concurrentiekracht van kleine en middelgrote ondernemingen in de landbouwsector	Prioriteit (3) bevordering van de organisatie van de voedselketen, met inbegrip van de verwerking en afzet van landbouwproducten, dierenwelzijn en het risicobeheer in de landbouw <i>Aandachtsgebied 3(b)</i> het steunen van risicopreventie en -beheer op landbouwniveau • Brede weersverzekering (maatregel 17, artikel 36)

60 De artikelen corresponderen met de maatregelgiches in POP3 en verwijzen naar de desbetreffende artikelen in Verordening (EU) nr. 1305/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 inzake steun voor plattelandsontwikkeling uit het Europees Landbouwfonds voor plattelandsontwikkeling (ELFPO) en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1698/2005 van de Raad.

Een milieuvriendelijke en hulpbronefficiënte economie	5 bevordering van de aanpassing aan klimaatverandering en risicopreventie en risicobeheer; 6 Bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen	Prioriteit (4) herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen die verbonden zijn met de landbouw en de bosbouw <i>Aandachtsgebied 4(a)</i> : het herstellen, in stand houden en versterken van de biodiversiteit, met inbegrip van Natura 2000-gebieden, gebieden met natuurlijke of andere specifieke beperkingen en landbouw met een hoge natuurwaarde, en van de toestand van de Europese landschappen door • Niet-productieve investeringen (maatregel 04, artikel 04.4.1) • Agromilieu- en klimaatmaatregelen (maatregel 10, artikel 28) <i>Aandachtsgebied 4(b)</i> : het verbeteren van het waterbeheer, met inbegrip van het beheer van meststoffen en bestrijdingsmiddelen via niet-productieve investeringen (maatregel 04, artikel 04.4.2) • Agromilieu- en klimaatmaatregelen (maatregel 10, artikel 28)
De arbeidsparticipatie verhogen via een betere werkgelegenheid en sociale inclusie	9 Bevordering van sociale inclusie en bestrijding van armoede;	Prioriteit (6) bevordering van sociale inclusie, armoedebestrijding en economische ontwikkeling in plattelandsgebieden <i>Aandachtsgebied 6(b)</i> : het stimuleren van plaatselijke ontwikkeling in plattelandsgebieden via • LEADER (maatregel 19, artikel 42-44)

Focus op een beperkt aantal aandachtsgebieden

De middelen die Nederland ontvangt vanuit het ELFPO voor het POP3 zijn beperkt. Van de totaal beschikbare Europese middelen voor het ELFPO is slechts 0,6% toebedeeld aan Nederland. De middelen die Nederland ontvangt vanuit het ELFPO (€ 86,4 - € 87,1 miljoen per jaar) zijn niet alleen Europees gezien beperkt, ook nationaal gezien is dat het geval. Daarbij wordt meer dan de helft van de Europese middelen ingezet voor plattelandsprioriteit 4 bovenop de extra middelen die de Nederlandse regering voor natuur heeft vrijgemaakt (in totaal gemiddeld € 200 miljoen per jaar tot 2027).

De keuzes die Nederland maakt in het POP3 moeten dan ook in perspectief worden gezien. Met focus op een beperkt aantal maatregelen hoopt Nederland met een beperkt Europees budget zoveel mogelijk effect te bereiken. Het POP3 wordt gekenmerkt door een duidelijke focus op innovatie en duurzaamheid. Deze keuze sluit aan op de in de SWOT-analyse aangegeven behoeften. Deze onderwerpen worden in het POP3 in samenhang uitgewerkt. Door deze integrale aanpak dragen sommige maatregelen bij aan meer dan één beleidsprioriteit; de beleidsinzet wordt hierdoor meer efficiënt.

In het licht van deze aanpak zet het POP3 in op vijf prioriteiten die zeven aandachtsgebieden bestrijken. Nederland zet het ELFPO-programma zo doelmatig mogelijk in, in aanvulling op het vigerende nationale beleid dat op terreinen als ruimtelijke ordening, milieu, voedselkwaliteit- en veiligheid, dier- en plantgezondheid en dierenwelzijn zeer sturend is.

Het POP3 zet in op de volgende aandachtsgebieden, aansluitend op de in de SWOT-analyse geanalyseerde behoeften:

- 2(a) het verbeteren van de economische prestaties van alle landbouwbedrijven en het faciliteren van de herstructurering en modernisering van landbouwbedrijven, met name met het doel de marktdeelname en -gerichtheid alsmede de landbouwdiversificatie te vergroten;
- 3(b) het steunen van risicopreventie en -beheer op landbouwbedrijfsniveau;
- 4(a) het herstellen, in stand houden en versterken van de biodiversiteit, met inbegrip van Natura 2000-gebieden, gebieden met natuurlijke of andere specifieke beperkingen en landbouw met een hoge natuurwaarde, en van de toestand van de Europese landschappen;
- 4(b) het verbeteren van het waterbeheer, met inbegrip van het beheer en (de reductie van de emissie) van meststoffen en bestrijdingsmiddelen met het oog op de doelen van de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water;

- 6(b) het stimuleren van plaatselijke ontwikkeling in plattelandsgebieden.

Door de inzet op de bovenstaande aandachtsgebieden wordt bijgedragen aan de horizontale prioriteiten:

- 1(a) het stimuleren van innovatie, samenwerking en de ontwikkeling van de kennisbasis in plattelandsgebieden;
- 1(b) het verstevigen van de banden tussen de landbouw, de voedselproductie en de bosbouwsector, en onderzoek en innovatie, mede met het oog op een beter milieubeheer en betere milieuprestaties.

Zoals in bovenstaande tabel is aangegeven, corresponderen de aandachtsgebieden met de volgende thematische doelstellingen:

- thematische doelstelling 1 Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie” (aandachtsgebied 1(a) en 1(b));
- thematische doelstelling 3 Vergroting van de concurrentiekracht van kleine en middelgrote ondernemingen alsmede van de landbouwsector” (aandachtsgebied 2(a) en 3(b));
- thematische doelstelling 5 Bevordering van de aanpassing aan de klimaatverandering, risicopreventie en –beheer” en thematische doelstelling 6 “Bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen”(aandachtsgebied 4(a) en 4(b));
- thematische doelstelling 9 “Bevordering van sociale inclusie en bestrijding van armoede” (aandachtsgebied 6(b)).

Thematische doelstelling 1/prioriteit 1

Prioriteit 1 is een horizontale prioriteit en wordt niet direct geprogrammeerd. Maatregelen 01 en 16 dragen rechtstreeks bij aan prioriteit 1. Deze maatregelen zijn gericht op het bevorderen van kennis bij agrariërs over innovaties. Daaronder vallen ook innovaties die leiden tot een verdere verduurzaming van de land- en tuinbouw. Kennisoverdracht kan het concurrentievermogen van de landbouw versterken en bijdragen aan een efficiënter gebruik van natuurlijke hulpbronnen en een betere inpassing van de landbouw in de omgeving. Het stimuleren van innovatie en van de kennisbasis op en rond het boerenbedrijf zijn essentiële voorwaarden om de transitie te bewerkstelligen naar een moderne en concurrerende landbouwsector. Naast steun voor de meest innovatieve ondernemers (koplopers) en pilot projecten met de early-adapters (maatregel 04, artikel 17a, artikel 35), is het van belang dat de innovaties en kennis terecht komen bij de grote groep ondernemers die niet direct vooraan staan, maar wel openstaan voor vernieuwing om hun bedrijf beter en duurzamer te maken (volgers). De kennisoverdracht naar de volgers kan met name via trainingen, demonstratieprojecten en dergelijke (maatregel 01, artikel 14) worden vormgegeven. In samenwerkingsverbanden (maatregel 16, artikel 35), zoals ook via EIP-groepen (maatregel 16, artikel 35), wordt in de eerdere fase van het innovatieproces onderzoek en kennis (ook internationaal) benut om in een netwerk gezamenlijk problemen op te lossen die door de sector zelf naar voren zijn gebracht.

Maatregelen 01 en 16 dragen indirect bij aan de behoefte tot levenslang leren op het gebied van verspreiding van innovaties. Dit naast het Nederlandse topsectorenbeleid dat onder meer in het techniekpact voorziet in het stimuleren van mogelijkheden tot levenslang leren. Aanvullend hierop is Nederland voornemens om in het POP3 een garantstelling voor de marktintroductie voor risicovolle innovaties (GMI) voor de tuinbouw en andere sectoren op te nemen. Het op de markt brengen van nieuwe producten en productiesystemen gaat gepaard met aanzienlijke risico's voor de betreffende ondernemer en wordt belemmerd door extra voorwaarden aan de financiering vanwege het risicovolle karakter (afzetmarkt en hoge kostprijs). Met de GMI wordt de drempel van de eerste toepassingen van risicovolle innovaties, die maatschappelijk gewenst zijn, verlaagd.

De maatregel voor een garantstellingfonds (maatregel 04.1.3) draagt bij aan de geformuleerde behoefte aan “durfkapitaal” voor innovatieve en duurzame producten en systemen.

Thematische doelstelling 3/prioriteit 2

De maatregelen 01, 04.1.1 t/m 04.1.3, 04.3.1 en 16 moeten worden gezien in samenhang met prioriteit 1 en richten zich op versterking van de concurrentiekracht en duurzaamheid door te investeren in innovatie. Dit

is volgens Nederland de enige manier om de landbouw toekomstbestendig te maken. Deze maatregelen zijn rechtstreeks geprogrammeerd onder aandachtsgebied 2a, het versterken van de levensvatbaarheid van landbouwbedrijven en het concurrentievermogen van alle landbouwtypen in alle regio's en het bevorderen van innovatieve landbouwtechnologieën. Nederland legt zo de directe link met duurzaamheid en innovatie door in te spelen op onderwerpen als milieu, klimaat, water, bodembeheer, energie, dier- en plantgezondheid en dierenwelzijn, biodiversiteit en landschap. Door de wijze waarop Nederland inzet op aandachtsgebied 2a, wordt dus ook bijgedragen aan prioriteiten 3, 4 en 5. Deze relatie wordt hieronder verder uitgelegd. Binnen aandachtsgebied 2a worden aparte mogelijkheden geschapen voor jonge boeren om te investeren in duurzaamheid en innovatie. Indirect wordt hiermee ook de doorstroom van generaties in de agrarische sector bevorderd (aandachtsgebied 2b).

Hieronder worden de investeringen per maatregel/artikel toegelicht.

Fysieke investeringen nodig voor het ontwikkelen, beproeven en demonstreren van innovaties en voor de bredere uitrol van innovaties (maatregel 04.1.1., artikel 17a.1)

De maatregel is gericht op het subsidiëren van bovenwettelijke verbeteringen in de agrarische bedrijfsvoering, bijvoorbeeld investeringen die leiden tot verbeterde milieuprestaties of tot de productie van nieuwe en betere producten. Daartoe subsidieert deze maatregel fysieke investeringen die nodig zijn voor het ontwikkelen, beproeven en demonstreren van innovaties pilots, praktijkproeven, demonstratieprojecten. Deze investeringen zijn gekoppeld aan andere activiteiten, zoals samenwerkingsverbanden (maatregel 16, artikel 35) en/of kennisoverdracht (maatregel 01, artikel 14). Ook subsidieert deze maatregel fysieke investeringen voor de uitrol van innovaties in de land- en tuinbouw. Ook voorziet de maatregel in een (voorgenomen) garantstelling voor fysieke investeringen van risicovolle innovaties die nodig zijn voor de marktintroductie (maatregel 04.1.3., artikel 17a.3). Om innovatieve producten en systemen op de markt te brengen is veel ‘durf’ kapitaal nodig, waaraan het veelal ontbreekt in de landbouw. Juist ook om gebruik te maken van de innovatieve kracht van de sector, is het van belang zo'n hindernis weg te nemen.

Voor een optimale internationale concurrentiepositie voor de Nederlandse landbouw is blijvende investering in landbouwstructuurversterking essentieel. Efficiencyverhoging is mogelijk door onder andere schaalvergroting, verbetering van percelen en verbetering van onderlinge aansluiting van percelen. Herstructurering van landbouwbedrijven is eveneens van belang voor de realisatie van de internationale doelen voor de Kaderrichtlijn Water, de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS), biodiversiteit en Natura 2000.

Investeringen in kavelruil, kavelinrichting en (grondgebonden)bedrijfsverplaatsing zijn noodzakelijk, omdat grond in Nederland een dure productiefactor is die optimaal gebruikt moet kunnen worden. Maatregelen voor landbouwstructuurverbetering dienen vaak niet alleen de belangen van de landbouw maar ook die van andere functies in het landelijk gebied. Natuur en water werden al genoemd maar ook landschap, leefbaarheid, verkeersveiligheid en recreatie hebben baat bij verbetering van de landbouwstructuur; zonder aandacht voor de landbouwopgave worden de opgaven voor deze belangen niet gerealiseerd.

Investeringen in infrastructuur (maatregel 04.3, artikel 17c)

Voor een optimale internationale concurrentiepositie voor de Nederlandse landbouw is blijvende investering in landbouwstructuurversterking essentieel. Het behoud en de verbetering van de landbouwstructuur wordt uitgevoerd langs twee sporen:

- 1 Integrale inrichtingsprojecten in gebieden met een ‘gestapelde’ opgave, bijvoorbeeld in gebieden waar sprake is van opgaven voor natuur, water en landbouwstructuurversterking;
- 2 Meer sectorale projecten in gebieden met vnl. een opgave voor landbouw-structuurversterking, zoals bedrijfsverplaatsingen, energie-infrastructuurmaatregelen, herverkaveling, landbouwwegen en amoveren leegstaande agrarische bebouwing.

In deze maatregel gaat het om:

- 1 Verbetering van de verkaveling, toegankelijkheid en infrastructuur
- 2 Verbetering van het waterhuishouding en/of
- 3 Verbetering van ligging van landbouwbedrijven uit oogpunt van de verkavelingstructuur, de landbouwstructuur, milieu, water- of natuuroverwegingen.

Het aantal boeren neemt in Nederland al jaren af. Jonge gemotiveerde agrarische ondernemers hebben ruimte nodig om een bedrijf over te nemen en voor de toekomst gezond te houden. Jonge boeren zijn immers de boeren van de toekomst. Nederland vindt daarom dat jonge boeren ondersteund moeten worden bij het doen van duurzame en innovatieve investeringen in hun boerenbedrijf via:

Fysieke investeringen in verduurzaming van agrarische ondernemingen van zogenaamde jonge landbouwers (maatregel 04.1.2, 17a.2)

De maatregel is een landsdekkende regeling om de investeringsdip bij jonge landbouwers na de bedrijfsovername op te vangen. De fysieke investeringen moeten gericht zijn op milieu, klimaat, dierwelzijn/diergezondheid, landschap/ruimtelijke kwaliteit en biodiversiteit. Investerings die alleen of hoofdzakelijk gericht zijn om verbetering van de rentabiliteit van bedrijven, komen niet in aanmerking.

Aan thematische doelstelling 3 wordt ook bijgedragen door inzet van het POP3 op prioriteit 3. Voor aandachtsgebied 3(a) formuleert Nederland geen specifieke maatregelen in het POP3. De nationale en lagere overheden oefenen, via pilotprojecten, bemiddeling en overleg, nog steeds een stimulerende rol uit. Het is aan de sector om kansen op dit gebied op te pakken. In aanvulling hierop kunnen projecten (lokale initiatieven) onder prioriteit 6(b) (LEADER aanpak) bijdragen aan dit aandachtsgebied.

Aandachtsgebied 3(b) wordt ingevuld met een brede weersverzekering. Weersinvloeden op de economische sector zijn groot en kunnen zeer ingrijpende inkomensgevolgen hebben. Door klimaatverandering zullen er vaker en heftiger weersextremen optreden.

Door klimaatverandering zullen er bovendien op den duur vaker en heftiger weersextremen optreden hetgeen gevolgen kan hebben voor het risicobeheer in de landbouw. Daarom wordt er een brede weersverzekering ingevoerd. Die biedt een voorziening voor alle calamiteiten voor alle open teelten en voor alle weersrisico's. Dit sluit aan bij de behoefte aan betaalbare voorzieningen voor inkomensbehoud bij catastrofes. De bredeweersverzekering is een maatregel die moet worden gezien in het licht van het steunen van risicopreventie en risicobeheer op het landbouwbedrijf.

Thematische doelstellingen 5 en 6/prioriteit 4.

Het POP3 draagt bij aan thematische doelstellingen 5 en 6 door inzet op prioriteit 4. Dit wordt ingevuld via niet-productieve investeringen voor water, biodiversiteit en landschap (maatregel 04.4.1, artikel 17d1) en agromilieu- en klimaatmaatregelen (maatregel 04.4.2., artikel 17d2). Bij de behoeften onder het aandachtsgebied 4(a) draait het om het herstel en de verbetering van ecosystemen en om behoud van biodiversiteit. Hiervoor geldt dat het enerzijds in POP3 via groenblauwe diensten en de aanleg van ecologische verbindingzones een bijdrage wordt geleverd aan het stoppen van de snelle achteruitgang van de biodiversiteit in het agrarisch gebied, en ter ondersteuning en bescherming van Natuurgebieden, met name Natura 2000 gebieden. Anderzijds draagt POP3 bij aan bijvoorbeeld inrichtingsmaatregelen nodig ter verbetering van de waterkwaliteit en –kwantiteit in Natura 2000 gebieden en/of weidevogelkerngebieden. Dit om het beheer succesvoller te maken met het oog op het bereiken van de Europese en/of Nederlandse natuurdoelen. In beide voorziet het POP3 conform het Nederlandse Geprioriteerde Actieplan voor Natura 2000 .

Naast het POP3 bestaat er nationale en regionale steun voor groenblauwe diensten, zowel op agrarische gronden als natuurgonden. Hieronder vallen bijvoorbeeld provinciale groenblauwe diensten, groenblauwe diensten uitgevoerd door waterschappen en de nationale natuursubsidies voor marginale

landbouwgronden en natuurgebieden in onderhoud bij natuurorganisaties. Onder deze laatste categorie vallen de Natura 2000 gebieden. De beheer- en inrichtingskosten daarvan worden volledig met nationale middelen gefinancierd. Het wetgevingskader dat de Vogel en Habitat-richtlijn en Natura 2000 in Nederland implementeert bestaat uit de Flora- en Faunawet, de Natuurbeschermingswet (1998), en de Boswet.

Het aandachtsgebied 4(b) richt zich op het verbeteren van de waterkwaliteit en indirect daarmee ook de biodiversiteit door het bevorderen van emissiearme landbouw en op het optimaliseren van het waterbeheer door de landbouw. De opgaven uit de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water (KRW) zijn daarbij leidend. Een samenhangend pakket van maatregelen draagt direct of indirect bij aan het verbeteren van de waterkwaliteit en de doelen van de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn. Naast maatregelen 10 en 0.4.4.2 wordt ook via maatregelen 0.1; 16; 0.4.1.1; 0.4.1.2 en 0.4.1.3 bijgedragen aan innovaties voor waterkwaliteit door onder andere kennisverspreiding, investeringen en samenwerkingsverbanden. Daarnaast is Nederland voornemens vanuit de eerste pijler € 20 miljoen beschikbaar te stellen voor doelen voor het verbeteren van de waterkwaliteit. Deze middelen zullen later via wijziging van het internationale programma aan de bovengenoemde maatregelen worden toegevoegd.

Verder draagt POP3 bij aan Natura-2000 door met behulp van hydrologische maatregelen in Natura-2000 gebieden in het kader van de programmatische aanpak stikstof (PAS). Dit in de vorm van niet productieve investeringen, zoals onder andere de aanleg van regenwaterbuffers en stuwen, (waterconserverende) drainagesystemen en natte bufferzones, het omleggen van beken en het verhogen van waterpeilen.

Daarnaast wordt indirect via investeringen in de landbouwstructuurversterking die nodig zijn voor een optimale internationale concurrentiepositie voor de Nederlandse landbouw ook bijgedragen aan de realisatie van internationale doelen rondom water, Programmatische Aanpak Stikstof (PAS), biodiversiteit en Natura-2000. Hierbij wordt ook gekeken naar een verbeterde ligging van landbouwbedrijven uit het oogpunt van milieu-, water- en natuurdoelen.

De maatregelen op grond van de Nitraatrichtlijn zijn uitgewerkt in het vijfde actieprogramma Nitraatrichtlijn en dragen bij aan de doelen van de Kaderrichtlijn Water. De nota Gezonde Groei, Duurzame Oogst (Tweede nota duurzame gewasbescherming) periode 2013 tot 2023 heeft als doel het verminderen van de overschrijding van de milieukwaliteitsnormen voor gewasbeschermingsmiddelen in oppervlaktewater in 2023 tot nagenoeg nul. Zonder op de definitieve besluitvorming over de regionale aanpak om de doelen van de KRW te halen vooruit te lopen, kan geconstateerd worden dat facilitering in het POP3 van regionaal maatwerk een constructieve bijdrage levert aan het resultaat van het Nederlandse waterbeleid. Zeker met het oog op vermindering van de belasting van het watersysteem met nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen.

Aandachtsgebied 4(c) wordt niet direct geprogrammeerd in het POP3. Maatregelen, 01 en 16 dragen indirect bij aan de behoefte aan kennisdoorstroming op het gebied van bodembeheer. Maatregel 0.4.4.2 en 10 dragen bij aan de bodemkwaliteit o.a. door verbeteren van het waterconserverend vermogen, en verhogen van het organische stof gehalte van de bodem, hetgeen ook van belang is vanuit klimaatperspectief. Binnen het stelsel van agrarisch natuur- en landschapsbeheer draagt met name submaatregel 10.1.03 botanisch beheer bij aan de bodemgesteldheid. Verder is nationaal beleid van toepassing via de Wet bodembescherming en zijn de volgende GAEC-verplichtingen van toepassing: minimale bodembedekking, minimaal landbeheer op basis van de specifieke omstandigheden ter plaatse en stoppelbeheer op bouwland .

Voor de aandachtsgebieden 5(a), (b), (c), (d) en (e) formuleert Nederland geen specifieke maatregelen. De maatregelen onder prioriteit 1(a), 1 (b), 2(a) en 4(b) dragen wel substantieel bij aan deze aandachtsgebieden. In onderstaande tabel wordt geïllustreerd op welke manier indirect wordt bijgedragen aan prioriteit 5.

Tabel 8: Indirecte bijdrage van maatregelen aan prioriteit 5

Aandachtsgebied	Maatregelen	Voorbeelden	Verder nationaal beleid
5a bevorderen van een efficiënter watergebruik	0.1; 16; 0.4.1.1; 0.4.1.2; 0.4.1.3; 0.4.4.2.	Innovaties voor waterbesparing via kennisverspreiding en samenwerkingsverbanden, garantstelling voor risicovolle innovaties en investeringen; via niet-productieve investeringen peilgestuurde drainage, vergroten waterconserverend vermogen van de bodem, en robuuster maken van het watersysteem.	Implementatie KRW en Nitraatrichtlijn, de nationale waterwet; specifieke topsector water voor onderzoek waterbeheer.
5 b en c bevorderen van een efficiënter energieverbruik en stimuleren hernieuwbare energiebronnen.	0.1; 16; 0.4.1.1; 0.4.1.2; 0.4.1.3.	Innovaties via kennisverspreiding en samenwerkingsverbanden, garantstelling voor risicovolle innovaties en investeringen. Hierbij kan gedacht worden aan: Beter vergistingsmethoden voor mest (bio-energie); methaanemissiereductietechnieken en energiebesparingsmethoden in productieproces.	Ketenconvenanten: Convenant 'Schone en Zuinige Agrosectoren' met Innovatie- en actieprogramma 'schone en zuinige agrosectoren' en Stimulering Duurzame Energieproductie -SDE+ subsidieregeling; innovatie en onderzoek via topsectorenbeleid.
5d en e verminderen uitstoot van broeikasgassen en ammoniak en bevorderen van koolstofbehoud en -vastlegging.	0.1; 16; 0.4.1.1; 0.4.1.2; 0.4.1.3; 0.4.4.1.	Innovaties voor klimaatmitigatie via kennisverspreiding en samenwerkingsverbanden, garantstelling voor risicovolle innovaties en investeringen; via niet-productieve investeringen vergroten waterconserverend vermogen bodem, peilgestuurde drainage, robuuster maken van het watersysteem. Dit leidt onder meer tot verminderen van emissies van metgaan en lachgas.	Nationaal milieu- en klimaatbeleid (wet milieubeheer, inclusief de regeling ammoniak en veehouderij). Nationaal actieplan ammoniak en veehouderij.

De interactie tussen landbouw en samenleving wordt steeds belangrijker. Er ligt een opgave om samen te werken aan de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland en aan duurzaam beheer van de ruimte. De agrarische sector zal zich in moeten zetten voor maatschappelijk draagvlak, en moet invulling geven aan haar "license to produce" bijvoorbeeld door de relatie stad-platteland en boer-burger te verstevigen.

LEADER kan daarin een belangrijke bijdrage leveren, omdat:

- LEADER een toegevoegde waarde heeft bij projecten waar draagvlak en samenwerking tussen private en publieke partijen een voorwaarde voor succes zijn;
- de LEADER projecten ten goede komen aan de economische ontwikkeling en werkgelegenheid op het platteland, aan innovaties op agrarische bedrijven, aan de leefomgeving van de agrarische sector, aan jonge boeren en hun gezinnen, of plaatsvinden in 'krimp' gebieden waar alle actoren de opgave hebben om samen aan een sociaal en economisch vitaal platteland te werken;
- LEADER in haar kracht staat bij de opgaven voor integrale plattelandontwikkeling met vele verschillende belanghebbenden met daarin de landbouw als belangrijke speler;
- LEADER goed aansluit bij de tijdgeest waarin een actievere inzet van burgers en bedrijven wordt verwacht.

LEADER beoogt bij te dragen aan de plaatselijke ontwikkeling van plattelandsgebieden en draagt daarom direct bij aan prioriteit 6. Het is geprogrammeerd onder aandachtsgebied 6 b. LEADER sluit goed aan bij de tijdgeest waarin een actievere inzet van burgers en bedrijven wordt verwacht. LEADER draagt indirect vanzelfsprekend ook bij prioriteit 6A en aan de andere prioriteiten en aandachtsgebieden.

LAGs (Lokale Actie Groepen) kiezen in hun lokale ontwikkelingsstrategie rond de drie thema's zoals krimp, sociale innovaties, economie, stad-land relaties, milieu en duurzaamheid.

LEADER kan bijdragen aan de horizontale thema's innovatie (waaronder milieu- en natuureducatie, middels het programma duurzaam door), milieu en klimaatverandering.

Aandachtsgebied 6(c) wordt niet ingevuld. Hoewel in perifere gebieden behoefte is aan meer en sneller breedbandinternet worden hiervoor geen POP3-middelen ingezet. Een regeling op dit punt is niet succesvol gelet op de ervaringen in POP2. Bovendien is het POP3 budget hiervoor niet toereikend. Voor dit onderwerp worden nationale middelen ingezet. Door betrokken provinciale overheden wordt doorlopend geïnvesteerd in verdere uitbreiding van breedband in perifere gebieden. Dit laat onverlet dat er onder de LEADER-aanpak initiatieven zouden kunnen worden ondersteund indien de noodzaak daartoe blijkt uit de op lokale SWOT-analyse gebaseerd lokale ontwikkelingsstrategieën. Aan bedrijfsadviesdiensten wordt nationaal vormgegeven, zonder Europese middelen.

Bijdrage aan milieu

De maatregelen die in het POP3 zijn gekozen leiden allemaal tot positieve effecten op het milieu en dragen bij aan CO₂ reductie. De positieve beoordelingen komen doordat het programma is gericht op duurzaamheid, innovatie en een goede conditie voor natuur en milieu. Dat is terug te zien in de maatregelen en dus ook in de verwachte milieueffecten van de maatregelen.

Sommige maatregelen zoals kennisoverdracht, innovatie en samenwerking, hebben geen directe maar wel indirecte milieueffecten. Kennisoverdracht kan bijvoorbeeld leiden tot het toepassen van nieuwe, meer milieuvriendelijke technieken. Indirecte positieve effecten op bodem, water en lucht leiden veelal ook tot een positieve invloed op natuur en woon- en leefklimaat. Maatregel 14 bijvoorbeeld is gericht op het bevorderen van innovaties op het gebied van natuur, milieu en de omschakeling naar duurzame energie. Deze maatregel heeft geen directe milieueffecten, maar wel indirecte positieve milieueffecten. Verwacht wordt dat deze maatregel door vermindering van emissies (zoals broeikasgassen, ammoniak, nutriënten en bestrijdingsmiddelen) een positieve invloed heeft op de kwaliteit van bodem, water en lucht. Het schoner worden van het leefmilieu, betere luchtkwaliteit, minder stikstofdepositie, minder geuremissies etc., heeft op zijn beurt indirect weer een positieve invloed op de natuur en het woon- en leefklimaat. Een ander voorbeeld is maatregel 17.a.1. Deze maatregel is gericht op het stimuleren van innovaties, vanaf het ontwikkelen tot en met de implementatie. De innovaties zijn gericht op een verbetering van het productieproces met als resultaat een zuiniger grondstoffengebruik en een betere kringloopsluiting. Dit leidt tot een emissievermindering van milieubelastende stoffen naar bodem, lucht en grond- en oppervlaktewater (zoals broeikasgassen, ammoniak, nutriënten en bestrijdingsmiddelen) en minder uitputting van hulpbronnen en grondstoffen (zoals water, fosfaat en bodemvruchtbaarheid). Deze maatregel heeft geen directe milieueffecten. De milieueffecten zijn wel indirect aanwezig omdat het gaat om het ontwikkelen en stimuleren van innovaties. Verwachting is dat deze innovaties op een gegeven moment gemeengoed worden. Indirect worden positieve effecten verwacht door vermindering van emissies (zoals broeikasgassen, ammoniak, nutriënten en bestrijdingsmiddelen), wat een positieve invloed heeft op de kwaliteit van bodem, water en lucht. Het schoner worden van het leefmilieu, betere luchtkwaliteit, minder stikstofdepositie, minder geuremissies etc. heeft op zijn beurt weer indirecte positieve invloed op de natuur en het woon- en leefklimaat⁶¹.

61 Bron: Strategische Milieu Beoordeling Plattelandsontwikkelingsprogramma 3 (POP 3) 2014-2020, Grontmij Nederland B.V.

EFMZV

In het visserijbeleid moet altijd worden gezocht naar een goede balans tussen de economische en ecologische belangen. Ook uit de SWOT-analyse blijkt enerzijds de behoefte aan versterking van de concurrentiekracht van de sector, bijvoorbeeld door rendementsverbetering in de visserij- en aquacultuurketen, maar is er anderzijds de behoefte aan bescherming van het mariene ecosysteem en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen. Deze beide zijden van het visserij- en aquacultuurbeleid komen het meest tot uitdrukking in de thematische doelstellingen 3 en 6. Deze beide thematische doelstellingen sluiten ook goed aan bij de in paragraaf 1.1 genoemde financieringsprioriteiten.

Thematische doelstelling 3

De Unieprioriteiten 1 (deels), 2 en 5 uit het EFMZV dragen direct bij aan Thematische doelstelling 3 (Vergroting van de concurrentiekracht van het MKB in de landbouwsector (voor ELFPO) en voor de visserij- en aquacultuursector (voor EFMZV)).

Voor Unieprioriteit 1 (Bevordering van een ecologisch duurzame, hulpbronnefficiënte, innovatieve, concurrerende en op kennis gebaseerde visserij) betekent dit concreet dat Nederland wil blijven inzetten op innovatie, vernieuwing, verduurzaming en kostenbesparing van de visserijsector. Ook wil Nederland diverse samenwerkingsvormen van overheid, bedrijfsleven, wetenschap en maatschappelijke organisaties ondersteunen ten behoeve van de economisch en ecologische verduurzaming van de visserijsector.

Voor Unieprioriteit 2 (Bevordering van een ecologisch duurzame, hulpbronnefficiënte, innovatieve, concurrerende en op kennis gebaseerde aquacultuur) geldt eveneens dat door middel van innovatie (en eventueel ook door investeringen) wordt ingezet op rendementsverbetering en verduurzaming van de aquacultuur.

Ten aanzien van Unieprioriteit 5 (Bevordering van afzet en verwerking) wordt ingezet op versterking van de ketensamenwerking. Dit kan bijdragen aan de noodzakelijke omslag van een meer aanbod- naar vraaggestuurde visserij- en aquacultuurketen. Vraagsturing niet als doel op zich, maar middel om de visserij af te stemmen op de wensen van de consument en markt. Afnemers in de keten stellen in toenemende mate eisen en standaarden aan de levering van vis- en aquacultuurproducten. De afnemers, met name in het supermarktkanaal, eisen duurzaamheid en certificaten die dat aantonen. Deze eisen uit de visketen hebben o.a. tot gevolg dat certificering van visserijen een impuls krijgt. Door deze 'license to produce' liggen er mogelijkheden voor winstvergroting.

Thematische doelstelling 6

De Unieprioriteiten 1 (deels), 3 en 6 uit het EFMZV dragen direct bij aan Thematische doelstelling 6 (behoud en bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen).

Unieprioriteit 1 (bevordering van een ecologisch duurzame, hulpbronnefficiënte, innovatieve, concurrerende en op kennis gebaseerde visserij) wordt door middel van innovaties ingezet voor de verduurzaming van de (binnen)visserij. Een belangrijke prioriteit is ook om de innovaties en investeringen in te zetten ter ondersteuning van de aanlandplicht en de vermindering van de ongewenste bijvangsten.

Unieprioriteit 3 (stimulering van de uitvoering van het GVB) bestaat uit twee onderdelen: datacollectie en controle. Datacollectie is het verzamelen, opslaan, management en gebruik van biologische en economische data over commerciële en recreatieve visserij, aquacultuur en visverwerking. Controle ziet op de naleving van wet en regelgeving in de visserij- en aquacultuursector te verhogen. De handhaving richt zich op gedragsbeïnvloeding, ook bijvoorbeeld door middel van handhavingcommunicatie. Het gaat uiteindelijk om het totstandbrengen van een nalevingscultuur.

Bij Unieprioriteit 6 (bevordering van de implementatie van het GMB) zal Nederland zich vooral richten op de grootste risico's in het relatie tot het bereiken van de goede milieutoestand in 2020, in het licht van de implementatie van de Kaderrichtlijn mariene strategie en het daarmee stellen van randvoorwaarden voor

Blue Growth op de korte termijn. Het gaat daarbij onder andere om het verder tegengaan van bronnen van zwerfvuil, waaronder (micro)plastics ("plastic soup"), het wegnemen van kennishiaten ten aanzien van (cumulatie) van effecten van onderwatergeluid op het ecosysteem (zeezoogdieren, vissen).

Een gezond en productief marien milieu is essentieel voor het duurzaam ontwikkelen van economische activiteit op zee ('Blue Growth'). De doelstelling om tegen 2020 de goede milieutoestand te bereiken is één van de voorwaarden voor het verzekeren van 'Blue Growth' op lange termijn. Financiële ondersteuning voor de omzetting van de kaderrichtlijn mariene strategie draagt onder meer bij tot de bredere 'Blue Growth' agenda.

Ten aanzien van Blue Growth krijgen de hierna genoemde specifieke nieuwe elementen een plek in de aanloop naar het volgende geïntegreerd maritieme beleidsplan van Nederland: maritiem en kusttoerisme en cruises; blauwe energie; delfstoffen op zee; aquacultuur en blauwe biotechnologie.

Een analyse voor de verschillende onderwerpen vindt plaats in het kader van de zogenoemde Noordzee 2050 Gebiedsagenda, waarbij het potentieel van de zee voor de lange termijn centraal staat. Positief hierbij is dat de betrokken sectoren op gebied van scheepvaart, havens, (hernieuwbare) energie en toerisme in noordwest Europa goed georganiseerd zijn en gericht zijn op innovatie en verduurzaming. De lidstaten ondersteunen dit met beleid (in Nederland met topsectorenbeleid).

Het beschikbare budget voor het GMB in het EFMZV noopt tot het stellen van prioriteiten tussen Kaderrichtlijn mariene strategie, geïntegreerde maritieme bewaking (IMS), mariene ruimtelijke ordening en Blue Growth. Nederland zal zich vooralsnog bij het budget voor het GMB richten op de grootste risico's in relatie tot het bereiken van de goede milieutoestand in 2020, in het licht van de omzetting van de KRM. Hiermee komt Nederland tegemoet aan bevindingen van de Europese Commissie in haar verslag⁶² betreffende de tenuitvoerlegging van de KRM die stellen dat nieuwe en nog intensievere inspanningen nodig zijn om de doelstellingen van de richtlijn te halen tegen 2020.

62 COM(2014)97

1.4 Beschikbaar Europees budget per thematische doelstelling en voor klimaatverandering

1.4.1 Indicatieve verdeling Europese middelen per thematische doelstelling per fonds

De indicatieve verdeling van de Europese middelen per thematische doelstelling per fonds ziet er als volgt uit.

Tabel 9: Verdeling Europese middelen per thematische doelstelling per fonds (in euro's)

Thematische doelstelling	EFRO	ESF	ELFPO ⁶³	EFMZV	Totaal
1 Versterking onderzoek, ontwikkeling, innovatie	332.471.268		22.080.000		354.551.268
2 Verbeteren kwaliteit ICT					
3 Vergroten concurrentiekracht mkb			162.330.000	21.876.849	184.206.849
4 Ondersteuning overgang koolstofarme economie	121.339.440				121.339.440
5 Aanpassing klimaatverandering			176.165.000		176.165.000
6 Milieubescherming, efficiënt gebruik hulpbronnen			176.165.000	73.555.000	249.720.000
7 Bevorderen duurzaam vervoer					
8 Bevorderen werkgelegenheid en arbeidsmobiliteit	11.659.647	126.000.000			137.659.647
9 Bevorderen sociale inclusie	21.555.994	361.025.499	40.960.000		423.541.493
10 Investeren in onderwijs			7.440.000		7.440.000
11 Institutionele capaciteit en doelmatig bestuur					
Technische bijstand	20.291.879	20.292.729	22.165.360	6.091.395	68.841.363
Totaal	507.318.228	507.318.228	607.305.360	101.523.244	1.723.465.060

Tabel 10: Het aandeel van ESF binnen de structuurfondsen (EFRO en ESF)⁶⁴

Aandeel van ESF in de structuurfondsen voor de operationele programma's voor de convergentiedoelstelling en de doelstelling regionaal concurrentievermogen en werkgelegenheid in de programmeringsperiode 2007-2013.	50%
Minimumaandeel van ESF in de lidstaat	50%
Aandeel van ESF in de structuurfondsen voor de programmaperiode 2014-2020	50%

⁶³ Nederland zet in plattelandsprioriteit 4 in op de aandachtsgebieden 4 (a) en 4 (b). Deze dragen voor 50% bij aan thematische doelstelling 5 en voor 50% aan thematische doelstelling 6. Het ELFPO draagt met circa 60% van het ELFPO-budget bij aan thematische doelstellingen 5 en 6.

⁶⁴ Artikel 92 (3) en annex IX van Verordening (EU) nr. 1303/2013.

Hieronder worden de budgetten per fonds nader toegelicht.

EFRO

Paragraaf 1.3 beschrijft de inzet van EFRO op de thematische doelstellingen innovatie, koolstofarme economie en duurzame stedelijke ontwikkeling. De inhoudelijke verdeling van de middelen ziet er ongeveer als volgt uit:

- Doelstelling 1, Innovatie +/- 67% van de financiële middelen;
- Doelstelling 4, Koolstofarme economie +/- 23% van de financiële middelen;
- Integrale duurzame stedelijke ontwikkeling +/- 9% van de financiële middelen.

Dit is de verdeling van het programmabudget na aftrek van 4% voor de technische bijstand.

Paragraaf 1.3 beschrijft de verdeling per operationeel programma.

ESF

ESF zet de komende periode, zoals in paragraaf 1.3 is aangegeven, in op de thematische doelstellingen 8 en 9. De verdeling ziet er ongeveer als volgt uit:

- circa 25% wordt aangewend voor doelstelling 8. Dit betreft de inzet op actief en gezond ouder worden en de bijdrage van ESF aan geïntegreerde acties in de G4;
- circa 71% wordt ingezet op doelstelling 9, door middel van de inzet van circa 70% van het budget op de investeringsprioriteit actieve inclusie en 1% van het budget op sociale innovatie en transnationale samenwerking;
- 4% wordt ingezet voor technische bijstand.

ELFPO

Aan thematische doelstelling 1 wordt bijgedragen via de bijdrage aan plattelandsprioriteit 1 met maatregelen 01 en 16. Zoals aangegeven is prioriteit 1 een horizontale prioriteit die niet rechtstreeks wordt geprogrammeerd vanuit ELFPO. Het bedrag dat ELFPO via thematische doelstelling 3 bijdraagt is voor de hele programmeringsperiode circa € 27 miljoen.

Aan thematische doelstelling 3 wordt bijgedragen door inzet op plattelandsprioriteiten 2 en 3 met maatregelen 04 en 17. Het bedrag dat voor dit pakket concurrentiekrachtmaatregelen in het POP3 wordt gereserveerd is ruim € 10 miljoen aan Europese bijdrage per jaar. Om de landbouwstructuur verder te versterken wordt jaarlijks ongeveer € 7,5 miljoen uitgetrokken, en voor extra steun voor jonge boeren wordt jaarlijks € 2,5 miljoen aan Europese middelen gereserveerd.

Voor de brede weersverzekering wordt jaarlijks ongeveer € 2 miljoen aan Europese middelen in het POP3 gereserveerd. De bijdrage van het POP3 aan thematische doelstelling 3 is circa € 27 miljoen per jaar aan Europese middelen.

Het grootste deel van het budget voor het POP3 gaat naar thematische doelstellingen 5 en 6 via de inzet op plattelandsprioriteit 4 (maatregelen 04 en 10). In het Natuurpact is tussen Rijk en provincies afgesproken om de natuur in Nederland blijvend te versterken. De afspraken betekenen dat een bedrag van € 40 miljoen per jaar aan Europese cofinanciering uit het POP3 (tezamen met de extra middelen die het kabinet voor natuur heeft vrijgemaakt gemiddeld € 200 miljoen per jaar tot 2027) wordt ingezet. Dit betreft jaarlijks € 35 miljoen Europese cofinanciering voor het stelsel van agrarisch natuurbeheer, inclusief ganzen. Het agrarisch natuurbeheer vormt een belangrijke pijler in het plattelandsbeleid en maakt daarom integraal onderdeel uit van het POP3. Zoals eerder is toegelicht wordt het agrarisch natuurbeheer de komende tijd verder uitgewerkt in een nieuw stelsel dat effectiever en efficiënter is door onder meer vanaf 2016 te werken met collectieven van agrariërs en andere betrokken gebiedspartijen. De hydrologische maatregelen in Natura 2000-gebieden in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof uit het Natuurpact zullen voor € 5 miljoen per jaar uit het POP3-budget worden gefinancierd. Daarnaast gaat voor aanleg- en inrichtingsmaatregelen jaarlijks € 6 miljoen, waarvan de helft Europese cofinanciering, naar aanleg en herstel van landschapselementen en inrichtingsmaatregelen voor specifieke beschermde soorten. Een bedrag van ongeveer € 11,2 miljoen wordt ingezet voor een samenhangend pakket van maatregelen, waarbij het accent ligt op effectgerichte maatregelen voor de landbouw waarbij het bevorderen van een emissiearme landbouw en het optimaliseren van het waterbeheer voor de landbouw centraal staan.

Voor de LEADER-aanpak (maatregel 19) wordt jaarlijks circa € 5,8 miljoen gereserveerd, dat is ruim 5% van het Europese budget voor het POP3.

EFMZV

Het EFMZV zet de komende periode, zoals in paragraaf 1.3 is aangegeven, in op de thematische doelstellingen 3 en 6. De verdeling ziet er ongeveer als volgt uit:

- 21,5% wordt aangewend voor doelstelling 3. Dit betreft de inzet op rendementsverbetering in de visserij- en aquacultuurketen;
- 72,5% wordt ingezet op doelstelling 6, door middel van de inzet van circa 25% van het budget op duurzame innovaties en investeringen, circa 25% voor datacollectie, circa 21% voor controle en handhaving en circa 2% voor GMB;
- 6% wordt ingezet voor technische bijstand.

1.4.2 Geschat Europees budget voor klimaatverandering

Nb. dit betreft een automatisch (via SFC) gegenereerde figuur.

Het indicatieve bedrag van Europese steun voor klimaatverandering bedraagt in Nederland € 534.521.081.

EFRO

Zoals eerder aangegeven wordt ongeveer 20% van de financiële middelen geïnvesteerd in koolstofarme economie. De focus ligt hierbij op het verhogen van de energie-efficiëntie en innovatie op dit terrein. Nederland kent namelijk een achterstand in de realisatie van duurzaamheid (duurzame groei). Landelijk beleid streeft naar een 16% hernieuwbare energie in 2020 en een toename in het tempo van energiebesparing.

ESF

Vanuit het ESF is een bijdrage aan de klimaatdoelstellingen denkbaar als werklozen aan de slag gaan in de milieusector, dankzij een ESF-interventie. De werkgelegenheid in de milieusector in 2014 bedraagt naar schatting circa 113.900 personen. Op de totale werkzame beroepsbevolking van 7.141.000 (eerste kwartaal 2014) gaat het derhalve om circa 1,6% van de werkgelegenheid. De kans op uitstroom vanuit re-integratieprojecten naar deze sector is derhalve gering, mede gelet op het deels high-techkarakter van de milieusector enerzijds en de samenstelling van de ESF-doelgroep (lage en verouderde opleiding, fysieke en psychische arbeidsbelemmeringen, meervoudige problematiek, leeftijd en langdurige uitkering) anderzijds. Het geven van een indicatie van de financiële bijdrage is daarom met grote onzekerheid omgeven, maar zal liggen omtrent een half miljoen euro. Met het CBS wordt bezien op welke wijze de uitstroom vanuit ESF-projecten naar een baan in de milieusector kan worden vastgesteld (is op onderdelen afhankelijk van de wijze van definiëren van de milieusector).

ELFPO

Veel maatregelen gericht op innovatie en duurzaamheid dragen soms rechtstreeks, maar veel vaker ook als neveneffect bij aan de gunstige effecten om klimaatverandering tegen te gaan. Conform de bepalingen dragen specifieke aandachtsgebieden van het ELFPO bij aan de klimaatdoelstellingen. Het geraamde bedrag vanuit ELFPO dat ten gunste komt van klimaatverandering is met circa € 375 miljoen een fors deel van de beschikbare € 607 miljoen voor ELFPO in de periode 2014-2020. Circa 73% van deze middelen wordt ingezet voor agrarisch natuurbeheer en niet productieve investeringen in natuur, landschap en biodiversiteit. Circa 21% wordt ingezet voor non productieve investeringen in waterbeheer op het platteland. De rest van de middelen wordt ingezet op de brede weersverzekering voor agrariërs en LEADER. Bij de laatste maatregelen wordt aangenomen dat 40% van de ingezette middelen ook zal bijdragen aan de klimaatdoelstellingen.

EFMZV

Ook voor EFMZV geldt dat de directe of indirecte bijdrage van maatregelen gericht op innovatie en duurzaamheid aan de klimaatdoelstellingen, moeilijk te geven is. Het geraamde bedrag vanuit EFMZV dat (gedeeltelijk) ten gunste komt van de klimaatdoelstellingen is € 24,4 miljoen. Dit is 24,1% van het EFMZV-budget. Van deze maatregelen wordt aangenomen dat 40% van de ingezette middelen ook zal bijdragen aan de klimaatdoelstellingen.

1.5 Horizontale thema's en beginselen

1.5.1 Partnerschap

Vorbereiding Partnerschapsovereenkomst

De Partnerschapsovereenkomst is in een interactief proces met nationale en regionale partners en de zeven operationele programma's tot stand gekomen (multi level governance). Het Ministerie van Economische Zaken heeft, als coördinerend ministerie van de ESI-fondsen, hiertoe het initiatief genomen. Het coördinatiepunt Structuurfondsen binnen de Directie Regio en Ruimtelijke Economie is verantwoordelijk voor een goede afstemming tussen de verschillende fondsen en is penvoerder van de Partnerschapsovereenkomst. De staatssecretaris van Economische Zaken is verantwoordelijk voor EFRO, ELFPO en EFMZV. De staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is verantwoordelijk voor ESF. In dit kader zijn de Rijksvertegenwoordigers van de vier ESI-fondsen vanaf eind 2012 tweewekelijks of maandelijks bij elkaar gekomen in een fondsenoverleg. Dit overleg, onder voorzitterschap van Directie Regio en Ruimtelijke Economie, is bedoeld om elkaar te informeren over de stand van zaken van de programma's en kennis uit te wisselen over fondsoverstijgende onderwerpen.

De relevante partners voor de Partnerschapsovereenkomst zijn in te delen in een aantal schillen van betrokkenen. Hiervoor is gekozen om korte afstemmingslijnen te houden met de meest betrokken partners, recht te doen aan de verantwoordelijkheden die tussen Rijk en regio zijn afgesproken bij de verschillende fondsen en tegelijkertijd bepaalde partners niet te overvoeren met voor hen minder relevante informatie (bijvoorbeeld over de totstandkoming van alle uitvoeringshandelingen en gedelegeerde handelingen):

- De eerste schil van partners bestaat uit de regionale partijen die verantwoordelijk zijn voor de vier operationele programma's EFRO en medeverantwoordelijk zijn voor het operationeel programma ELFPO. Het gaat om deelnemers van de vier landsdelen in geval van EFRO en de provincies en het Interprovinciaal Overleg in geval van ELFPO. Zij zijn vertegenwoordigd in het Landelijk Overleg EFRO Programma's en het POP3-overleg voor het nieuwe plattelandsontwikkelingsprogramma.
- In de tweede schil van partners zitten de meest directe betrokken partners van de Rijksoverheid en regionale overheden. Zij zijn vertegenwoordigd in de Interbestuurlijke Werkgroep Cohesiebeleid. Het gaat hierbij om:
 - betrokken departementen: Ministerie van Economische Zaken (voorzitter), Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Ministerie van Infrastructuur en Milieu, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Ministerie van Financiën en Ministerie van Buitenlandse Zaken;
 - managementautoriteiten van de operationele programma's van EFRO;
 - certificeringsautoriteit en auditautoriteit van de operationele programma's van EFRO;
 - organisaties die de lokale en regionale overheden vertegenwoordigen: G4, G32, Interprovinciaal Overleg, Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Euregio Rijn-Waal;
 - overige stakeholders: Federatie Nederlandse Vakbeweging en Vereniging van Universiteiten.
- De derde schil van partners bestaat uit alle partners die bij één of meerdere operationele programma's zijn betrokken en die uitgenodigd zijn voor de Partnerschapsbijeenkomst en via de openbare bekendmaking de mogelijkheid is geboden een reactie te geven op de concept Partnerschapsovereenkomst. Het gaat om

partners van overheden, maatschappelijke instellingen en kennisinstellingen (zie bijlage 1 met een lijst van deze partners). Het betreft veelal projectleiders/medewerkers van koepelorganisaties en niet de individuele aanvragers;

- Een vierde schil van partners, inclusief overige geïnteresseerde burgers en dergelijke.

De lijst met de derde schil van partners is tot stand gekomen door middel van een uitvraag bij de vier fondsen en INTERREG naar de betrokken partners per fonds. Deze vraag is uitgezet bij de eerste schil van partners, te weten de projectleiders en mede betrokkenen van de zeven operationele programma's en de rijksbetrokkenen bij INTERREG/ETS. Via de Interbestuurlijke Werkgroep Cohesiebeleid is dit vervolgens bij de tweede schil van partners getoetst op volledigheid. Op basis van spontane aanmeldingen en vervangingen voor de partnerschapsovereenkomst in juni 2013 is deze lijst nog met circa 100 mensen aangevuld.

De 'European code of conduct on partnership' geeft aan welke categorieën van partners relevant zijn voor de Partnerschapsovereenkomst. Met bovenstaande werkwijze, en de daaruit voortgekomen lijst van partners, wordt hieraan een adequate invulling gegeven. Er zijn relevante partners aangewezen vanuit regionale, stedelijke en andere publieke overheden, als ook economisch en sociale partners en maatschappelijke organisaties.

De belangrijkste informatie- en consultatiemomenten voor input en afstemming met de partners voor de Partnerschapsovereenkomst zijn:

- Deskundigenbijeenkomst juni 2012 over synergie (circa 50 deelnemers);
- Brede partnerschapsovereenkomst op 4 juni 2013 (circa 220 deelnemers);
- Consultatie conceptversie van de Partnerschapsovereenkomst met eerste en tweede schil van partners eind augustus/begin september 2013;
- Openbare bekendmaking met mogelijkheid om te reageren op de concept Partnerschapsovereenkomst in de tweede helft september 2013, waarbij de derde schil van partners actief zijn geïnformeerd over de mogelijkheid om via de website www.structuurfondsen.nl te reageren. De overige geïnteresseerden kregen tevens de kans om via een publiek toegankelijke website te reageren;
- Periodiek – maandelijks - overleg met partners uit de tweede schil in de Interbestuurlijke Werkgroep Cohesiebeleid;
- Periodieke agendering van de inhoud en voortgang van de Partnerschapsovereenkomst tijdens overleggen met de regio's (bij EFRO in het Landelijk Overleg EFRO Programma's, bij ELFPO met Interprovinciaal Overleg en ELFPO-landsdelen);
- Fondsoverstijgende werkgroepen over specifieke thema's van de Partnerschapsovereenkomst, waaraan Rijkspartijen vanuit de ESI-fondsen en soms ook decentrale overheden deelnemen. Een voorbeeld is de tijdelijke werkgroep synergie EFRO - ELFPO waaraan het Ministerie van Economische Zaken, Interprovinciaal Overleg, G32, EFRO-landsdelen en ELFPO-regio's hebben deelgenomen. Daarnaast worden periodiek ESI-fonds brede technische sessies georganiseerd;
- Vertegenwoordiging van de eerste schil van partners in fondsbrede overleggen van Nederland met de Europese Commissie, zoals op 23 mei en 7 november 2013 hebben plaatsgevonden. Ook is deze schil van partners geïnformeerd over (voor hen relevante) expertmeetings in Brussel, zijn ze gevraagd om reacties ten behoeve van mondelinge en schriftelijke input vanuit Nederland en hebben ze regelmatig deelgenomen aan deze expertmeetings (zoals over de Europese code of conduct on partnership en Financieringsinstrumenten).

Tegelijkertijd zijn en worden de relevante nationale en regionale partners intensief betrokken en geconsulteerd over de zeven operationele programma's. Zoals in paragraaf 1.1 is aangegeven, is de Partnerschapsovereenkomst in belangrijke mate bottom-up tot stand gekomen. Een belangrijk deel van de strategische keuzes wordt in de individuele operationele programma's gemaakt. Dit geldt bijvoorbeeld voor de inzet op thematische doelstellingen. Hierover hebben alle fondsen intensief ambtelijk en bestuurlijk overleg gevoerd met partners. In de regio's en door maatschappelijke organisaties zijn veel activiteiten

georganiseerd die de operationele programma's (en de RIS3-en) bottom-up en in een vroeg stadium hebben gevoerd. In de operationele programma's wordt de betrokkenheid van partners per fonds uitgebreid omschreven.

De partners hebben hiermee een belangrijke rol gespeeld bij de totstandkoming van de Partnerschapsovereenkomst en de operationele programma's. De thematische keuzes zijn mede gebaseerd op de wensen en behoeftes vanuit deze organisaties en partijen en de onderliggende analyses zijn bij hen getoetst op volledigheid en juistheid. Relevante Europese, nationale en regionale beleidsontwikkelingen zijn aangevuld door de partners, en er zijn intensievere contacten gelegd tussen de ESI-fondsen. Daarmee is een breed draagvlak ontstaan en is een goede basis gelegd om in de uitvoering de beoogde doelen te realiseren, de ESI-fondsen te blijven verbinden met elkaar en met ander relevante beleidsterreinen, en daarmee effectief bij te dragen aan de Europa 2020-doelstellingen voor slimme, duurzame en inclusieve groei. De Partnerschapsovereenkomst is hierbij behulpzaam voor de partners, omdat hierin een integraal overzicht wordt gegeven van de inzet van de verschillende operationele programma's van EFRO, ESF, ELFPO en EFMZV. Met name vanwege de bottom-up benadering van de Partnerschapsovereenkomst heeft partnerschap niet geleid tot wijziging van strategische keuzes in thematische doelstellingen bij de totstandkoming van dit document, maar veelal tot een bevestiging van deze keuzes en verbetering van de onderbouwing hiervan. Ook is naar aanleiding van signalen van partners gekozen voor een nadere verkenning door de Management Autoriteiten van de vier ESI-fondsen naar de verbetering van de toegankelijkheid voor projectaanvragers van 'fondsoverstijgende' voorstellen, en verbeterde samenwerking in de uitvoering. Meer informatie hierover is te vinden in paragraaf 2.1.

Besluitvormingstraject

Ambtelijke voorbereiding van besluitvorming over de Partnerschapsovereenkomst heeft, veelal na consultatie van de eerste en tweede schil van partners en op een aantal momenten ook met de derde en vierde schil van partners, plaatsgevonden in het eerder genoemde fondsenoverleg. Vervolgens is dit voorgelegd aan het directeurenoverleg Partnerschapsovereenkomst, waarin de (Rijks)directeuren van de vier ESI-fondsen zijn vertegenwoordigd. Ook de verantwoordelijke directeur voor Horizon 2020 neemt hieraan deel.

De fondsen organiseren zelf de betrokkenheid van partners bij de individuele operationele programma's. Voor nadere informatie hierover wordt verwezen naar de operationele programma's van de ESI-fondsen. De meeste fondsen hebben daarnaast periodiek bestuurlijk overleg met hun belangrijkste partners (bestuurlijk overleggen EFRO, ELFPO en ESF). Eventuele discussies over de Partnerschapsovereenkomst worden indien mogelijk en relevant hierin meegenomen. De Partnerschapsovereenkomst is bijvoorbeeld geagendeerd en besproken tijdens de bestuurlijke overleggen EFRO van 21 maart, 2013 19 juni 2013 en 16 oktober 2013 en de bestuurlijk overleggen ELFPO van 3 juli 2013 en 11 november 2013.

Uiteindelijk stuurt de staatssecretaris van Economische Zaken, in afstemming met de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de Partnerschapsovereenkomst naar de Europese Commissie.

Algemene reacties partners

Belangrijke algemene reacties gedurende de totstandkoming van de Partnerschapsovereenkomst van de eerste en tweede schil van partners zijn:

- Onduidelijkheid over de verstrekkendheid rond synergievereisten, in relatie tot de voorwaarden uit Verordening (EU) nr. 1303/2013;
- Onduidelijkheid over de term Partnerschapsovereenkomst;
- Belang van het opstellen van randvoorwaarden rond synergie, het moet geen doel op zich zijn;
- Grote zorgen over de planning van de Partnerschapsovereenkomst in relatie tot met name de Europese vaststelling van de verordeningen van ELFPO en EFMZV en het tijdpad waarin deze operationele programma's worden opgesteld. Deze planning werd als te krap en onhaalbaar ervaren en levert onrust op in de onderlinge afstemming;
- Belang van afstemming in de uitvoering;
- De regionale partners (met name de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Interprovinciaal Overleg) benadrukten dat in de communicatie de verantwoordelijkheden van Rijk en regio niet door

- elkaar moeten gaan lopen. Ze benadrukten de gedecentraliseerde taken op het gebied van landbouw, natuur en regionale economie;
- Bij de voorbereiding van de partnerschapsbijeenkomst vroegen regionale partners (met name Vereniging van Nederlandse Gemeenten/Interprovinciaal Overleg) aandacht voor de vorm van de bijeenkomst en de verwachtingen die tijdens die dag gewekt worden. Voorkomen moet worden dat er op het gebied van synergie verkeerde (hoge) verwachtingen worden gewekt;
 - De veelheid aan vereisten vanuit de Europese Commissie en wisselende geluiden hierover bij de totstandkoming van de verschillende uitvoeringshandelingen en gedelegeerde handelingen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de ex ante voorwaarden.

Partnerschapsbijeenkomst

Op 4 juni 2013 is een fondsenbrede partnerschapsbijeenkomst georganiseerd, voor alle partners die betrokken zijn bij één of meerdere operationele programma's (derde schil). Deze bijeenkomst werd gehouden op een centrale locatie in Nederland, om de bijeenkomst toegankelijk te maken voor zoveel mogelijk mensen. Doel van de bijeenkomst was drieledig: kennismaken tussen partners van de verschillende fondsen en samenwerking bevorderen, informeren en kennisuitwisseling over de Partnerschapsovereenkomst en de stand van zaken van de zeven operationele programma's en tot slot inhoudelijke ideeën uitwisselen om de samenwerking tussen de ESI-fondsen en met andere relevant Europees en Nationaal beleid (zoals Horizon 2020 en topsectorenbeleid) te verbeteren. Hiervoor zijn acht workshops georganiseerd over de onderwerpen:

- 1 Synergie tussen de vier ESI-fondsen
- 2 Innovatiekracht en cross-overs in de regio
- 3 Toepassing van revolverende fondsen
- 4 Europese Territoriale Samenwerking en Partnerschap
- 5 Horizon 2020
- 6 Topsectorenbeleid en de ESI-fondsen
- 7 Administratieve lasten
- 8 Inhoudelijk richting ELFPO.

Partners zijn allen geplaast bij hun eerste voorkeur.

Er zijn circa 600 betrokken partners uitgenodigd voor de bijeenkomst (waarvan soms meerdere per organisatie). Aanmelding kon via de website www.structuurfondsen.nl, waar aanvullende informatie over de dag en de workshops werd gepresenteerd en mensen gelegenheid hadden om vragen te stellen. Daarbovenop hebben zich nog circa 50 andere betrokkenen aangemeld voor de bijeenkomst. Al deze mensen zijn aan de lijst toegevoegd, met uitzondering van adviseurs van private consultancy bureaus. De dag is bezocht door circa 220 deelnemers.

Om ook voor het ochtendprogramma een actieve inbreng te borgen zijn partners aan het begin van de bijeenkomst gevraagd om hun vragen over de fondsen en de Partnerschapsovereenkomst op te schrijven. Deze zijn betrokken bij de presentaties in de ochtend en het aanvullende vraaggesprek met de dagvoorzitter.

Tijdens de workshops bleken betrokken overheden, maatschappelijke organisaties en intermediaire organisaties het meest behoefte te hebben aan meer samenwerking in de uitvoering op projectniveau, met name voor projecten die liggen op het raakvlak van meerdere fondsen. Belangrijke suggesties die werden genoemd zijn:

- het opzetten van 'één-loket' voor dit type aanvragen;
- meer afstemming tussen de verschillende beheersautoriteiten;
- afstemming van subsidievoorwaarden; en
- een uniforme berekening van uurtarieven (in relatie tot Horizon 2020 en INTERREG).

Naar aanleiding van het signaal van partners over meer gewenste samenwerking in de uitvoering is in het bestuurlijk overleg EFRO van 19 juni 2013 en in het bestuurlijk overleg van ELFPO van 3 juli 2013 afgesproken dat er een verkenning wordt uitgevoerd naar een betere afstemming tussen de fondsen op

uitvoeringsniveau, vanuit het perspectief van de projectindieners. Meer hierover is te lezen in paragraaf 2.1. De aanwezige partners zijn gevraagd de dag te evalueren. Deze is door ruim 90 respondenten gemiddeld met een ruime zeven beoordeeld. Deelnemers ontvingen achteraf via de website de presentaties en de deelnemerslijst.

Uitkomsten van de consultatie

Een concept van de Partnerschapsovereenkomst is in september 2013 breed geconsulteerd. Direct betrokkenen en (aan operationele programma's meeschrijvende) partners zijn rechtstreeks benaderd. De brede (derde) schil van partners van de verschillende fondsen is gewezen op de mogelijkheid om te reageren op het concept via www.structuurfondsen.nl. Ook was via de website iedere organisatie en burger in Nederland in de gelegenheid om kennis te nemen van het concept en een reactie te geven. Onder andere via de Rijkswebsite is deze mogelijkheid bekend gemaakt.

In het algemeen is het concept positief en goed ontvangen. De reacties waren constructief en op specifieke onderdelen gericht. Ze hebben niet geleid tot wijziging van strategische keuzes, maar veelal wel tot aanvullingen en tekstuele verbeteringen in de Partnerschapsovereenkomst. Dit komt met name doordat met partners van de individuele fondsen en operationele programma's gedurende het opstellen van de operationele programma's al intensief afstemming en consultatie plaatsvindt, mede over de strategische keuzes. Hieronder wordt een samenvatting van de belangrijkste reacties gegeven.

In het Landelijk Overleg voor de EFRO Programma's en het POP3-overleg met de landsdelen is met name stil gestaan bij de afbakening tussen de operationele programma's en de Partnerschapsovereenkomst. Opgemerkt werd dat aandacht voor individuele operationele programma's in de Partnerschapsovereenkomst beperkt en functioneel dient te blijven. De Partnerschapsovereenkomst gaat met name over de gemene deler. Hierbij is meer aandacht voor de RIS3-en gewenst. De RIS3-en laten de samenhang tussen de visie op innovatie, de inzet van de fondsen en de relatie met het topsectorenbeleid zien. Daarmee wordt zowel de samenhang als de regionale diversiteit zichtbaar. Ten aanzien van het thema synergie werd aanbevolen om in de Partnerschapsovereenkomst met name een procesbeschrijving op te nemen. Een meer inhoudelijke uitwerking dient te worden opgenomen in de operationele programma's, en in de uitvoeringsfase nader vorm te krijgen.

Het concept is eveneens besproken in de Interbestuurlijke Werkgroep Cohesiebeleid. Ook hier is stilgestaan bij de planning van de Partnerschapsovereenkomst ten opzichte van de planning van de individuele operationele programma's. Daarnaast is geconstateerd dat de ex ante evaluaties voorlopig nog niet beschikbaar zijn.

Er werden aanvullingen gemaakt van relevant nationaal beleid, bijvoorbeeld op het gebied van de arbeidsmarkt. Geconstateerd is dat ICT niet als thematisch doel is benoemd. ICT wordt in Nederland gezien als een 'enabling technology'. Er is daarnaast aandacht gevraagd voor de positie van de steden. Er is opgemerkt dat de operationele programma's meer steden aangaat dan alleen de G4. Er is door (de koepel van) gemeenten meegewerkt in de voorbereiding van de operationele programma's, en gemeenten zullen ook bij de uitvoering een rol spelen. Er zijn bijvoorbeeld voor ESF samen met het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid themagroepen georganiseerd. Ook is in de Interbestuurlijke Werkgroep Cohesiebeleid stilgestaan bij de verhouding tussen operationele programma's en Partnerschapsovereenkomst. Geadviseerd wordt om niet teveel op individuele operationele programma's in te gaan en evenwichtig aandacht aan deze programma's te geven. Er is tot slot geconstateerd dat de titel Partnerschapsovereenkomst tot verkeerde verwachtingen over de inhoud van het stuk kan leiden. Geadviseerd wordt om helder over het doel en de inhoud van het stuk te communiceren.

Er zijn vanuit de brede (derde en vierde) schil van partners (belangenbehartigers, maatschappelijke organisatie en overheidsorganisaties) 15 reacties binnengekomen. De reacties variëren van tekstsuggesties tot specifieke inhoudelijke voorstellen. Er werden aanvullingen geleverd voor relevant nationaal beleid.

Ook onderwerpen zoals de minimaliseren van de administratieve lasten, innovatiegericht inkopen, de digitale agenda en samenwerking tussen de verschillende fondsen kwamen aan de orde. Tevens werd er een voorstel gedaan om een thematische doelstellingen toe te voegen, op het gebied van duurzaam vervoer. Verder kwam de onduidelijkheid over de term Partnerschapsovereenkomst ook hier terug en werden er vragen gesteld over de functie en doel van de Partnerschapsovereenkomst.

De opmerkingen van alle partners zijn, met uitzondering van het verzoek om in te zetten op thematische doelstelling 7, zo veel mogelijk verwerkt in de Partnerschapsovereenkomst. In meerdere gevallen heeft daarnaast nader contact en een individuele terugkoppeling plaatsgevonden over een reactie.

Voortgangsverslag

Voor ieder operationeel programma wordt een toezichtscomité opgericht (ook wel Comité van Toezicht, of Monitorcomité genoemd). Nederland maakt daarmee geen gebruik van de mogelijkheid om één toezichtcomité op te richten voor meer dan één programma dat door de ESI-fondsen wordt medegefinancierd (artikel 47, eerste lid van Verordening (EU) nr. 1303/2013). Nederland acht de programma's hiervoor te divers en geen recht doen aan bijvoorbeeld de regionale verscheidenheid.

De toezichtscomité's van de ESI-fondsen zullen bestaan uit vertegenwoordigers van de bevoegde stedelijke, gemeentelijke en andere overheden, de economische en sociale partners, en, voor zover van toepassing, relevante instanties die het maatschappelijk middenveld vertegenwoordigen, waaronder milieupartners, niet-gouvernementele organisaties en instanties die tot taak hebben sociale inclusie, gendergelijkheid en non-discriminatie te bevorderen. Bij de keuze van de leden van de toezichtscomité's worden de bepalingen van artikel 5, eerste en tweede lid en artikel 48 van de Verordening (EU) nr. 1303/2013 als uitgangspunt genomen. De leden van de toezichtscomité's worden aangewezen via transparante procedures. Hierbij wordt onder meer gekeken naar deskundigheid en onafhankelijkheid. Leden kunnen ook gekozen worden op basis van hun rol als cofinancier. Veelal zijn deze partners al intensief betrokken bij (de toezichtscomité's van) de uitvoeringsperiode 2007-2013 en/of de totstandkoming van de RIS3-en en de operationele programma's 2014-2020.

Hieronder wordt per fonds omschreven hoe (relevante) partners betrokken zijn bij de uitvoering van de operationele programma's.

EFRO

Aan het Comité van Toezicht van EFRO nemen de belangrijkste partners van de programma's deel. In de huidige periode zijn dat vertegenwoordigers van de managementautoriteit, de provincies, het Ministerie van Economische Zaken, de gemeenten, de sociale partners (werkgevers en werknemers), het bedrijfsleven, de kennisinstellingen en milieuorganisaties. Op dit moment wordt gedacht aan een vergelijkbare samenstelling in de toekomstige periode.

ESF

De belangrijkste stakeholders – inclusief het College voor de Rechten van de Mens - worden uitgenodigd om zitting te nemen in een Monitorcomité ESF. Conform de Verordening (EU) nr. 1303/2013 zal dit comité als functie krijgen de uitvoering van het programma en de voortgang die is geboekt is in het bereiken van de doelstellingen te evalueren. De samenstelling, instelling en werkzaamheden van het Monitorcomité gebeuren in overeenstemming met hoofdstuk 4 en 5 van de code of conduct on partnership. Het programma voor statische dataverzameling en het kwantitatieve en kwalitatieve evaluatieprogramma, opgesteld door de managementautoriteit, voorziet in informatievoorziening voor rapportages en jaarverslagen.

ELFPO

Bij de keuze van de leden van het Comité van Toezicht worden de bepalingen van artikel 5 (eerste en tweede

lid) en artikelen 47 en 48 van Verordening (EU) nr. 1303/2013 als uitgangspunt genomen. Het Comité van Toezicht voor het POP3 zal worden opgericht binnen drie maanden na de datum waarop aan Nederland kennisgeving is gedaan van het besluit tot goedkeuring van het POP3. Het Comité zal bestaan uit partners betrokken bij de totstandkoming van het POP3, namelijk vertegenwoordigers van de bevoegde autoriteiten, de economische en sociale partners en, voor zover van toepassing, relevante instanties die het maatschappelijk middenveld vertegenwoordigen, waaronder milieupartners en niet-gouvernementele organisaties. Bij de selectie van de leden wordt gekeken naar aspecten zoals deskundigheid en onafhankelijkheid. Leden kunnen ook gekozen worden op basis van hun rol als cofinancierder. De samenstelling van het Comité van Toezicht wordt gepubliceerd op internet.

In de uitvoering worden partners betrokken en over de voortgang van het POP3 geïnformeerd via het Comité van Toezicht. Naar verwachting zal het Comité van Toezicht in het POP3 een vergelijkbare samenstelling hebben als het huidige Comité van Toezicht voor het POP2 2007-2013 en bestaan uit vertegenwoordigers van:

- het Ministerie van Economische Zaken
- de provincies
- een vertegenwoordiger van de Waterschappen, Unie van Waterschappen
- een vertegenwoordiger van de Nederlandse gemeenten, Vereniging van Nederlandse Gemeenten
- een vertegenwoordiger van de landbouworganisatie
- een vertegenwoordiger van de natuur- en milieuorganisaties
- een vertegenwoordiger van de sociaaleconomische partners.

EFMZV

Bij de keuze van de leden van het Comité van Toezicht zijn de bepalingen uit de Code of Conduct als uitgangspunt genomen. Ten opzichte van de EVF-periode wordt het Comité van Toezicht met meerdere vertegenwoordigers uitgebreid, namelijk met een vertegenwoordiger namens de wetenschap (die ook de aspecten ten aanzien van datacollectie vertegenwoordigt), een vertegenwoordiger namens de afzet en verwerking van visserij- en aquacultuurproducten, een vertegenwoordiger van de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (die ook de aspecten van controle behartigt) en een vertegenwoordiger van het ministerie van Infrastructuur en Milieu (die de aspecten behartigt ten aanzien van het Geïntegreerd maritiem beleid).

De leden van het Comité van Toezicht bestaan naast de Management Autoriteit in ieder geval uit vertegenwoordigers van:

- het Bestuurlijk Platform Visserijgebieden;
- de aanvoer/PO's van de visserij- en aquacultuursector
- de afzet en verwerking van de visserij- en aquacultuursector
- de wetenschap (behartigt ook datacollectie)
- de NGO's (behartigt beide horizontale thema's)
- de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (behartigt controle en handhaving)
- het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (behartigt GMB)

Evaluaties

Er zullen in het kader van de voortgangsverslagen in 2017 en 2019 tussentijdse evaluaties plaatsvinden, waarbij de in de European code of conduct on partnership genoemde relevante partners en partijen worden betrokken. Partners van de programma's worden via de afzonderlijke Comité's van Toezicht van de fondsen betrokken bij het opstellen van deze voortgangsverslagen. Tevens zal afstemming met partners, net als bij de totstandkoming van de Partnerschapsovereenkomst, via de Interbestuurlijke Werkgroep Cohesiebeleid plaatsvinden.

De werkgroep monitoring en evaluatie zal in 2017 en 2019 bijeenkomen voor het opstellen van deze voortgangsverslagen over de uitvoering van de Partnerschapsovereenkomst. In 2019 stelt deze werkgroep een evaluatie samen van de prestaties van de operationele programma's. Daarbij gaat de werkgroep na of de mijlpalen van de programma's op het niveau van de prioriteiten zijn bereikt (zie ook paragraaf 2.4). Indien de benodigde werkzaamheden door deze werkgroep daar aanleiding toe geven, zal er aanvullend een gezamenlijke bijeenkomst met de partners van de verschillende ESI-fondsen worden georganiseerd.

1.5.2 Gelijkheid, non-discriminatie en toegankelijkheid

Een van de landenspecifieke aanbevelingen uit 2013 betreft het verhogen van de arbeidsparticipatie, met name van mensen in de marge van de arbeidsmarkt zoals vrouwen, mensen met een migrantenachtergrond, mensen met een handicap en ouderen. De Nederlandse regelgeving met betrekking tot gelijke kansen en non-discriminatie en van gelijke behandeling van mannen en vrouwen draagt bij aan de toegankelijkheid van de arbeidsmarkt voor deze groeperingen.

Bevorderen gelijke kansen en non-discriminatie en gelijke behandeling mannen en vrouwen

In algemene zin worden bij de voorbereiding, ontwikkeling en uitvoering van de operationele programma's gelijke kansen en non-discriminatie gewaarborgd door Artikel 1 van de Grondwet en de uitwerking ervan in de Algemene wet gelijke behandeling (AWGB). De laatste voorziet er in dat er gelijke behandeling is en bescherming tegen discriminatie op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht nationaliteit, hetero- of homoseksuele geaardheid of burgerlijke staat. Voorts verbiedt de AWGB verschillende behandeling op grond van handicap of chronische ziekte, het maken van onderscheid tussen mensen op grond van handicap of chronische ziekte. De AWGB op grond van leeftijd bij arbeid verbiedt het maken van onderscheid op grond van leeftijd.

Naast de genoemde discriminatiegronden biedt de Nederlandse wetgeving ook bescherming tegen onderscheid op grond van arbeidsduur (voltijd/deeltijd) en tegen onderscheid op grond van de aard van de arbeidsovereenkomst (bepaalde/onbepaalde tijd). Het verbod tot het maken van onderscheid bij de arbeid is van toepassing op alle fases van het arbeidsproces, te weten:

- de aanbidding van een betrekking en de behandeling bij de vervulling van een openstaande betrekking (werving en selectie)
- arbeidsbemiddeling
- het aangaan en het beëindigen van een arbeidsverhouding
- het aanstellen tot ambtenaar en het beëindigen van het dienstverband van een ambtenaar
- arbeidsvoorwaarden (onder andere gelijke beloning)
- het laten volgen van onderwijs, scholing en vorming voorafgaand tijdens of voorafgaand aan een arbeidsverhouding
- bevordering
- arbeidsomstandigheden (bejegening/omgang op de werkvloer (bijvoorbeeld pesten), veilige en discriminatievrije werkomgeving).

Het verbod tot het maken van onderscheid bij de arbeid kan ook inhouden dat een werkgever proactief moet optreden, zoals bij het zorgen voor een discriminatievrije werkvloer. Daarnaast is onderscheid verboden bij voorwaarden voor en toegang tot het vrije beroep en de mogelijkheid tot uitoefening en ontplooiing binnen het vrije beroep (artikel 6 AWGB). Denk hier bijvoorbeeld aan ZZP-ers. Verder is het verboden iemand te benadelen vanwege het uiten van een discriminatieklacht (artikel 8a AWGB).

Elke burger heeft het recht om indien men zich ongelijk behandeld of gediscrimineerd voelt, een klacht hierover in te dienen bij het College voor de Rechten van de Mens. Als nationaal instituut voor onderzoek en rapportage over schending van mensenrechten, ongelijke behandeling en discriminatie, start het College voor de Rechten van de Mens een onderzoek en geeft het een niet-bindend oordeel. Dit is een kosteloze procedure. Zie voor informatie hierover: www.mensenrechten.nl.

Nederland kent voorts een uitgebreid netwerk van antidiscriminatiebureaus waar iedereen met een vraag of klacht over discriminatie terecht kan. Antidiscriminatiebureaus zijn erop gericht mensen te helpen die zich gediscrimineerd voelen, ook geven ze voorlichting en advies over discriminatie op scholen en bedrijven. Tenslotte kan er ook een procedure wegens discriminatie worden gestart bij de rechter. Het oordeel van de rechter is wel bindend. Sommige vormen van discriminatie zijn ook strafrechtelijk strafbaar gesteld.

De managementautoriteit die het ESF-programma beheert en uitvoert – het Agentschap SZW - kent eveneens een klachtenregeling ⁶⁵.

⁶⁵ Informatie daarover is te vinden op: www.agentschapswz.nl/over-agentschap-szw/klachtenregeling.

Het geheel aan wetgeving dat gelijke kansen, het tegengaan van discriminatie, gelijke behandeling van mannen en vrouwen en het beroep daarop waarborgt, is weergegeven onder de algemene ex ante voorwaarden van de Partnerschapsovereenkomst, zie paragraaf 2.3. Zichtbaar is gemaakt dat Nederland op dit thema voldoet aan de eisen die de Europese Commissie stelt aan wetgeving en instituties. Het wetgevingsoverzicht is beoordeeld door het College voor de Rechten van de Mens. Het College voor de Rechten van de Mens heeft het overzicht met name aangevuld door te wijzen op een aantal verdragen dat van belang is voor de interpretatie van nationale wetgeving ⁶⁶. De aanvullingen van het College zijn verwerkt.

Nederland heeft samen met veel andere landen op 30 maart 2007 het VN-verdrag ondertekend over het vergroten van de toegankelijkheid voor mensen met een beperking in de maatschappij in brede zin. Het doel van dit verdrag is het volledige genot door alle personen met een beperking van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden op voet van gelijkheid te bevorderen, beschermen en waarborgen, en ook de eerbiediging van hun inherente waardigheid te bevorderen. Het biedt onder andere waarborgen van toegankelijkheid voor gehandicapten voor ieder bedrijf dat diensten of goederen aanbiedt (naast verplichting voor openbare gebouwen). De ministerraad is op 29 november 2013 akkoord gegaan met de uitvoeringswet die ratificatie van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap mogelijk maakt. Het wetsvoorstel ligt nu (februari 2014) ter advisering bij de Raad van State met het oog op de aanbidding aan de Tweede Kamer. Daarna volgt behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede en Eerste Kamer en naar verwachting aanneming ervan. Met de behandeling in de Kamers is ten minste een jaar gemoeid. Er is een implementatietraject hiervoor voorzien door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

EFRO

De operationele programma's zullen conform de Europees geformuleerde beginselen omtrent deze zogenaamde horizontale beginselen worden uitgevoerd. Dat wil zeggen dat er in de acties gefinancierd vanuit deze programma's, alsmede vanuit het beheer van de programma's, wordt uitgegaan van een gelijke positie van man en vrouw, er gewaakt wordt voor discriminatie, en dat er rekening gehouden wordt met de toegankelijkheid voor gehandicapten. Ook in de projectselectie wordt hiermee rekening gehouden, derhalve worden er geen projecten gefinancierd die strijdig zijn met bovengenoemde beginselen.

ESF

Gevraagd om advies voor de inrichting van het nieuwe programma met betrekking tot bevordering van gelijke behandeling en non-discriminatie, heeft het College voor de Rechten van de Mens erop gewezen dat het voor vele groepen schort aan goede toegang tot arbeidsmarkt als gevolg van stereotype beeldvorming over groepen, die onbewust het oordeel beïnvloedt. Het College voor de Rechten van de Mens meent dan ook dat het nieuwe ESF-programma maatregelen moet bevatten ter verbetering van de arbeidsmarktpositie van kwetsbare groepen en het streven naar een inclusieve samenleving. De maatregelen moeten zich richten op de inrichting van projecten, zodanig dat de verschillende groepen zonder onderscheid in beeld komen en hun toeleiding naar werk niet wordt belemmerd door al dan niet bewuste stereotypen. Tevens moeten de projecten gericht zijn op het voorkomen en tegengaan van discriminatie door de aanbieders op de arbeidsmarkt: werkgevers, stageaanbieders, arbeidsbemiddelaars, uitzendbureaus, etc.

In de praktische uitwerking van deze opstelling van het College voor de Rechten van de Mens is ervoor gekozen enkele deskundigen op het terrein van gelijke behandeling en non-discriminatie te selecteren die als supportteam aanvragers en de managementautoriteit ondersteunen in bewustwording en herkenning van onbedoelde (indirecte) discriminatie en het tegengaan daarvan. Het supportteam heeft de opdracht om na een inventarisatie van kennis en behoeften bij aanvragers en managementautoriteit, voorstellen te formuleren voor instrumenten die ingezet kunnen worden en na goedkeuring de instrumenten te

⁶⁶ Brief van het College voor de Rechten van de Mens aan de directeur Re-integratie en Participatie van het ministerie van SZW van 23 januari 2014.

ontwikkelen en toe te passen. Na verslag en evaluatie van het eerste jaar wordt over (de aard van) voortzetting van het team beslist. Het verslag wordt onder andere aan het Monitorcomité ter beoordeling voorgelegd. Het team zorgt voor verspreiding van ervaringen en goede voorbeelden. Voor de bekostiging van dit team staat per jaar een indicatief bedrag van € 200.000 ter beschikking uit de technische bijstand. Desgewenst kunnen de andere ESI-fondsen eveneens een beroep op dit supportteam doen.

De kloof tussen mannen en vrouwen in Nederland wordt steeds kleiner volgens de meest recente Gendergelijkheidslijst van de Verenigde Naties⁶⁷. Nederland staat op de eerste plaats. Dat wil zeggen dat de verschillen tussen Nederlandse mannen en vrouwen kleiner zijn dan waar ook ter wereld. De lijst wordt samengesteld op basis van onder andere gegevens over moedersterfte, het aantal vrouwen in het parlement, opleidingsniveau en de arbeidsparticipatiegraad van de beroepsbevolking. Deze plek op de ranglijst wil nog niet zeggen dat er geen verbeteringen mogelijk zijn in de gelijke behandeling tussen vrouwen en mannen in Nederland. Het College voor de Rechten van de Mens constateert bijvoorbeeld dat vrouwen ondervertegenwoordigd blijven in hogere functies en minder worden beloond dan mannen voor gelijk(waardig) werk.

De specifieke doelstelling 'Bevordering duurzame inzetbaarheid werkenden' biedt alle kansen om projecten te initiëren die scheve verhoudingen in de behandeling van mannen en vrouwen aan de orde stellen en deze recht te trekken. In de uitwerking van de doelstelling in het operationeel programma 2014-2020 van het ESF worden voorbeelden genoemd van acties, waarbij vooral de mogelijkheid om met zowel de mannelijke als vrouwelijke werknemers te overleggen over het combineren van zorgtaken met werk, voor vrouwen tot verbeterde arbeidsomstandigheden kunnen leiden. Dit kan bijdragen aan urenluitbreiding en daarmee aan toename van de achterblijvende economische onafhankelijkheid van vrouwen. Het College voor de Rechten van de Mens beveelt daarnaast maatregelen aan die werkgevers kunnen nemen om niet alleen de gelijke behandeling van mannen en vrouwen maar tevens van diverse achtergestelde groepen op de arbeidsmarkt te bevorderen.

Het College voor de Rechten van de Mens heeft na de verwerking in het ESF-programma van haar adviezen voor een goede borging van de horizontale principes in de uitvoering van het ESF-programma 2014-2020, een oordeel gegeven over het finale programma. Het College is van opvatting dat de horizontale beginselen (bevorderen gelijke kansen en het tegengaan van discriminatie, alsook het bevorderen van de gelijkheid van mannen en vrouwen) in het operationeel programma van het ESF zijn geïncorporeerd. Dit biedt voor de aanvragers aangrijpingspunten om deze beginselen te betrekken bij de vormgeving en uitvoering van de projecten.

ELFPO

Uitgangspunt voor het ELFPO is dat mannen en vrouwen gelijke kansen hebben. Er is geconstateerd dat er, gemiddeld genomen, geen grote verschillen zijn tussen de werkgelegenheid in stedelijke regio's en op het platteland, waarbij er tussen regio's onderling overigens wel verschillen zijn. Er wordt in Nederland door middel van andere beleidsnota's en programma's extra aandacht besteed aan gelijkheid tussen mannen en vrouwen op het platteland. De bevordering van gelijkheid tussen mannen en vrouwen is geen expliciete doelstelling van het programma, maar ligt aan het gehele Nederlandse (plattelands-)beleid ten grondslag.

EFMZV

Gelijke kansen voor man en vrouw is al sinds jaren beleid van de Nederlandse overheid. Het spreekt dan ook voor zich dat mannen en vrouwen gelijk behandeld zullen worden, wanneer zij een beroep willen doen op financiering van projecten met middelen uit het EFMZV. In het operationele programma wil de Nederlandse overheid het beleid om gelijke kansen te waarborgen continueren. De bevordering van gelijkheid tussen

mannen en vrouwen is geen expliciete doelstelling van het programma, maar ligt aan het gehele Nederlandse beleid ten grondslag.

Er is duidelijk een trend waarneembaar dat vrouwen in de visserijsector belangrijke posities innemen, zoals directeuren van internationale visserijondernemingen en voorzitters van vissersverenigingen. Vissersvrouwen hebben zich georganiseerd in een netwerk "Vrouwen in de Visserij (VinVis) dat een belangrijke schakel is tussen de activiteiten op zee en de ontwikkelingen op de wal. VinVis is in 2000 opgericht naar aanleiding van een studie over de deelname van vissersvrouwen in het bedrijf en de visserijorganisaties. VinVis is ook medeoprichter van AKTEA, het Europese netwerk. Dit is in 2006 opgericht. Het doel van beide organisaties is in de eerste plaats de maatschappelijke erkenning van de rol van de meewerkende echtgenote / partner in het visserijbedrijf te bewerkstelligen en ook toegang van vrouwen tot (besturen) van visserijorganisaties en de Regionale Adviesraden. De Nederlandse overheid steunt dergelijke netwerken en beschouwt ze als een serieuze gesprekspartner in de discussies over het visserijbeleid.

1.5.3 Duurzame ontwikkeling

In paragraaf 1.1 is toegelicht welke activiteiten Nederland onderneemt op het gebied van groene groei en duurzame ontwikkeling, waarbij het streven naar economische groei en versterking van de concurrentiepositie wordt gecombineerd met het verbeteren van het milieu. De Nederlandse wet- en regelgeving kent daarnaast veel algemene, nationale (wettelijke) regelingen op het gebied van duurzaamheid, bescherming van biodiversiteit, milieubescherming, klimaatverandering en dergelijke die ook van toepassing zijn op de ESI-programma's, zoals:

- *Wet milieubeheer*
Hierin zijn onder andere kaders gesteld op het gebied van milieukwaliteitseisen, milieueffectrapportage, afvalstoffen, stoffen, preparaten en genetisch gemodificeerde organismen en geluid. Ook is aangegeven hoe te handelen bij calamiteiten en is er een registratie van gegevens met betrekking tot externe veiligheid van inrichtingen, transportroutes en buisleidingen.
- *Wet algemene bepalingen omgevingsrecht*
De bouwvergunning en het vergunningenstelsel van de Wet milieubeheer voor inrichtingen is overgegaan naar de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Het is verboden zonder omgevingsvergunning een project uit te voeren, voor zover dat bestaat uit het bouwen van een bouwwerk, oprichten van een inrichting en dergelijke.
- *Natuurbeschermingswet 1998*
Deze wet bevat het juridisch instrumentarium voor het aanwijzen van beschermde natuurgebieden en het vaststellen van beheerplannen en beschermde maatregelen ten behoeve van de natuurwaarden binnen die gebieden. Dit instrumentarium wordt vooral gebruikt voor de implementatie van de verplichtingen in de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen. Daarnaast kunnen ook om andere redenen natuurgebieden worden aangewezen, maar het streven van dit kabinet is gericht op de internationale Natura 2000-verplichtingen. Vanaf 2014 geldt de Natuurbeschermingswet ook in de Exclusief Economische Zone van Nederland op de Noordzee.
- *Flora- en faunawet*
Deze wet bevat verboden op onder andere het vangen, doden en verstoren van beschermd dier- en plantensoorten, alsmede op het bezit van en de handel in producten, afkomstig van die soorten. Daarnaast worden de gevallen waarin en voorwaarden waaronder uitzonderingen mogelijk zijn benoemd, zoals bij bestrijding van schadeveroorzakende dieren en de regulering van sloop- en bouwactiviteiten met een mogelijk schadelijk effect. Middels deze wet worden ook soorten aangewezen als beschermd, bovenop de verplichtingen voortvloeiend uit Europese kaders (zoals de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn, de EU CITES-basisverordening inzake de handel in bedreigde diersoorten en dergelijke).
- *Boswet*
Deze nationale wet strekt tot bescherming van de bestaande houtopstanden in Nederland. Het omhakken van bomen is verboden, tenzij dit voorafgaand is gemeld. Verder is men verplicht om voor elke omgehakte boom een nieuwe te planten. De werking van deze wet is beperkt tot het buitengebied.

67 <http://hdr.undp.org/eng/statistics/gii>.

Binnen de bebouwde kom zijn gemeenten bevoegd om een algemene kapverordening vast te stellen. De naleving van de Boswet is via de Regeling inkomenssteun Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2006 gekoppeld aan de directe betalingen (als invulling van de GLMC).

- **Natuurschoonwet (NSW)**
De eigenaar, vruchtgebruiker of erfpachter van een landgoed kan zijn landgoed of buitenplaats laten rangschikken onder de NSW. Dat betekent dat het landgoed ook voor de Belastingdienst als landgoed gaat gelden, hierdoor kunnen NSW-landgoedeigenaren financiële tegemoetkomingen krijgen. De tegemoetkomingen kunnen betrekking hebben op successierecht, schenkingsrecht, recht van overgang, onroerende zaakbelasting, overdrachtsbelasting, inkomstenbelasting, vennootschapsbelasting. Voorwaarden zijn een minimale oppervlakte, waarvan een minimaal percentage bos en/of natuur is. Het karakter van de opstallen, alsmede het gebruik van het landgoed mogen het natuurschoon niet schaden.
- **Regeling aanwijzing nationale parken**
In deze regeling wijst het Rijk de natuurgebieden aan die het predicaat "Nationaal Park" mogen dragen. Een Nationaal Park is een karakteristiek landschap met bijzondere dieren en planten. Grondeigenaren, beheerders en andere betrokkenen zorgen ervoor dat dit landschap behouden blijft. De Nationale Parken richten zich op: bescherming en ontwikkeling van natuur en landschap, natuurgerichte recreatie, educatie en voorlichting en onderzoek.
- **Gedragscodes en adviezen van het Bosschap**
Het Bosschap is een publieke bedrijfsorganisatie in de zin van de wet op de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (PBO). Het Bosschap adviseert haar leden over goed bos- en natuurbeheer en probeert algemene standaarden voor boseigenaren te creëren. Voorbeelden zijn de gedragscode bosbeheer en gedragscode natuurbeheer. Beide zijn door het Ministerie van Economische Zaken goedgekeurd als gedragscodes in de zin van de Flora- en faunawet. Als gevolg van die goedkeuring zijn boseigenaren die handelen volgens die codes, vrijgesteld van veel van de verboden van de Flora- en faunawet. Het Bosschap heeft daarnaast adviezen en handreiking voor hun leden opgesteld over de bestrijding van bosbranden en van plantenziektes en invasieve exoten.
- **De Waterwet**
De Waterwet regelt in hoofdzaak het beheer van watersystemen, waaronder waterkeringen, oppervlaktewater- en grondwaterlichamen. De wet is gericht op het voorkomen dan wel beperken van overstromingen, wateroverlast en waterschaarste, de bescherming en verbetering van kwaliteit van watersystemen en de vervulling van maatschappelijke functies door watersystemen. De wet is in 2009 aangepast om gegeven de klimaatverandering te kunnen (blijven) voldoen aan de eisen die het waterbeheer van de toekomst aan Nederland stelt. In de Exclusief Economische Zone, buiten het werkingsgebied van de Wet milieubeheer en Natuurbeschermingswet (tot 2014), wordt de Waterwet toegepast bij vergunningverlening van activiteiten om negatieve effecten op natuur en milieu te beoordelen en te mitigeren.
- **De Wet bodembescherming**
De Wet bodembescherming (Wbb) stelt regels om de bodem te beschermen. De Wbb maakt duidelijk dat grondwater een onderdeel van de bodem is. Daarnaast worden de sanering van verontreinigde bodem en grondwater door middel van de Wbb geregeld. Ook lozingen in of op de bodem kunnen op grond van de Wbb worden gereguleerd. De Wet kent eveneens een regeling met betrekking tot ongewone voorvallen.

Het principe van 'de vervuiler betaalt' is geborgd door toepassing van het geldende nationale recht. In veel van bovenstaande nationale regelgeving is dit principe geïmplementeerd. Dit uit zich hierin dat de vervuiler zelf preventieve voorzieningen, zoals een vloestofdichte vloer moet bekostigen. In geval van vervuiling worden de kosten op de vervuiler verhaald. Enkele wetten kennen ook een heffingstelsel of belastingstelsel. Zo kent de Waterwet een verontreinigingsheffing en kent de Wet belasting op milieugrondslag een kolenbelasting en een energiebelasting. De wetgeving is vaak uitgewerkt in Algemene Maatregelen van Bestuur en Ministeriële regelingen. Effectuering van deze regelgeving vindt plaats conform de handhavingssystematiek die in deze regelgeving is opgenomen. Zie tevens paragraaf 2.3, waarin de Nederlandse inzet op de algemene ex ante voorwaarde rond strategische milieubeoordelingen is omschreven.

In de zeven operationele programma's van de ESI-fondsen wordt tevens stilgestaan bij duurzame ontwikkeling en de inzet hierop in de komende programma periode. Hieronder is dit samengevat.

EFRO

Duurzame ontwikkeling komt terug binnen de gekozen thematische doelstellingen van de operationeel programma's van EFRO. In paragraaf 1.3 is beschreven dat de EFRO-middelen worden ingezet op innovatiebevordering (thematische doelstelling 1) en de overgang naar een koolstofarme economie (thematische doelstelling 4).

Binnen thematische doelstelling 4 zijn de activiteiten volledig gericht op het bevorderen van een koolstofarme economie en daarmee op het tegengaan van de uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen. In dit thema staat het tegengaan van klimaatverandering dus centraal. De introductie van vernieuwende technieken en processen, evenals het naar de praktijk brengen van state of art bestaande technieken (slimme uitrol), is een noodzakelijke voorwaarde voor het bereiken van de gestelde energie- en CO₂-doelen. De focus is binnen EFRO gericht op de gebouwde omgeving. De gebouwde omgeving is goed voor circa 40% van de totale energieconsumptie in Nederland⁶⁸. Ze heeft bovendien een groot potentieel voor CO₂-reductie door de introductie van innovatieve technieken en instrumenten voor duurzame energieopwekking, opslag, distributie en besparing. Het gaat daarbij om de gebouwde omgeving in brede zin: het gebouw en daaraan gekoppelde energiesysteem. Binnen de thematische doelstelling innovatie is clean tech één van de richtingen binnen investeringsprioriteit 1B, en wordt ook gekeken naar cross-overs tussen topclusters en topsectoren. Daarmee draagt innovatiebevordering tevens bij aan een grotere eco-efficiëntie en daarmee aan de uitdaging om de (fysieke) efficiëntie en productiviteit te versterken.

Om een doeltreffende en doelmatige besteding van de beschikbare EFRO-middelen te garanderen, worden projectinitiatieven die aanspraak willen maken op deze middelen objectief beoordeeld en tegen elkaar afgewogen aan de hand van een toetsingskader dat door de Comités van Toezicht zal worden vastgesteld bij de start van de programma's. Duurzaamheid is een van de vijf beoordelingscriteria in het beoordelingssysteem voor de nieuwe structuurfondsenperiode. Hierbij wordt onder meer gelet op ecologische duurzaamheid (effect op klimaatverandering, hernieuwbare energie, luchtkwaliteit etc.) en sociale duurzaamheid (people) ((sociale) participatie, verrijking cultuur, veiligheid, gezondheid, onderwijs etc.). Profit wordt expliciet getoetst in de overige criteria. Het ligt daarnaast in de lijn der verwachting dat het potentiële effect van de slimme uitrol in termen van CO₂-reductie een van de richtinggevende criteria wordt voor de projectselectie.

Tot slot heeft bevoegd gezag getoetst of er een strategische milieubeoordeling moet worden uitgevoerd (zie ook paragraaf 2.3 en de operationele programma's 2014-2020).

ESF

Actieve inclusie in de vorm van re-integratie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt naar werk zal in die zin een bijdrage kunnen leveren aan de thematische doelstellingen 1 tot en met 7, dat er mogelijkheden zijn dat mensen worden getraind, dan wel worden toegeleid naar een arbeidsplaats in de sectoren aansluitend op deze thematische doelstellingen. Zo kunnen mensen worden getraind voor of worden geplaatst op een arbeidsplek in het mkb of in een specifieke sector, bijvoorbeeld ICT of de groene sector. Er is nog veel te bereiken door energiebesparing en bescherming van het milieu door isolatie, afvalscheiding en hergebruik van grondstoffen etc. Omscholing en re-integratie van werkloze werkzoekenden naar banen en sectoren die de toekomst hebben, zogenaamde green jobs (die niet allemaal hooggeschoolde arbeid betreffen), dragen bij aan deze doelstellingen. Onderdeel van het nationale beleid is reeds dat dat arbeidsmarktregio's worden gestimuleerd een regionaal arbeidsmarktbeleid op basis van regionale arbeidsmarktanalyses en om een werkgeversdienstverlening op te zetten, zodat vraag en aanbod beter op elkaar aansluiten en mensen worden toegeleid naar sectoren met goeipotentieel en

68 Topsector Energie, TKI EnerGO, 2013

arbeidsaanbod wordt gecreëerd dat aanluit op de vraag en een mismatch binnen de betreffende arbeidsmarktregio wordt tegengegaan. Hiervoor is een landelijke Programmaraad opgericht⁶⁹. Synergie met EFRO ligt in de rede, waarbij EFRO-investeringen in bijvoorbeeld milieumaatregelen en koolstofarme technologieën via het instrument “social return on investment”, baankansen creëert voor werklozen die met ESF-middelen kunnen worden bijgeschoold. Conform het vereiste van Verordening (EU) 1303/2013, artikel 112 zal jaarlijks waar relevant worden gerapporteerd over de resultaten inzake de thematische doelstellingen 1-7 (zogenaamde secundaire thema’s).

ELFPO

De potentiële uitdagingen, doelstellingen en oriëntaties voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid voor de periode 2014-2020 zoals verwoord in de Mededeling van de Europese Commissie over het GLB, zijn: inspelen op de uitdagingen van de toekomst inzake voedsel, natuurlijke hulpbronnen en territoriale evenwichten. Het plattelandsontwikkelingsbeleid - gericht op de duurzame ontwikkeling van de plattelandsgebieden - is flankerend en aanvullend beleid ten opzichte van de doelstellingen van het GLB. ELFPO draagt bij aan groene groei en een duurzame ontwikkeling. In de strategische milieubeoordeling POP2 is een overzichtstabel opgenomen met daarbij per milieuthema aangegeven of een maatregel een positief of negatief effect had⁷⁰. Ook voor het POP3 wordt een strategische milieubeoordeling opgesteld. In het milieueffectrapport worden de milieueffecten van de maatregelen uit het POP3 bepaald conform de eisen van de Richtlijn strategische milieubeoordeling (2011/43/EEG). De effecten op het milieu lijken voornamelijk positief omdat de doelstellingen van het POP3 gericht zijn op duurzaamheid en een goede conditie van natuur en milieu. De strategische milieubeoordeling is naar verwachting in maart 2014 gereed.

Het principe ‘de vervuiler betaalt’ ligt, zoals aangegeven, aan de basis van de Nederlandse milieuwetgeving. Het streven is dat interventies binnen het POP3, zo mogelijk met innovaties, zoveel als mogelijk bijdragen aan zowel concurrentiekracht als maatschappelijke eisen voor onder andere milieu, klimaat en dierenwelzijn.

Duurzame ontwikkeling is een leidend beginsel in het Nederlandse plattelandsbeleid. Het POP3 wordt onder andere ingezet om de doelen van biodiversiteit, duurzaam waterbeheer en klimaat te helpen bereiken. Verschillende maatregelen zijn specifiek op de aanpak van deze thema’s gericht. Belangrijke (Europese) milieuthema’s waarop in het Nederlandse ELFPO-programma accent wordt gelegd, zijn behoud van biodiversiteit, duurzaam waterbeheer, duurzame veehouderij met aandacht voor de stikstofproblematiek en Natura 2000 en energie en klimaat.

EFMZV

Duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen zijn de afgelopen jaren zeer belangrijke maatschappelijke thema’s geworden en stellen de visserijsector voor nieuwe uitdagingen. De (Nederlandse) consument stelt in toenemende mate eisen aan de wijze waarop vis wordt gevangen en gekweekt wat tot gevolg heeft dat de maatschappelijke waardering voor het viscluster als geheel onder druk staat. Duurzaamheid speelt een steeds belangrijkere rol in de prijsvorming van de aangevoerde Noordzee-vis. Dit vertaalt zich in deelname van de aanvoersektor aan certificeringstrajecten voor een duurzame visserij. Duurzaamheid wordt meer en meer basisvoorwaarde in plaats van een garantie voor hogere prijzen.

In het EFMZV is verduurzaming van de visserij- en aquacultuursector, net als bij het EVF, de belangrijkste prioriteit. Uiteindelijk doel is dat ondernemers in zowel de vangst- als kweeksector alsook de eraan verbonden visketens, samen met kennisinstututen en de nationale en Europese overheid als financier van EFMZV-projecten, zich inzetten op hoogwaardige, kennisintensieve innovaties en samenwerkingsprojecten op het brede terrein van duurzame vangstmethoden, kweeksystemen alsook verwerkings-, vermarkting- en

afzetconcepten. Daarnaast dragen ook de inzet op Geïntegreerd maritiem beleid, Naturaz000, datacollectie en controle en handhaving bij aan een duurzame ontwikkeling van de zee.

Aan het principe ‘de vervuiler betaalt’ wordt getoetst bij de beoordeling door de bemiddelende instantie van de subsidieaanvragen. Daarnaast is een belangrijk element in het EFMZV dat er tot uitstel, schorsing of intrekking van een subsidie of betaling kan besloten worden in het geval dat lidstaten of begunstigden verplichtingen niet nakomen of de regels van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid niet naleven.

1.5.4 Horizontale beleidsdoelstellingen

In de vorige subparagrafen zijn de horizontale beginselen op het gebied van gelijkheid, toegankelijkheid en non-discriminatie besproken, als ook de horizontale beleidsdoelstelling duurzame ontwikkeling. Deze paragraaf omschrijft eventuele andere horizontale beleidsdoelstellingen, voor zover dit voor een of meerdere fondsen aan de orde is.

Sociale innovatie en transnationale samenwerking

De ondersteuning van sociale innovatie is van belang om het beleid meer af te stemmen op de sociale veranderingen. Beproeven en evalueren van innovatieve oplossingen draagt bij aan verbetering van de doelmatigheid van het beleid. Transnationale samenwerking is wenselijk met het oog op de bevordering van wederzijds leren en de verbetering van de doeltreffendheid van de door het ESF ondersteunde beleidsmaatregelen. Beide doelstellingen kunnen apart worden nagestreefd, maar ook gecombineerd ingericht worden. Uit de consultatie van het operationeel programma ESF kwam de wens naar voren om binnen het thema ‘Actieve Inclusie’ ruimte te creëren voor projectvoorstellen vanuit de aanvragers binnen deze investeringsprioriteit, met name gemeenten. Het gaat om de mogelijkheid om vanuit de concrete beleidspraktijk innovaties op het terrein van sociale inclusie te ontwikkelen (maatschappelijke vernieuwing), zo mogelijk in samenwerking met buitenlandse zustersteden en binnen- en buitenlandse kennisinstututen. Hiervoor wordt een apart budget van 1% van de ESF-middelen gereserveerd voor aanvragers binnen de investeringsprioriteit ‘Actieve inclusie’.

De projecten op het terrein van duurzame inzetbaarheid van werkenden onder de investeringsprioriteit ‘Actief en gezond ouder worden’, zijn naar hun aard al sociaal innovatief. Het evaluatieprogramma zal expliciet aandacht besteden aan het identificeren van sociaal innovatieve onderdelen van projecten binnen deze investeringsprioriteit en zorg dragen voor disseminatie van de ervaringen hiermee via publicaties.

1.6 Lijst van programma’s met jaarlijkse budgetten

Nederland kent zeven operationele programma’s voor de ESI-fondsen:

- operationeel programma EFRO 2014-2020 Noord-Nederland
- operationeel programma EFRO 2014-2020 Oost-Nederland
- operationeel programma EFRO 2014-2020 West-Nederland
- operationeel programma EFRO 2014-2020 Zuid-Nederland
- operationeel programma ESF 2014-2020 (ESF)
- Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 (ELFPO)
- operationeel programma EFMZV (EFMZV)

Hieronder wordt per fonds en operationeel programma aangegeven welke budgetten jaarlijks beschikbaar zijn in de periode 2014-2020, weergegeven in miljoenen.

⁶⁹ zie hiervoor: www.samenvoordeklant.nl.

⁷⁰ Zie ook http://www.regiebureau-ELFPO.eu/ELFPO_files/file_1739_bijlage_3b-_pd_smb_overzichtstabel_mogelijk_milieueffecten....pdf.

Tabel 11: Jaarlijkse budgetten per ESI-fonds (in euro's)

Programma	Totaal	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
OP EFRO, Noord-Nederland	103.541.823	13.926.946	14.205.767	14.490.130	14.780.125	15.075.915	15.377.615	15.685.325
OP EFRO, Oost-Nederland	100.302.292	13.491.211	13.761.309	14.036.775	14.317.697	14.604.232	14.896.493	15.194.575
OP EFRO, West-Nederland	189.847.055	25.535.476	26.046.701	26.568.091	27.099.805	27.642.146	28.195.320	28.759.516
OP EFRO, Zuid-Nederland	113.627.056	15.283.465	15.589.444	15.901.505	16.219.747	16.544.347	16.875.433	17.213.115
ESF	507.318.230	68.237.098	69.603.222	70.996.501	72.417.375	73.866.640	75.344.862	76.852.532
POP3	607.305.360	87.118.078	87.003.509	86.886.585	86.767.256	86.645.747	86.517.797	86.366.388
EFMZV	101.523.244	13.915.788	14.093.559	14.222.391	14.452.906	14.789.211	14.890.336	15.159.053

* Voor EFRO is er verder in de periode 2014-2020 € 91 miljoen beschikbaar aan rijkscofinanciering.

* Er geldt voor EFRO en ESF een vast cofinancieringspercentage van 50%.

* Het cofinancieringspercentage voor ELFPO is voor agrarisch natuurbeheer vastgesteld op 75% en voor de overige maatregelen op 50%.

1.7-1.9 Verschuiving van middelen tussen regiocategorieën en tussen doelen, en van technische bijstandsmiddelen

Deze paragrafen zijn niet van toepassing voor Nederland.

1.10 Toewijzing in verband met de prestatiereserve

Tabel 12: Middelen voor de prestatiereserve per fonds (in euro's)

Fonds	Regio-categorie	Totale Unie-steun	Bedragen uitgesloten t.b.v. de berekening van de presentatie-reserve		Unie-steun onderhevig aan de prestatie-reserve	Prestatie-reserve
			Passende ESF-steun voor Jeugdwerkloosheidsinitiatief	GLB-transfers		
EFRO	Meer ontwikkelde regio's	507.318.228			507.318.228	30.439.093,68
	Overgangs-regio's					
	Minder ontwikkelde regio's					
Totaal EFRO						
ESF	Meer ontwikkelde regio's	507.318.228			507.318.228	30.439.093,68
	Overgangs-regio's					
	Minder ontwikkelde regio's					
Totaal ESF						
ELFPO	n.v.t.	607.305.360			607.305.360	36.438.321,60
EFMZV	n.v.t.	101.523.244			101.523.244	6.091.394,64
Totaal (alle fondsen)		1.723.465.060			1.723.465.060	103.407.903,60

2 Regelingen om een doelmatige uitvoering te realiseren

2.1 Synergie, samenwerking en coördinatie

Synergie, samenwerking en coördinatie tussen ESI-fondsen

Nederland ziet de Partnerschapsovereenkomst als een strategisch koepeldocument, dat een integrale visie geeft op de bijdrage die de Europese fondsen zullen leveren aan de sociale en economische ontwikkeling van Nederland. Hierin streven we naar samenhang en synergie tussen de ESI-fondsen voor zover dit mogelijk, redelijk en proportioneel is.

De verantwoordelijke ministeries en decentrale overheden hebben de afgelopen periode gewerkt aan het opstellen van de operationele programma's voor de vier fondsen: EFRO, ESF, ELFPO en EFMZV. Gedurende deze tijd bevonden de fondsen zich niet altijd in dezelfde fase van het proces. Hierdoor werd de gezamenlijke zoektocht naar synergie en samenwerking bemoeilijkt. Desondanks is er vanuit alle fondsen actief ingezet op het vinden van synergie en samenwerking. Dit onder meer door middel van de volgende activiteiten:

- De projectleiders van de ESI-fondsen op Rijksniveau komen periodiek (tweewekelijks) bij elkaar in de voorbereiding van de operationele programma's 2014-2020. In deze overleggen informeert men elkaar over de stand van zaken van de programma's, wordt kennis uitgewisseld over fondsoverstijgende onderwerpen en laat men zich door specialisten informeren over onder meer ex ante voorwaarden, de ex ante evaluaties en de stand van zaken van de programma's binnen Europese Territoriale Samenwerking;
- Er worden regelmatig technische sessies georganiseerd met de EFRO-landsdelen en nationale en Europese specialisten over onderwerpen uit de operationele programma's (zoals indicatoren, de templates van de operationele programma's onder het cohesiebeleid en dergelijke). Het ESF, het EFMZV en het ELFPO nemen hier ook aan deel, om zo de kennisuitwisseling tussen de ESI-fondsen te bevorderen;
- Op 14 juni 2012 is een deskundigenbijeenkomst georganiseerd over synergie en samenwerking tussen de ESI-fondsen. Hierin is de aftrap voor de discussie over synergie gegeven en zijn de eerste ideeën voor inhoudelijke samenwerking verkend. Er waren circa 50 deelnemers aanwezig vanuit de vier ESI-fondsen, de Europese Commissie en betrokken partners;
- Er zijn fondsoverstijgende werkgroepen opgezet met deelnemers van alle (voor dat onderwerp relevante) ESI-fondsen, over de onderwerpen:
 - Ex ante evaluaties/monitoring/indicatoren
 - Financieringsinstrumenten
 - Community Led Local Development
 - Communicatie
 - Flat rates en standard unit costs
 - Synergie

Deze werkgroepen kwamen, afhankelijk van het onderwerp, incidenteel of structureel bij elkaar met het doel om informatie uit te wisselen, concrete eindproducten op te leveren etc. Aanvullend hierop zijn binnen EFRO enkele andere overlegverbanden opgesteld om de inhoudelijke afstemming tussen de nieuwe landsdelige EFRO-programma's op specifieke onderwerpen te borgen. Denk hierbij aan een begeleidingscommissie ex ante evaluaties, de werkgroep indicatoren, de stuurgroep financiële instrumenten en het Landelijk Overleg Operationele Programma's.

Er blijken inhoudelijke mogelijkheden voor synergie tussen de fondsen:

- Bij EFRO & ELFPO kan binnen de thematische doelstellingen innovatie/versterken concurrentiekracht en

koolstofarme economie vanuit de ketenbenadering (van wetenschappelijk onderzoek naar uitrol) gedacht worden aan onderwerpen als circulaire economie, energie uit biomassa, duurzame voedselketen, precisielandbouw en water. In alle landsdelen is in de RIS3 de topsector Agri & Food als prioritaire sector geselecteerd, soms aangevuld met de topsector Tuinbouw & Uitgangsmaterialen. Vanuit deze keuze is een koppeling gemaakt met ELFPO. Tevens is verkend om de scheidslijn tussen EFRO en ELFPO vast te stellen op de overgang van 'prototype' naar 'proeftuin/demonstrator'. Dit is een goed uitgangspunt, maar het moet mogelijk blijven dat EFRO- en ELFPO-projecten, indien opportuun, afzonderlijk en synchroon aan elkaar de gehele innovatieketen doorlopen;

- Bij EFRO & ESF is synergie onder andere te vinden op het onderwerp duurzame inzetbaarheid. Denk hierbij onder meer aan intersectorale scholing en van werk-naar-werk begeleiding. Dit onderwerp wordt, door middel van op te stellen sectorplannen, ook opgepakt in het Sociaal Akkoord. Hiervoor is een bedrag van € 600 miljoen aan cofinanciering beschikbaar. De operationele programma's van het EFRO richten zich op economische groei en creëren daarmee werkgelegenheid en dus vraag naar arbeid. Het ESF richt zich op versterking van het arbeidsaanbod dat een afstand heeft tot de arbeidsmarkt. Het is wenselijk dat bij het uitvoeren van de landsdelige economische groeistrategie rekening wordt gehouden met het beschikbare werkloze arbeidsaanbod. Voor de verbinding tussen het ESF en het EFRO (en zo mogelijk met de andere fondsen) is van belang dat de 35 centrumgemeenten / arbeidsmarktregio's als aanvragers belangrijke ESF-actoren worden. Arbeidsmarktregio's zijn ingesteld om het nationale beleid te vertalen naar de regionale eisen en mogelijkheden. In de arbeidsmarktregio's zitten alle relevante spelers voor ontwikkeling en uitvoering van arbeidsmarkt- en werkgelegenheidsbeleid bij elkaar aan tafel (werkgevers, sociale partners, onderwijs, gemeenten, UWV etc). De decentrale ruimte binnen het ESF en het EFRO maakt een praktische samenwerking mogelijk tussen de landsdelige EFRO-structuur en de inliggende arbeidsmarktregio's/gemeentelijke ESF-aanvragers, om bij de ontwikkeling van concrete EFRO- en ESF-projecten synergiemogelijkheden te verkennen en te benutten. Heel concreet is deze synergie al zichtbaar bij de vorming van de vier Geïntegreerde Territoriale Investerings in de vier grote steden waarin EFRO- en ESF-investerings samengaan om grootstedelijke problemen die een duurzame ontwikkeling blokkeren gezamenlijk aan te pakken. Daarnaast leggen de operationele programma's van Noord-Nederland en Zuid-Nederland de verbinding met de Human Capital Agenda's;
- Bij EFRO & ETS (grensoverschrijdende samenwerking) wordt synergie gezocht door een gezamenlijke inzet op de thematische doelstellingen innovatie, koolstofarme economie en grensoverschrijdende arbeidsmarkt. Daarbij vormen de RIS3-en een belangrijk inhoudelijk richtsnoer voor de projectontwikkeling. Door gerichte gebiedsuitbreiding in een aantal grensoverschrijdende ETS-programma's kunnen ETS en EFRO complementair ingezet worden ter versterking van nationale en regionale strategische doelen;
- Bij EFMZV & EFRO kan synergie worden gezocht bij het opzetten van financieringsinstrumenten;
- Bij EFMZV & INTERREG wordt synergie gezocht op projectniveau als een bepaald project overlap vertoont.
- Bij EFMZV & LIFE+, INTERREG en HORIZON 2020 wordt, in het kader van het Geïntegreerd maritiem beleid, aansluiting gezocht bij het ontwikkelen van projecten met andere lidstaten op regionaal niveau, in het bijzonder in het Noordzeegebied en OSPAR.

Van belang is dat de operationele programma's de mogelijkheid bieden om de bovengenoemde en eventuele andere vormen van synergie in de uitvoeringsperiode, op projectniveau, op te kunnen pakken. Belangrijke randvoorwaarden hierbij zijn:

- synergie is geen doel op zich, maar moet meerwaarde opleveren;
- synergie moet leiden tot een verlichting van de administratieve- en uitvoeringslasten, ook voor de begunstigde;
- synergie mag geen risico's vormen voor de Europese conformiteit;
- synergie moet de toegankelijkheid van de fondsen voor de indiener verbeteren;
- de individuele fondsen kiezen nadrukkelijk zelf op welke thema's ze zullen inzetten.

In het kader van synergie is 4 juni 2013 een partnerschapsbijeenkomst georganiseerd. Dit was een evenement met ruim 200 aanwezigen waarin actief gezocht is naar samenhang en synergie tussen de

fondsen en met andere relevante beleidsterreinen. Naar aanleiding van het daar door de partners afgegeven signaal is in het bestuurlijk overleg EFRO van 19 juni 2013 en in het bestuurlijk overleg van het POP3 van 3 juli 2013 afgesproken dat:

- de fondsen zich inspinnen om in de operationele programma's voorbeelden van concrete thema's voor synergie op te nemen. De exacte thema's voor synergie worden vastgesteld in onderling overleg tussen de opstellers van het operationeel programma;
- er een verkenning wordt uitgevoerd naar een betere afstemming tussen de fondsen op uitvoeringsniveau, vanuit het perspectief van de projectindieners. De uitkomsten hiervan zijn in het najaar van 2013 geagendeerd in de bestuurlijke overleggen ELFPO en EFRO.

Uitgangspunt hierbij is dat er in Nederland geen aanvullende voorwaarden worden gesteld ten opzichte van de vereisten vanuit het Gemeenschappelijk Strategisch Kader en Verordening (EU) nr. 1303/2013. Wel heeft de staatssecretaris van Economische Zaken in haar Kamerbrief betreffende Cohesiebeleid 2014-2020 van 3 juli 2013 het belang van samenhang onderstreept en heeft zij bevestigd dat Nederland de fondsen binnen de Europese Kadern zo toegankelijk mogelijk wil houden voor eindbegunstigden. Dit mede met het oog op administratieve lasten en uitvoeringskosten.

De hierboven genoemde "verkenning" heeft zich vertaald in een concrete opdracht voor een werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de managementautoriteiten van de vier ESI-fondsen:

De ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Economische Zaken vragen de managementautoriteiten van de vier ESI-fondsen om gezamenlijk een nadere verkenning uit te voeren naar de verbetering van de toegankelijkheid voor projectaanvragers van 'fondsoverstijgende' voorstellen. Bij dit haalbaarheidsonderzoek worden kosten, administratieve lasten, verantwoordingsverplichtingen en de verschillen in uitvoeringsniveau en subsidievoorwaarden meegenomen.

Uit de verkenning moet duidelijk worden wat er nodig is om het de potentiële begunstigde van fondsoverstijgende aanvragen makkelijk te maken, binnen de gegeven randvoorwaarden. En wat het kost om dat te realiseren (in termen van uitvoeringslasten). De voorstellen moeten passend zijn bij de mate waarin ingediende projecten samenhang kennen of zouden moeten ontwikkelen. Dit kan zich bijvoorbeeld richten op één of enkele thema's.

Doel

Verbeteren van de samenwerking tussen de 'back offices' van de vier ESI-fondsen onderling en met Horizon 2020, teneinde de projectindieners te ontzorgen en te faciliteren zodat op projectniveau synergie tussen de fondsen gerealiseerd kan worden.

Het moet mogelijk worden dat:

- projectindieners die zich melden bij een "verkeerd" loket door middel van een warme overdracht (geen "van het kastje naar de muur") worden begeleid naar de juiste managementautoriteit;
- projectvoorstellen die zich op het grensvlak van een of meerdere fondsen en/of landsdelen bevinden in onderling overleg tussen de managementautoriteiten worden toegewezen aan de juiste managementautoriteit, zonder dat de indiener hiermee wordt belast;
- Bij de beoordeling van projectvoorstellen wordt gekeken of deze direct of in een eventuele vervolgfase via of samen met een ander fonds verder gebracht kunnen worden.

Deel van de opdracht is om, voordat de nieuwe periode gestart wordt, te onderzoeken of subsidievoorwaarden, aanvraagprocedures en formulieren (deels) kunnen worden geharmoniseerd. In aanvulling hierop kan nagegaan worden of er mogelijkheden zijn om elkaar als managementautoriteit te informeren over ingediende projecten en deadlines en voorwaarden voor indiening zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen.

Stand van zaken opdracht

In het directeurenoverleg over de Partnerschapsovereenkomst van 10 oktober 2013 is afgesproken dat de uitwerking van de opdracht aan het begin van 2014 verder opgepakt zal worden. De afspraken hierover zijn

tevens in het bestuurlijk overleg EFRO van 16 oktober 2013 en het bestuurlijk overleg POP3 van 11 november 2013 besproken c.q. gedeeld. De definitieve uitvoeringsstructuur voor de vier ESI-fondsen was in het najaar van 2013 nog onvoldoende uitgekristalliseerd. Wel zijn er enkele uitgangspunten benoemd op basis waarvan de opdracht wordt uitgewerkt. Deze zijn als volgt:

- De mogelijkheid voor een op de begunstigende gerichte, gezamenlijke website voor Europese fondsen wordt onderzocht. Deze website zou gedragen moeten worden door de managementautoriteiten, waarbij ieder fonds verantwoordelijk is voor zijn eigen onderdeel. Indien mogelijk wordt aangesloten bij een bestaand initiatief, bijvoorbeeld www.europaomdehoek.nl;
- Iedere managementautoriteit heeft een contactpersoon die voldoende kennis heeft van andere fondsen om een aanvraag met een brede blik te kunnen beoordelen. Andere medewerkers in de front office dienen basale kennis te hebben van de andere fondsen via training of nog op te stellen fact sheets;
- De bovengenoemde contactpersonen vormen op regionaal niveau een netwerk dat actief informatie, projectaanvragen etc. met elkaar deelt en elkaars aanspreekpunt is voor vragen over het desbetreffende fonds. Deze regionale netwerken komen regelmatig bij elkaar;
- Eenmaal per jaar ontmoeten de verschillende regionale netwerken en fondsen elkaar op nationaal niveau;
- Het streven is om naast de ESI-fondsen ook actieve betrokkenheid te verkrijgen van Erasmus+, Horizon 2020 en LIFE+. Dit geldt voor zowel de gezamenlijke website als voor betrokkenheid in de regionale netwerken. De INTERREG-programma's worden hier eveneens via maatwerk bij betrokken.

Afgesproken is dat bij alle bovenstaande punten de gevraagde inzet, capaciteit en het tijdsbeslag in verhouding dient te staan tot de overige werkzaamheden van de managementautoriteit en proportioneel tot het beoogde doel.

ETS/INTERREG

Nederland wil de ETS-programma's strategischer inzetten en zoveel mogelijk laten bijdragen aan de realisatie van de RIS3-en. De synergie tussen EFRO en ETS en met name de ETS-programma's voor grensoverschrijdende samenwerking (INTERREG A) biedt hiervoor belangrijke kansen. De keuze voor de beleidsmatige doelstellingen innovatie en duurzame energie in zowel EFRO als ETS moet leiden tot meer complementariteit en meer kritische massa op belangrijke strategische doelstellingen. Op het inhoudelijke vlak bieden de thematische focus in de operationele programma's en de RIS3-en van de grensregio's een richtsnoer voor projectontwikkeling in grensoverschrijdende innovatie, duurzame energie en grensarbeid.

Nederland betreft sinds 2010 de ETS-programma's voor grensoverschrijdende en transnationale samenwerking bij de jaarvergadering structuurfondsen. Ter versterking van de strategische inzet van zowel EFRO- als ETS-programma's wordt de coördinatie van informatie-uitwisseling op dit niveau in de periode 2014-2020 voortgezet.

In de periode 2014-2020 zal er op nationaal niveau een jaarlijks bestuurlijk overleg plaatsvinden over de grensoverschrijdende ETS-programma's tussen de decentrale overheden en de Rijksoverheid. Het Ministerie van Economisch Zaken zal dit bestuurlijk overleg voorzitten. Doel van dit bestuurlijk overleg is toe te zien op strategische inzet van de grensoverschrijdende ETS-programma's en de bijdrage aan de RIS3-en. Daarnaast dient het bestuurlijke overleg om de complementariteit met de EFRO-programma's en de uitwisseling van best practices te vergroten. Als verantwoordelijk departement zal het Ministerie van Economische Zaken een coördinerende rol spelen op het vlak van de RIS3-en en synergie, en daar waar nodig met de EZ-cofinanciering sturing aan geven.

Een pragmatische, regionale coördinatie tussen autoriteiten ligt voor de hand en kan door de betreffende regio's zelf ingesteld worden. Hierdoor kan eveneens rekening worden gehouden met de ontwikkelingsbehoefte van de regio's in de buurlanden en ontstaat er op beleidsniveau grensoverschrijdende synergie. Voor zover mogelijk sluit INTERREG aan bij de bovengenoemde verkenning naar verbetering van de toegankelijkheid van de ESI-fondsen.

Samenwerking rond fondsbrede werkgroep communicatie

De Structuurfondsen in Nederland gingen in de subsidieperiode 2007 – 2013 van start met de gedachte dat de communicatieverordening van de Europese Commissie eiste dat zowel ESF als de vier operationele programma's binnen EFRO een eigen communicatiebeleid met bijbehorende middelen dienden te hebben. In de praktijk groeiden de fondsen (in eerste instantie ESF en de vier regionale EFRO operationele programma's) op het gebied van communicatie dichter naar elkaar toe. In de periode 2007-2013 is de werkgroep communicatie opgericht. Het werkprogramma van de werkgroep is steeds verder uitgebreid en de werkgroep zal ook in de periode 2014-2020 actief werkzaam blijven.

De kern van de werkgroep wordt gevormd door de communicatieadviseurs van de managementautoriteiten Noord, Oost, Zuid, West, van Agentschap SZW (ESF), de Europese Commissie (DG Regio) en het Ministerie van Economische Zaken. Rondom de Kijkdagen breidt de werkgroep verder uit met communicatieadviseurs van de INTERREG-programma's Twee Zeeën, Euregio Maas Rijn, Duitsland-Nederland, Vlaanderen-Nederland, een vertegenwoordiger namens het Ministerie van Infrastructuur en Milieu voor de INTERREG-programma's North West Europe, Noordzeeregio en INTERREG Europe, en adviseurs van het EFMZV en ELFPO.

Continue afstemming vindt plaats met het EFMZV, het Plattelandsontwikkelingsprogramma, Horizon 2020 en de diverse grensoverschrijdende en transnationale INTERREG-programma's die een vergelijkbare communicatieopdracht hebben. Fondsen en programma's weten elkaar nu te vinden en bundelen inmiddels hun krachten om de beschikbare middelen efficiënt en effectief in te zetten. In de werkgroep worden ideeën uitgewisseld, maar wordt ook steeds meer naar samenwerkingsmogelijkheden gezocht.

Een voorbeeld van succesvolle samenwerking is de website www.europaomdehoek.nl. De Europese Commissie heeft haar waardering voor dit initiatief laten blijken door het project in 2012 te laten eindigen bij de finalisten van de Regio Star Awards.

Daarnaast zijn het afgelopen jaar voor de derde keer de Europa om de hoek Kijkdagen georganiseerd. De Europa om de hoek Kijkdagen zijn een krachtig middel gebleken. Samen optrekken levert een grotere reikwijdte en is kosteneffectiever dan wanneer elk fonds apart een actie richting het brede publiek opzet. Het is dan ook de ambitie om ook in de komende periode gezamenlijk over projecten en resultaten te blijven communiceren en daarvoor het Europa om de Hoek Kijkdagen-concept te handhaven. In het Europese communicatienetwerk INFORM zijn de 'Europa Kijkdagen' door de Europese Commissie aangemerkt als 'best practice' op het gebied van publiekscommunicatie zoals bedoeld in artikel 7 van Verordening (EU) nr. 1828/2006.

Met het oog op de uitvoeringsperiode 2014-2020 zijn de mogelijkheden om ook met andere fondsen samen te werken grondig onderzocht. Het verschilt per fonds in hoeverre kan worden samengewerkt. De samenwerking tussen ESF en EFRO gaat het verst. Er is voor de komende periode een gezamenlijke strategie ontwikkeld die zich nu in de laatste fase van afstemming bevindt. Deze strategie heeft de ambitie om daar waar mogelijk met andere fondsen samen te werken. Deze ambitie wordt vertaald in onderwerpen voor samenwerking. Ook in de communicatiestrategieën van andere fondsen komt de ambitie om samen te werken pregnant naar voren.

Samenwerking in de regio en territoriale samenwerking

Naast de beschreven landelijke aanpak en activiteiten worden ook op regionaal niveau inspanningen verricht om samenhang tussen de ESI-fondsen te realiseren. Zo is in de landsdelen de RIS3 te beschouwen als een inspanningsverplichting voor de inzet op innovatie en maatschappelijke opgaven vanuit de ESI-fondsen. Hierbij wordt ook de koppeling met Horizon 2020 gemaakt. Voor meer informatie hierover wordt onder meer verwezen naar de individuele operationele programma's van EFRO.

Daarnaast maakt, zoals eerder al is aangegeven, de decentrale ruimte binnen ESF en EFRO een praktische samenwerking mogelijk tussen de landsdelige EFRO-structuur en de inliggende arbeidsmarktregio's/gemeentelijke ESF-aanvragers. Heel concreet is deze synergie al zichtbaar bij de vorming van de vier Geïntegreerde Territoriale Investerings in de vier grote steden waarin EFRO- en ESF-investerings

samengaan om grootstedelijke problemen die een duurzame ontwikkeling blokkeren gezamenlijk worden aangepakt. Een nadere toelichting hierover is te vinden in Hoofdstuk 3. Dit hoofdstuk beschrijft tevens de inzet op vanuit de gemeenschap geleide lokale ontwikkeling, CLLD. Dit krijgt steun uit het ELFPO en wordt dan "plaatselijke ontwikkeling in het kader van LEADER" genoemd. Het EFMZV zet niet in op CLLD. Het is nog niet duidelijk in hoeverre de zes lokale visserijgroepen van het EVF kunnen aansluiten bij en/of samenwerken met de LEADER-groepen onder ELFPO. Meer informatie over de eventuele aansluiting tijdens de programmeringsperiode van LEADER/CLLD-groepen en prioriteiten en aandachtsgebieden van de andere ESI-fondsen is te vinden in paragraaf 3.1.1.

Synergie, samenwerking en coördinatie met ander relevant Europees en nationaal beleid

Eerste pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Bij ELFPO wordt vooral afstemming gezocht met de eerste pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid/het Europees Landbouw Garantie Fonds (ELGF) gezien de focus van beide fondsen op de agrarische sector. De onderlinge samenhang tussen ELFPO en het ELGF wordt bewaakt door het Ministerie van Economische Zaken vanuit haar rol als beheersautoriteit voor het POP3 en autoriteit voor de invulling van directe inkomenssteun.

Voorts kent Nederland één betaalorgaan zodat alle steun vanuit ELGF en ELFPO loopt via één organisatie. Controles voor oppervlakte gebonden steun uit ELGF en ELFPO worden van aanvraag tot uitbetaling uitgevoerd door het betaalorgaan conform de Europese voorwaarden betreffende het Geïntegreerd Beheer en Controle Systeem (GBCS). Het betaalorgaan heeft per perceel landbouwgrond in beeld welke subsidies worden aangevraagd. Daarbij checkt zij ook of er sprake is van toegestane accumulatie van de Europese grondgebonden subsidies. Dubbele betalingen worden hiermee gecheckt en voorkomen en samenhang en complementariteit tussen de twee pijlers van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid worden versterkt. Aanvullend zal de komende periode ook nadere invulling gegeven moeten worden aan het voorkomen van dubbele betalingen voor vergroeningseisen en agromilieubetalingen.

Als integraal onderdeel van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid is er een nauwe relatie tussen het plattelandsontwikkelingsprogramma en het onderdeel directe betalingen in de eerste pijler, met name rondom de grondgebonden maatregelen, zoals het agrarisch natuurbeheer en rond jonge boeren. Nederland wil als volgt vormgeven aan het onderdeel directe betalingen in de eerste pijler:

- 1 De inzet van Nederland is gericht op een zo geleidelijk mogelijke overgang naar gelijke hectarebetaling en vergroeningspremie per hectare in 2019. Vanwege het streven naar gelijke hectarebetaling kiest Nederland voor blijvende ontkoppelde betalingen. Ook zal Nederland conform de Europese wetgeving extra hectaresteun verlenen aan jonge boeren.
- 2 Daarentegen komt er vanuit de eerste pijler geen top-up voor gebieden met natuurlijke beperkingen (areas with natural constraints) en geen aparte betalingsregeling voor kleine bedrijven.
- 3 Naast de Europese verplichte vergroeningsmaatregelen wil Nederland gebruikmaken van equivalenten maatregelen. Ook is Nederland voornemens gebruik te maken van duurzaamheidcertificaten, indien dit mogelijk blijkt, en de mogelijkheid van een collectieve benadering. Centrale leidraad is: evenwicht tussen enerzijds biodiversiteitswinst en anderzijds inpasbaarheid in de Nederlandse akkerbouw. Per 2016 zal het agrarisch natuurbeleid door collectieven worden uitgevoerd. De agro-milieu-klimaatmaatregelen zijn aanvullend op de vergroeningsmaatregelen.

In aanvulling op de verplichte 2% steun voor jonge boeren uit de eerste pijler wordt in POP3 voor jonge boeren een landsdekkende investeringsregeling ingericht waarmee jonge boeren ondersteund kunnen worden wanneer zij duurzaam en innovatief investeren in hun recentelijk gestarte of overgenomen boerenbedrijf.

Nederland zal overlap in steun tussen het POP en steunmaatregelen op grond van de eerste pijler Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, en dan met name de Gemeenschappelijke Marktordening (GMO)

groente en fruit, voorkomen. Wanneer steunverlening mogelijk is aan telers van groenten en/of fruit vanuit zowel het POP₃ als vanuit de GMO groente en fruit, dan wordt voorkomen dat potentiële begunstigen mogelijk meerdere keren steun krijgen voor dezelfde activiteit door:

- het POP₃ voor deze maatregelen uitsluitend open te stellen voor individuele landbouwers / ondernemingen die geen lid zijn van een erkende telersvereniging (een minderheid van de telers van ongeveer 20%);
- het POP₃ voor deze maatregelen uitsluitend open te stellen voor individuele ondernemingen die lid zijn van een telersvereniging (de grote meerderheid van de Nederlandse telers) onder voorwaarde dat zij aantonen dat zij geen steun kunnen ontvangen voor deze maatregel in het kader van de GMO.

Nationale strategie groene groei

Nederland wil met het ELFP₀/het POP₃ bijdragen aan een concurrerende, innovatieve, duurzame en toekomstbestendige agrarische sector. Deze focus sluit aan op de nationale strategie groene groei, voor een sterke duurzame economie⁷¹. Duurzame landbouw en voedselvoorziening is één van de domeinen waarop deze strategie zich richt. De opgave is te voorzien in voedselzekerheid op een duurzame manier. Dit kan worden bereikt door een verdergaande verduurzaming van de agrarische productie in transparant opererende ketens met een breed maatschappelijk draagvlak en waardering. Aanverwante domeinen zijn biobased economy en energie waarbij de agro-sector een belangrijke verbinding heeft met de vergroening van de chemie- en energiesector.

De Nederlandse landbouwsector kan een belangrijke bijdrage leveren aan het afremmen van de achteruitgang van de biodiversiteit in het agrarisch gebied door de invulling van de verplichte vergroeningsmaatregelen in het kader van de directe betalingen aan agrariërs en door agrarisch natuurbeheer en inrichtingsmaatregelen in het kader van het POP₃.

Nationaal natuurbeleid

Nederland wil met het POP₃ bijdragen aan internationale doelen op het gebied van natuur, milieu en water. De Europese doelstellingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water zijn hierbij van groot belang. In het Natuurpact⁷² hebben het Rijk en de provincies op hoofdlijnen hun gezamenlijke ambities neergelegd om de natuur in Nederland blijvend te versterken (zie ook paragraaf 1.1). De tijdshorizon van deze afspraken is 2027. Deze periode is gekozen omdat het aansluit op de einddatum van de Kaderrichtlijn Water. Dit vergroot de mogelijkheden om maximale synergie te bereiken tussen natuur- en watermaatregelen.

Met behulp van de PAS worden in bestaande natuurgebieden maatregelen genomen waardoor bedrijven weer economische ontwikkelruimte krijgen.

LIFE

Nederland heeft in de afgelopen periode miljoenen euro's uit de Europese middelen van LIFE en ELFP₀ kunnen inzetten voor het herstel van kwetsbare natuur in N2000 gebieden. Het is van belang om deze mogelijkheden ook in de komende periode te benutten. LIFE kent in de nieuwe begrotingsperiode (2014-2020) twee subprogramma's: LIFE Environment en LIFE Climate Action. Daarnaast zijn de Integrated Projects in het nieuwe programma geïntroduceerd. Waar dat wenselijk is zullen de ESI-fondsen en programma's opengesteld worden voor, en samenwerking mogelijk maken met, projecten die onder het LIFE-programma worden ingediend. Dat geldt met name voor de Integrated Projects onder de beide subprogramma's.

Nederland heeft ter bevordering van afstemming tussen Europese fondsen een 'Prioritized Action Framework Natura 2000 for the period 2014-2020' opgesteld (Ares (2013) 52813 - 16/01/2013). Met het PAF

⁷¹ <http://www.rijksverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/03/28/kamerbrief-groene-groei-voor-een-sterke-duurzame-economie.html>.

⁷² <http://www.rijksverheid.nl/nieuws/2013/09/18/economie-en-natuur-hand-in-hand-in-natuurpact.html>.

wordt ingezet op, en afstemming tussen de fondsen LIFE geïntegreerde projecten en het POP₃ gezocht bij activiteiten die betrekking hebben op:

- het versterken van de robuustheid van Natura 2000 gebieden;
- het versterken van Natura 2000 soorten, zowel binnen als buiten Natura 2000 gebieden;
- het versnellen van investeringen ten behoeve de implementatie van Natura 2000 gebieden;
- het versterken van agrarisch natuurbeheer, dat aanpalend ligt aan Natura 2000 gebieden (buffering);
- het verbinden van ecologie en economie door het bevorderen van CO₂ opslag in natuur en landbouw, het verbeteren van het imago van Natura 2000 en het bevorderen van het toerisme;
- het opstarten en verbeteren van Marine Natura 2000.

Hiermee wil Nederland de synergie tussen deze fondsen versterken, zonder dat er sprake is van ongeoorloofde cumulatie van gelden.

Topsectorenbeleid

In paragraaf 1.1 is het Nederlandse bedrijfslevenbeleid, waaronder het topsectorenbeleid, nader toegelicht. In de afgelopen periode zijn ESI-fondsen ruim ingezet op het werkterrein van de topsectoren. Voor de komende periode wordt actief gestuurd om de verbindingen tussen het werkterrein van de ESI-fondsen en de topsectoren te versterken. De directie RRE van het Ministerie van Economische Zaken speelt hierbij een coördinerende rol. Binnen de directie Topsectoren van het Ministerie van Economische Zaken zijn contactpersonen aanwezig voor zowel de ESI-fondsen als de Nederlandse regionale ontwikkelingen. Alle topteam hebben een portefeuillehouder regio aangewezen (vaak de mkb-vertegenwoordiger in het topteam). Deze is voor de sector verantwoordelijk voor de contacten met de regio's. Met name voor EFRO en ELFP₀ zijn er directe relaties met het bedrijfslevenbeleid. Zo staan bij EFRO regionale innovatieve en duurzame ontwikkelingen in de keten en richting de markt centraal. Zowel het POP₃ als het topsectorenbeleid, in het bijzonder de topsectoren Agri & Food en Tuinbouw & Uitgangsmateriaal, bevorderen duurzame innovatie. Vooral het EIP en de Garantstelling voor innovatieve investeringen zijn complementaire instrumenten voor de meer onderzoeksgerichte topsectoren. Tussen het POP₃ en de topsectoren vindt afstemming plaats. ESF werkt meer in de voorwaardenscheppende sfeer, immers een goed functionerende arbeidsmarkt is essentieel voor de verdere ontwikkeling van de topsectoren.

Het afgelopen jaar heeft intensieve afstemming plaatsgevonden tussen het topsectorenbeleid en de ESI-fondsen in Nederland. Bij het opstellen van de RIS3-en zijn alle topsectoren betrokken. Op de conceptstrategieën is per topsector een reactie gegeven aan alle regio's. Ook de concept operationele programma's van EFRO zijn aan alle topsectoren voorgelegd en hun commentaar is met de regio's besproken. Gebleken is dat de samenwerking soepel verloopt, mede door de grote mate van gedeelde doelstellingen. In de komende periode wordt ingezet op het maximaal matchen van investeringen in de regio (inclusief ESI-fondsen) met investeringen in de topsectoren, met als extra oriëntatie het mkb. Om dit proces te faciliteren is inzet van het Ministerie van Economische Zaken beschikbaar. Samen met de regio's verkent het ministerie de mogelijkheid om regionale en nationale financiële regelingen te koppelen. Bij het opstellen van het operationele programma van ELFP₀ spelen de regio's en de agenda's van de topsectoren Agri & Food en Tuinbouw & Uitgangsmaterialen een centrale rol.

Europese Investeringsbank

De Europese Investeringsbank is de financiële instelling van de Europese Unie. De Europese Investeringsbank verstrekt leningen aan bedrijven, zowel direct als via financiële intermediairs (bijvoorbeeld. banken). Met name wat grotere bedrijven kunnen direct aankloppen bij de Europese Investeringsbank; kleinere bedrijven worden bediend via (nationale) banken. Daarmee draagt de Europese Investeringsbank bij aan de doelstelling voor verbetering van het financieringsklimaat in Europa, waaronder Nederland. De Europese Investeringsbank heeft sinds de start van het programma voor mkb-leningen via de Nederlandse grootbanken circa € 2,27 miljard ter beschikking gesteld ter financiering van het Nederlandse mkb⁷³. Vanuit het bedrijfslevenbeleid, en de bevordering van ondernemingsfinanciering,

⁷³ Zie artikel van 19 april 2013 op de website <http://www.z24.nl/ondernemen/zo-krijg-je-lening-van-de-europese-investeringsbank>.

wordt ook op andere manieren samengewerkt met zowel de Europese Investeringsbank als het Europees Investeringsfonds. Het Ministerie van Economische Zaken werkt met het Europees Investeringsfonds samen in het Fund-of-funds onder de naam Dutch Venture Initiative, onderdeel van het Innovatiefonds MKB+. Daarnaast wordt in samenwerking tussen de Europese Investeringsbank en de banken in Nederland gewerkt aan het beter op elkaar laten aansluiten van de diverse financieringsinstrumenten.

Vanuit de ESI-fondsen is binnen het operationeel programma Kansen voor West I in 2012 gestart met drie nieuwe fondsen gericht op energieprojecten in de stedelijke omgeving. Alle drie met het Europese JESSICA-fonds (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas), dat is ingesteld door de Europese Commissie in samenwerking met de EIB. Voortbouwend op de ervaringen in de periode 2007-2013 vindt er overleg plaats met de EIB om de mogelijkheden voor een grootschaliger inzet van revolverende fondsen in de fondsenperiode 2014-2020 te verkennen binnen het operationeel programma EFRO 2014-2020 West-Nederland. Naast kennisoverdracht, behoort ook de participatie van de EIB bij voldoende omvang van het fonds nadrukkelijk tot de mogelijkheden. Aan het eind van 2013 is tevens binnen het EVF een revolverend fonds opgezet onder het holdingfonds van EFRO in de JESSICA-structuur, om hiermee ervaring op te doen voor de mogelijke inzet hiervan in de periode 2014-2020.

Programma Inkoop Innovatie Urgent

Innovatiegericht inkopen heeft tot doel om het creatieve potentieel van bedrijven te benutten voor het oplossen van maatschappelijke vragen. Een afgeleide doelstelling van innovatiegericht inkopen is het versterken van de thuismarkt van bedrijven en daarmee het vergroten van het exportpotentieel. De maatschappelijke vragen van de overheid liggen meestal op het gebied van duurzaamheid. In het programma Inkoop Innovatie Urgent van het Ministerie van Economische Zaken is gekozen voor maatschappelijke gebieden waarop het bedrijfsleven potentieel heeft om te innoveren.

Innovatiegericht inkopen omvat naast het welbekende aanbestedingsproces waarin de overheid launch customer kan worden voor innovaties ook het voorbereidende proces om innovaties daadwerkelijk te kunnen inkopen. Daarbij spelen overheden en bedrijven als (potentiële) opdrachtnemer een belangrijke rol, ook als samenwerkingspartner in de keten. Afhankelijk van de fase waarin de innovatie zich bevindt, gaat het ook om gerichte marktontmoetingen per project of thema, het laten ontwikkelen van prototypes, het inrichten van proeftuinen en het geven van experimenteeruimte. Betrokkenheid van de overheid is vaak nodig en verhoogt de kans op een succesvolle implementatie. De Rijksoverheid faciliteert dit proces door middel van het programma Inkoop Innovatie Urgent. Projecten in het programma Inkoop Innovatie Urgent bevinden zich in verschillende fases in het innovatiegericht inkopen proces. Uitgangspunten zijn in de voorfase: aanscherpen behoefteanalyse, versterken en verbreden van de keten, met de nadruk op cross overs tussen bedrijven en het samenwerken tussen grote bedrijven en het mkb.

In het programma Inkoop Innovatie Urgent zijn grote en kleine projecten opgenomen, die in enkele gevallen zowel worden ondersteund vanuit de topsectoren als vanuit het programma Inkoop Innovatie Urgent. Een dergelijke synergie is ook mogelijk bij de uitvoering met de operationele programma's van onder meer EFRO, zeker gezien de keuze voor de thema's en de activiteiten.

Strategic Energy Technology plan

Nederland is een actieve partner in het 'Strategic Energy Technology plan (SET)' van de Europese Unie. Nederland neemt deel aan de SET-plan stuurgroep en is betrokken bij het opstellen van een 'EU Integrated Roadmap and Action plan for energy technology and innovation'. Geheel in de geest van het SET-plan heeft Nederland zich aangesloten bij de 'ad-hoc joint actions working group', die zich inzet voor het identificeren en ontwikkelen van gezamenlijke onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten op het gebied van energie tussen lidstaten. Dit betreft zowel bi- als multilaterale projecten onder de paraplu van Horizon 2020.

De Nederlandse nationale beleidsprioriteiten voor onderzoek en innovatie, zoals uiteengezet in de Topsector Energie aanpak, zijn nadrukkelijk in lijn met die van het SET-plan, met de nadruk op hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en systeemintegratie (smart grids). De in Nederland belangrijkste energieonderzoeksinstituten (ECN en TNO) en universiteiten behoren tot de grondleggers van de European

Energy Research Alliance, een belangrijke speler in de arena van het Europese energieonderzoek. Regionale en lokale overheden zijn verder actief betrokken bij het 'European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities' en bijbehorende demonstratieprojecten.

Horizon 2020

Er zijn veel overeenkomsten tussen Horizon 2020 en de ESI-fondsen. Zowel inhoudelijk als het gaat om de doelstelling (innovatie en kennisontwikkeling), als bij betrokkenheid van gedeeltelijk dezelfde stakeholders en het belang om het mkb goed te betrekken. Er zijn echter ook grote verschillen zoals de governance-structuur, regels voor deelname, werkprogramma's en het beïnvloedingsterrein in de kennisketen (excellentie/valorisatie). Het is de ambitie van Nederland om waar mogelijk H2020 investeringen en inzet van kennisinstellingen te koppelen aan investeringen in de ESI-fondsen. Er vindt afstemming plaats in de klankbordgroepen van Horizon 2020. Aan deze klankbordgroepen nemen ondernemers en kennisinstellingen uit de topsectoren en afgevaardigden uit de regio deel.

Tijdens de werkconferentie 'Partnerschap voor Europese fondsen' is een workshop besteed aan de synergiemogelijkheden tussen Horizon 2020 en de ESI-fondsen. Als vervolg hierop wordt gekeken hoe nationaal de aansluiting tussen ESI-fondsen en Horizon 2020 structureel verankerd kan worden. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, uitvoerder of national contact point voor onder meer H2020, LIFE en COSME, heeft het zogenaamde 'Experticeentrum internationaal onderzoek en innovatie' dat hierbij behulpzaam zal zijn. Er zijn twee invalshoeken: ten eerste de inhoudelijke doelen en ten tweede de coördinatiemechanisme. Om tot een matching van concrete inhoudelijke doelen te komen wordt een vergelijkend overzicht gemaakt van de operationele programma's met de Horizon 2020 thema's en maatschappelijke uitdagingen. Hierbij wordt gestart met de operationele programma's EFRO als meest relevant en urgent. Dit overzicht moet aanwijzen waar de kracht van de steden (smart cities) en de regio's zit en hoe/waar dat aansluit bij Horizon 2020. En welke instrumenten beschikbaar zijn voor welke fase in de keten (bijvoorbeeld Horizon 2020 financieringsinstrumenten voor risicovolle / innovatieve starters en EFRO-middelen meer gericht op valorisatie).

Voor het optimaliseren van het proces en de coördinatiemechanismen wordt eerst in beeld gebracht op welke wijze de verschillende programma's nu hun deelnemers bereiken en met hen communiceren. Het begint met kennis van elkaars processen en netwerken. Vervolgens wordt onderzocht hoe de verschillende managementautoriteiten (voor EFRO) en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland aansluiting bij elkaar kunnen vinden. Het gecoördineerd communiceren, afstemmen van werkprogramma's en verwijzen van deelnemers naar de juiste loketten lijkt een noodzakelijke en eerste stap. Uitvoeringsloketten moeten makelen, schakelen en gezamenlijk assisteren bij projecten met potentie. Aandachtspunt is dat de regio rond de uitvoering bij de ESI-fondsen decentraler is dan bij Horizon 2020. Verder in het proces kan ook gekeken worden naar andere Europese initiatieven (zoals Joint Programming, European Technology Platforms) of intergouvernementele initiatieven (met name de Eureka-clusters).

Het ministerie van Economische Zaken zal de leiding nemen en de relevante partijen betrekken bij deze acties. Het ministerie van Economische Zaken is proceseigenaar, maar werkt nauw samen met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en de managementautoriteiten.

Er is reeds afgesproken dat relevante partijen op korte termijn informatie delen en sessies organiseren op het gebied van kennisuitwisseling over de programma's, gezamenlijke communicatie/voorlichting, wederzijds leren over projectbeoordelingen, het delen van informatie over hoe de regio's presteren (op welke thema's e.d.) en het linken van mkb'ers/potentieel begunstigden met de resultaten uit KP7. Het is gepland om na het eerste jaar, waarin met name kennis en informatie wordt gedeeld, de samenwerking in 2015 meer te richten op de uitvoering en uitvoeringsissues. Na de opening van de programma's zal bijvoorbeeld worden onderzocht of het mogelijk is een Horizon2020 liaison bij de managementautoriteiten te plaatsen.

De eerste van deze sessies, begeleid door de RvO, heeft begin juli 2014 plaatsgevonden. Hier zijn de eerste stappen gezet om de bovenstaande voornemens te concretiseren. Zo is onder andere afgesproken dat:

- tweemaal per jaar gezamenlijke sessies georganiseerd worden waarin kennis en ervaringen worden gedeeld;

- medewerkers van de MA's, regionale ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) en RVO een wederzijdse stagemogelijkheid wordt geboden zodat men een beeld kan vormen van elkaars werkzaamheden;
- de RVO enkele slides over de relevante ESI fondsen opneemt in hun standaard voorlichtingsmateriaal;
- EFRO en H2020 samen een database opzetten met onafhankelijk experts die ingezet kunnen worden voor de beoordeling van projectaanvragen;
- gezamenlijk de mogelijkheid wordt verkend om bij H2020 en het zevende kaderprogramma (KP7) projecten voor aanvang en na afronding beter aan te laten sluiten op EFRO en wellicht ook Interreg.

Erasmus+

Erasmus+ is het Europese programma voor onderwijs, training, jeugd en sport. Erasmus+ is gericht op drie onderdelen: individuele leermobiliteit, samenwerking voor innovatie en goede praktijken en ondersteuning van beleidshervormingen. Bijzondere uitdagingen zijn de nieuwe partnerschappen, zoals de kennisallianties tussen instellingen van hoger onderwijs en ondernemingen en allianties voor sectorspecifieke vaardigheden. Erasmus+ moet ook bijdragen aan het ontwikkelen van beroepsonderwijs en -opleiding van wereldklasse om de kwaliteit van de vaardigheden te verbeteren en het bevorderen van op werk gebaseerd leren, inclusief hoogwaardige stages, leercontracten en duale leermodellen om de overgang van leren naar werken te vergemakkelijken. De coördinatie met betrekking tot de Nederlandse inzet ligt gezamenlijk bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (onderwijs) en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (jeugd). De ondersteuning van Nederlandse gebruikers binnen het onderwijs is belegd bij het Nationaal Agentschap, bestaande uit de organisaties Nuffic, CINOP en het Europees Platform. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap financiert deze ondersteuningsactiviteiten. Het jeugddeel is belegd bij het Nederlands Jeugdinstituut, gefinancierd door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het nationaal agentschap heeft een belangrijke taak in de informatievoorziening richting de potentiële gebruikers van Erasmus+, in alle onderwijsvormen Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap financiert de ondersteuningsactiviteiten van dit Nationaal Agentschap. Nederland zal ook de contacten tussen de managementautoriteiten voor de ESI-fondsen en het Nationaal Agentschap Erasmus+ bevorderen – waar nodig in samenhang met voornoemde activiteiten gericht op Horizon 2020 - om mogelijke synergie te identificeren en te benutten.

Gemeenschappelijk Visserijbeleid

Het EFMZV is ondersteunend aan de implementatie van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid. Dit komt met name tot uitdrukking bij verbetering van de visbestanden op het niveau van 'maximum sustainable yield', de aanlandplicht, datacollectie en controle & handhaving.

Kaderrichtlijn Mariene Strategie

De gecoördineerde uitvoering van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) is onderdeel van het Geïntegreerd maritiem beleid. Het eerst verantwoordelijke departement is het Ministerie van Infrastructuur en Milieu. In Mariene Strategie Deel I (oktober 2012) is een initiële beoordeling uitgevoerd van de huidige toestand van het Nederlandse deel van de Noordzee, alsook een vooruitblik naar 2020. Hierbij is rekening gehouden met de uitvoering van bestaand en reeds voorgenomen beleid (zoals Kader richtlijn water, Vogel- en habitatrichtlijn, MARine POLution, Gemeenschappelijk Visserijbeleid, ruimtelijke ordening etc.) en verwachte (sociaal-) economische ontwikkelingen. Mede op basis daarvan is voor 2020 de goede milieutoestand voor de 11 descriptor van de KRM bepaald, met bijbehorende doelen, beleidsopgaven en een kennisagenda.

Deltaprogramma

Nederland zal door de klimaatsverandering in de (verre) toekomst worden geconfronteerd met hoog water (zowel zee als hoge piekafvoeren van rivieren). Daarnaast zullen langere droge perioden de zoetwatervoorziening beïnvloeden. Het (nationale) Deltaprogramma adviseert het Kabinet over hoe Nederland goed beschermd kan zijn tegen hoogwater en hoe de zoetwatervoorziening op orde blijft. Het Deltaprogramma zal dit jaar de deltabeslissingen, de regionale voorkeursstrategieën en maatregelen opleveren. De maatregelen zijn voor de korte termijn. Het Deltaprogramma zet ook adaptatiepaden uit, die

Nederland voor de lange termijn (tot 2100) voorbereidt op de klimaatverandering. Het eerst verantwoordelijke departement is het Ministerie van Infrastructuur en Milieu.

De maatregelen en projecten die voortkomen uit het Deltaprogramma zullen een integrale aanpak hebben. Veel maatregelen zullen onder de regie van regionale partijen uitgevoerd worden. De regionale en integrale uitvoering van het Deltaprogramma zal ook tot integrale financiering van de maatregelen leiden. Het Deltafonds stelt geld beschikbaar voor maatregelen die hoogwaterveiligheid geven en bijdragen aan de zoetwatervoorzieningen. In combinatie met de andere regionale partijen en regionale doelen zullen ook andere financieringsbronnen gebruikt worden bij het realiseren van maatregelen uit het Deltaprogramma. Hierbij kunnen ook middelen uit de qua doelstellingen relevante ESI-fondsen ingezet worden. Nog dit jaar (2014) zal de financiële programmering gemaakt worden.

Overige beleidsterreinen

Nederland zoekt daar waar mogelijk ook de verbinding tussen andere Europese, nationale en regionale fondsen en instrumenten. Dit doet Nederland onder meer door actieve deelname aan de European Innovation Partnerships. Nederlandse partijen zijn betrokken bij de European Innovation Partnerships gezond ouder worden, Water, Productiviteit en duurzaamheid in de landbouw, Grondstoffen en Smart Cities & Communities. European Innovation Partnerships zijn een nieuwe benadering om het innovatieproces op de belangrijke maatschappelijke uitdagingen te versnellen.

2.2 Additionaliteit

Niet van toepassing voor Nederland.

2.3 Ex ante voorwaarden

Er zijn voor de nieuwe programmaperiode van de ESI-fondsen diverse algemene en thematische ex ante voorwaarden vastgesteld. Dit zijn voorwaarden waaraan voor de indiening van de Partnerschapsovereenkomst voldaan moet zijn om tussentijdse betalingen aan de prioriteiten van de programma's niet te verhinderen. De ex ante voorwaarde dienen om de effectieve en efficiënte implementatie van de programma's te bevorderen, gericht op realisatie van de Europa 2020-doelstellingen. Deze paragraaf vat samen welke algemene en thematische ex ante voorwaarden van toepassing zijn en in welke mate Nederland hieraan voldoet. Het gaat hierbij om thematische ex ante voorwaarden die voor meerdere operationele programma's gelden. De Partnerschapsovereenkomst bevat tevens een samenvatting van de fondsspecifieke ex ante voorwaarden. Voor meer informatie over de algemene en thematische ex ante voorwaarden wordt verwezen naar de afzonderlijke operationele programma's 2014-2020 van de ESI-fondsen.

Tabel 13: Ex ante voorwaarden op nationaal niveau

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante voorwaarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
<p>1 Bestrijding van discriminatie Het bestaan van bestuurlijke capaciteit voor de uitvoering en toepassing van Uniewetgeving en –beleid inzake antidiscriminatie op het vlak van de ESI-fondsen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen in overeenstemming met het institutionele en wettelijke kader van lidstaten voor de betrokkenheid van organen die verantwoordelijk zijn voor de bevordering van de gelijke behandeling van iedereen in de hele voorbereidings- en uitvoeringsfase van programma's, met inbegrip van het geven van advies over gelijkheid bij aan het ESI-fonds gelieerde activiteiten. Er is een nationaal instituut gelijke kansen conform artikel 13 richtlijn 2000/43/EC 	Ja	Ja	<p>De algemene ex ante voorwaarde bestrijding van discriminatie acht Nederland van toepassing op alle ESI-fondsen. De directe invloed van deze Uniewetgeving op de beoogde resultaten voor technische bijstand wordt klein geacht, vanwege het hiervoor beschikbare budget. Nederland voldoet aan de criteria die voor deze ex ante voorwaarde gelden.</p> <p>Regelingen ten behoeve van betrokkenheid organen</p> <ul style="list-style-type: none"> Het recht op gelijke behandeling is vastgelegd in de Nederlandse Grondwet (artikel 1, zie http://wetten.overheid.nl/BWBRO001840) en uitgewerkt in de Algemene wet gelijke behandeling, de Wet gelijke behandeling op grond van leeftijd bij de arbeid en de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte. Voorts zijn van belang: <ul style="list-style-type: none"> Burgerlijk wetboek (artikel 7:646 tot en met 7:649 BW) Wetboek van Strafrecht (artikel 229 quater WvSr) Ambtenarenwet (artikel 125g en artikel 125h AW) Arbeidsomstandighedenwet (artikel 3 Arbouwet, verplicht werkgevers sinds 2009 om beleid te voeren tegen discriminatie) Er zijn verdragen op het gebied van non-discriminatie en gelijke behandeling die van belang zijn voor de interpretatieve van nationale wetgeving: het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR), het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR), het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (CERD), het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen (CEDAW), het Europees Verdrag ter bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM; in het bijzonder artikel 14 van dit verdrag en het Twaalfde Protocol bij dit verdrag), en het Europees Sociaal Handvest (ESH) ter bescherming van fundamentele rechten en het Grondrechtenhandvest van de Europese Unie. Klachten omtrent naleving van de wetgeving kunnen worden ingediend bij het College voor de Rechten van de Mens (zie www.mensenrechten.nl) het nationale instituut voor gelijke behandeling en non-discriminatie, dat een niet-bindend, doch zwaanwegend oordeel kan geven. Ook kan er een rechterlijke procedure worden gestart op basis van deze wetgeving. Nederland kent voorts een uitgebreid netwerk van antidiscriminatiebureaus waar iedereen met een vraag of klacht over discriminatie terecht kan.

<ul style="list-style-type: none"> Er is een plan opgesteld voor consultatie en betrokkenheid van de organisatie belast met het tegengaan van discriminatie Het plan bevat stappen om te zorgen voor actieve betrokkenheid van het nationale instituut Regelingen voor opleidingen voor het personeel van de instanties die betrokken zijn bij het beheer van de controle op de ESI-fondsen op het vlak van Uniewetgeving en –beleid inzake anti-discriminatie. Er is een trainingsplan op grond van Europese anti-discriminatie wetgeving en beleid Het plan richt zich op medewerkers betrokken bij de implementatie van de ESI-fondsen 	Ja	Ja	<ul style="list-style-type: none"> Het College voor de Rechten van de Mens is door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid gevraagd om advies te geven in algemene zin, en specifiek de onderdelen 1.2 en 1.3 van het operationele programma ESF aan de gelijke behandelingswetgeving (non-discriminatie en gelijke kansen criteria) te toetsen als ook de paragraaf hierover in de Partnerschapsovereenkomst. En tevens om een oordeel te geven over de wijze waarop de principes van deze wetgeving bij de uitvoering van het ESF-programma worden gewaarborgd. Het College voor de Rechten van de Mens heeft aanbevelingen gegeven en deze zijn verwerkt. Ook de andere ESI-fondsen kunnen gebruikmaken van deze mogelijkheid. Tevens worden er door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, verantwoordelijk voor het ESF, deskundigen aangetrokken om de managementautoriteit en aanvragers van het ESF (en, voor zover noodzakelijk, het EFRO, het ELFPO en het EFMZV) te ondersteunen in het bieden van gelijke kansen, tegengaan van discriminatie en bevorderen van gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen. Het College voor de Rechten van de Mens is uitgenodigd om zitting te nemen in het Monitorcomité ESF. Zie ook paragraaf 1.5.2 van de Partnerschapsovereenkomst. <p>Regelingen voor opleidingen van personeel</p> <ul style="list-style-type: none"> Er worden periodiek in Nederland ESI-fonds brede technische sessies georganiseerd over uitvoeringsrelevante issues. Ook 'horizontale beginselen' zullen hier aan bod komen. De deskundigen voor ESF is gevraagd om voorstellen voor het trainen van de Managementautoriteit en van de gemeentelijke aanvragers op het gebied van gelijke kansen, non-discriminatie en dergelijke te ontwikkelen. Naast ESF-projecten kan het team desgevraagd ook diensten verlenen bij projecten van de andere ESI-fondsen.
<p>2 Geslacht Het bestaan van bestuurlijke capaciteit voor de uitvoering en toepassing van Uniewetgeving en –beleid inzake gendergelijkheid op het vlak van de ESI-fondsen</p>	Ja	Ja	<p>De algemene ex ante voorwaarde geslacht acht Nederland van toepassing op alle ESI-fondsen. De directe invloed van deze Uniewetgeving op de beoogde resultaten voor technische bijstand wordt klein geacht. Nederland voldoet aan de criteria die voor deze ex ante voorwaarde gelden.</p>

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen in overeenstemming met het institutionele en wettelijke kader van lidstaten voor de betrokkenheid van organen die verantwoordelijk zijn voor gendergelijkheid in de hele voorbereidings- en uitvoeringsfase van programma's, met inbegrip van het geven van advies over gendergelijkheid bij aan het ESI-fonds gelieerde activiteiten. Er is een nationaal instituut gericht op gelijke behandeling m/v cf. Richtlijn 2006/54/EC Er is een plan opgesteld voor consultatie en betrokkenheid van de organisatie belast met gelijke behandeling van mannen en vrouwen Het plan bevat stappen om te zorgen voor actieve betrokkenheid van het nationale instituut 		Ja	<p>Regelingen ten behoeve van betrokkenheid organen</p> <ul style="list-style-type: none"> Het recht op gelijke behandeling is vastgelegd in de Nederlandse Grondwet (artikel 1, zie http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840) en uitgewerkt in de Algemene wet gelijke behandeling, de Wet gelijke behandeling op grond van leeftijd bij de arbeid en de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte. Voorts zijn van belang: <ul style="list-style-type: none"> Burgerlijk wetboek (artikel 7:646 tot en met 7:649 BW) Wetboek van Strafrecht (artikel 229 quater WvSr) Ambtenarenwet (artikel 125g en artikel 125h AW) Arbeidsomstandighedenwet (artikel 3 Arbwet, verplicht werkgevers sinds 2009 om beleid te voeren tegen discriminatie) Er zijn verdragen op het gebied van non-discriminatie en gelijke behandeling die van belang zijn voor de interpretatie van nationale wetgeving: het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR), het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR), het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (CERD), het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen (CEDAW), het Europees Verdrag ter bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM; in het bijzonder artikel 14 van dit verdrag en het Twaalfde Protocol bij dit verdrag), en het Europees Sociaal Handvest (ESH) ter bescherming van fundamentele rechten en het Grondrechtenhandvest van de Europese Unie Klachten omtrent naleving van de wetgeving kunnen worden ingediend bij het College voor de Rechten van de Mens (zie www.mensenrechten.nl) het nationale instituut voor gelijke behandeling en non-discriminatie, dat een niet-bindend, doch zwaarwegend oordeel kan geven. Ook kan er een rechterlijke procedure worden gestart op basis van deze wetgeving. Nederland kent voorts een uitgebreid netwerk van antidiscriminatiebureaus waar iedereen met een vraag of klacht over discriminatie terecht kan. Het College voor de Rechten van de Mens is, door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid gevraagd om advies te geven in algemene zin, en specifiek de onderdelen 11.2 en 11.3 van het operationele programma ESF aan de gelijke behandelingswetgeving (non-discriminatie en gelijke kansen criteria) te toetsen als ook de paragraaf hierover in de Partnerschapsovereenkomst. En tevens om een oordeel te geven over de wijze waarop de principes van deze wetgeving bij de uitvoering van het ESF-programma worden gewaarborgd. Het College voor de Rechten van de Mens heeft aanbevelingen gegeven en deze zijn verwerkt. Ook de andere ESI-fondsen kunnen gebruikmaken van deze mogelijkheid.

	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen voor opleidingen voor het personeel van de instanties die betrokken zijn bij het beheer van de controle op de ESI-fondsen op het vlak van Nieuwgeving en –beleid inzake gendergelijkheid en gendermainstreaming. Er is een trainingsplan op grond van Europese anti-discriminatie wetgeving en beleid Het plan richt zich op medewerkers betrokken bij de implementatie van de ESI-fondsen 		Ja	<ul style="list-style-type: none"> Tevens worden er door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, verantwoordelijk voor het ESF, deskundigen aangetrokken om de managementautoriteit en aanvragers van het ESF (en, voor zover noodzakelijk, het EFRO, het ELFPO en het EFMZV) te ondersteunen in het bieden van gelijke kansen, tegengaan van discriminatie en bevorderen van gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen. Het College voor de Rechten van de Mens is uitgenodigd om zitting te nemen in het Monitorcomité ESF. Zie ook paragraaf 1.5.2 van de Partnerschapsovereenkomst. <p>Regelingen voor opleiding personeel</p> <ul style="list-style-type: none"> Er worden periodiek in Nederland ESI-fonds brede technische sessies georganiseerd over uitvoeringsrelevante issues. Ook 'horizontale beginselen' zullen hier aan bod komen. De deskundigen voor ESF is gevraagd om voorstellen voor het trainen van de Managementautoriteit en van de gemeentelijke aanvragers op het gebied van gelijke kansen, non-discriminatie en dergelijke te ontwikkelen. Naast ESF-projecten kan het team desgevraagd ook diensten verlenen bij projecten van de andere ESI-fondsen
<p>3 Personen met een handicap Het bestaan van bestuurlijke capaciteit voor de uitvoering en toepassing van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (UNCRPD) op het vlak van de ESI-fondsen in overeenstemming met Besluit 2010/48/EC van de Raad.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen in overeenstemming met het institutionele en wettelijke kader van lidstaten voor de raadpleging en betrokkenheid van organen die verantwoordelijk zijn voor de bescherming van de rechten van personen met een handicap of representatieve organisaties van personen met een handicap en andere relevante belanghebbenden in de hele voorbereidings- en uitvoeringsfase van programma's. 	Ja	Ja	<p>De algemene ex ante voorwaarde personen met een handicap acht Nederland van toepassing op alle ESI-fondsen. De directe invloed van deze Uniewetgeving op de beoogde resultaten voor technische bijstand wordt klein geacht. Nederland voldoet aan de criteria die voor deze ex ante voorwaarde gelden.</p> <p>Institutionele en wettelijke kader en betrokkenheid van organen Nederland heeft samen met veel andere landen op 30 maart 2007 het VN-verdrag ondertekend over het vergroten van de toegankelijkheid voor mensen met een beperking in de maatschappij in brede zin. Het doel van dit verdrag is het volledige genot door alle personen met een beperking van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden op voet van gelijkheid te bevorderen, beschermen en waarborgen, en ook de eerbiediging van hun in herente waardigheid te bevorderen. Het biedt onder andere waarborgen van toegankelijkheid voor gehandicapten voor ieder bedrijf dat diensten of goederen aanbiedt (naast verplichting voor openbare gebouwen). De ministerraad is op 29 november 2013 akkoord gegaan met de uitvoeringswet die ratificatie van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap mogelijk maakt. Het wetsvoorstel ligt momenteel ter advisering bij de Raad van State met het oog op de aanbidding aan de Tweede Kamer. Daarna volgt behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede en Eerste Kamer en naar verwachting aanname ervan.</p>

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
	<ul style="list-style-type: none"> Er is een plan voor consultatie en betrokkenheid van instituten die belast zijn met de bescherming van de rechten van personen met een handicap zoals een onafhankelijke monitoring conform artikel 33(2) van het VN-verdrag of relevante maatschappelijke vertegenwoordigers in het bijzonder van representatieve organisaties van personen met een handicap binnen de ESI-fondsen cyclus Het plan benoemt de actoren en hun rol Het plan bevat stappen om de actieve betrokkenheid en deelname van de actoren te ondersteunen, inclusief toegangsmaatregelen 			<p>Met de behandeling in de Kamers is ten minste een jaar gemoed. Er is een implementatietraject voor dit wetsvoorstel opgesteld door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.</p> <p>De conceptwetsvoorstellen en bijbehorende memories van toelichting, die nodig zijn voor ratificatie van het Verdrag, liggen op dit moment voor advies voor bij de Raad van State. Dit betreft de goedkeuringswet (dat een Rijkswet is) en de uitvoeringswet. De uitvoeringswet bevat de wijzigingen die nodig zijn om op het moment van ratificatie aan de verplichtingen van het Verdrag te voldoen. Het gaat om wijzigingen van de Wgbh/cz en van de Kieswet. De wijziging van de Wgbh/cz betreft de uitbreiding van de reikwijdte van die wet met het terrein goederen en diensten. De wijziging van de Kieswet betreft de toegankelijkheid van stemlokalen. Tevens verplicht ratificatie van het Verdrag Nederland om bij alle toekomstige wet- en regelgeving te toetsen of dit in lijn is met het Verdrag.</p> <p>Het College voor de Rechten van de Mens is de onafhankelijke instantie die de uitvoering van het verdrag moet bevorderen, beschermen en monitoren. De verplichting daartoe is neergelegd in artikel 33, tweede lid, van het Verdrag. Bij het monitoringsproces zal door representatieve organisaties van personen met een handicap of chronische ziekte worden geparticipeerd. Het College werkt op dit moment aan een voorstel voor de wijze waarop het de monitoringfunctie wil gaan vormgeven. De monitoringfunctie zal gericht zijn op de progressieve verwezenlijking van de verplichting die uit het Verdrag voortvloeien. Het College voor de Rechten van de Mens is uitgenodigd zitting te nemen in het Monitorcomité ESF. Aan een groot deel van de verdragsartikelen is in Nederland al voldaan of wordt er aan gewerkt. In de memorie van toelichting van het wetsvoorstel van de goedkeuringswet wordt dit op de voorgeschreven terreinen van artikel 9 beschreven. Het verdrag geeft echter aan dat er continu moet worden gewerkt aan (verdere) progressieve verwezenlijking. Op basis van de praktijk van alle dag zal gekeken worden waar nog specifieke maatregelen nodig zijn in aanvulling op het reeds ingezette beleid. Het gaat er vooral om dat de bewustwording wordt vergroot, personen met een beperking keuzevrijheid hebben en het inclusief denken in de samenleving wordt bevorderd. Kortom, achter de tenuitvoerlegging van het verdrag staat vooral een richting in denken over toegankelijkheid en de inclusieve samenleving. Tegen die achtergrond zal de Rijkssoevereïteit samen met de belangrijkste organisaties in het veld, de sociale partners en gemeenten werken aan een geleidelijke en progressieve tenuitvoerlegging. Hiervoor zal een plan van aanpak worden opgesteld.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen voor opleidingen voor het personeel van de instanties die betrokken zijn bij het beheer van de controle op de ESI-fondsen op het vlak van Uniewetgeving en –beleid inzake gendermainstreaming. Er is een trainingsplan gericht op realiseren van toegankelijkheid, gelijke kansen en non-discriminatie van personen met een handicap Het plan omvat alle partijen betrokken bij de implementatie van de ESI-fondsen Regelingen voor het toezicht op de uitvoering van artikel 9 van het UNICPRD in verband met de ESI-fondsen in de hele voorbereidings- en uitvoeringsfase van de programma's. 		Ja	<p>De eerste stap voor een integraal plan van aanpak voor de implementatie van het Verdrag is gezet. In samenspraak met cliëntorganisaties, maatschappelijk middenveld, gemeenten, de sociale partners en het bedrijfsleven is het proces besproken om te komen tot een plan van aanpak voor de implementatie van het Verdrag. Het plan van aanpak zal de komende maanden verder worden vormgegeven, waarbij het van belang is dat dit uitwerking krijgt op verschillende niveaus en op alle terreinen in de samenleving.</p> <p>Regelingen voor opleiding van personeel en uitvoering art. 9 UNICPRD</p> <ul style="list-style-type: none"> Er worden periodiek in Nederland ESI-fonds brede technische sessies georganiseerd over uitvoeringsrelevante issues. Ook 'horizontale beginselen' zullen hier aan bod komen. Het deskundigen team dat voor het ESF is aangetrokken krijgt ter zijner tijd tevens een rol in het trainen van personeel inzake uitvoering artikel 9 UNICPRD. Naast ESF-projecten kan het team indien nodig ook diensten verlenen bij projecten van de andere ESI-fondsen. Naast ESF-projecten kan het team indien nodig ook diensten verlenen bij projecten van de andere ESI-fondsen. <p>Regelingen voor het toezicht op de uitvoering van art. 9 UNICPRD</p> <ul style="list-style-type: none"> Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid neemt dit mee in het kader van het traject dat zij hebben ingericht rond gelijke behandeling. Er worden periodiek in Nederland ESI-fonds brede technische sessies georganiseerd over uitvoeringsrelevante issues. Ook 'horizontale beginselen' zullen hier aan bod komen. Op de websites van de managementautoriteiten wordt dit onder de aandacht gebracht.
--	---	--	----	--

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
	<ul style="list-style-type: none"> Er is een monitorsysteem dat problemen signaleert en voorschriften vermeldt op grond van toegankelijkheid voor personen met een handicap bij interventies mede gesubsidieerd door ESI-fondsen Bij deze interventies moet er, voor zover van toepassing, gezorgd worden voor toegankelijkheid van gebouwen, transport, informatie, communicatie, nieuwe technologie en publieke diensten 	Ja	Ja	
4 Overheidsopdrachten Het bestaan van regelingen voor de effectieve toepassing van de Uniewetgeving inzake overheidsopdrachten op het vlak van de ESI-fondsen.	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen voor de effectieve toepassing van Unievoorschriften inzake overheidsopdrachten middels de gepaste mechanismen. 	Ja	Ja	<p>De algemene ex ante voorwaarde overheidsopdrachten acht Nederland van toepassing op alle ESI-fondsen en operationele programma's.</p> <p>Regelingen voor de effectieve toepassing van Unievoorschriften inzake overheidsopdrachten middels de gepaste mechanismen</p> <p>De Europese aanbestedingsrichtlijnen (2004/17, 2004/18, 2009/81/EC 92/13/EEC and 89/665/EEC) zijn in Nederland geïmplementeerd via de Aanbestedingswet 2012 (Wet van 1 november 2012, houdende nieuwe regels omtrent aanbestedingen (Aanbestedingswet 2012), Staatsblad 2012, 542, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00322037) en onderliggende nationale regelgeving, waaronder het Aanbestedingsbesluit (Besluit van 11 februari 2013, houdende de regeling van enkele onderwerpen van de Aanbestedingswet 2012 (Aanbestedingsbesluit), Staatsblad 2013, 58, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0032919).</p> <p>Naleving van de Europese aanbestedingsverplichtingen is via de bovenstaande nationale implementatieregeling geborgd. De naleving van deze regelgeving kan immers worden afgedwongen bij de nationale rechter. In het bijzonder kan de rechter een met de aanbestedingsverplichtingen strijdige overeenkomst onder omstandigheden vernietigen (afdeling 4.3.1, Wet van 1 november 2012, houdende nieuwe regels omtrent aanbestedingen (Aanbestedingswet 2012), Staatsblad 2012, 542, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00322037/volledig/). Ook kan de Autoriteit Consument en Markt een bestuurlijke boete opleggen, indien de rechter afziet van vernietiging in het geval dwingende redenen van algemeen belang het noodzakelijk maken dat de overeenkomst in stand blijft (afdeling 4.3.2, Wet van 1 november 2012, houdende nieuwe regels omtrent aanbestedingen (Aanbestedingswet 2012), Staatsblad 2012, 542, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00322037/volledig/).</p>

				<p>Daarnaast biedt de Aanbestedingswet 2012 ondernemers en aanbestedende diensten een laagdrempelig instrument voor het oplossen van geschillen met betrekking tot aanbestedingsprocedures waarop de Aanbestedingswet van toepassing is (ingevolge artikel 4.27, Wet van 1 november 2012, houdende nieuwe regels omtrent aanbestedingen (Aanbestedingswet 2012), Staatsblad 2012, 542, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00322037/volledig/). Dit betreft het advies Klachtafhandeling bij aanbesteden en bestaat uit twee elementen, namelijk een standaard voor klachtafhandeling door aanbestedende diensten en ondernemers en een klachtenbehandeling door de Commissie van Aanbestedingsexperts. De toepassing van deze adviesmogelijkheid is niet verplicht. Bovendien laat de toepassing hiervan onverlet dat ondernemers ook klachten tegen bestuursorganen kunnen indienen op basis van de Algemene wet bestuursrecht (Wet van 4 juni 1992, houdende algemene regels van bestuursrecht (Algemene wet bestuursrecht), Staatsblad 2009, 264, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00005537).</p> <p>Daarnaast kan op het niveau van de rijksoverheid worden ingegrepen, indien lagere publieke entiteiten niet voldoen aan aanbestedingsverplichtingen. Ten aanzien van aanbestedingsverplichtingen van decentrale overheden bestaan de mogelijkheden tot schorsing en vernietiging uit artikel 132 lid 4 van de Grondwet (Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden van 24 augustus 1815 (Grondwet), Staatsblad 1840, 49, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0001840) en nader geregeld en uitgewerkt in de afdelingen 10.2.2. en 10.2.3. van de Algemene wet bestuursrecht (Wet van 4 juni 1992, houdende algemene regels van bestuursrecht (Algemene wet bestuursrecht), Staatsblad 2009, 264, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00005537), de Gemeentewet (Hoofdstuk XVII, Wet van 14 februari 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten (Gemeentewet), Staatsblad 1992, 415, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00005416/volledig/), de Provinciewet (hoofdstuk XVIII, Wet van 10 september 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot provincies (Provinciewet), Staatsblad 1992, 709, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00005645) en de Waterschapswet (Titel V, Wet van 6 juni 1991, houdende regels met betrekking tot de waterschappen (Waterschapswet), Staatsblad 1991, 444, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR00005108/volledig/).</p>
--	--	--	--	---

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen ter waarborging van transparante gunningsprocedures voor contracten 		Ja	<p>Naast het bovenstaand toezichtsinstrumentarium en in situaties waarin dit instrumentarium niet toereikend is, kan het vangnet worden toegepast van de Wet NERpe (Wet van 24 mei 2012, houdende regels met betrekking tot de naleving van Europese regelgeving door publieke entiteiten (Wet Naleving Europese regelgeving publieke entiteiten), Staatsblad 2012, 245, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0031640/). Deze wet vormt een algemeen vangnet ter borging van de naleving van Europese regelgeving. Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan de lidstaatverantwoordelijkheid van Nederland voor naleving van het Unierecht. Zo is de verantwoordelijk minister bevoegd een aanwijzing te geven aan een publieke entiteit wanneer die entiteit verzuimt te voldoen aan verplichtingen betreffende Europese subsidies (ingevolge artikel 2, Wet NERpe). Ook kan de verantwoordelijk minister zo nodig zelf ingrijpen bij niet-naleving van verplichtingen betreffende Europese subsidies door publieke entiteiten (ingevolge artikel 5, Wet NERpe). Met deze wet wordt dan ook voorzien in een snelle en effectieve nalevingmogelijkheid voor de aanbestedingsrichtlijnen.</p> <p>Regelingen ter waarborging van transparante gunningsprocedures voor contracten Een aantal algemene aanbestedingsrechtelijke beginselen is expliciet gecodificeerd in de Aanbestedingswet 2012 (Wet van 1 november 2012, houdende nieuwe regels omtrent aanbestedingen (Aanbestedingswet 2012), Staatsblad 2012, 542, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/). Dit betreft onder meer het proportionaliteitsbeginsel (artikel 1.10, 1.13 en 1.16), het objectiviteitsbeginsel (artikel 1.4, lid 1), het transparantiebeginsel (artikel 1.9, 1.12 en 1.15) en het non-discriminatie-/gelijkheidsbeginsel (artikel 1.8, 1.12 en 1.15). Bovendien is een Gids Proportionaliteit (Staatscourant 2013, nr. 3075, raadpleegbaar via: zoek.officielebekendmakingen.nl/strct-2013-3075.html) opgesteld, ter ondersteuning van de invulling van het proportionaliteitsbeginsel.</p> <p>Deze beginselen zijn ook van toepassing op aanbestedingen onder de Europese drempelwaarden (dit volgt uit de plaatsing van deze beginselen in deel 1 van de Aanbestedingswet 2012 (Wet van 1 november 2012, houdende nieuwe regels omtrent aanbestedingen (Aanbestedingswet 2012), Staatsblad 2012, 542, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/).</p>

	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen voor opleiding en informatieverbreiding ten behoeve van personeel dat bij de uitvoering van de ESI-fondsen betrokken is. 		Ja	<p>Er bestaat in Nederland een elektronisch systeem voor aanbestedingen (TenderNed, www.tendermed.nl). Het gebruik van de publicatiemodule van TenderNed is verplicht, onder meer bij het doen van (voor)aanbestedingen, de mededeling van gunningsbeslissingen, rectificaties en de mededeling aan de Europese Commissie van het resultaat van de procedure (artikel 1.18, Wet van 1 november 2012, houdende nieuwe regels omtrent aanbestedingen (Aanbestedingswet 2012), Staatsblad 2012, 542, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/). De verplichting geldt voor opdrachten boven de Europese aanbestedingsdrempels en bij het vrijwillig bekendmaken van (nationale) opdrachten.</p> <p>Daarnaast zijn specifiek voor EFRO de huidige managementautoriteiten, de certificeringsautoriteit en de auditautoriteit recent in een bijeenkomst geïnformeerd over de Aanbestedingswet 2012 en de gevolgen hiervan voor de (huidige) programma periode. Naar aanleiding daarvan wordt door de werkgroep Aanbesteden gewerkt aan het aanpassen van het protocol aanbesteden, inclusief de bijbehorende checklist aanbesteden overheidsopdrachten.</p> <p>Tevens hebben de vier voor EFRO (beoogde) managementautoriteiten in een Convenant Uitvoeringsorganisatie 2014-2020 onder andere afgesproken om in de periode 2014-2020 met één ICT-systeem te gaan werken. Daarmee wordt een optimale benutting van de opgebouwde kennis en ervaring, en een verdere kennisuitwisseling tussen de Managementautoriteiten gerealiseerd. Tevens zorgen de gemaakte afspraken voor een uniformering van de werkwijze en de daarbij behorende ICT.</p> <p>Ook worden aanbestedingen van projecten door de managementautoriteiten getoetst aan de hand van standaard checklisten, als onderdeel van de management- en controlesystemen. De checklist voor aanbesteden van overheidsopdrachten wordt momenteel, zoals hierboven aangegeven, aangepast naar aanleiding van de Aanbestedingswet 2012. Voor andere voorbeelden in de uitvoering van de ESI-fondsen wordt verwezen naar de operationele programma's 2014-2020.</p> <p>Tot slot ziet de auditautoriteit jaarlijks, in het kader van de toets op de management & control-systemen, bij alle ESI-fondsen toe op een effectieve en uniforme invulling en naleving van deze toetsingen (zie bijvoorbeeld artikel 7 van Verordening (EU) nr. 1301/2013).</p> <p>Regelingen voor opleiding en informatieverbreiding ten behoeve van personeel dat bij de uitvoering van de ESI-fondsen betrokken is Er wordt voorlichting met betrekking tot aanbesteding gegeven door de Rijksoverheid (www.rijkssoverheid.nl/onderwerpen/aanbesteden), PIAN/Oo Expertisecentrum Aanbesteden (www.pianoo.nl) en Europa Decentraal (www.europadecentraal.nl).</p>
--	---	--	----	--

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen ter waarborging van de administratieve capaciteit voor de uitvoering en toepassing van de Unie-voorschriften inzake overheidsopdrachten. 		Ja	<p>Voor alle ESI-fondsen dragen de managementautoriteiten of het betaalorgaan (in geval van ELFPO) zorg voor voldoende capaciteit en een adequaat kennisniveau binnen hun organisatie over de regegeving omtrent overheidsopdrachten. Veelal wijzen de managementautoriteiten of het betaalorgaan hiervoor een vast aanspreekpunt aan en wordt er periodiek (minimaal jaarlijks) een cursus ingepland of wordt extern advies ingewonnen. Er vindt tussen de managementautoriteiten van het EFRO kennisdeling plaats, onder meer over overheidsopdrachten. Het belang van kennisuitwisseling en het opzetten van gezamenlijke trainingen en dergelijke is tevens bevestigd in het Convenant Uitvoeringsperiode 2014-2020 tussen de vier managementautoriteiten van het EFRO. Bij het EFRO gebeurt kennisuitwisseling onder meer via het Programma Managers Overleg, de financiële werkgroep en de werkgroep aanbesteden, waaraan de vier managementautoriteiten, de certificeringsautoriteit en de auditautoriteit deelnemen.</p> <p>De auditautoriteit ziet jaarlijks, in het kader van de toets op de management- en controlsystemen, toe op een effectieve en uniforme invulling en naleving van de van toepassing zijnde regelingen, inclusief aspecten als administratieve capaciteit en training. De verwachting is dat het uitvoeringssysteem van de managementautoriteiten van alle ESI-fondsen in de nieuwe programmaperiode op deze punten geen aanpassingen behoeft ten opzichte van de huidige periode. Daarmee zullen genoemde bepalingen op het gebied van overheidsopdrachten, training en uitwisseling van informatie ook in de nieuwe periode afdoevende zijn geborgd, in lijn met de beoordelingen van de auditautoriteit.</p> <p>Regelingen ter waarborging van de administratieve capaciteit voor de uitvoering en toepassing van de Unievoorschriften inzake overheidsopdrachten</p> <p>Zoals eerder aangegeven dragen de managementautoriteiten of het betaalorgaan (in geval van het ELFPO) zorg voor voldoende capaciteit en kennisniveau binnen hun organisaties voor de uitvoering en toepassing van Uniewetgeving inzake overheidsopdrachten, en beoordeelt de auditautoriteit in het kader van de jaarlijkse toets op de management- en control-systemen op een effectieve en uniforme invulling en naleving, inclusief aspecten als administratieve capaciteit en training. Daarnaast vindt, zoals hierboven voor het EFRO is beschreven, kennisdeling plaats via diverse werkgroepen en bijeenkomsten, waarbij tevens experts aanwezig zijn. Voor andere voorbeelden in de uitvoering van de ESI-fondsen wordt verwezen naar de operationele programma's 2014-2020.</p>

<p>5 Staatssteun</p> <p>Het bestaan van regelingen voor de effectieve toepassing van de Unievoorschriften inzake staatssteun op het vlak van de ESI-fondsen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen voor de effectieve toepassing van de Unievoorschriften inzake staatssteun. 	Ja	Ja	<p>De algemene ex ante voorwaarde staatssteun acht Nederland van toepassing op alle ESI-fondsen en operationele programma's.</p> <p>Regelingen voor de effectieve toepassing van de Unievoorschriften inzake staatssteun</p> <p><i>Naleving van de cumulatieregels en van de 'Deggendorf'-verplichting</i></p> <p>Er bestaat in Nederland geen algemene wet waarin toepassing van de staatssteunregels is geregeld. De Europese regegeving met betrekking tot staatssteun (inclusief de uitleg die het Hof van Justitie daaraan heeft gegeven) werkt rechtstreeks in de Nederlandse rechtsorde door en heeft voorrang op nationaal recht. Voorzover publieke entiteiten op grond van de staatssteunregels verplicht zijn aan deze regels toepassing te geven, zijn zij op grond van Europees recht derhalve rechtstreeks verplicht te handelen overeenkomstig de staatssteunregels.</p> <p>De staatssteunverplichtingen zijn nader geborgd in nationale subsidieregeling, door de toekenning van bevoegdheden aan het bevoegd gezag met betrekking tot wijziging en intrekking van een subsidiebesluit bij strijd met de staatssteunregels.</p> <p>Een voorbeeld hiervan vormt artikel 7 van de Kaderwet EZ-subsidies (Staatsblad 1996, 180, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0007919). Op grond van deze bepaling kan de Minister van Economische Zaken bij strijdigheid met de staatssteunregels een subsidieverlening weigeren, een subsidie lager vaststellen en een subsidieverlening of – vaststelling intrekken of ten nadele van de ontvanger wijzigen. Ook andere bestuursorganen hanteren dergelijke bepalingen in hun subsidieregeling.</p> <p>Mede gezien de zojuist genoemde doorwerking van de Europese staatssteunregels in de Nederlandse rechtsorde, wordt het Deggendorf-principe door de Nederlandse subsidieverlenende bestuursorganen (waaronder ook alle autoriteiten bekleed met openbaar gezag) nageleefd. Naast borging van dit principe via het algemene kader met betrekking tot terugvordering van onrechtmatige en onverenigbare steun (zie onder het kopje 'Mogelijkheid van terugvoering bij onrechtmatige en onverenigbare steun'), is naleving van dit principe bovendien geborgd door toekenning van bevoegdheden aan het bevoegd gezag met betrekking tot wijziging en intrekking van een subsidiebesluit bij strijd met de staatssteunregels. Een voorbeeld hiervan vormt het zojuist genoemde artikel 7 van de Kaderwet EZ-subsidies (Staatsblad 1996, 180, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0007919). Ook andere bestuursorganen hanteren dergelijke bepalingen in hun subsidieregeling.</p>
---	---	----	----	---

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
				<p>De regering heeft bovendien een vergelijkbare waarborg opgenomen in de nationale uitvoeringsregeling met betrekking tot EFRO. Dit is opgenomen in de Wet houdende regels omtrent de uitvoering van Europese verordeningen inzake financiële bijdragen uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (ook wet: Uitvoeringswet EFRO, raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0034784/geldigheidsdatum_08-03-2014). Op grond van artikel 10 van deze wet kan de voor subsidieverlening bevoegde autoriteit bij strijdigheid met (onder meer) de staatssteunregels een subsidieverlening weigeren, een subsidie lager vaststellen en een subsidieverlening of –vaststelling intrekken of ten nadeelen van de ontvanger wijzigen. De Uitvoeringswet EFRO is in maart 2014 in werking getreden.</p> <p>Tot slot kunnen bestuursorganen in de individuele subsidieverleningsbeschikkingen aanvullende verplichtingen opleggen aan de subsidieontvanger ten behoeve van de naleving van de staatssteunregels (hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een anti-cumulatieverplichting), maar ook aan gedetailleerde rapportageverplichtingen). Op basis van de Algemene wet bestuursrecht hebben bestuursorganen (waaronder ook alle autoriteiten bekleed met openbaar gezag) een algemene bevoegdheid om te controleren of aan de opgelegde subsidieverplichtingen is voldaan (op grond van titel 4.2 van de Algemene wet bestuursrecht (Staatsblad 2009, 264, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005537). Indien dit niet het geval is, bestaat voor bestuursorganen de bevoegdheid tot wijziging en intrekking van subsidiebesluiten en vervolgens tot terugvordering van onverschuldigd betaalde subsidiebedragen (zie ook onder het kopje 'Mogelijkheid van terugvordering bij onrechtmatige en onverenigbare steun).</p> <p>De managementautoriteiten van het EFRO hebben een Convenant Uitvoeringsperiode 2014-2020 afgesloten, waarin onder meer is afgesproken in deze periode één ICT-systeem te hanteren. Dit systeem is bedoeld voor registratie en beheer van de projecten binnen de operationele programma's en maakt het mogelijk inhoudelijke en financiële gegevens uit te kunnen wisselen met de verantwoordelijke bestuursorganen en andere organen en lichamen en de Europese Commissie.</p> <p>Als ander voorbeeld kan worden gewezen op het ELFPO. In het kader van ELFPO is in artikel 81 van Verordening 1305/2013/EU bepaald dat de staatssteunbepalingen (artikelen 107, 108 en 109 VWEU) niet van toepassing zijn op betalingen die verricht zijn door de lidstaten op basis van en in overeenstemming met de plattelandsverordening of ingeval van aanvullende nationale financiering, op basis van het door de Europese Commissie goedgekeurde plattelandsontwikkelingsprogramma. Indien de voor de uitvoering van het nationale plattelandsontwikkelingsprogramma vereiste staatssteunmeldingen nodig zijn, zullen deze door de (gedelegeerde) beheersautoriteit worden gedaan.</p>

				<p>De verwijzing naar deze meldingen wordt opgenomen in hoofdstuk 13 de voor toetsing aan de mededingingsregels benodigde gegevens van het programmadoocument POP3.</p> <p>Het hiervoor beschreven algemene kader geldt voor alle ESI-subsidies. Voor de uitvoering van ESF geldt aanvullend dat instrumenten beschikbaar zijn omtrent terugvordering van onrechtmatige staatssteun. Zo geldt artikel 7 van de kaderwet SZW-subsidies (Staatsblad 1997, nummer 285, raadpleegbaar via: http://wetten.overheid.nl/BWBR0008754/geldigheidsdatum_25-06-2014#Artikel7). Op grond van deze bepaling kan de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een subsidieaanvraag afwijzen en een beschikking tot subsidieverstreking intrekken of wijzigen voor zover subsidieverstreking in strijd zou zijn respectievelijk in strijd is met ingevolge een verdrag voor de staat geldende verplichtingen.</p> <p>Het ESF wordt uitgevoerd op basis van één landelijke subsidieregeling, gebaseerd op voornoemde Kaderwet SZW-subsidies. Deze ESF-regeling regelt expliciet dat subsidies door de minister geheel of gedeeltelijk kunnen worden ingetrokken en op basis daarvan uitbetaalde bedragen kunnen worden teruggevorderd indien in strijd wordt gehandeld met Verordening (EU) nr. 1303/2013. Deze Verordening schrijft in artikel 6 voor dat concrete acties in overeenstemming moeten zijn met het toepasselijk recht van Unie (waaronder derhalve de staatssteunregels).</p> <p>Bij EFRO wordt momenteel bezien of in de nog op te stellen Ministeriële Regeling het Deggendorff principe als afwijzingsgrond opgenomen kan worden. Sowieso wordt elke subsidieaanvraag door een uitvoerend medewerker van de Managementautoriteit getoetst aan de hand van de financiële en juridische beoordelingscriteria zoals opgenomen in de Europese, nationale en decentrale regelgeving. De uitvoerend medewerker beoordeelt de aanvraag aan de hand van de checklist "subsidieaanvraag" inclusief de daarin genoemde andere checklists, waaronder de checklist staatssteun. Indien benodigd betreft de uitvoerend medewerker een juridisch medewerker voor een nadere staatssteunbeoordeling. Vanzelfsprekend wordt ervoor gezorgd dat de uitvoerend medewerker en juridisch medewerker op de hoogte blijven van de recente ontwikkelingen en inzichten. Na de beoordeling van de uitvoerend medewerker controleert de controlerend medewerker de beoordelingen van de uitvoerend medewerker. Uit de ingevulde checklists, voorzien van bevindingen en conclusie, volgt een positieve of negatieve voordracht voor het besluitvormende orgaan ten behoeve van financiering van de subsidieaanvraag. Indien een aanvraag niet voldoet aan de staatssteun regels, wordt het project negatief voorgedragen aan het besluitvormende orgaan, waarmee geborgd is dat elk project voldoet aan de staatssteunregels.</p>
--	--	--	--	---

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
				<p>Indien van toepassing, bijvoorbeeld bij geringe subsidiebedragen waarbij gebruik wordt gemaakt van de <i>minimis</i> regeling, wordt een <i>de minimis</i> verklaring opgevraagd. Voor de meeste aanvragen geldt echter dat de steun op basis van de omnibus decentrala of de groepsvrijstelling wordt verleend. Dit omdat het innovatieprojecten betreft. Deze steun wordt conform de voorschriften gemeld bij Europadecentraal.</p> <p>In het ELFPO hanteert het betaalorgaan een zwarte lijst. Personen of organisaties die op de zwarte lijst staat dan wel komen krijgen geen subsidie meer. Daarnaast wordt in het ELFPO het principe gehanteerd van 'verrekenen'. Mocht er een terugvordering openstaan dan wordt bij een volgende subsidiebetaling aan deze eindbegunstigden de terugvordering inclusief rente verrekend met het nieuwe uit te betalen bedrag.</p> <p>Voor het EFMZV is in artikel 8 van Verordening 508/2014/EU bepaald dat de staatssteunbepalingen (artikelen 107, 108 en 109 VWEU) niet van toepassing zijn op betalingen aan ondernemers in de visserij- en aquacultuursector die verricht zijn door de lidstaten op basis van en in overeenstemming met verordening 508/2014/EU. Indien voor de uitvoering van maatregelen die niet zijn gericht op ondernemers in de visserij- en aquacultuursector staatssteunmeldingen nodig zijn, zullen deze door de (gedelegeerde) managementautoriteit worden gedaan.</p> <p><i>Wijzigingen in bestaande regelingen worden systematisch geverifieerd</i></p> <p>De bevoegdheidsverdeling met betrekking tot de naleving van staatssteunregels is in Nederland vastgelegd bij het besluit van de Minister van Economische Zaken (Besluit van de Minister van Economische Zaken van 14 februari 2006, nummer EP/EIS 5724354, houdende interdepartementale afspraken inzake staatssteun (interdepartementale afspraken inzake staatssteun), Staatscourant 17 februari 2006, nummer 35, pagina 19, raadpleegbaar via: www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/besluiten/2006/02/14/interdepartementale-afspraken-inzake-staatssteun.html). Ten aanzien van steunmaatregelen van de rijksoverheid, zelfstandige bestuursorganen en productieschappen is de minister van het beleidsverantwoordelijk ministerie de coördinerend minister. Ten aanzien van steunmaatregelen door decentrale overheden is de Minister van Binnenlandse Zaken de coördinerend minister. Ten aanzien van steunmaatregelen door waterschappen is de Minister van Infrastructuur & Milieu de coördinerend minister. Tot slot is de Minister van Economische Zaken de coördinerend minister ten aanzien van staatssteun in algemene zin.</p>

				<p>Het Interdepartementaal Steun Overleg (ISO) zorgt voor inhoudelijke en procedurele afstemming van de Nederlandse overheid ten aanzien van de staatssteunregels. Daarnaast heeft het ISO een rol in het kader van kennisoverdracht en informatie-uitwisseling. Het ISO draagt zorg voor verspreiding van beschikbare relevante informatie over staatssteun. Zowel alle ministers van de rijksoverheid als de verschillende decentrale overheden zijn lid van het ISO. De Minister van Economische Zaken draagt het voorzitterschap van het ISO. Bij wijzigingen van bestaande subsidieregelingen worden de geldende staatssteunkaders in acht genomen en toegepast. De Europese regelgeving met betrekking tot staatssteun (inclusief de uitleg die het Hof van Justitie daaraan heeft gegeven) werkt rechtstreeks in de Nederlandse rechtsorde door en heeft voorrang op nationaal recht. Voorzover publieke entiteiten op grond van de staatssteunregels verplicht zijn aan deze regels toepassing te geven, zijn zij op grond van Europees recht derhalve rechtstreeks verplicht te handelen overeenkomstig de staatssteunregels, ook bij het opstellen wijzigen van subsidieregelingen. De staatssteunverplichtingen zijn bovendien nader geborgd in nationale subsidieregeling (zie ook onder het kopje 'Naleving van de cumuleringsregels en van de 'Deggendorf' verplichting). Voor zover wijzigingen in subsidieregelingen in strijd zouden zijn met deze hogere (Europese en nationale) regelgeving met betrekking tot staatssteun, zullen deze gewijzigde subsidieregelingen door de rechter buiten toepassing worden verklaard.</p> <p>Ook bij wijzigingen in individuele subsidiebesluiten worden de geldende staatssteunkaders in acht genomen en toegepast. Naast het feit dat alle bestuursorganen verplicht zijn te handelen overeenkomstig de Europese staatssteunregels en overeenkomstig de nadere borging daarvan in nationale subsidieregeling (zoals in bovenstaande alinea uiteengezet), hebben bestuursorganen op basis van de Algemene wet bestuursrecht de algemene bevoegdheid om te controleren of aan de opgelegde subsidieverplichtingen is voldaan (op grond van titel 4.2 van de Algemene wet bestuursrecht (Staatsblad 2009, 264, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005537). Indien dit niet het geval is, bestaat voor bestuursorganen de bevoegdheid tot wijziging en intrekking van subsidiebesluiten en vervolgens tot terugvordering van onverschuldigd betaalde subsidiebedragen (zie ook onder het kopje 'Mogelijkheid van terugvordering bij onrechtmatige en onverenigbare steun'). In geval financieringsinstrumenten worden ingezet, zijn maatregelen van toepassing zodat naleving van staatssteunregels wordt gewaarborgd. Alle projecten worden door de EFRO managementautoriteiten aan de hand van een standaard checklist voor staatssteun getoetst, als onderdeel van de management & control-systeem. De auditautoriteit ziet er jaarlijks op toe dat deze procedure uniform en volledig wordt nagekomen. Deze checklist wordt ook toegepast bij de instelling van een fondsmanager en de instelling van een (holding) fonds. Daarmee wordt naleving van staatssteunregels gecontroleerd en geborgd.</p>
--	--	--	--	--

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
				<p>Mogelijkheid van terugvordering bij onrechtmatige en onvermijgbare steun</p> <p>Er bestaat in Nederland geen algemene wet waarin terugvordering van onrechtmatig verleende staatssteun is geregeld. Wel beschikken bestuursorganen over een algemene bevoegdheid tot wijziging en intrekking van subsidiebesluiten en vervolgens tot terugvordering van onverschuldigd betaalde subsidiebedragen (op grond van titel 4.2 van de Algemene wet bestuursrecht (Staatsblad 2009, 264, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005537).</p> <p>Bestuursorganen kunnen deze terugvorderingsbevoegdheid zo nodig afdwingen bij de burgerlijke rechter, ingevolge afdeling 4.4 van de Algemene wet bestuursrecht (Wet van 4 juni 1992, houdende algemene regels van bestuursrecht (Algemene wet bestuursrecht), Staatsblad 2009, 264, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005537).</p> <p>Ook zijn er voor afzonderlijke bestuursorganen instrumenten omtrent terugvordering van onrechtmatige staatssteun neergelegd in verschillende subsidiewetten. Een voorbeeld hiervan vormt artikel 7 van de Kadernet EZ-subsidies (Staatsblad 1996, 180, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0007919). Op grond van deze bepaling kan de Minister van Economische Zaken bij strijdigheid met de staatssteunregels een subsidieverlening weigeren, een subsidie lager vaststellen en een subsidieverlening of –vaststelling intrekken of ten nadele van de ontvanger wijzigen. Bovendien kan bij de vaststelling, intrekking of wijziging van een subsidieverlening of –vaststelling worden bepaald, dat over onverschuldigd betaalde subsidiebedragen een rentevergoeding verschuldigd is.</p> <p>Voor de uitvoering van ESF geldt dat instrumenten beschikbaar zijn omtrent terugvordering van onrechtmatige staatssteun. Zo geldt artikel 7 van de kadernet SZW-subsidies (Staatsblad 1997, nummer 285, raadpleegbaar via: http://wetten.overheid.nl/BWBR0008754), geldigheidsdatum_25-06-2014#Artikel7). Op grond van deze bepaling kan de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een subsidieaanvraag afwijzen en een beschikking tot subsidieverstrekking intrekken of wijzigen voor zover subsidieverstrekking in strijd zou zijn respectievelijk in strijd is met ingevolge een verdrag voor de staat geldende verplichtingen.</p> <p>Het ESF wordt uitgevoerd op basis van één landelijke subsidieregeling, gebaseerd op voornoemde Kadernet SZW-subsidies. Deze ESF-regeling regelt expliciet dat subsidies door de minister geheel of gedeeltelijk kunnen worden ingetrokken en op basis daarvan uitbetaalde bedragen kunnen worden teruggevorderd indien in strijd wordt gehandeld met Verordening (EU) nr. 1303/2013. Deze verordening schrijft in artikel 6 voor dat concrete acties in overeenstemming moeten zijn met het toepasselijk recht van Unie (waaronder derhalve de staatssteunregels).</p>

				<p>De regering heeft een waarborg opgenomen in de nationale uitvoeringsregelgeving met betrekking tot EFRO. Dit is verwerkt in de wet houdende regels omtrent de uitvoering van Europese verordeningen inzake financiële bijdragen uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (Uitvoeringswet EFRO, raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0034784), geldigheidsdatum_08-03-2014). Op grond van artikel 10 van deze wet kan de bevoegde autoriteit bij strijdigheid met de staatssteunregels een subsidieverlening weigeren, een subsidie lager vaststellen en een subsidieverlening of –vaststelling intrekken of ten nadele van de ontvanger wijzigen. De Uitvoeringswet EFRO is in maart 2014 in werking getreden.</p> <p>Voor het ELFPO is momenteel de uitvoeringsregelgeving in ontwikkeling. Deze regelgeving zal passen binnen de gedetailleerde maatregelen die in het programmadocument POP3 zijn opgenomen. Daarbij is uitgangspunt dat deze regelgeving past binnen de voorwaarden van het ELFPO en indien van toepassing bij de voorwaarden die voortvloeien uit het betreffende staatssteunkader.</p> <p>Ook voor het EFMZV is momenteel de uitvoeringsregelgeving in ontwikkeling. Deze regelgeving zal passen binnen de maatregelen die in het operationeel programma EFMZV zijn opgenomen. Daarbij is uitgangspunt dat deze regelgeving past binnen de voorwaarden van het EFMZV en indien van toepassing bij de voorwaarden die voortvloeien uit het betreffende staatssteunkader.</p>
--	--	--	--	---

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
				<p>Daarnaast kan op het niveau van de rijksoverheid worden ingegrepen, indien lagere publieke entiteiten bij subsidieverstreking niet voldoen aan verplichtingen betreffende Europese subsidies, zoals de staatssteunverplichtingen. Ten aanzien van subsidies verleend door decentrale overheden bestaan de mogelijkheden tot schorsing, vernietiging en indeplaatsstelling bij taakverwaarlozing uit artikel 132 lid 4 en 5 van de Grondwet (Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden van 24 augustus 1815 (Grondwet), Staatsblad 1840, 49, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0001840) en nader geregeld en uitgewerkt in de afdelingen 10.2.2. en 10.2.3. van de Algemene wet bestuursrecht (Wet van 4 juni 1992, houdende algemene regels van bestuursrecht (Algemene wet bestuursrecht), Staatsblad 2009, 264, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005537), de Gemeentewet (Hoofdstuk XVII en artikel 123 en 124, Wet van 14 februari 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten (Gemeentewet), Staatsblad 1992, 415, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005416/volledig), de Provinciewet (hoofdstuk XVIII en artikel 120 en 121, Wet van 10 september 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot provincies (Provinciewet), Staatsblad 1992, 709, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005645) en de Waterschapswet (Titel V, Wet van 6 juni 1991, houdende regels met betrekking tot de waterschappen (Waterschapswet), Staatsblad 1991, 444, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005108/volledig).</p> <p>Deze bevoegdheden kunnen worden toegelicht aan de hand van de volgende voorbeelden, waarbij wordt uitgegaan van subsidieverlening door een gemeente. Indien een gemeente een subsidiebeschikking neemt die in strijd is met de Europese staatssteunregels, kan deze worden vernietigd bij koninklijk besluit, op voordracht van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (ingevolge artikel 278, lid 1, Gemeentewet (Wet van 14 februari 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten (Gemeentewet), Staatsblad 1992, 415, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005416/volledig). Deze Minister is immers ten aanzien van decentrale overheden de bevoegd minister (zie de eerdere toelichting onder het kopje 'Regelingen voor de effectieve toepassing van de Unie-voorschriften inzake staatssteun'). Zo nodig kan het betreffende besluit eerst nog worden geschorst om nader onderzoek te doen.</p> <p>In een situatie waarin een gemeente dreigt niet te voldoen of niet naar behoren te voldoen aan een staatssteunverplichting, maar een daartoe strekkend besluit nog niet is genomen, kan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een waarschuwende brief sturen waarin wordt aangekondigd dat het betreffende besluit zal worden geschorst of vernietigd als het in strijd zal zijn met bepaalde Europeesrechtelijke verplichtingen.</p>

				<p>Tot slot, indien een gemeente weigert een besluit te nemen en daardoor strijd met de Europese staatssteunregels ontstaat, kan door de provincie worden ingegrepen met een besluit tot indeplaatsstelling bij taakverwaarlozing (artikel 124, Gemeentewet (Wet van 14 februari 1992, houdende nieuwe bepalingen met betrekking tot gemeenten (Gemeentewet), Staatsblad 1992, 415, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0005416/volledig).</p> <p>Naaft het bovenstaand toezichtsinstrumentarium en in situaties waarin dit instrumentarium niet toereikend is, kan het vangnet worden toegepast van de Wet NErpe (Wet van 24 mei 2012, houdende regels met betrekking tot de naleving van Europese regelgeving door publieke entiteiten (Wet Naleving Europese regelgeving publieke entiteiten), Staatsblad 2012, 245, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0031640). Deze wet vormt een algemeen vangnet ter borging van de naleving van Europese regelgeving. Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan de lidstaat-verantwoordelijkheid van Nederland voor naleving van het Unierecht. Zo is de verantwoordelijk minister bevoegd een aanwijzing te geven aan een publieke entiteit wanneer die entiteit verzuimt te voldoen aan verplichtingen betreffende Europese subsidies (ingevolge artikel 2, Wet NErpe). Ook kan de verantwoordelijk minister zo nodig zelf ingrijpen bij niet-naleving van verplichtingen betreffende Europese subsidies door publieke entiteiten (ingevolge artikel 5, Wet NErpe).</p> <p>De regering zal bovendien een wetsvoorstel indienen ter verdere versterking van de reeds bestaande terugvorderingsbevoegdheden. Daarmee wordt voorzien in nadere terugvorderingsbevoegdheden voor bestuursorganen ten aanzien van bijzondere vormen van staatssteun, waarbij terugvordering thans geschiedt via het civiel recht.</p> <p>Voor de volledigheid wordt voor een beschrijving van de bevoegheidsverdeling met betrekking tot de naleving van staatssteunregels in Nederland, verwezen naar hetgeen hierover onder het kopje 'Regelingen voor de effectieve toepassing van de Unie-voorschriften inzake staatssteun' is opgenomen.</p> <p><i>Capaciteit om een goede controle op naleving van de Algemene Groepsvrijstellingsverordening en goedgekeurde regelingen te borgen, en borgen van passende kennis over toegekende steun.</i></p> <p>De van toepassing zijnde eisen van de verschillende vrijstellingsmogelijkheden en van de Algemene Groepsvrijstellingsverordening in het bijzonder worden overgenomen in de relevante regelgeving, programma's dan wel de individuele subsidiebeschikkingen. Een voorbeeld met betrekking tot de <i>de-minimis</i> verordening betreft het overnemen van de eisen van deze verordening in subsidiebeschikkingen waarop deze verordening van toepassing is.</p>
--	--	--	--	--

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
				<p>Bovendien wordt kennis over de geldende staatssteunkaders mede geborgd door uitgebreide voorlichting van de Rijksoverheid (www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/staatssteun) en het kenniscentrum Europa Decentraal (www.europadecentraal.nl). Ook het hierboven reeds genoemde Interdepartementaal Steun Overleg heeft een rol in het kader van kennisoverdracht en informatie-uitwisseling aan centrale en decentrale overheden.</p> <p>Om te borgen dat de vereisten betreffende de verlening van steun met gebruikmaking van de de minimis verordening worden nageleefd, wordt door de subsidieverlenende autoriteit voorafgaand aan de subsidieverlening een de minimis verklaring vereist. Dit betekent dat de begunstigde dient aan te geven of en zo ja hoeveel steun deze reeds op grond van de de minimis verordening heeft ontvangen in de afgelopen drie jaren.</p> <p>Daarnaast worden bij het EFRO bijvoorbeeld alle projecten door de managementautoriteiten getoetst aan de hand van een standaard checklist voor staatssteun, als onderdeel van de management- en control-systemen. Binnen het ELFPO wordt deze toets, indien van toepassing, door het betaalorgaan gedaan.</p> <p>In het operationeel programma ESF is onder andere opgenomen: Verstreking van ESF kan uitsluitend als een staatssteunmaatregel worden aangemerkt in de zin van artikel 107 VWEU, indien alle voorwaarden van dit artikel vervuld zijn, onder andere indien:</p> <ul style="list-style-type: none"> • er sprake is van een selectieve maatregel, en • de steun ten goede komt, direct of indirect aan bepaalde ondernemingen. <p>Indien dit voor een programmaonderdeel het geval is, zal de steunmaatregel worden aangemeld bij de Commissie of moet er voldaan worden aan de normen van een vrijstellingsverordening (met verplichting tot kennisgeving). Ook is mogelijk dat een programma-onderdeel beschouwd moet worden als een steunmaatregel die valt onder de de-minimisverordening en zal de subsidie worden verstrekt in overeenstemming met de nieuwe de minimis-verordening EC nr. 1407/2013 van 18 december 2013.</p> <p>Iedere overheidssteun in het kader van dit programma dient in overeenstemming te zijn met zowel de procedurele als de materiële staatssteunregels op het moment dat de steun wordt toegekend. De lidstaat Nederland zal bij aanvang of wijziging van een ESF- programma-onderdeel beoordelen of sprake is van potentiële staatssteun. Indien bij een programma-onderdeel sprake is van potentiële staatssteun zal de managementautoriteit bij de behandeling van projectaanvragen beoordelen of de aanvraag niet in strijd is met bepalingen omtrent staatssteun.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Regelingen voor opleiding en informatieverbreiding ten behoeve van personeel dat bij de ESF-fondsen betrokken is. 		Ja	<p>De auditautoriteit ziet jaarlijks, in het kader van de toets op de management- en control-systemen, toe op een effectieve en uniforme invulling en naleving van deze toetsingen (op basis van bijvoorbeeld artikel 71 van Verordening (EU) nr. 1301/2013).</p> <p>Regelingen voor opleiding en informatieverbreiding ten behoeve van personeel dat bij de uitvoering van de ESF-fondsen betrokken is</p> <p>Voor alle ESF-fondsen dragen de managementautoriteiten of het betaalorgaan (in geval van het ELFPO) zorg voor voldoende capaciteit en kennisniveau over staatssteun binnen de organisatie. Veelal wijzen ze hiervoor een vast aanspreekpunt aan en wordt er periodiek (minimaal jaarlijks) een cursus ingepland of wordt extern advies ingewonnen. Er vindt bijvoorbeeld tussen de managementautoriteiten van EFRO kennisdeling plaats, onder meer over staatssteunkwesties. Het belang van kennisuitwisseling en het opzetten van gezamenlijke trainingen en dergelijke is tevens bevestigd in het Convenant Uitvoeringsperiode 2014-2020 tussen de vier managementautoriteiten van het EFRO. Bij het EFRO gebeurt kennisuitwisseling onder meer via het Programma Managers Overleg en de financiële werkgroep, waaraan de vier managementautoriteiten, de certificeringsautoriteit en de auditautoriteit deelnemen. Daarnaast is binnen het Ministerie van Economische Zaken het Centraal Overleg Staatssteun ingesteld.</p> <p>Voor andere voorbeelden in de uitvoering van de ESF-fondsen wordt verwezen naar de operationele programma's.</p> <p>De auditautoriteit ziet jaarlijks, in het kader van de toets op de management- en control-systemen, toe op een effectieve en uniforme invulling en naleving van de toetsingen door de managementautoriteiten en het betaalorgaan, inclusief aspecten als administratieve capaciteit en training.</p> <p>Voorts wordt voorlichting en training met betrekking tot staatssteun gegeven door de Rijksoverheid (www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/staatssteun) en het kenniscentrum Europa Decentraal (www.europadecentraal.nl). Ook het hierboven reeds genoemde Interdepartementaal Steun Overleg heeft een rol in het kader van kennisoverdracht en informatie-uitwisseling aan centrale en decentrale overheden.</p>
--	---	--	----	--

Ex ante voorwaarde ALGEMEEN	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee	Criteria voldaan Ja/Nee	Toelichtingen en verwijzingen
	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen ter waarborging van de administratieve capaciteit voor de tenuitvoerlegging en toepassing van de Unievoorschriften inzake staatssteun. 		Ja	<p>Regelingen ter waarborging van de administratieve capaciteit voor de uitvoering en toepassing van de Unievoorschriften inzake overheidsopdrachten</p> <p>De managementautoriteiten en het betaalorgaan (in geval van het ELFPO) dragen zorg voor voldoende capaciteit en kennisniveau binnen de organisatie voor de uitvoering en toepassing van Uniewetgeving over staatssteun. Veelal wijzen ze hiervoor een vast aanspreekpunt/vaste aanspreekpunten aan en wordt er periodiek een cursus ingepland of wordt extern advies ingewonnen. Er vindt bijvoorbeeld tussen de managementautoriteiten van het EFRO kennisdeling plaats. Het belang van kennisuitwisseling en het opzetten van gezamenlijke trainingen en dergelijke is bevestigd in het Convenant Uitvoeringsperiode 2014-2020 tussen de vier managementautoriteiten van het EFRO. Bij het EFRO gebeurt kennisuitwisseling onder meer via het Programma Managers Overleg en de financiële werkgroep, waaraan de vier managementautoriteiten, de certificeringsautoriteit en de auditautoriteit deelnemen. Daarnaast is binnen het Ministerie van Economische Zaken het Centraal Overleg Staatssteun ingesteld.</p> <p>Voor andere voorbeelden in de uitvoering van de ESI-fondsen wordt verwezen naar de operationele programma's.</p> <p>De auditautoriteit ziet jaarlijks, in het kader van de toets op de management- en control-systemen, toe op een effectieve en uniforme invulling en naleving van de toetsingen door de managementautoriteiten, inclusief aspecten als administratieve capaciteit en training. De verwachting is dat de uitvoeringssystemen van alle ESI-fondsen in de nieuwe programmaperiode op het onderdeel staatssteun geen aanpassingen behoeft, ten opzichte van de huidige periode. Daarmee zullen de genoemde bepalingen ook in de nieuwe periode afdoende zijn geborgd in de uitvoering, in lijn met de beoordelingen van de auditautoriteit.</p>
<p>6 Milieuwetgeving inzake milieueffect-beoordeling (MEB) en strategische milieueffect-beoordeling (SMEB)</p> <p>Het bestaan van regelingen voor de effectieve toepassing van de EU-milieuwetgeving met betrekking tot de MEB en SMEB.</p>		Ja		<p>De algemene ex ante voorwaarde ten aanzien van MEB en SMEB acht Nederland van toepassing op de operationele programma's van het ELFPO (vanwege de nauwe relatie met de landbouwsector) en het EFMZV en niet op die van het ESF en het EFRO, omdat de Uniewetgeving over dit onderwerp geen directe invloed heeft op het realiseren van de beoogde resultaten en de interventielogica van de operationele programma's van ESF en EFRO. Bij het ESF worden daarnaast geen activiteiten voorzien die toetsing aan naleving van wetgeving op het gebied van het milieueisen. Bij het EFRO (D2 programma's) heeft het bevoegd gezag (i.e. de provincie), conform artikel 55 lid 4 van Verordening (EU) nr. 1303/2013 de vier concept operationele programma's getoetst aan de criteria die in het Besluit milieueffectrapportage zijn opgenomen. Voor de uitkomsten hiervan wordt verwezen naar de (bijlagen bij) de operationele programma's.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen voor de effectieve toepassing van Richtlijn 2011/92/EU van het Europees Parlement en de Raad (MEB) en Richtlijn 2011/42/EU van het Europees Parlement en de Raad (SMEB). 		Ja	<p>Regelingen ten behoeve van toepassing Richtlijnen MEB en SMEB</p> <p>De richtlijn (2011/42/EEG) is in de Nederlandse wetgeving opgenomen als onderdeel van de Wet milieubeheer (hoofdstuk 7, raadgelegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0003245) en het Besluit milieueffectrapportage (raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0006788). Daarin zijn de plannen en programma's benoemd. Dit is gedaan in de bijlage van het Besluit milieueffectrapportage, onderdeel C voor de directe verplichting en onderdeel D voor de overige plannen en programma's. In die onderdelen is tevens aangegeven voor welk plannen en besluiten een milieubeoordeling gemaakt moet worden. Dit zijn veelal ruimtelijke plannen, zoals structuurvisies en project- of tracébesluiten. Voor nadere informatie over de uitvoering van de strategische milieubeoordeling wordt verwezen naar de verschillende operationele programma's 2014-2020 van de ESI-fondsen.</p>
	<ul style="list-style-type: none"> Regelingen voor opleiding en informatieverbreiding ten behoeve van personeel dat bij de uitvoering van de MEB- en SMEB-richtlijnen betrokken is. Regelingen om een toereikende administratieve capaciteit te waarborgen. 		Ja Ja	<p>Regelingen voor opleiding van personeel en toereikende administratieve capaciteit</p> <ul style="list-style-type: none"> Administratieve capaciteit is onderdeel van de ex ante evaluaties van de ESI-fondsen/ESI-programma's. Bij het EFMZV worden de kosten verbonden aan administratieve capaciteit voor de milieuwetgeving gerelateerd aan de strategische milieubeoordeling door de Rijksoverheid gedragen. Daarnaast worden er qua training en informatieverbreiding periodiek in Nederland ESI-fonds brede technische sessies georganiseerd over uitvoeringsrelevante issues. Ook de verplichtingen voortvloeiend uit de strategische milieubeoordeling zullen hier, indien gewenst, worden geagendeerd door betrokken partijen en fondsen. Voor een verdere toelichting wordt verwezen naar de operationele programma's 2014-2020 van met name het ELFPO en het EFMZV.

Ex ante voorwaarde THEMATISCH	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee/ Deels	Voldaan Ja/Nee	Toelichting
1.1 Onderzoek en innovatie Het bestaan van een nationale of regionale onderzoeks- en innovatie-strategie voor slimme specialisatie in overeenstemming met het nationale hervormingsprogramma, teneinde onderzoek en innovatie te mobiliseren: de kenmerken van de strategie moeten overeenkomen met die van goed functionerende nationale of regionale O&I-systemen	<p>1 Er bestaat een nationale of regionale strategie voor slimme specialisatie die:</p> <ul style="list-style-type: none"> is gebaseerd op een SWOT- of soortgelijke analyse om de middelen te concentreren op een beperkt aantal prioriteiten voor onderzoek en innovatie; maatregelen beschrijft om particuliere O&I-investeringen te stimuleren; een monitoringmechanisme omvat. <p>2 Er is een kader vastgesteld met de voor onderzoek en innovatie beschikbare begrotingsmiddelen.</p>	Ja	Ja	<p>Er is een regionale strategie voor slimme specialisatie per landsdeel De vier regionale RIS3-en zijn opgesteld. Zie voor de verschillende strategieën de (bijlagen van de) operationele programma's EFRO 2014-2020 van Noord-Nederland, Oost-Nederland, West-Nederland en Zuid-Nederland.</p> <p>In het kader van de RIS3-en zijn SWOT-analyses uitgevoerd.</p> <p>In de RIS3-en hebben de vier EFRO landsdelen en (grote) gemeenten onder meer hun doelen en actielijnen op het gebied van innovatie geformuleerd, gericht op vergroten van de concurrentiekracht. Zie voor informatie over de maatregelen voor O&I investeringen in de RIS3-en onder meer H7 (Oost-Nederland), H6 (West-Nederland), H3.3 (Noord-Nederland) en het hoofdstuk over focus en prioriteiten van Zuid-Nederland.</p> <p>Iedere RIS3 bevat een hoofdstuk over monitoring. Hierin is aangegeven dat het Centraal Bureau voor de Statistiek in Nederland de monitoring van de RIS-3 Strategieën zal verzorgen. Tevens beschrijven de RIS3-en de te meten indicatoren. De basis van deze indicatoren vormt de landelijke monitor Topsectoren 2010. Deze monitor is in 2012 door het CBS gepubliceerd. De regionale meeting vindt tweejaarlijks plaats. De verslagjaren zijn 2014, 2016, 2018, 2020 en 2022.</p> <p>Er is een kader met beschikbare begrotingsmiddelen voor onderzoek en innovatie beschikbaar</p> <ul style="list-style-type: none"> In de Rijksbegroting zijn de jaarlijks beschikbare middelen opgenomen voor innovatie en onderzoek. De departementale begrotingen worden ieder jaar aangepast en vastgesteld door het parlement. Het Nationaal Hervormingsprogramma 2013 geeft op pagina 25 een meerjarenoverzicht van de beschikbare (Rijks)middelen voor innovatie en onderzoek. Zie bijvoorbeeld de link http://www.vng.nl/files/vng/nieuws_attachments/2013/20130617-nhp2013.pdf. Een update hiervan is gegeven op pag. 34 van het Nationaal Hervormingsprogramma 2014. http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2014/04/02/nederlandlands-nationaal-hervormingsprogramma-2014.html. Voor 2015 gaat het bijv. om een budget van circa € 6,3 mrd.

				<ul style="list-style-type: none"> Deze nationale middelen betreffen een groot deel van de beschikbare middelen voor innovatie en onderzoek. Aanvullend zijn private middelen beschikbaar en publieke regionale middelen. Voor een overzicht van de regionale middelen wordt verwezen naar de toelichting op deze ex ante voorwaarde in operationele programma's van EFRO.
4.1 Er zijn acties ondernomen ter bevordering van kosteneffectieve verbeteringen van de energie-efficiëntie bij het eindgebruik, en van kosteneffectieve investeringen in energie-efficiëntie bij de bouw of de renovatie van gebouwen	<p>De acties zijn:</p> <p>1 Maatregelen om ervoor te zorgen dat er voor de energieprestatie van gebouwen minimumeisen zijn die in overeenstemming zijn met de artikelen 3 tot en met 5 van Richtlijn 2010/31/EU van het Europees Parlement en de Raad.</p>	Nee		<ul style="list-style-type: none"> Alleen op operationeel programma EFRO 2014-2020 West-Nederland en het operationeel programma van ELFPO is de thematische ex ante voorwaarde 4.1 van toepassing. Voor West-Nederland geldt dit vanwege de inzet van dit programma op investeringsprioriteit 4c. De overige programma's van EFRO zetten hier niet op in. Artikel 3-5 Richtlijn 2010/31/EU Artikel 3 is geïmplementeerd met artikel 5.2 van het Bouwbesluit 2012 (Raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0030461/Hoofdstuk5/Afdeling51/Artikel52). Dit betreft een voorschrift voor de vaststelling van de zogeheten energieprestatiecoëfficiënt. De voorschriften voor het vaststellen van energielabels (energieprestatiecertificaten) voor utiliteitsgebouwen is met ingang van 1 juli 2014 in werking getreden met een wijziging van de Regeling energieprestatie gebouwen. (Raadpleegbaar via: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2014-3661.html). De vaststelling van energielabels voor woningen treedt in werking m.i.v. 1 januari 2015. Artikel 4 is inmiddels grotendeels, en wordt in Nederland binnenkort volledig geïmplementeerd door (de aanpassingen van) afdeling 5.1 van het (wijzigingsbesluit) Bouwbesluit (raadpleegbaar via: http://wetten.overheid.nl/BWBR0030461/Hoofdstuk4_en_https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/32757/stb-2013-244?resultindex=1&sorttype=1&sortorder=4). In artikel 5.2 van het Bouwbesluit 2012 is voor nieuwe gebouwen per soort gebouw (gebruiksfunctie) een minimale energieprestatiecoëfficiënt (de mate van energiezuinigheid van een gebouw) voorgeschreven. Soortgelijke eisen gelden ook al onder het Bouwbesluit 2003 en sedert 1995 onder het Bouwbesluit 1991. Overeenkomstig de zesde alinea van het eerste lid zijn deze eisen regelmatig aangescherpt. Nieuwe wetgeving is vastgesteld die de categorieën bepaalt waarvoor de verplichtingen ten aanzien van overhandigen of beschikbaar hebben van een energieprestatiecertificaat niet van toepassing is, overeenkomstig de voorzieningen van Artikel 4(2) van Richtlijn 2010/31/EU. De uitzonderingen die mogelijk zijn op basis van dit artikel zijn opgenomen in art. 2.2 van het Besluit energieprestatie gebouwen, waarvan inwerkingtreding is voorzien met ingang van 1 januari 2015. Zie voor meer informatie het Actieplan bij het operationele programma's EFRO 2014-2020 West-Nederland en bij het POP3. Met betrekking tot artikel 5 is in het voorjaar van 2013 de rapportage 'Kostenoptimaliteit energieprestatie eisen Nederland' aan de Tweede Kamer gezonden (raadpleegbaar via: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/30196/big-214974?resultindex=28&orttype=1&sortorder=4).

Ex ante voorwaarde THEMATISCH	Criteria	Ex ante voor- waarde voldaan Ja/Nee/ Deels	Voldaan Ja/Nee	Toelichting
	2 Maatregelen die nodig zijn om een systeem van energieprestatiecertificaten voor gebouwen op te zetten dat in overeenstemming is met artikel 11 van Richtlijn 2010/31/EU.		Nee	<p>Artikel 11 Richtlijn 2010/31/EU Dit artikel is grotendeels geïmplementeerd in het Besluit energieprestatie gebouwen en de Regeling energieprestatie gebouwen. Daarnaast zal de Rijksoverheid een systeem opzetten dat garandeert dat de energieprestatiecertificaten uitgereikt worden die de aanbevelingen en informatie bevatten zoals beschreven in Artikel 11 (2) (3) en (4) van de Richtlijn 2010/31/EU. Zie voor meer informatie het Actieplan dat bijgevoegd is bij de operationele programma's van EFRO voor West-Nederland en het POP3.</p> <p><i>Eerste tot en met vierde lid: energieprestatiecertificaten</i> Al ingevolge de vorige richtlijn energieprestatie gebouwen van 2002 is in Nederland een systeem van energieprestatiecertificaten opgezet. Dat systeem is geactualiseerd als gevolg van deze richtlijn.</p> <p>Het eerste en tweede lid van artikel 11 van de Richtlijn zijn als eis opgenomen in artikel 1.1 in combinatie met 2.1 van het Besluit energieprestatie gebouwen (raadpleegbaar via: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2013-549.html). In een wijziging van het Besluit energieprestatie gebouwen, waarvan inwerkingtreding is voorzien met ingang van 1 januari 2015 wordt de term energielabel in plaats van energieprestatiecertificaat geïntroduceerd om dat het gebruiken van dat begrip beter aansluit bij de praktijk in Nederland. De inhoud van het begrip blijft ongewijzigd.</p> <p>De rijksoverheid zal zelf de energielabels voor woningen gaan verstrekken met ingang van 1 januari 2015. Uit de aansturing van de software en rekenmethode komt naar voren dat de energielabels aanbevelingen bevatten, zoals in de richtlijn in het tweede, derde en vierde lid van artikel 11 vereist.</p> <p>In een wijziging van de Regeling energieprestatie gebouwen waarvan inwerkingtreding eveneens is voorzien m.i.v. 1 januari 2015 zijn de nadere voorschriften omtrent energielabels voor woningen opgenomen.</p> <p>In een wijziging van de Regeling energieprestatie gebouwen die met ingang van 1 juli 2014 in werking is getreden (raadpleegbaar via: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2014-3661.html), zijn de nadere voorschriften omtrent energielabels voor zogeheten utiliteitsgebouwen opgenomen, waarmee voor wat betreft deze gebouwen wordt voldaan aan de eisen omtrent aanbeveling op het certificaat conform de richtlijn.</p>

				<p>Het label moet zijn afgegeven door een onafhankelijke deskundige en er moet een onafhankelijk controlesysteem zijn. Bij de bepaling van het energielabel moeten verschillende factoren worden meegenomen. Indien men al in het bezit is van een energielabel moet de labelklasse worden getoond in commerciële advertenties.</p> <p><i>Achtste lid</i> In het Besluit energieprestatie gebouwen en de Regeling energieprestatie gebouwen is reeds een systeem van energieprestatiecertificaten opgenomen. Sinds 2008 is bij nieuwbouw, verkoop en verhuur verplicht om een energielabel te overhandigen. Het label moet zijn afgegeven door een onafhankelijke deskundige en er moet een onafhankelijk controlesysteem zijn. Bij de bepaling van het energielabel moeten verschillende factoren worden meegenomen. Indien men al in het bezit is van een energielabel moet de labelklasse worden getoond in commerciële advertenties.</p> <p>De wijziging Besluit energieprestatie gebouwen, relevant voor het achtste lid van artikel 11, is op 1 juli 2014 in werking getreden (raadpleegbaar via: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/32373/stb-2013-549?resultindex=0&sorttype=1&sortorder=4)</p>
			Ja	
	3 Maatregelen voor strategische planning inzake energie efficiëntie die in overeenstemming zijn met artikel 3 van de Richtlijn 2012/27/EU van het Europees Parlement en de Raad.			<p>Artikel 3 Richtlijn 2012/27/EU Om te voldoen aan artikel 3 van de richtlijn moest Nederland voor 30 april 2013 een indicatief doel voor energiebesparing aanleveren. Dit is gebeurd op basis van de laatste Referentieraming. Zie onder meer het Energieakkoord voor duurzame groei (http://www.ser.nl/publicaties/overige/2010-2019/2013/energieakkoord-duurzame-groei.aspx)</p>

Ex ante voorwaarde THEMATISCH	Criteria	Ex ante waarde voldaan Ja/Nee/Deels	Voldaan Ja/Nee	Toelichting
	4 Maatregelen die in overeenstemming zijn met artikel 13 van Richtlijn 2006/32/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende energie-efficiëntie bij het eindgebruik en energiediensten, om ervoor te zorgen dat eindafnemers, voor zover dit technisch mogelijk en financieel redelijk is en voor zover dit in verhouding staat tot de potentiële energiebesparingen, de beschikking krijgen over een individuele meter.		Ja	Artikel 13 van de Richtlijn 2006/32/EG Deze richtlijn is in Nederland in wetgeving omgezet. De wet ter implementatie van de EG-richtlijn energie-efficiëntie is in februari 2011 door de Eerste Kamer aangenomen. Hierin is onder meer het tweemaandelijks kostenoverzicht opgenomen en zijn situaties beschreven waarin minimaal voorzien moet worden van een slimme meter (nieuwbouw, grootschalige renovatie, vervanging en op verzoek), conform artikel 13 van de Richtlijn. Zie http://wetten.overheid.nl/BWBR0029672 voor de implementatiewet. Daarnaast kent Nederland de Elektriciteitswet 1998 (raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0009755/geldigheidsdatum_17-12-2013) en de Gaswet (raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0011440/geldigheidsdatum_17-12-2013), waarin het deel met betrekking tot consumenten is geïmplementeerd.
4.3 Er zijn acties ondernomen ter bevordering van de productie en de distributie van hernieuwbare energiebronnen	1 Er is werk gemaakt van transparante steunregelingen, voorrang bij de toegang tot het net of gewaarborgde toegang en voorrang bij de dispatching, en er zijn standaardregels openbaar gemaakt voor het dragen en verdelen van de kosten van de technische aanpassingen, conform artikel 14, eerste lid, en artikel 16, tweede en derde lid, van Richtlijn 2009/28/EG van het Europees Parlement en de Raad.	Ja	Ja	Alleen op operationeel programma EFRO 2014-2020 West-Nederland en het operationeel programma van ELPO is de thematische ex ante voorwaarde 4.3 van toepassing. Voor West-Nederland geldt dit vanwege de inzet van dit programma op investeringsprioriteit 4a. De overige programma's van EFRO zetten hier niet op in. Transparante steunregelingen, voorrang bij de toegang tot het net of gewaarborgde toegang en voorrang bij de dispatching, en openbare standaardregels voor het dragen en verdelen van technische aanpassingskosten Nederland stimuleert de productie van hernieuwbare energie om aan de Europese afspraken te voldoen. Nederland heeft daarbij een doel van 14% duurzame energie in 2020. In de Elektriciteitswet (raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0009755/geldigheidsdatum_17-12-2013) en onderliggende regelingen is opgenomen dat er voorrang is voor duurzame elektriciteit, indien er onvoldoende ruimte op de netten zou zijn.

			Ja	Daarnaast heeft Nederland uitgebreide subsidieregelingen (SDE+) die de uitrol van hernieuwbare energie stimuleren (stimulering duurzame energieproductie). De SDE+ is de opvolger van de SDE (2008-2010) en de MEP-regeling (2005-2007) en wordt sinds 2011 jaarlijks opengesteld. In 2011 tot en met 2013 was respectievelijk € 1,5 miljard, € 1,7 miljard en € 3 miljard beschikbaar voor aanvragers. Ondernemers krijgen het verschil tussen de kostprijs van energieproductie en de prijs van fossiele energie vergoed, als ze daadwerkelijk energie produceren. De SDE+ is er op gericht om de doelstelling voor duurzame energie zo kosteneffectief mogelijk te halen. De meest kosteneffectieve opties krijgen daarom voorrang bij verdeling van het budget. Ook wordt concurrentie bevorderd, doordat ondernemers er voor kunnen kiezen om voor een lager bedrag subsidie aan te vragen, dan het berekende bedrag voor een gemiddeld project. In 2011 en 2012 hebben in totaal 974 projecten een beschikking ontvangen, goed voor een energieproductie van circa 26 PJ energieproductie. Ook in 2013 zullen weer veel projecten een beschikking ontvangen. Een breed scala aan duurzame energievormen vraagt subsidie aan in de SDE+, voorbeelden zijn: zonnepanelen, windmolens, geothermie, mestcompostering, allesvergist, biomassa WKK's, biomassaketels en vergisting van riool- en afvalwaterslib. Aanvragers kunnen subsidie ontvangen voor de productie van hernieuwbare elektriciteit, hernieuwbare warmte en hernieuwbaar gas. Aanvragers komen uit verschillende sectoren, zoals de agrarische sector, energieleveranciers, industrie, etc. Meer informatie is te vinden op http://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie-sde .
	2 De lidstaat heeft een nationaal actieplan voor energie uit hernieuwbare bronnen goedgekeurd dat overeenstemt met artikel 4 van Richtlijn 2009/28/EG.		Ja	Goedgekeurd actieplan voor energie uit hernieuwbare bronnen Met het indienen van het Nationaal Actieplan Hernieuwbare Energie en de volledige implementatie van wet- en regelgeving (notificatie juni jl.) is voldaan aan de verplichtingen van de Richtlijn 2009/28/EG, richtlijn voor hernieuwbare energie. Zie http://ec.europa.eu/energy/renewables/reports/reports_en.htm en http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2010/06/23/rapport-nationaal-actieplan-voor-energie-uit-hernieuwbare-bronnen.html . In het kader van artikel 22 van deze richtlijn dient iedere lidstaat vervolgens om de twee jaar een verslag in te dienen over de voortgang die geboekt is bij het bevorderen en het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen. Deze voortgangsrapportage is in 2011 naar de Commissie gestuurd (te raadplegen via http://www.agentschap.nl/sites/default/files/bijlagen/Voortgangsrapportage%20energie%20uit%20hernieuwbare%20bronnen%20in%20Nederland%202009-2010.pdf). Ook eind 2013 is wederom een voortgangsrapportage gestuurd (te raadplegen via http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/10/30/rapportage-2013-prognose-hernieuwbare-energie.html)

Ex ante voorwaarde THEMATISCH	Criteria	Ex ante voor- waarde voldaan Ja/Nee/ Deels	Voldaan Ja/Nee	Toelichting
9.1 Het bestaan en de uitvoering van een nationaal strategisch beleidskader voor armoedebestrijding gericht op de actieve inclusie van personen die van de arbeidsmarkt zijn uitgesloten, in het licht van de werkgelegenheids-richtsnoeren	<ul style="list-style-type: none"> Er bestaat een nationaal strategisch beleidskader voor armoedebestrijding, gericht op actieve inclusie, dat: 	Ja	Ja	<p>De thematische ex ante voorwaarde armoedebestrijding acht Nederland alleen van toepassing op het ESF en het operationele programma EFRO 2014-2020 West-Nederland, en niet van toepassing op de overige operationele programma's van de ESF-fondsen, om dat de Uniewetgeving over dit onderwerp geen directe invloed heeft op het realiseren van de beoogde resultaten en de interventielogica van deze operationele programma's. Overigens richten de investeringsprioriteiten van alle operationele programma's van het EFRO zich niet op investeringen in de gezondheids- en sociale infrastructuur, en ook niet op fysieke, economische en sociale sanering van achtergestelde gemeenschappen. Nederland is van opvatting dat is voldaan aan de criteria die voor deze ex ante voorwaarde gelden.</p> <p>Nationaal strategisch beleidskader Nederland heeft een relatief sterke positie inzake sociale inclusie. De werkgelegenheid is hoog, en het werkloosheidspercentage en de kans op armoede zijn relatief laag. Nederlanders hebben in vergelijking met de andere Europese lidstaten met 15% de minste kans op armoede en sociale uitsluiting (Europa 2020-definitie). Desondanks neemt het kabinet de armoedeproblematiek zeer serieus.</p> <p>De Nederlandse actieve-inclusiestrategie bestrijkt een breed terrein gebaseerd op drie pijlers (adequate inkomensondersteuning, stimuleren arbeidsparticipatie en toegang tot hoogwaardige diensten). Participatie op de arbeidsmarkt wordt gezien als de sleutel tot het voorkomen van armoede en sociale uitsluiting. Daarom richten de Nederlandse strategieën zich op het vergroten van de werkgelegenheid en inzetbaarheid. Zie voor meer informatie onder meer het SCP-rapport "Uit de armoede werken" uit 2010, waarin opnieuw geconcludeerd wordt dat werk de beste weg is uit armoede en sociale inclusie bevordert, het Nationaal Hervormingsprogramma 2013, de Nationaal Sociale Rapportage (Kamerstuk 33.000 XVI, nummer 69), enkele Tweede Kamerbrieven (Kamerstukken 2012-2013 24515, nummers 265 en 269, raadpleegbaar via https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-24515-269) en de uitgebreide toelichting onder hoofdstuk 9 in het operationeel programma 2014-2020 van het ESF.</p>

Samenvatting thematische, fondsspecifieke ex ante voorwaarden per ESI-fonds

EFRO

De van toepassing zijnde thematische ex ante voorwaarden de vier EFRO-programma's zijn in tabel 13 van de Partnerschapsovereenkomst beschreven, evenals de ex ante voorwaarden waarbij zaken op nationaal niveau moeten worden geïmplementeerd. De operationele programma's voorzien niet in investeringen in de investeringsprioriteiten 1.2 (Infrastructuur voor onderzoek en innovatie) en 4.2 (acties ter bevordering van hoogefficiënte warmtekraftkoppeling). Dit geldt ook voor de investeringsprioriteiten die van toepassing zijn op de thematische doelstellingen 2, 3, en 5 tot en met 11.

ESF

In de nieuwe programmaperiode voldoet het ESF aan de volgende thematische ex ante voorwaarden naar aanleiding van de gekozen investeringsprioriteiten, die in het operationeel programma van het ESF uitvoering worden beschreven:

- 8.1: Bestaan en uitvoering van actief arbeidsmarktbeleid in het licht van de werkgelegenheidsrichtsnoeren.**
Werkzoekenden zonder inkomen kunnen een aanvraag indienen voor een bijstandsuitkering en ondersteuning voor re-integratie naar werk bij de gemeente. Dit is gebaseerd op de Wet werk en bijstand (WBB). Werkzoekenden met recht op een werkloosheidsuitkering of een arbeidsongeschiktheidsuitkering vallen onder beheer van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen (UWV). Het UWV is op grond van zijn wettelijke taak (Wet SUWI, artikel 30A) verplicht zorg te dragen voor de registratie van werkzoekenden en vacatures van werkgevers en voor arbeidsbemiddeling. Het UWV biedt digitale dienstverlening aan 90% van de WW-gerechtigden. Daarnaast is voor ongeveer 10% nog intensievere persoonlijke dienstverlening beschikbaar. Tot slot kunnen personen op zoek naar werk en inkomen terecht op één van de 35 Werkpleinen, waar gemeenten, het UWV en andere diensten op het gebied van informatie, voorlichting en bemiddeling naar werk (waaronder uitzendbureau's) gezamenlijk gehuisvest zijn. Dit samenwerkingmodel is gebaseerd op de Wet samenwerking uitvoering werk en inkomen (Wet SUWI).

De registratie van werkzoekenden bij gemeenten en UWV en registratie van vacatures zijn opgenomen in één systeem. De UWV-website www.werk.nl voorziet in informatie over vacatures en baanopeningen. Samenwerking van het UWV met gemeenten is wettelijk verplicht gesteld in de Wet Samenwerking uitvoering werk en inkomen (Wet SUWI), artikel 10. Er wordt daarnaast samengewerkt met veel partijen, bijv. met Re-integratiebureau's of jobcoachorganisaties. Zie voor meer informatie onder meer www.uwv.nl en hoofdstuk 9 van het operationeel programma van het ESF.

- 8.4: Actief en gezond ouder worden: opzet van het beleid inzake actief ouder worden in het licht van de werkgelegenheidsrichtsnoeren.**
De voornaamst betrokken belanghebbenden zijn het kabinet en sociale partners. Daarnaast zijn de decentrale overheden en het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen (UWV) betrokken bij de maatregelen gericht op het stimuleren van de arbeidsparticipatie van ouderen. Door de sociale partners is de "Beleidsagenda 2020: investeren in participatie en inzetbaarheid" van de Stichting van de Arbeid overeengekomen. Tevens hebben het kabinet en sociale partners in het sociaal akkoord afspraken gemaakt over de gezamenlijke financiering van sectorale plannen gericht op het behoud van vakkrachten, van werk-naar-werk begeleiding en intersectorale scholing.

Hieronder wordt een samenvatting gegeven van maatregelen gericht op actief ouder worden. Zie voor meer informatie hierover onder meer hoofdstuk 9 van het operationeel programma 2014-2020 van het ESF.

- In de Wet Werk en Zekerheid, die momenteel in het parlement ligt voor behandeling, wordt een transitievergoeding geïntroduceerd dat ingezet kan worden om kennis en vaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn voor een nieuwe baan.
- Het UWV ontvangt voor 2013-2014 een budget van € 67 miljoen voor de ontwikkeling van re-integratieactiviteiten voor oudere werklozen. Decentrale overheden ontvangen daarnaast

structureel re-integratiemiddelen voor arbeidstoeleiding en plaatsing op werk o.a. van oudere werklozen.

- Ook zijn in 2006 de fiscale voordelen van VUT en prepensioen versoerd.
- Om daarnaast werkgevers financieel te prikkelen om een uitkeringsgerechtigde (van 56 jaar of ouder) in dienst te nemen zijn er mobiliteitsbonussen ingesteld.
- Ook kunnen werkgevers gebruik maken van het instrument proefplaatsing, en bestaat er een zogenaamde no-riskpolis WW-ers.
- Het kabinet stimuleert werkgevers en werknemers om actief aan de slag te gaan met duurzame inzetbaarheid via het project Duurzame Inzetbaarheid.
- In het kader van het Actieplan 55+ werkt van het UWV - op grond van de middelen voor 2013-2014 van € 67 miljoen - worden (extra) inspiratiedagen en netwerkbijeenkomsten georganiseerd om werkgevers en werknemers met elkaar in contact te brengen. Daarnaast zijn er scholingsvouchers beschikbaar voor korte en gerichte bijscholing.
- Tot slot worden maatregelen genomen om langer doorwerken te stimuleren. Zo is de AOW-leeftijd recent met 1 maand verhoogd en is afgesproken de AOW-leeftijd versneld te verhogen.

3. **10.1: bestaan en uitvoering van een nationaal strategisch beleidskader voor armoedebestrijding, gericht op de actieve inclusie van personen die van de arbeidsmarkt zijn uitgesloten, in het licht van de werkgelegenheidsrichtsnoeren**

Zie de toelichting hierover in tabel 13.

ELFPO

Volgens artikel 9 van Verordening (EU) Nr. 1305/2013 zijn naast de in bijlage XI deel II bij Verordening (EU) Nr. 1303/2013 bedoelde algemene ex ante voorwaarden, de in bijlage V bij Verordening (EU) Nr. 1305/2013 bedoelde ex ante voorwaarden van toepassing op de programmering van het ELFPO, voor zover zij "dienstig zijn voor en van toepassing zijn op de specifieke doelstellingen die met de prioriteiten van het programma worden nagestreefd". Bijgevolg zijn de thematische ex ante voorwaarden zoals bedoeld in deel 1 van bijlage XI van Verordening (EU) Nr. 1303/2013 niet van toepassing.

Uit toetsing van de toepasselijke algemene ex ante voorwaarden blijkt dat Nederland voldoet aan alle voor het POP3 toepasselijke algemene ex ante voorwaarden.

Bijlage V van Verordening (EU) Nr. 1305/2013 geeft aan dat de ex ante voorwaarden voor plattelandsontwikkeling zijn gerelateerd aan de volgende plattelandsprioriteiten en aandachtsgebieden:

- prioriteit 3, aandachtsgebied 3.1
- prioriteit 4, aandachtsgebieden 4.1, 4.2 en 4.3
- prioriteit 5, aandachtsgebieden 5.1., 5.2 en 5.3
- prioriteit 6, aandachtsgebied 6.3

Nederland zet met het POP3 niet in op prioriteit 6, aandachtsgebied 6.3. De ex ante voorwaarden voor deze prioriteit zijn derhalve niet van toepassing op het POP3.

Nederland zet met het POP3 wel in op de prioriteiten 3 en 4 en draagt door inzet op prioriteiten 1 (a), 2 (a), 4 (a) en 4 (b) bij aan prioriteit 5.

Nederland voldoet aan de criteria die voor de ex ante voorwaarde voor prioriteit 3 gelden. De Europese Commissie heeft van Nederland de bijdrage aan de nationale risicobeoordeling ontvangen. De meest recente nationale risicobeoordeling is van 2012⁷⁵. Ten behoeve van de nationale risicobeoordeling worden in Nederland enkele middellange termijn scenario's ontwikkeld op verschillende thema's (all hazard). Waar mogelijk/zinvol is rekening gehouden met klimaatverandering, bijv. bij de scenario's op het gebied van overstromingen (2008-2009). Nederland loopt ver voorop op het gebied van risicoanalyses en voldoet volledig aan de, op de Nederlandse methodiek gebaseerde, EU guidelines for risk assessment. Net als andere lidstaten werkt Nederland voorlopig met single hazard scenario's.

Nederland voldoet ook aan de criteria voor de ex ante voorwaarden voor prioriteit 4. De 'nieuwe' cross compliance (inclusief GLMC) als onderdeel van Verordening (EU) Nr. 1306/2013 gaan pas in per 1 januari 2015 (tegelijk met de directe betalingen). Voor het POP3 geldt daarom dat de huidige cross compliance van kracht blijven tot 2015. Tot slot voldoet Nederland ook aan de ex ante voorwaarden voor prioriteit 5.

Nederland beschikt over maatregelen om ervoor te zorgen dat er voor de energieprestatie van gebouwen minimumeisen zijn die in overeenstemming zijn met de artikelen 3, 4 en 5 van Richtlijn 2010/31/EU van het Europees Parlement en de Raad; maatregelen die nodig zijn om een systeem van energieprestatiecertificaten voor gebouwen op te zetten dat in overeenstemming is met artikel 11 van Richtlijn 2010/31/EU; maatregelen voor strategische planning inzake energie-efficiëntie die in overeenstemming zijn met artikel 3 van Richtlijn 2012/27/EU van het Europees Parlement en de Raad en maatregelen die sporen met artikel 13 van Richtlijn 2006/32/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende energie-efficiëntie bij het eindgebruik en energiediensten, om ervoor te zorgen dat eindafnemers, voor zover dit technisch mogelijk en financieel redelijk is en voor zover dit in verhouding staat tot de potentiële energiebesparingen, de beschikking krijgen over individuele meters. Meer informatie hierover is te vinden in het Actieplan voor deze ex ante voorwaarde in het operationele programma.

Voor wat betreft de watersectoren: in sectoren die uit het ELFPO worden gesteund, heeft Nederland gezorgd voor een bijdrage van de diverse water gebruikssectoren aan de terugwinning van kosten van waterdiensten overeenkomstig artikel 9, lid 1, eerste streepje, van de kaderrichtlijn water, met inachtneming van de sociale effecten, de milieueffecten en de economische effecten van de terugwinning alsmede de geografische en klimatologische omstandigheden van de betrokken gebieden.

Voor wat betreft duurzame energie is er werk gemaakt van transparante steunregelingen, voorrang bij de toegang tot het net of gewaarborgde toegang en voorrang bij de dispatching, en er zijn standaardregels openbaar gemaakt voor het dragen en verdelen van de kosten van de technische aanpassingen, conform artikel 14, lid 1, en artikel 16, leden 2 en 3, van Richtlijn 2009/28/EG. Ook heeft Nederland een nationaal actieplan voor energie uit hernieuwbare bronnen goedgekeurd dat in overeenstemming is met artikel 4 van Richtlijn 2009/28/EG.

De beoordeling of is voldaan aan de fondsspecifieke ex ante voorwaarden maakt integraal deel uit van het operationeel programma van het ELFPO, het POP3.

EFMZV

Dit is niet van toepassing op het EFMZV.

75 Zie <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2013/11/08/nationale-risicobeoordeling-2012.html>

2.4 Een samenhangend prestatieraamwerk

De identificatie en selectie van de juiste indicatoren, gekoppeld aan de operationele programma's van de ESI-fondsen, vormen een belangrijk onderdeel van de interventielogica. Daarbij is door een werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de vier ESI-fondsen bekeken of er in de Partnerschapsovereenkomst een gemeenschappelijke lijst van indicatoren zou kunnen worden opgesteld, ten behoeve van samenhang bij het functioneren van het prestatieraamwerk. De conclusie hiervan is dat er geen "overkoepelende" indicatoren te benoemen zijn die voor alle fondsen gelden en in de Partnerschapsovereenkomst kunnen worden opgenomen. Voor zowel ELFPO als ook EFMZV zijn de indicatoren vooraf door de Commissie geïdentificeerd en geselecteerd. Bij EFRO en ESF zijn de indicatoren geselecteerd op basis van de inhoud en de interventielogica van de operationele programma's. Deze conclusie betekent echter niet dat er geen synergie kan worden gerealiseerd in de uitvoering van de operationele programma's. De werkgroep indicatoren zal worden voortgezet onder de naam werkgroep monitoring en evaluatie. In deze werkgroep zijn alle ESI-fondsen vertegenwoordigd. De werkgroep monitoring en evaluatie komt ten minste eenmaal per jaar bijeen. In de werkgroep wordt gesproken over de stand van zaken en de voortgang van de operationele programma's van de ESI-fondsen. In het bijzonder worden de (tussen) resultaten van de monitoring van de indicatoren uit het prestatieraamwerk gedeeld en besproken en worden best practices uitgewisseld. De resultaten van de werkgroep worden in de afzonderlijke comités van toezicht van de ESI-fondsen besproken als voorbereiding op het jaargesprek met de Europese Commissie. In 2017 en 2019 zal de werkgroep bijeen komen voor het opstellen van de voortgangsverslagen over de uitvoering van de Partnerschapsovereenkomst. In 2019 stelt deze werkgroep een evaluatie samen van de prestatie van de programma's. Daarbij gaat de werkgroep na of de mijlpalen van de programma's op het niveau van de prioriteiten zijn bereikt.

Binnen de vier operationele programma's van EFRO, die bottom-up worden opgesteld door de vier landsdelen, vindt intensieve afstemming plaats over de indicatoren. Het Ministerie van Economische Zaken heeft in de rol van Coördinatiepunt voor de EFRO-programma's samen met Technopolis in de rol van ex ante evaluator workshops georganiseerd voor de afzonderlijke landsdelen, alsook met de landsdelen gezamenlijk. Hierin stond de uitwerking van de interventielogica, de focus van het operationeel programma, de onderbouwing van de keuzes voor instrumenten en de monitoring en evaluatie centraal. Doel van deze workshops was dat de landsdelen bij het opstellen van hun operationeel programma van elkaar leren en identificeren welke indicatoren gemeenschappelijk kunnen worden geformuleerd. Dit met het oog op samenhang bij het functioneren van het prestatieraamwerk.

Een tijdige en effectieve aansturing en monitoring van alle operationele programma's verloopt onder meer via de Comités van Toezicht of het Monitorcomité (in geval van ESF). In deze Comités wordt de effectiviteit en voortgang van de individuele programma's bewaakt. Net als in de huidige periode zullen de Comités de financiële en inhoudelijke voortgang bespreken en, waar nodig, bijsturen. Alle zaken die belangrijk zijn voor het programma komen aan bod. In de nieuwe periode is het prestatieraamwerk een belangrijke onderwerp voor de Comités van Toezicht en het Monitorcomité.

Daarnaast wordt vroegtijdige opsporing van eventueel achterblijvende resultaten bij EFRO geborgd doordat de prestatieraamwerk indicatoren en waardes bij alle programma's zo gekozen zijn dat ze voor ieder project op ieder moment gegenereerd en gemeten kunnen worden in het eigen ICT-systeem op basis van actuele informatie. Elk project moet deze gegevens halfjaarlijks verversen en het systeem houdt bij welke waardes worden gemeten. Zo is er altijd een vroegtijdige opsporing, omdat er geen afhankelijkheid is van datasets van derden die achterlopen op de actualiteit of een verkeerde referentieperiode hebben.

Voor ESF worden de resultaten één keer per jaar (ten behoeve van het jaarverslag) gemonitord om de vinger aan de pols te houden met betrekking tot de voortgang. Door het aanleveren van de BSN-rapportages (een vereiste voor de deelnemers), is bekend hoeveel deelnemers zijn bereikt. Ook de aanvragers wordt gevraagd om 12 maanden na start van het project een voortgangsrapportage aan te leveren. Daarnaast zal er een

evaluatie plaatsvinden over de omvang van de inzet van verschillende instrumenten door de regio's. De prijzen van in te zetten instrumenten variëren en dit heeft een sterke invloed op het aantal deelnemers dat kan worden bereikt. Als laatste is er de rol van accounthouders die hun voelsprietten hebben uitstaan bij de arbeidsmarktregio's. Signalen uit het veld geven een indicatie van het verloop van de uitvoering.

Voor het ELFPO is een koppeling gemaakt tussen de plattelandsprioriteiten genoemd in Verordening (EU) Nr. 1305/2013 en de thematische doelstellingen. Bij het indienen van het operationele programma voor ELFPO, waarvan het financieel plan, het indicatorplan en het prestatieraamwerk deel uitmaken, kunnen de geplande bijdragen aan de doelen automatisch vertaald worden naar de bijdrage aan de thematische doelstellingen. Gedurende de uitvoering zal de beheersautoriteit twee keer per jaar rapporteren over de financiële voortgang van het POP3. Hiervoor worden de financiële outputindicatoren nauwlettend gevolgd. Daarnaast wordt in het jaarlijkse implementatie rapport over alle outputindicatoren gerapporteerd. Zo blijven de beheersautoriteit en het Comité van Toezicht op de hoogte van de voortgang en worden passende acties ondernomen indien de voortgang daartoe aanleiding geeft. Ook in het operationeel programma van het EFMZV wordt de interventielogica, het financieel plan en het prestatiekader vertaald naar de bijdragen aan de thematische doelstellingen. Alle monitoringgegevens die voor de uitvoering van het programma bekend zijn, worden vastgelegd in geautomatiseerde vorm zodat zij eenvoudig zijn te rapporteren. In het jaarlijkse implementatie rapport wordt over outputindicatoren gerapporteerd. Zo blijven de MA en het Comité van Toezicht op de hoogte van de voortgang en worden passende acties ondernomen indien de voortgang daartoe aanleiding geeft.

2.5 Administratieve capaciteit

Deze paragraaf geeft per fonds een beoordeling van de eventuele behoefte voor versterking van de administratieve capaciteit van de autoriteiten en de begunstigden. Daarnaast bevat tabel 14 een overzicht van de managementautoriteiten, certificeringsautoriteiten en auditautoriteiten die voor de ESI-fondsen zijn aangewezen, alsmede de instantie die benoemd is aan wie de Europese Commissie haar betalingen doet.

Tabel 14: Relevante ESI-autoriteiten en instanties

	EFRO	ESF	ELFPO	EFMVZ
Beheersautoriteit / Management autoriteit	West: Gemeente Rotterdam Noord: Samenwerkingsverband Noord Nederland Oost: Provincie Gelderland Zuid: Provincie Noord-Brabant	Agentschap SZW ⁷⁶	De Staatssecretaris van Economische Zaken	Ministerie van Economische Zaken, DG Agro
Certificeringsautoriteit	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland ⁷⁷	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	Niet van toepassing ⁷⁸	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
Auditautoriteit	Auditdienst Rijk ⁷⁹	Auditdienst Rijk	Auditdienst Rijk	Auditdienst Rijk
Instantie waaraan de EC betalingen doet	West: Certificeringsautoriteit/ Rijksdienst voor Ondernemend Nederland Noord: Samenwerkingsverband Noord Nederland Oost: Provincie Gelderland Zuid: Provincie Noord-Brabant	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
Erkende instantie			Ministerie van Economische Zaken, Directie Financiële en Economische Zaken	Ministerie van Economische Zaken, Directie Financiële en Economische Zaken

EFRO

In het positioneringsdocument is aangegeven dat voor het cohesiebeleid de beheer- en controlesystemen voor 2014-2020 worden gebaseerd op de positieve resultaten van de periode 2007-2013. Ook werd aangegeven dat het EFRO-uitvoeringssysteem dat de Nederlandse overheid heeft ingesteld tot nu toe

⁷⁶ Onderdeel Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

⁷⁷ Onderdeel Ministerie van Economische Zaken

⁷⁸ Het ELFPO kent geen certificeringsautoriteit

⁷⁹ Onderdeel Ministerie van Financiën

doeltreffend, goed georganiseerd en voldoende bemand is gebleken, hoewel niet altijd de nodige personele middelen beschikbaar zijn waardoor in bepaalde gevallen de doeltreffende tenuitvoerlegging wordt belemmerd. Tevens werd opgemerkt dat als er voor een andere beheerstructuur wordt gekozen, het belangrijk is dat het kapitaal aan kennis en deskundigheid dat de afgelopen jaren werd opgebouwd, niet wordt verspreid of niet verloren gaat ten koste van de mogelijke begunstigen met wie de huidige actoren zeer proactieve betrekkingen hebben. Mede op basis van deze constatering hebben de staatssecretaris van Economische Zaken en de voor EFRO verantwoordelijk regionale bestuurders besloten het EFRO-uitvoeringssysteem in de periode 2014-2020 niet wezenlijk te veranderen ten opzichte van 2007-2013. Dit betekent dat vier managementautoriteiten primair verantwoordelijk blijven voor de uitvoering. Wel hebben de vier managementautoriteiten afspraken over samenwerking en uniformering van werkwijze gemaakt (vastgelegd in een convenant: zie ook paragraaf 2.6). Onderdeel van de afspraken in het convenant is de invoering van één ICT-systeem voor alle vier managementautoriteiten. Dit werd ook aanbevolen in het positioneringsdocument.

Een realistische inschatting van de benodigde capaciteit is echter pas te maken nadat de programma's definitief bekend zijn, inclusief Europese regelgeving over uitvoeringshandelingen en gedelegeerde handelingen van Verordening (EU) nr. 1303/2013. De ex ante evaluator heeft het onderwerp administratieve capaciteit tevens meegenomen in de beoordeling en is positief over de uitvoeringscapaciteit van de programma's. De operationele programma's garanderen voldoende human capital en administratieve capaciteiten van het management van de programma's. Daarmee is de verwachting dat de huidige capaciteit voldoende zal zijn om de operationele programma's in de nieuwe uitvoeringsperiode uit te kunnen voeren.

Bij de kosten voor uitvoering moet een onderscheid gemaakt worden in kosten van de vier landsdelige beheersautoriteiten en kosten van het Rijk behorende bij de lidstaatverantwoordelijkheid ten aanzien van de programma's. Voor de beheersautoriteiten geldt dat in de periode 2014-2020 volgens de verordeningen maximaal 4% van het Europese budget mag worden besteed aan zogenaamde technische bijstand. In hoofdlijnen vallen de volgende acties onder dit budget voor technische bijstand:

- ondersteuning in de selectie van projectaanvragen;
- ondersteuning van de beheersautoriteit, adviescommissie en Comité van Toezicht;
- communicatie;
- financieel beheer en administratie van het programmabudget;
- controle en toezicht op de projecten;
- monitoring en evaluatie van de voortgang en realisatie van het programma.

Daarnaast is er op de begroting van het Ministerie van Economische Zaken € 4 miljoen opgenomen om de taken van het Rijk die horen bij de lidstaatverantwoordelijkheid uit te kunnen voeren. Het gaat onder meer om auditkosten voor de nationale en INTERREG-programma's, de kosten voor de certificeringsautoriteit en de kosten voor monitoring, evaluatie en communicatie. Dit zijn andere kostenposten dan die van de landsdelige beheersautoriteiten en deze staan ook los van de Rijkscofinanciering voor de vier landsdelige programma's

ESF

In de periode 2007-2013 is de structuur van managementautoriteit, certificeringsautoriteit en auditautoriteit geëvolueerd tot een goed werkend samenstel van controlemaatregelen voor ESF. In het positioneringsdocument van de Europese Commissie wordt dat onderschreven. In de programmaperiode 2014-2020 wordt verder gebouwd op de structuur van managementautoriteit, certificeringsautoriteit en auditautoriteit uit de periode 2007-2013. De in de huidige periode ingezette verbeteringen worden voortgezet. Waar nodig en mogelijk worden kleine aanpassingen doorgevoerd.

Vrijwel parallel aan de ontwikkeling van het operationeel programma en in voortdurende afstemming daarmee, is door de managementautoriteit geanticipeerd op het beheer en de uitvoering van het nieuwe programma. Deelonderwerpen, waaronder ICT, handboek administratieve procedures etc., zijn in werkgroepen opgepakt en aangepast om een adequate uitvoering van het nieuwe programma te

verzekeren. Tevens zijn wijzigingen doorgevoerd in de organisatie op het gebied van personeelscapaciteit op diverse niveaus om een goede bedrijfsvoering mogelijk te maken voor de werkzaamheden samenhangend met het huidige programma en met die van het nieuwe programma.

De technische bijstand wordt vooral gebruikt voor bekostiging van de beheersautoriteit. Haar primaire taken vallen uiteen in twee categorieën:

- 1 taken in verband met de toekenning van subsidies aan de aanvragende instanties en de controle op een rechtmatige uitvoering door aanvragende instanties;
- 2 taken in verband met de informatievoorziening aan en ondersteuning van de opdrachtgever/eigenaar en Europese instanties in verband met de uitvoering van het ESF.

Het gaat daarmee om uitgaven voor de uitvoering, alsmede uitgaven voor de ontwikkeling en installatie van monitoringsystemen, externe evaluatie en publiciteit.

ELFPO

De ervaring met en evaluaties rondom het huidige POP2 alsmede de voorgenomen keuzes in het POP3 (waaronder de indiening van één programma en de keuze voor focus en inzet van een beperkt aantal maatregelen) geven geen aanleiding om een gebrek aan administratieve capaciteit te vrezen. De verwachting is dat er voldoende capaciteit zal zijn om een efficiënte, effectieve en doelmatige uitvoering van ELFPO te kunnen garanderen.

Voor wat betreft de uitvoering van ELFPO zal de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland belast worden met functie van betaalorgaan en de uitvoering, samen met de provincies, van de verschillende regelingen. De oprichting van een nationaal plattelandsnetwerk zal plaatsvinden op basis van de Europese vereisten.

Het regiebureau POP draagt zorg voor de implementatie van een aantal Europese verplichtingen op het gebied van afstemming tussen partijen, budgetbewaking, rapportageverplichtingen, monitoring en evaluatie en communicatie. Op basis van de ervaring met het huidige POP2, is de verwachting dat er voldoende capaciteit zal zijn om een efficiënte, effectieve en doelmatige uitvoering van ELFPO te kunnen garanderen.

Nederland zal tot maximaal de toegestane 4% van de ELFPO middelen voor het POP3 besteden aan taken zoals genoemd in artikel 59 lid 1 van Verordening (EU) nr. 1303/2013 (technische bijstand op initiatief van de lidstaten). Er is een budget voor technische bijstand van € 7 miljoen geoormerkt voor het oprichten en laten functioneren van het Nationaal Plattelandsnetwerk. Ook de kosten van het Regiebureau POP zullen vanuit de middelen voor technische bijstand worden medegefinancierd. De overige middelen voor technische bijstand zullen deels worden besteed aan het opstellen van de vereiste monitoring- en evaluatierapportages en het uitvoeren van monitoring- en evaluatiestudies, die daarvoor noodzakelijk geacht worden. Voorts zullen de middelen voor technische bijstand middelen beschikbaar worden gesteld voor acties gericht op algemene, tot begunstigden en/of het grote publiek gerichte, voorlichting en communicatie, netwerkvorming (anders dan via het plattelandsnetwerk), de afhandeling van klachten (algemene klachten, alsmede klachten van begunstigden) en controle- en auditactiviteiten. Ook ICT-aanpassingen voor een goede uitvoering van het POP3, bijvoorbeeld ten behoeve van monitoring, evaluatie en communicatie (website, koppeling social media), kunnen worden medegefinancierd uit de middelen voor technische bijstand.

EFMZV

In het positioneringsdocument heeft de Commissie kritische opmerkingen gemaakt ten aanzien van de uitvoering van het EVF en erop gewezen dat er in het EFMZV voldoende administratieve capaciteit beschikbaar moet zijn om ook de extra taken onder gedeeld beheer uit te kunnen voeren.

Ten aanzien van de uitvoering van het EVF zijn er veel lessen geleerd. Een belangrijke les is dat de nadruk in de Nederlandse EVF-aanpak op complexe innovatie- en samenwerkingsprojecten, onmiskenbaar een effect

heeft op de uitvoering. Immers waar bij sanerings- of investeringsprojecten in het verleden geen of zeer geringe foutenpercentages in Nederland zijn vastgesteld, blijken deze te zijn toegenomen nadat de omslag naar innovatie- en samenwerkingsprojecten is ingezet. Vanzelfsprekend realiseert Nederland zich dat deze toename niet acceptabel is en zijn er om die reden intussen dan ook acties ingezet om fouten uit het verleden te corrigeren én ze voor de toekomst te voorkomen door de systemen te wijzigen. Dat vraagt veel inzet en die wordt op vele fronten in Nederland geleverd. Tegelijk vraagt Nederland van de zijde van Commissie enig begrip dat de vernieuwende EVF-aanpak, waarbij intussen ca. 400 projecten zijn gestart, gepaard gaat met aanloopproblemen en interpretatiekwesaties. Toch wil Nederland de ingezette innovatieve aanpak voortzetten.

Bij de ingezette EVF-innovatie- en samenwerkingsprojecten is de afgelopen jaren door de uitvoerende instanties een aantal terugkerende moeilijkheden vastgesteld. Het gaat dan met name om de managementverificaties, de langere looptijd van projecten, de vele wijzigingen in projecten hetgeen inherent is aan innovatieprojecten, de instandhoudingsplicht en de publiciteitsvoorwaarden. Om deze problemen tegemoet te treden zijn in 2012 en 2013 reeds verbeteringen doorgevoerd. Zo is er een substantiële toename van de controles ter plaatse doorgevoerd, zijn er voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd, checklijsten aangelegd, een update van de website gemaakt met daarin de veel gestelde vragen vanuit de praktijk en is een zware stuurgroep ingesteld waarin ook de Audit Autoriteit, in de hoedanigheid van toehoorder, participeert. Ook in 2014 is een actieplan opgesteld en zijn 55 verbetermaatregelen beschreven. Deze zijn intussen alle door de Audit Autoriteit beoordeeld en worden voortvarend opgepakt.

De verbeterpunten sinds 2012 zijn opgepakt en waar nodig is wordt het systeem daarop aangepast. Nederland heeft daarmee laten zien dat het in een gestructureerde aanpak lering trekt uit gemaakte fouten en deze herstelt waar dit aan de orde is. Alle geleerde lessen en verbeteringen worden meegenomen bij het opzetten van het management en controlsysteem van het nieuwe EFMZV.

De middelen voor technische bijstand (6% van het EFMZV-budget) zullen vooral besteed worden voor de uitvoering van het programma door de bemiddelende instantie RVO. Daarbij wordt gestreefd naar een zo effectief en efficiënt mogelijke uitvoering, waarbij de inrichtings- en uitvoeringskosten zoveel mogelijk worden beperkt. Voorts zullen technische bijstandmiddelen ook beschikbaar worden gesteld voor ICT-aanpassingen ten behoeve van een goede uitvoering van het EFMZV. De overige middelen zullen worden besteed aan de werkzaamheden van de Auditautoriteit en de Certificeringsautoriteit en voor het uitvoeren van evaluaties.

Om alle werkzaamheden goed uit te kunnen voeren zal Nederland het cofinancieringspercentage voor technische bijstand bijna verdubbelen (van 25% naar 46%). Daarmee is de verwachting dat er voldoende human capital en administratieve capaciteit zal zijn om een efficiënte, effectieve en doelmatige uitvoering van het EFMZV te kunnen garanderen.

Antifraudemaatregelen

Fraude en corruptie door ambtenaren is in Nederland strafbaar gesteld, zowel voor degene die de ambtenaar hiertoe beweegt, als voor de ambtenaar zelf⁸⁰. Ook bestaat er een aangifteplicht voor ambtenaren. Ambtenaren zijn verplicht aangifte te doen bij het Openbaar Ministerie bij bijvoorbeeld specifieke gevallen van fraude en corruptie. Dit is vastgelegd in artikel 162 van het Wetboek van Strafvordering⁸¹. Indien het vermoeden van financieel-economische criminaliteit (zoals criminele fraude en corruptie met subsidies) bestaat, worden bijzondere opsporingsdiensten ingeschakeld. Afhankelijk van het specifieke fonds, kan het hierbij bijvoorbeeld gaan om de Inlichtingen- en Opsporingsdienst van de nationale Voedsel- en Warenautoriteit of de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst⁸². Paragraaf 2.3

80 Artikel 177, 177a, 362 en 363, Wetboek van Strafrecht (Wet van 3 maart 1881 (Wetboek van Strafrecht), Staatsblad 1886, 6, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0001854177.

81 Wet van 15 januari 1921 (Wetboek van Strafvordering), Staatsblad 1925, 314, raadpleegbaar via: wetten.overheid.nl/BWBR0001903/.

beschrijft daarnaast onder andere welke mogelijkheden van terugvordering bij onrechtmatige en onverenigbare steun er in Nederland bestaan.

2.6 Administratieve lastenreductie

Nederland is sterk voorstander van het reduceren van de administratieve lasten en de uitvoeringskosten van het Cohesiebeleid. Nederland heeft daarom de voorstellen van Europese Commissie in de verordeningen die hier op gericht zijn omarmd.

Onderzoek administratieve lasten en uitvoeringskosten cohesiefondsen

Aan het Nederlandse parlement werd door de staatssecretaris van Economische Zaken toegezegd de impact van de concept Europese Structuurfondsverordeningen 2014-2020 op de administratieve lasten en uitvoeringskosten in Nederland te onderzoeken. Dit onderzoek is in juni 2012 naar het Nederlandse parlement gezonden. Focus in het onderzoek ligt op EFRO en ESF. De Europese Commissie en de lidstaten zijn tevens over de uitkomsten van het onderzoek geïnformeerd.

Het onderzoek geeft aan dat de administratieve lasten en uitvoeringskosten in de periode 2014–2020 slechts beperkt verschillen van de periode 2007–2013. Dit komt door twee oorzaken. Ten eerste veranderen de Europese regels (Structuurfondsverordeningen) nauwelijks. Ten tweede vloeit een deel van de administratieve lasten en uitvoeringskosten voort uit andere (Europese) regelgeving dan de Structuurfondsverordeningen.

In het onderzoek is een tabel opgenomen (zie tabel 15) waarin voor tien hoofdonderwerpen op wordt aangegeven in welke richting de administratieve lasten en uitvoeringskosten zich naar verwachting gaan bewegen. Deze richting is bepaald op basis van deskresearch, gesprekken met respondenten en de eigen expert opinion van het onderzoeksbureau ERAC. Er is geen kwantitatief onderzoek uitgevoerd op dit punt. De richting is bepaald met als uitgangspunt de huidige Nederlandse praktijksituatie.

Voor het merendeel van de hoofdonderwerpen geldt dat ze in meer of mindere mate neutraal scoren wat betreft uitvoeringskosten en administratieve lasten. Een verzwarende wat betreft uitvoeringskosten wordt voorzien voor het onderwerp 'totstandkoming programma'. Een verlichting wordt verwacht (uitvoeringskosten én administratieve lasten) voor de onderwerpen 'afrekenen op resultaat' en 'subsidiabele kosten'.

Tabel 15: Inschatting administratieve lasten 2014-2020

	Hoofdonderwerp	Verwachte richting uitvoeringskosten	Verwachte richting administratieve lasten
1	Totstandkoming programma • Partnerschapsovereenkomst • Ex-ante voorwaarden (conditionaliteiten) • Grondslagen van drempels • Juridische aard van afgeleide Europese regelgeving	verzwarende (eenmalig)	n.v.t.
2	Inrichting programma's/ programmering • Prestatiereserve • Jaarlijkse afsluiting	lichte verzwarende / neutraal	n.v.t.
3	E-cohesion	neutraal	neutraal / verlichting
4	Afrekenen op resultaat	verlichting	verlichting
5	Financiële instrumentering	neutraal	neutraal
6	Management en beheer • Accreditering • Proportionaliteit controles • Financieel beheer / betaalaanvragen	neutraal / verzwarende	neutraal
7	Subsidiabele kosten • Flatrate • Interne loonkosten • Forfaitaire financiering van indirecte kosten	verlichting	verlichting
8	Inkomstgenererende projecten	neutraal	neutraal
9	Voorlichting en publiciteit	neutraal	neutraal
10	Verslaggeving en evaluatie	neutraal / verzwarende	n.v.t.

Bij deze tabel en de uitkomsten van het onderzoek valt de volgende kanttekening te maken. Het onderzoek geeft een indicatie van de richting die het in de toekomst op kan gaan. In de praktijk moet nog blijken of de lastenverlichting wordt gerealiseerd. Enkele voorbeelden van zorgpunten/onzekerheden zijn:

- Uitvoeringslasten hebben een redelijk grote vaste component die bij verminderd budget relatief zwaarder wordt;
- Er zijn nieuwe juridische, Europese vereisten en ontwikkelingen (zoals informatieplicht en wijzigingen in het systeem van fraudeopsporing) waarvan de impact nog onduidelijk is.

Hieronder wordt per fonds vermeld op welke manier er aandacht wordt besteed aan het informeren van begunstigen over uitvoering en administratieve lasten.

Box 3: Uitvoering administratieve lasten

EFRO

Binnen EFRO zorgen de managementautoriteiten voor een zo goed en transparant mogelijke voorlichting en informatievoorzieningen voor de begunstigen. Belangrijk is dat alle managementautoriteiten de mogelijkheid bieden om op basis van een projectidee of A4 een toets te doen of dit binnen het operationeel programma en het beleid past. Dit voorkomt heel veel onnodige administratieve lasten in de aanvraagfase. Zowel door middel van start- en voorlichtingsbijeenkomsten als via de digitale snelweg wordt uitgebreid voorlichting en informatie gegeven en geadviseerd over condities en administratieve verplichtingen. Belangrijk is dat EFRO gaat werken met flat rates voor de loonkosten, hetgeen een forse verlaging van de administratieve lastendruk tot gevolg heeft.

82 Zie voor meer informatie: www.vwa.nl en www.belastingdienst.nl.

ESF

Agentschap SZW (managementautoriteit ESF) bekijkt per situatie/ groep van aanvragers hoe informatie over administratie, vastlegging en voorwaarden op de beste manier kan worden ontsloten. Dit kan zijn via voorlichtingsbijeenkomsten, regionale bijeenkomsten voor een bepaalde groep aanvragers, de website www.agentschapszw.nl, een digitale nieuwsbrief, of eventuele andere kanalen. Zo zijn voor de arbeidsmarktregio's informatiebijeenkomsten georganiseerd in oktober en december 2013 die in 2014 worden voortgezet en start Agentschap SZW begin 2014 met de individuele advisering van de 35 arbeidsmarktregio door accounthouders van het Agentschap. Ook tijdens de uitvoering van een ESF-project wordt veel tijd gestoken in het monitoren van de projecten en de bijbehorende administratie. Voor andere (grotere) groepen aanvragers worden andere geschikte manieren gebruikt voor voorlichting. Daarnaast wordt de website zodanig aangepast dat per uitvoeringsfase van een ESF-project gerichte informatie kan worden gevonden over bijvoorbeeld verantwoording van kosten en mogelijke aanpakken van de betreffende fase.

ELFPO

Er komt een nationaal plattelandsnetwerk ter ondersteuning van een goede uitvoering van het POP3. Dit netwerk krijgt onder andere als taak om de betrokkenheid van stakeholders bij de implementatie van het POP3 te vergroten, de kwaliteit van de implementatie van het POP3 te verbeteren en een breed publiek en potentiële begunstigden te informeren over het plattelandsbeleid en de mogelijkheden voor financiering via het ELFPO.

Potentiële begunstigden en andere relevante partijen worden met name geïnformeerd over de mogelijkheden die het POP3 biedt en de subsidievoorwaarden. De wijze waarop begunstigden worden geïnformeerd wordt vastgelegd in een communicatieplan in het POP3.

De afgelopen periode is er een forse slag gemaakt in de automatisering. Voor een aantal regelingen kunnen aanvragen digitaal worden ingediend. De digitalisering van de uitvoeringswerkzaamheden zal ook de komende tijd verder worden voortgezet, van aanvraag voor subsidie tot en met uitbetaling van de subsidie.

Deze verdere digitalisering maakt het mogelijk om aanvragers te ondersteunen bij het doen van aanvragen, zodat het maken van fouten wordt voorkomen. Door deze aanpak kan de aanvrager beter ondersteund worden bij het indienen van de aanvraag en kunnen de administratieve lasten beperkt worden.

EFMZV

Jaarlijks houdt de bemiddelende instantie een aantal voorlichtingsbijeenkomsten in het land waarbij begunstigden worden uitgenodigd om deel te nemen. Tijdens de voorlichtingsbijeenkomsten worden begunstigden ingelicht over de subsidievoorwaarden en adviezen gegeven over de te voeren projectadministratie.

Om de administratieve last van het aanvragen van subsidie te beperken zal voorafgaande aan de openstelling gekeken worden welke informatie reeds bekend is en gebruikt kan worden. Overigens is de verwachting dat dit beperkt is, omdat vooral subsidie zal worden gegeven aan innovatie en samenwerkingsprojecten. Uitgangspunt is dat aanvragen zoveel mogelijk digitaal ingediend kunnen worden. Hierbij zal wel steeds een afweging worden gemaakt of de inrichtingskosten hiervan proportioneel zijn ten opzichte van het subsidiebedrag.

Naast informeren van begunstigden, werken de ESI-fondsen ook aan administratieve lastenreductie voor de begunstigden (zie ook de toelichting over subsidiabele kosten en de beschrijving per fonds hieronder). Deze acties zijn aanvullend op het nationale beleid op het gebied van reductie van administratieve lasten. Het kabinet wil dat de regeldruk in 2017 voor alle doelgroepen met € 2,5 miljard is verlaagd voor bedrijven,

burgers en professionals. Meer informatie hierover is te vinden in de Tweede Kamerbrief van 25 april 2013⁸³. Daarnaast is in de nationale subsidiereggeving (die van toepassing is op alle subsidies die worden verleend door Nederlandse bestuursorganen) geregeld welke verplichtingen een bestuursorgaan aan een subsidie kan verbinden. Zo kunnen verplichtingen die niet strekken tot het verwezenlijken van het doel van de subsidie (niet-doelgebonden verplichtingen) slechts zeer beperkt worden opgelegd. Op deze wijze zijn de mogelijke administratieve lasten die aan een subsidieontvanger kunnen worden opgelegd, beperkt.

Subsidiabele kosten

Tijdens de landelijke partnerschapsbijeenkomst van 4 juni is gebleken dat verreweg de meeste administratieve lastenverlichting voor begunstigden is te bereiken door voor loonkosten, inclusief overhead verdergaande 'simplified costs' toe te passen. Vanuit de programma's van de periode 2007-2013 was reeds door de werkgroep 'Flat rates and standard unit costs', waar alle ESI-fondsen bij betrokken waren, geanalyseerd welke 'simplified costs' op dat terrein mogelijk zijn. Conclusie van die werkgroep was dat forse administratieve lastenverlichting wordt bereikt door uit te gaan van brutoloonkosten met een vaste opslag voor de werkgeverslasten met vervolgens de flat rate van 15% voor overhead. Tevens adviseerde de werkgroep om ook voor de medewerkers van provincies en gemeenten SUC's te ontwikkelen voor hun loonkosten, inclusief overhead, zoals die er reeds zijn voor medewerkers van ministeries, om nog meer verlichting te bewerkstelligen. Op dit moment wordt onderzocht of dat mogelijk is.

Daarnaast is tijdens de partnerschapsbijeenkomst gebleken dat er diverse andere maatregelen zijn waar winst kan worden behaald, zoals door betere communicatie tussen de eerstelijns en tweedelijnscontroleurs, meer gebruik te maken van 'lump sums' en door het alleen subsidiëren van grotere, eenvoudig te verantwoorden activiteiten en kosten.

De eerdergenoemde maatregelen op het terrein van loonkosten zijn voor ieder fonds toepasbaar en zullen dan ook in de desbetreffende nationale regelingen worden opgenomen. De diverse andere maatregelen bleken sterk fonds afhankelijk te zijn. Het zal derhalve van het fonds afhangen in hoeverre ze toepasbaar zijn. Concrete voornemens van de managementautoriteiten op dit terrein zijn terug te vinden in de diverse operationele programma's van de ESI-fondsen.

Voor arbeid zal ELFPO in samenhang met EFRO in de periode 2014-2020 werken met een vast percentage voor werkgeverslasten over de te onderbouwen directe loonkosten, in combinatie met een percentage van 15% overhead. De ervaring onder POP2 leert dat directe loonkosten goed zijn te controleren. Echter de controle op de werkgeverslasten en overhead is moeilijker. Door dit te standaardiseren wordt dit controlepunt eenvoudig. Hierdoor wordt de controle op loonkosten sterk vereenvoudigd en verbeterd. De stand van zaken is dat er een voorstel is uitgewerkt welk vast percentage wordt gehanteerd. Dit voorstel wordt getoetst aan het Europese fiche 'simplified costs'. Voorts zal het voorstel worden voorgelegd aan een onafhankelijke instantie die de het toereikend zijn en de nauwkeurigheid van de berekeningen zal toetsen.

E-cohesion (zie ook paragraaf 4.1)

Ten slotte zal er voor alle betreffende fondsen enige administratieve lastenverlichting worden bereikt door toepassing van e-cohesion. In bovengenoemd onderzoek scoort e-cohesion echter neutraal voor wat betreft de verwachte verlichting van de uitvoeringskosten en de ontwikkelingsrichting van de administratieve lasten. Dit is te verklaren uit het feit dat e-cohesion in de huidige periode reeds vrij ver is doorgevoerd. De grote winst van e-cohesion is dan ook al ge oogst in de huidige periode.

EFRO

Voor e-cohesion is relevant dat de vier voor EFRO (beoogde) managementautoriteiten afgesproken hebben in 2014-2020 met één ICT-systeem te gaan werken. De invoering van één ICT-systeem vergt zorgvuldige voorbereiding. Deze voorbereiding is in de tweede helft van 2012 gestart.

83 Zie TK 29362 (2012-2013) nummer 212.

Naast invoering van één ICT-systeem hebben de vier managementautoriteiten van EFRO afspraken over samenwerking en uniformering van werkwijze vastgelegd in een convenant. Deze afspraken betreffen onder meer:

- Optimaal gebruikmaken van de simplificatiemogelijkheden van de verordeningen;
- Uniforme criteria en procedures voor uitvoering van de operationele programma's;
- Geen aanvullende eisen en voorwaarden bovenop de relevante wettelijke regelingen;
- Gelijkschakeling van de aanvraagprocedures, wijze en hoogte van bevoorschotting en de verantwoordingsprocedure tussentijds en aan het einde van het project.

Primaire doelstelling van het convenant tussen de vier managementautoriteiten is het beheersen van de uitvoeringsrisico's en het niet overschrijden van het toegestane foutpercentage van 2%. Dit vraagt onder andere om optimale benutting van de opgebouwde kennis en ervaring en een verdere kennisuitwisseling tussen de managementautoriteiten, uniformering van de werkwijze en de daarbij behorende ICT. De verwachting is dat hiermee ook de administratieve lasten voor begunstigden en de uitvoeringskosten van betrokken overheden/autoriteiten in positieve zin gediend zijn.

Daarnaast bestaan er bijvoorbeeld via de Uitvoeringswet EFRO⁸⁴ en de nationale subsidieregeling diverse mogelijkheden om te komen tot bundeling en coördinatie bij subsidieverlening. Afhankelijk van de keuze van de verschillende bij de operationele programma's betrokken partners, zal een keuze worden gemaakt voor één van de modellen die de Uitvoeringswet EFRO en de nationale subsidieregeling mogelijk maken. In alle gevallen zal daarbij worden gezorgd voor zo min mogelijk administratieve lasten (dit is ook conform het kabinetsbeleid tot vermindering van de administratieve lasten). De Uitvoeringswet EFRO is in maart 2014 in werking getreden.

ESF

Inzet voor het ESF-programma 2014-2020 is om zoveel als mogelijk met eenvoudig te verantwoorden en te controleren kosten te gaan werken. De Algemene verordening en de ESF-verordening (met name artikel 14 lid 2) bieden belangrijke nieuwe mogelijkheden voor vereenvoudigde kostenopties. In overleg met de belangrijkste stakeholders wordt verkend hoe deze mogelijkheden toegepast kunnen worden. Planning is de mogelijkheid van artikel 14 lid 2 ESF-verordening (uitsluitend directe personeelskosten zijn subsidiabel, plus een opslag van 40% voor dekking van de resterende kosten van het project) met ingang van de nieuwe programmaperiode te gaan toepassen. Begunstigden worden in de gelegenheid gesteld van deze mogelijkheid gebruik te maken. Aanvullend hierop worden een standaard opslag op het brutoloon gehanteerd (vergelijkbaar met de periode 2007-2013) en wordt het aantal werkbare uren gesteld op 1.720 bij een voltijds dienstverband (dit is nieuw). De veel voorkomende berekening van directe loonkosten is hiermee zoveel mogelijk vereenvoudigd voor aanvragers.

Daarnaast zal de beheersautoriteit bij de projectaanvragen nadrukkelijk beoordelen of de voorgestelde projectactiviteiten eenvoudig te verantwoorden en controleren zijn. De meetbaarheid van de prestatie is van groot belang voor de verantwoording van de resultaten (dit krijgt extra aandacht in de periode 2014-2020). Onderdeel van het verleningsproces zal zijn dat tussen aanvrager en beheersautoriteit expliciet aandacht wordt besteed aan de wijze waarop de kwaliteit en effectiviteit van het project inzichtelijk gemaakt kan worden. Door aan de voorkant van het subsidieproces meer dan in de huidige programmaperiode aandacht te besteden aan de keuze van de activiteiten en de wijze waarop deze geadministreerd gaan worden, wordt beoogd dat begunstigden zoveel mogelijk kiezen voor eenvoud en geen ingewikkelde kostensoorten opnemen in hun project. Op deze wijze worden de administratieve lasten voor begunstigden zo laag mogelijk gehouden. In de huidige programmaperiode heeft Nederland al positieve ervaringen opgedaan met deze werkwijze bij de Actie Jeugd 1.

84 Dit betreft de wet van 22 januari 2014, houdende regels omtrent de uitvoering van Europese verordeningen inzake financiële bijdragen uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (Uitvoeringswet EFRO, raadpleegbaar via http://wetten.overheid.nl/BWBR0034784/geldigheidsdatum_08-03-2014).

ELFPO

Hieronder is een samenvattend overzicht gegeven van de acties die in gang zijn gezet door de Nederlandse autoriteiten om tot een vereenvoudiging te komen van de uitvoering van het POP₃ vergeleken met het POP₂.

Het beeld is dat de nieuwe Europese regelgeving hier en daar is vereenvoudigd. Een voorbeeld van een vereenvoudiging ten opzichte van het POP₂ is dat niet meer wordt gewerkt met assen. Verordening (EU) nr. 1303/2013 zorgt door de introductie van generieke principes voor diverse subsidiabele kostenposten voor een vermindering van administratieve lasten en een vereenvoudiging van de uitvoering.

• Van twee betaalorganen naar één betaalorgaan

De twee betaalorganen die Nederland kende, één voor het ELFPO en één voor het ELGF, zijn vanaf oktober 2013 gefuseerd. De vorming van één betaalorgaan heeft een positief effect op de implementatie van het nieuwe GLB 2014-2020. Dit geldt met name voor het POP₃ programma en de verwevenheid tussen agro-milieu en de vergroening uit de eerste pijler. Het betaalorgaan maakt onderdeel uit van de nieuwe Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl). De Directeur Generaal van deze rijksdienst is tevens Directeur van het betaalorgaan. Voorheen was het betaalorgaan Dienst Regelingen.

Door de vorming van één betaalorgaan wordt een vereenvoudiging gerealiseerd in de opzet van de organisatie en er wordt een meer geïntegreerde aanpak van de uitvoering van de Europese landbouwfondsen bewerkstelligd. Het biedt vooral voordelen op de terreinen waar de uitvoering van ELFPO- en ELGF-regelingen elkaar raken, namelijk de oppervlakte gebonden subsidies. Het thema vergroening heeft de noodzaak van een integrale aanpak nog eens versterkt.

• Nederland heeft één POP₃ programma 2014-2020

Nederland dient één POP₃-programma in voor de periode 2014-2020. Hiermee wordt bereikt dat de uitvoering van het programma eenduidig wordt gestroomlijnd. Er is niet alleen één betaalorgaan, maar ook één beheersautoriteit.

• Minder maatregelen en meer focus dan in het POP₂

Het aantal maatregelen in het POP₃ programma is teruggebracht naar zes. In het POP₂-programma waren dat er veel meer. Het grote verschil met het POP₂ is dat de maatregelen uit as 3 van het POP₂ niet gecontinueerd worden in het POP₃. Er is voor gekozen om het POP₃ vooral op de agrarische sector te richten. Met de beperking van het aantal (sub)maatregelen en de focus daarbinnen op de agrarische sector wordt de implementatie van het nieuwe programma op zich eenvoudiger.

• Fondsoverstijgende forfaitaire vaststelling van subsidiabele kosten voor arbeid

De inzet is om voor meerdere Europese Structuur- en Investeringsfondsen in de uitvoering dezelfde systematiek te gebruiken voor het vaststellen van de subsidiabele kosten voor arbeid. In de voorgaande periode kenden de fondsen verschillende methoden. Binnen het POP₂-programma werd ook niet voor iedere regeling dezelfde methode gehanteerd. Landelijk is met alle betrokkenen een voorstel uitgewerkt om tot één gezamenlijke methode te komen voor alle regelingen en alle Europese Structuur- en Investeringsfondsen. Besloten is om deze methode te hanteren.

• Werken met collectieven bij agrarisch natuurbeheer

Tot 2016 zal het subsidiestelsel natuur en landschap (SNL-regeling) uit het POP₂-programma worden voortgezet. De SNL-regeling zal per 1 januari 2016 worden vervangen door een regeling waarbij collectieven van agrariërs en andere landgebruikers één aanvraag indienen voor het agrarisch natuurbeheer in een bepaald gebied. Het collectief van dat gebied zorgt er vervolgens voor dat het afgesproken agrarisch natuurbeheer wordt uitgevoerd en dat de vergoedingen voor het agrarisch natuurbeheer correct worden uitbetaald aan de leden van het collectief. Hiermee kan het agrarisch natuurbeheer in de uitvoering worden vereenvoudigd. Tevens krijgt het collectief meer verantwoordelijkheid en mogelijkheden van zelfsturing. De uitvoering van het agrarisch natuurbeheer wordt hiermee ook versterkt.

- *Verdere digitalisering in de uitvoering*

De afgelopen POP2-periode is een forse slag gemaakt in de automatisering. Zo kunnen bijvoorbeeld de aanvragen voor de SNL-regeling volledig digitaal worden ingediend. Dit geldt zowel voor de zesjarige beheersovereenkomst als de jaarlijkse betalingsaanvragen. De intentie is deze digitalisering van de uitvoeringswerkzaamheden de komende tijd verder voort te zetten, van aanvraag van subsidie tot en met uitbetaling van de subsidie. Deze verdere digitalisering maakt het ook mogelijk om aanvragers te ondersteunen bij de voorbereiding van aanvragen, zodat het maken van fouten wordt voorkomen. Het resultaat is dat de uitvoering in de afhandeling van de aanvragen eenvoudiger wordt.

EFMZV

Een belangrijke doelstelling van de Nederlandse overheid is vermindering van regeldruk en alleen daar te reguleren waar noodzakelijk. Zij laat meer aan de markt over en faciliteert gericht door enkel nog financiële middelen te verstrekken die bijdragen aan ontwikkeling van de visserijsector tot een innovatieve, duurzame en economisch concurrerende sector. Ook is de overheid genoodzaakt uitvoeringskosten van regelgeving in het algemeen en dus ook de stimuleringsregelingen onder het EFMZV, te verminderen. Hieronder is een samenvattend overzicht gegeven van de acties die in gang zijn gezet door de Nederlandse autoriteiten om tot een vereenvoudiging te komen van de uitvoering van het EFMZV vergeleken met het EVF.

- *Minder maatregelen*

Het aantal maatregelen/artikelen dat in het EFMZV-programma wordt opengesteld, is relatief beperkt. Onder het EVF waren er dat veel meer met als gevolg dat er allerlei totaal verschillende openstellingen waren. Onder het EFMZV wordt meer beleidsmatige focus aangebracht en waar mogelijk worden regelingen met een meerjarige looptijd opengesteld, waardoor de inrichtingskosten van openstellingen worden beperkt.

- *Meer beleidsmatige focus binnen de maatregelen*

Ook binnen de beperkt aantal opengestelde maatregelen zullen niet zoals onder het EVF "1000 bloemen bloeien". Hoewel het voordeel van die aanpak is dat vanuit een bottom-up proces veel creativiteit wordt benut en er ook in verschillende sectoren en gebieden veel is bereikt, blijkt een consequentie te zijn dat er relatief veel kleine projecten zijn gestart. Veel kleine projecten in omvang leveren relatief veel uitvoeringslasten op bij de projectmonitoring, controle en verantwoording. Onder het EFMZV wordt daarom gekozen voor een beperkter aantal, thematisch gerichte openstellingen, waardoor meer richting wordt gegeven aan de beleidsmatig gewenste ontwikkelingen. Hierdoor sluit, naar verwachting, het aanbod van projecten beter aan bij het beschikbare budget en zullen minder projecten worden afgewezen.

- *Toepassen van vereenvoudigde kostensystematiek*

De inzet is om voor meerdere Europese Structuur- en Investeringsfondsen in de uitvoering dezelfde systematiek te gebruiken voor het vaststellen van de subsidiabele kosten voor arbeid. In de voorgaande periode kenden de fondsen verschillende methoden. Op nationaal vlak is in Nederland met alle betrokkenen een voorstel uitgewerkt om tot één gezamenlijke methode te komen voor alle regelingen en alle Europese Structuur- en Investeringsfondsen. Besloten is om deze methode te hanteren. Voor het EFMZV wordt ook onderzocht of voor andere kosten met een vereenvoudigde kostensystematiek te werken. Dit zal vooral een meerwaarde hebben wanneer onderbouwing van de werkelijke kosten complex is en het om een tamelijk homogene kostensoort gaat. Vereenvoudiging van de kostensystematiek leidt tot lagere uitvoeringslasten (overheid) en tot lagere administratieve lasten (sector).

- *Verdere digitalisering in de uitvoering*

Om de administratieve last van het aanvragen van subsidie te beperken zal voorafgaande aan de openstelling gekeken worden welke informatie reeds bekend is en gebruikt kan worden. Overigens is de verwachting dat dit beperkt is, omdat vooral subsidie zal worden gegeven aan innovatie- en samenwerkingsprojecten.

Uitgangspunt is dat aanvragen zoveel mogelijk digitaal ingediend kunnen worden. Hierbij zal wel steeds een afweging worden gemaakt of de inrichtingskosten hiervan proportioneel zijn ten opzichte van het subsidiebedrag. Deze verdere digitalisering maakt het ook mogelijk om aanvragers te ondersteunen bij de indiening van aanvragen, zodat het maken van fouten wordt voorkomen. Het resultaat is dat de uitvoering in de afhandeling van de aanvragen eenvoudiger wordt. Dit bevordert een goede doorloop van het beoordelingsproces.

- *Eenduidig juridisch kader*

In de EVF-periode was er naast het Europees juridisch kader van de EVF ook een nationaal juridisch kader waaraan subsidies werden getoetst. Dit leidde in de praktijk tot meer administratieve lasten voor begunstigen en ook tot een hoger foutenpercentage. Voor de nieuwe EFMZV-periode is besloten dat er geen nationale "kop" komt op het Europees juridisch kader. Dat betekent dat voor het EFMZV de Europese regels leidend zijn en, waar nodig, aanvullende nationale regels volgen.

3. Territoriale ontwikkeling

Territoriale cohesie is een beleidsmatig principe en een denkkader dat relevant is voor het gehele Cohesiebeleid. Met het Verdrag van Lissabon is territoriale cohesie expliciet opgenomen als doel van het cohesiebeleid, naast economische en sociale cohesie. De nadruk komt hierdoor te liggen op duurzame gebiedsgerichte ontwikkeling (inhoud) en een gebiedsgerichte aanpak (proces). Territoriale cohesie waarborgt dat Europese opgaven aansluiten op de specifieke opgaven van de betreffende gebieden, de sterke kanten van een gebied en de daarbij benodigde governance-structuur, waaronder een belangrijke rol voor regionale en lokale partners.

3.1 Regelingen die zorgen voor een geïntegreerde aanpak van het gebruik van ESI-fondsen voor territoriale ontwikkeling van specifieke sub-regionale gebieden

3.1.1 Community-led local development (vanuit de gemeenschap geleide lokale ontwikkeling)

Inzet van CLLD door de ESI-fondsen

Vanuit de gemeenschap geleide lokale ontwikkeling, CLLD, krijgt in Nederland steun uit het ELFPO en wordt dan "plaatselijke ontwikkeling in het kader van LEADER" genoemd.

Nederland programmeert LEADER in het ELFPO-programma onder plattelandsprioriteit 6, aandachtsgebied 6b 'het stimuleren van de plaatselijke ontwikkeling in plattelandsgebieden'. Bijgedragen wordt aan thematische doelstelling 9 'het bevorderen van sociale inclusie'.

Met betrekking tot het EFMZV is in paragraaf 1.3 aangegeven dat Nederland niet inzet op CLLD en daarmee ook niet bijdraagt aan thematische doelstelling 8.

Zoals ook blijkt uit paragraaf 1.3 zet EFRO in algemene zin niet in op prioriteit 9d (investeringen in het kader van CLLD-strategieën). Binnen één of meer van de G-4 steden kan CLLD binnen de strategie van de GTI evenwel een interessant instrument blijken om lokale partners te mobiliseren in het ontwikkelen van specifieke lokale oplossingen. Bij het opzetten van het operationele programma EFRO 2014-2020 West-Nederland wordt er daarom met verschillende vertegenwoordigers met sociaal-economische belangen in Scheveningen onderzocht of het CLLD instrument vanuit EFRO geïmplementeerd kan worden in Den Haag en worden de vereiste stappen voorbereid om dit te bewerkstelligen. Wanneer blijkt dat de uitwerking en implementatie van deze plannen positief bijdragen aan de strategie van de GTI zou dit initiatief en mogelijk ook andere vergelijkbare initiatieven in aanmerking kunnen komen voor steun uit het EFRO programma. Tijdens de verdere uitwerking zal ook onderzocht worden of synergie met de andere ESI fondsen tot de mogelijkheden behoort.

Nederland reserveert niet op voorhand ESF-budget voor CLLD-projecten. Het grootste deel van het ESF-budget wordt in de nieuwe programmaperiode ter beschikking gesteld van lokale overheden op grond van de investeringsprioriteit "actieve inclusie". Projecten in dat kader dienen gericht te zijn op arbeidstoeleiding van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Gemeenten kunnen zelf bepalen op welke wijze zij dat doen; er staan hen diverse methoden en instrumenten ter beschikking. Samenwerkingsconstructies met maatschappelijke organisaties of particuliere initiatieven zijn mogelijk. Bijvoorbeeld om mensen op weg te helpen naar regulier werk via ervaring met vrijwilligerswerk bij derden. Voorwaarde is wel dat het ESF-project eenvoudig te verantwoorden en te controleren is. Tevens is binnen actieve inclusie 1% van het ESF-budget bestemd voor projecten op het gebied van sociale innovatie en transnationale samenwerking, in te dienen door gemeenten. Ook hierbij kan het gaan om een constructie conform de CLLD-aanpak.

De projecten uitgevoerd via LEADER/CLLD moeten bijdragen aan de doelen van de lokale ontwikkelingsstrategie en kunnen, mede in relatie tot de SWOT-analyse van het gebied, bijdragen aan de realisatie van de doelen uit alle aandachtsgebieden van het ELFPO-programma en daardoor kunnen zij ook bijdragen aan meerdere thematische doelstellingen. Bij LEADER/CLLD gaat het immers per definitie om integrale projecten die meerdere doelen en prioriteiten dienen (zoals innovatie, energie, water, natuur, werkgelegenheid). LEADER-projecten kunnen bijvoorbeeld bijdragen aan ELFPO-aandachtsgebied 6a (het faciliteren van diversifiëring, de creatie en ontwikkeling van kleine ondernemingen en van werkgelegenheid) en thematische doelstelling 8 (bevordering van werkgelegenheid en ondersteuning van arbeidsmobiliteit) als werkgelegenheid wordt gecreëerd in krimp- en anticepeerregio's. Nederland sluit niet uit dat LEADER/CLLD-groepen tijdens de programmeringsperiode aansluiting kunnen zoeken bij prioriteiten en aandachtsgebieden van de andere ESI-fondsen, zoals EFRO of ESF en dit in hun ontwikkelingsstrategie nader uitwerken. De ontwikkelingsstrategie wordt opgezet vanuit de LEADER/CLLD groepen uit ELFPO, projecten kunnen uit verschillende fondsen worden gefinancierd mits verantwoord aan de managementautoriteit van het betrokken fonds. Daarbij moet wel rekening worden gehouden met het feit dat voor Nederland de middelen voor de ESI-fondsen beperkt zijn. Nederland wil deze concentreren en hecht aan lage uitvoeringskosten en beperking van administratieve lasten.

Het gepland Europese budget dat vanuit ELFPO wordt ingezet voor LEADER bedraagt circa € 40 miljoen voor de periode 2014-2020. Dit is per jaar circa € 5,8 miljoen. Dat komt overeen met zo'n 5% van het Europese budget voor ELFPO.

Uitdagingen en doelgroepen

De inzet van LEADER in het ELFPO-programma sluit aan bij de behoeftebepalingen en uitdagingen zoals benoemd in de SWOT-analyse van het ELFPO-programma van Nederland. Zoals blijkt uit deze SWOT-analyse vraagt het multifunctionele karakter van het platteland in Nederland om een goede balans tussen werken, wonen en recreëren. Om deze balans te realiseren wordt de interactie tussen landbouw en samenleving de komende jaren steeds belangrijker: er ligt een opgave om samen te werken aan de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland en aan duurzaam beheer van de ruimte.

De agrarische sector zal zich sterker moeten inzetten voor maatschappelijk draagvlak en invulling moeten geven aan haar 'license to produce'. Dit kan bijvoorbeeld door de relatie stad-platteland en boer-burger te verstevigen.

In minder bevolkte en soms zelfs krimpgebieden ligt er voor alle actoren een opgave om samen aan een sociaal en economisch vitaal platteland te werken. Hierbij is het van belang het platteland aantrekkelijk te houden en door innovaties en vernieuwing voldoende werkgelegenheid te creëren en te behouden, met voldoende voorzieningen, en een goed ontwikkelde toeristische infrastructuur.

Door in te zetten op de verbreding van landbouwbedrijven wordt een bijdrage geleverd aan het behoud van werkgelegenheid op het platteland. Dit blijft dan ook de komende jaren relevant. De belangstelling voor plattelandrecreatie, zorgboerderijen, lokale- en streekproducten, stadslandbouw en agrarische kinderopvang groeit.

Nederland wil daarom LEADER/CLLD richten op:

- (toekomstige) bevolkingskrimp;
- (sociale) innovaties en de toepassing ervan;
- economische impuls bij achterblijvende minder verstedelijkte regio's;
- circulaire economie, biobased economy en duurzame energie;
- verstevigen van de relatie stad-land: een verbinding leggen tussen de vraag uit de stad en het aanbod op het platteland, het realiseren van betrokken burgerschap en een verbeterd maatschappelijk draagvlak voor de agrarische sector;
- het uitbreiden en verbeteren van de (agro) toeristische infrastructuur;
- multifunctioneel grond- en watergebruik;
- natuur- en milieu educatie binnen het programma Duurzaam Door;

activiteiten of ontmoetingsplaatsen die de sociale cohesie op het platteland vergroten, zeker daar waar men sterker afhankelijk is van nabuurschap. Doelgroepen voor LEADER/CLLD zijn de belangrijkste publieke en private stakeholders uit de gebieden waarvoor de lokale ontwikkelingsstrategieën worden opgesteld.

De gebieden waar LEADER/CLLD wordt toegepast

Onder POP2 waren er in Nederland circa 35 LEADER/CLLD-gebieden. Nederland verwacht dat er in de periode 2014-2020 circa 20 LEADER-groepen zullen zijn.

Binnen Nederland komen die gebieden in aanmerking voor een LEADER-status waar sprake is van:

- krimp, nu of in de nabije toekomst
- stad-land relaties die een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van het platteland
- minder verstedelijkte regio's met economische, ecologische en sociale innovatieve potentie blijkend uit onder andere integrale samenwerkingsverbanden

Aanpassing van de bevolkinglimiet

Hoewel het binnen de Europese Unie gebruikelijk is om bij een vergelijking tussen urbane en rurale regio's de Eurostat-typologie van 'predominantly rural', 'significantly rural' en 'predominantly urban' regio's te hanteren, spreekt de SWOT-analyse van het ELFPO-programma over minder verstedelijkte regio's, verstedelijkte regio's en sterk verstedelijkte regio's. Dit geeft een betere weergave van de rurale regio's binnen het dichtbevolkte Nederland met een relatief hoge bevolkingsdichtheid, ook op het platteland.

Gezien dit bijzondere karakter van het Nederlandse platteland wil Nederland graag gebruikmaken van de mogelijkheid die artikel 33 lid 6 van verordening (EU) Nr. 1303/2013 biedt en de Europese Commissie verzoeken om de bevolkinglimiet voor LEADER/CLLD van 150.000 inwoners voor Nederland naar boven toe aan te passen naar maximaal 300.000 inwoners, en voor de Randstad naar maximaal 350.000 inwoners.

De volgende argumenten pleiten hier voor:

- Nederland heeft, vooral in de Randstad waar bijna de helft van de Nederlandse bevolking woonachtig is, een extreem dichte bevolking, ook op het platteland. Dit rechtvaardigt een hoger inwoneraantal dan 150.000;
- verhoging van de bevolkinglimiet is nodig om de territoriale samenhang van de gebieden binnen de lokale ontwikkelingsstrategieën te waarborgen;
- uit ervaring met POP2 bleek dat het maximumaantal van 150.000 inwoners te beperkt was. Met name goede projecten binnen het stad-land thema konden daardoor niet worden uitgevoerd;
- in het geval van een doorstart van bestaande LEADER gebieden leert de ervaring dat samenvoegen (van een groot deel van de huidige) LEADER gebieden onder het POP2 een meerwaarde kan hebben. Daarmee wordt het inwonertal van ongeveer 150.000 overschreden;
- door het verhogen van de bevolkinglimiet zullen er automatisch minder LEADER gebieden in Nederland komen dan onder het POP2. Dit kan leiden tot lagere uitvoerings- en administratieve lasten.

Het schaalvoordeel bij een grotere bevolkingsdeelname is met name van belang voor het vergroten van het innovatief vermogen van sterk verstedelijkte plattelandsgebieden. Deze gebieden zullen daarmee beter in staat zijn om kansen te benutten die de nabijheid tot stedelijke consumenten hen bieden, zodat investeringen door de stedelingen in de kwaliteit van het hen omringende platteland worden versterkt.

Vorbereidende steun

Onder de kosten van voorbereidende steun voor CLLD/LEADER vallen de kosten inclusief steun voor capaciteitsopbouw en de formatie van nieuwe groepen en steun voor kleine proefprojecten, steun voor opleiding en netwerkvorming met het oog op de voorbereiding en de uitvoering van een plaatselijke ontwikkelingsstrategie.

De selectieprocedure

De selectie van lokale ontwikkelingsstrategieën vindt plaats in vier stappen:

1. Voorbereiding: Aankondiging van een openstelling

Zowel landelijk als landsdelig/provinciaal wordt een informatiecampagne gevoerd over de nieuwe werkwijze van LEADER/CLLD in het POP3 voor de periode 2014-2020. Bestaande groepen worden uitgenodigd om zich te vernieuwen voortbouwend op eerdere ervaringen. Nieuwe groepen of gebiedsorganisaties kunnen hun voornemen tot deelname aan LEADER kenbaar maken. Alle groepen worden in de gelegenheid gesteld om vergoeding van voorbereidingskosten aan te vragen. Bij de aankondiging wordt breed gecommuniceerd over de vereiste inhoud van de lokale ontwikkelingsstrategieën. Na deze bekendmaking kunnen de groepen binnen een termijn van 3-6 maanden hun plannen opstellen en indienen.

2. Openstelling

Er vindt een landelijke openstelling voor het indienen van de ontwikkelingsstrategieën.

3. Beoordeling door een landelijk comité

De ontwikkelingsstrategieën worden beoordeeld door een landelijk comité met een breed draagvlak. Dit comité wordt door de provincies ingesteld. Het comité brengt conform de bepalingen van artikel 32, vierde lid en artikel 33, derde lid van Verordening (EU) Nr. 1303/2013 advies uit ten behoeve van de selectie van de plaatselijke ontwikkelingsstrategieën. De LAG's krijgen de gelegenheid op basis van het advies van het comité hun strategieën te verbeteren. Na verbetering brengt het comité aan de provincies advies uit voor de selectie van de ontwikkelingsstrategieën. De provincies kunnen onderbouwd afwijken van het advies van het landelijk comité.

4. Instellen van de LAGs en vaststellen van de ontwikkelingsstrategieën.

De provincies keuren de ontwikkelingsstrategieën goed en stellen de LAG's in.

Administratieve organisatie: taakverdeling tussen beheersautoriteit, het betaalorgaan (RVO) en de LAG

Een goed functionerende LAG die selectiecriteria goed heeft verwerkt in de lokale ontwikkelingsstrategie kan rekenen op een grote mate van verantwoordelijkheid bij de uitvoering van de strategie. Na goedkeuring van de lokale ontwikkelingsstrategie kunnen de LAGs de ontwikkelingsstrategie uitvoeren. Op basis van de door hen opgestelde selectieprocedure en toetsingscriteria selecteren de LAGs de projecten die voor steun in aanmerking komen. Dit doen de LAGs na toetsing van het betaalorgaan op EU conformiteit. De LAGs geven de betreffende provincies de mogelijkheid te adviseren over de selectie van de projecten. De geselecteerde projecten worden door de LAGs voorgedragen aan de autoriteit die vervolgens een beschikking afgeeft. Daarop kan het betaalorgaan de steun verlenen.

3.1.2 en 3.1.3 Geïntegreerde territoriale investeringsprogramma's & Duurzame stedelijke ontwikkeling

Veel van de economische activiteiten gericht op innovatie door hoogwaardige productontwikkeling en investering in de kenniseconomie spelen zich in een stedelijke omgeving af. Hiertoe moet het stedelijk vestigings- en leefklimaat een goed uitgangspunt bieden. De in paragraaf 1.1 geschetste knelpunten bestaan uit ondermaatse vestigingsfactoren, hoge (jeugd) werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid, een mismatch op de arbeidsmarkt en achterblijvende investeringen in energiebesparende maatregelen. De verschillen binnen de steden leiden tot een mogelijke tweedeling, omdat een deel van de stedelijke samenleving onvoldoende is aangehaakt bij de ontwikkelingen in de economie en de samenleving.

Centraal in de aanpak van de duurzame stedelijke ontwikkeling staat het voorkomen van deze dreigende tweedeling en de inzet op groei van de stedelijke economie. Hiervoor is het wenselijk in te zetten op economische investeringen die de mismatch tussen vraag en aanbod op de stedelijke arbeidsmarkt verkleinen en het stedelijk vestigingsklimaat verbeteren. Deze inzet dient vervolgens gekoppeld te worden aan arbeidsmarktinvesteringen die het vraaggestuurd arbeidsaanbod verder ontwikkelen. Aanvullend worden investeringen gedaan die een economische impuls kunnen geven. Het gaat om investeringen in

energie en duurzaamheid vanwege de grote en complexe stedelijke opgave, en in innovatiestimulering van stedelijke innovatie-ecosystemen.

Nederland zet binnen het operationele programma 2014-2020 van het ESF en het operationele programma EFRO 2014-2020 West-Nederland in op duurzame stedelijke ontwikkeling met behulp van GTI's in de G4. Er is gekozen voor de vier grote steden vanwege benodigde focus, continuïteit en de daar aanwezige problemen die omvangrijker zijn dan in andere steden. Een gerichte inzet in integrale duurzame stedelijke ontwikkeling is alleen effectief en kostenefficiënt wanneer een significant bedrag beschikbaar is voor de steden. De GTI's in de G4 vormen daarnaast een coherente voortzetting van de subdelegaties van programma's naar de G4-steden in de periode 2007-2013 en eerder het Doelstelling 2-programma Stedelijke Gebieden in 2000-2006. De samenloop van problemen in de G4 is gebaat bij geïntegreerde territoriale investeringen: een aanpak van de problemen langs meerdere wegen.

Het is de intentie met EFRO-middelen de mismatch op de arbeidsmarkt tegen te gaan door te zorgen dat het toekomstig arbeidsaanbod beter is afgestemd op de voorziene ontwikkeling van de werkgelegenheid. Daaraan aanvullend is een inzet op de verbetering van het vestigingsklimaat van belang, vooral in wijken met meervoudige problemen. Daaraan gekoppeld kan ESF worden ingezet voor de ontwikkeling en ondersteuning van werklozen en werkzoekenden uitgaande van de vraag en behoeften van werkgevers, vanuit de verwachting dat - dit gegeven de afstand tot de arbeidsmarkt - tot betere plaatsingsresultaten op werk leidt. Deze gezamenlijke inzet moet leiden tot verbetering van het arbeidsaanbod en duurzame plaatsing op de arbeidsmarkt, verhoging van de werkgelegenheidskansen in wijken met meervoudige problemen en toename van de leefbaarheid in deze wijken en afname van het aantal langdurig werklozen en -werkzoekenden en uitkeringsafhankelijken. Het draagt bij aan de landelijk nagestreefde verhoging van de arbeidsparticipatie en vermindering van het aantal personen in huishoudens zonder betaald werk. Het ondersteunt armoedebestrijding en sociale inclusie.

De precieze invulling zal per stad verschillen en is afhankelijk van de lokale problematiek, de economische structuur en bestuurlijke keuzes op grond van urgentie. Omdat specifieke problemen ook een territoriale dimensie kennen, zal ook de keuze per gebied verschillend zijn.

Er zijn gebieden en gemeenschappen met grote werkeloosheid en gebieden die als stedelijke (regionale/nationale/internationale) banenmotor fungeren. Per stad zal worden geïnventariseerd welke gebieden tot welke categorie behoren en op welke wijze deze kunnen worden gekoppeld. Het operationele programma EFRO 2014-2020 West-Nederland beschrijft nauwkeuriger de inzet per stad.

Budget en beheer

Tabel 16: Indicatieve verdeling op nationaal niveau voor duurzame stedelijke ontwikkeling (in euro's)

Fonds	Verdeling op nationaal niveau	Percentage van totale verdeling per fonds
EFRO	45.563.293	9%
ESF	25.000.000	5%

Er wordt ongeveer 9% van de nationale EFRO-middelen ingezet op duurzame stedelijke ontwikkeling. Dit komt neer op circa 25% binnen landsdeel West (exclusief technische bijstand). Synergie van de fondsen wordt bereikt door de gelijktijdige inzet van 5% van de nationale ESF-middelen. Cofinanciering vindt plaats met lokale en nationale middelen en door private partijen. Vanuit de stedelijke strategie wordt een zo breed mogelijke basis gelegd voor inhoudelijke borging en beschikbaarheid van cofinanciering.

In het operationele programma EFRO 2014-2020 West-Nederland wordt innovatie vooral op regionale schaal opgepakt en is daarom ondergebracht binnen de landsdeel brede investeringsprioriteit. Het deel dat direct aansluit bij de inzet van de GTI is binnen de thematische doelstelling geoormerkt voor toepassing in de GTI voor duurzame stedelijke ontwikkeling. Dit geldt ook voor de inzet op koolstofarme economie. De

inzet op de thematische doelstellingen 8 (werkgelegenheid en arbeidsmobiliteit) en 9 (sociale inclusie) is voorbehouden aan de vier grote steden voor de invulling van de GTI's voor duurzame stedelijke ontwikkeling.

Uitgangspunt voor de uitvoering zijn de uitvoeringsplannen voor geïntegreerde duurzame stedelijke ontwikkeling. Aanvragers dienen hun aanvraag hierop te richten. Per stad kunnen aanvragers zich bij voorkeur op één punt informeren. Hiervoor stelt iedere stad een steunpunt in voor advies van initiatieven. Beoordeling en beheer van aanvragen en projecten vindt plaats, met onderkenning van de specifieke EFRO- en ESF-kenmerken van aanvragen. Na het opstellen van een technisch advies voor een projectaanvraag – zowel voor EFRO als ESF - adviseert per stad een adviesgroep over die projectaanvraag. Hiermee wordt maximaal tegemoetgekomen aan de geïntegreerdheid van het programma. De formele EFRO-verantwoording van toekenning en het beheer zal plaatsvinden door delegatie aan het bestuur van de G4. De formele ESF-verantwoording van toekenning en beheer loopt via het Agentschap SZW.

3.1.4 Prioritaire gebieden voor (Europese) Territoriale Samenwerking

ETS/INTERREG

In de grensoverschrijdende en transnationale samenwerking met de buurlanden liggen er voor Nederland drie belangrijke uitdagingen: de verbetering van een innovatieve bedrijfsomgeving, de transitie naar een koolstofarme economie en een milieuvriendelijke en hulpbron efficiënte economie. De ETS-programma's vormen voor Nederland goede instrumenten om de uitdagingen op te pakken. Thematische focus is daarbij essentieel om veranderingen te realiseren en de ETS-programma's een goede bijdrage te laten leveren aan de Europa 2020-strategie.

Grensoverschrijdende samenwerking

In de vier programma's voor grensoverschrijdende samenwerking waarin Nederland participeert, zal in afstemming met de buurlanden een substantieel deel van de middelen worden ingezet op vier thema's:

- Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie;
- Ondersteuning van de overgang naar een koolstofarme economie in alle bedrijfstakken;
- Bevordering van werkgelegenheid en ondersteuning van arbeidsmobiliteit;
- Bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen.

Het Twee Zeeën-programma zet ook in op het thema Klimaatadaptatie.

Naast de thematische focus wil Nederland de INTERREG-middelen meer dan voorheen richten op concrete investeringen in innovatieve technologieën, producten en diensten. In de voorgaande periodes is binnen grensoverschrijdende ETS-programma's sterk geïnvesteerd in netwerkvorming. Deze netwerken zullen in de nieuwe programmaperiode moeten leiden tot concrete resultaten. Hoewel netwerkvorming een belangrijk aspect van grensoverschrijdende samenwerking zal blijven, zullen de toekomstige projecten zich dichter op de markt bevinden in de vorm van toegepast onderzoek, demonstratieprojecten en valorisatie waarbij met name het mkb wordt betrokken. Daarnaast moet er beter ingespeeld worden op de markt als het gaat om grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit en opleidingsmogelijkheden.

Nederland heeft gericht een aantal grensoverschrijdende samenwerkingsprogramma's uitgebreid, zodat belangrijke, nieuwe partners volwaardig kunnen meedoen in ETS. Door het betrekken van deze nieuwe partners wil Nederland kansrijke grensoverschrijdende clusters versterken en de kwaliteit van programma's vergroten. Naast de samenwerkingsmogelijkheden in INTERREG houdt bij EFRO met name het operationeel programma van Zuid-Nederland de mogelijkheid open buitenlandse partners te betrekken bij de landsdelige programma's. Gezien de sterke economische verbondenheid met zowel Vlaanderen als Nordrhein-Westfalen is dit een verantwoorde keuze.

Transnationale samenwerking

Voor de twee transnationale ETS-programma's waarin Nederland participeert, worden naar verwachting vijf prioritaire thema's benoemd:

- Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie (innovatieve bedrijfsomgeving);
- Ondersteuning van de overgang naar een koolstofarme economie in alle bedrijfstakken;
- Bevordering van de aanpassingen aan de klimaatverandering, risicopreventie en –beheer;
- Bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen;
- Bevordering van duurzaam vervoer en opheffing van knelpunten in centrale netwerkinfrastructuren.

Het thema klimaatadaptatie is voor Nederland belangrijk en zal in de transnationale programma's worden gecombineerd met bijvoorbeeld thema's als koolstofarme economie. Thema's als versterking van concurrentiekracht van kleine en middelgrote ondernemingen, alsmede inclusie van achtergebleven gebieden, worden mogelijk als dwarsdoorsnijdende thema's opgenomen.

Interregionale samenwerking

Het Interregionale samenwerkingsprogramma is belangrijk voor Nederlandse provincies en gemeentes en kan door middel van onderzoek en uitwisseling van best practices een goede bijdrage leveren aan de uitvoering regionale (ESI-)programma's. Een goede aansluiting van het Interregionale samenwerkingsprogramma op de praktijk wordt geborgd door een focus op zes thema's:

- Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie (innovatieve bedrijfsomgeving);
- Versterking van het concurrentievermogen van het mkb;
- Ondersteuning van de overgang naar een koolstofarme economie in alle bedrijfstakken;
- Bescherming van het milieu en bevordering van efficiënt gebruik van hulpbronnen;
- Sociale inclusie en armoedebestrijding;
- Bevordering werkgelegenheid.

Afstemming en coördinatie van ETS-programma

Nederland zet er op in de ETS-programma's meer strategisch in te zetten op de versterking van de innovatiekracht en verduurzaming. Een betere afstemming en coördinatie met nationaal en regionaal beleid en de ESI-fondsen is daarvoor noodzakelijk. De grensoverschrijdende samenwerkingprogramma's worden inhoudelijk beter aangesloten door de RIS3-en te gebruiken als inhoudelijk richtsnoer voor grensoverschrijdende samenwerking. Een jaarlijks bestuurlijk overleg op nationaal niveau tussen Nederlandse partners, onder leiding van het Ministerie van Economische Zaken, moet de projectontwikkeling en governance van de grensoverschrijdende ETS-programma's verbeteren.

Nederland heeft de voorbije jaren ervaring opgebouwd rond het gebruik van Europese Groepering voor Territoriale Samenwerking (EGTS). Lidstaat Nederland is lid van het European Urban Knowledge Network, en de provincie Zeeland en de gemeente Hulst zijn lid van het samenwerkingsverband 'Linieland van Waas en Hulst'. Nederland maakt momenteel geen gebruik van EGTS als rechtsvorm voor de uitvoering van ETS-programma's, maar de Nederlands Uitvoeringswet EFRO maakt het gebruik van een EGTS bij de uitvoering van ETS-programma mogelijk waardoor EGTS samenwerkingsverbanden ook in aanmerking komen als uitvoerende autoriteiten voor deze programma's. Daarnaast blijven ook de Benelux en Anholt verdragen relevante juridische kaders voor grensoverschrijdende samenwerking met de buurlanden.

ETS/EFMZV

De gecoördineerde uitvoering van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM), als onderdeel van het Geïntegreerd maritiem beleid, is ingebed in de Northeast Atlantische Strategy van de OSPAR-conventie om de belangrijkste bedreigingen voor een gezonde oceaan aan te pakken. Deze strategie wordt ondersteund door een OSPAR Quality Status Report (QSR) 2010. Dit QSR2010 vormt een van de belangrijkste bronnen voor de nationale initiële beoordeling in overeenstemming met de KRM. Onderdeel van de Northeast Atlantische Strategy is het streven naar een significante vermindering van zwerfvuil in de mariene wateren die onder OSPAR-conventie vallen. Daartoe heeft OSPAR in juni 2014 een Marine Litter Regional Action Plan

(RAP) vastgesteld. Dit RAP bestaat uit maatregelen die het meest effectief kunnen worden genomen op een gecoördineerde regionale schaal. De EFMZV-maatregelen vullen dit RAP aan voor maatregelen die het meest effectief op een nationale schaal genomen kunnen worden. De kennismaatregelen op gebied van zwerfvuil en onderwatergeluid passen in een nadere subregionale invulling (Noordzeeschaal) van de regionale OSPAR science agenda.

Ten aanzien van de grensoverschrijdende samenwerking is onderzocht hoe het EFMZV en Twee Zeeën elkaar zouden kunnen versterken met betrekking tot de positionering van de maritieme dimensie binnen het Twee Zeeën programma. De zee is immers feitelijk een belangrijke bestaansgrond van het programma. Uiteindelijk is besloten de maritieme dimensie niet als een aparte prioriteit in het programma op te nemen, om reden dat in het gebied al erg veel gebeurt in andere kaders, maar vooral ook omdat geconcludeerd werd dat de gekozen prioriteiten ook voldoende aanknopingspunten bieden om projecten met deze invalshoek binnen de geselecteerde prioriteiten te kunnen meenemen. Gekozen is om de maritieme dimensie als een horizontale prioriteit binnen de geselecteerde prioriteiten te integreren.

3.1.5 en 3.1.6 Specifieke geografische gebieden

Niet van toepassing voor Nederland.

4. Een efficiënte implementatie

4.1 Elektronische data-uitwisseling

EFRO

In het positioneringsdocument werd aangegeven dat voor het EFRO er één nationaal elektronisch informatiesysteem moet worden opgezet, dat door alle regionale programma's moet worden gebruikt. De voorbereiding om te komen tot één ICT-systeem zijn in de tweede helft van 2012 gestart, zie ook paragraaf 2.6.

De planning is om eind 2014/begin 2015 operationeel te zijn met een nieuw landelijk systeem. Het gaat om een upgrade van het huidige systeem van managementautoriteit Zuid naar de nieuwste versie (MD NAV 2013). Dit omvat een webportaal dat voorziet in data-uitwisseling tussen managementautoriteit en begunstigde ten aanzien van gerealiseerde kosten en inhoudelijke toelichting op projectvoortgang. De aanschaf van bijbehorende dienstverlening, Service Level Agreement en licenties worden door middel van een niet-openbare Europese aanbesteding in de markt gezet. Dit systeem scoorde in de huidige periode al goed op het gebied van e-cohesion en wordt voor de nieuwe periode verder vervolmaakt. Zo wordt onder andere de aanvraagfase toegevoegd, zodat de subsidieaanvraag volledig digitaal kan verlopen, en het systeem webbased/papiervrij gemaakt. Binnen het webbased/papiervrij maken wordt ook 'authenticatie met behulp van herkenning' ingevuld zodat ook deze manier van authenticeren wordt ondersteund. Oplevering hiervan wordt eind 2014/begin 2015 voorzien.

ESF

In de programmaperiode 2007-2013 is het Diane-systeem opgezet als centraal informatiesysteem voor elektronische dataverwerking en opslag. Onderdeel daarvan is het zogeheten e-portaal. Hierin worden de subsidieaanvragen en einddeclaraties verwerkt, beide via e-formulieren dus volledig langs elektronische weg. Diane en de e-formulieren zijn aangepast aan de eisen van het programma 2014-2020. In de tweede helft van 2014 wordt een analyse uitgevoerd om te komen tot een verbeterd e-portaal. De Managementautoriteit wil vooral de elektronische communicatiemogelijkheden tussen aanvrager en MA verbeteren. Bijvoorbeeld door het mogelijk te maken dat de aanvrager elektronisch inzicht krijgt in de voortgang van de behandeling van de aanvraag en relevante documenten kan inzien. De MA maakt inmiddels gebruik van mobiele scanapparaten. Bij bezoek aan aanvragers en controle ter plekke worden hiermee relevante documenten aan het elektronisch dossier toegevoegd.

Een belangrijke ontwikkeling is de verwachte koppeling van het Diane-systeem met SFC2014. Nu worden gegevens handmatig ingevoerd in SFC2014. Dat wil de MA graag geautomatiseerd doen. Bij de aanpassingen van het e-portaal wordt daar rekening mee gehouden. Verwacht wordt tevens dat de CA en AA verbonden zullen worden met SFC2014, bijvoorbeeld voor de certificering van de uitgavenstaat. Er zijn meer wensen inzake e-cohesie; die hebben betrekking op een verbeterde data uitwisseling tussen alle betrokken partijen (aanvrager, MA, AA, CA en EC) om gegevensuitwisseling transparanter en eenvoudiger te maken. Eind 2015 moet een en ander gerealiseerd zijn.

ELFPO

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) zet als betaalorgaan in op zoveel mogelijk elektronische data-uitwisseling voor zowel het ELFPO als het ELGF. De jaarlijkse aanvragen voor agromilieubetalen in het kader van ELFPO worden bijvoorbeeld al digitaal ingediend. In de volgende programmaperiode is elektronische data-uitwisseling met begunstigten het standaard werkproces.

Er is de afgelopen jaren een forse slag gemaakt in de automatisering. Zo kunnen bijvoorbeeld de jaarlijkse betalingsaanvragen voor het Subsiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (de SNL-regeling) volledig digitaal worden ingediend.

Deze digitalisering wordt voortgezet, van aanvraag van subsidie tot en met uitbetaling van de subsidie. Verdere digitalisering maakt het mogelijk om aanvragers te ondersteunen bij de voorbereiding van aanvragen. Hiermee kunnen fouten worden voorkomen. Ook wordt de afhandeling van de aanvragen eenvoudiger.

Ter illustratie:

Met de Gemeenschappelijke Data Inwinning kunnen landbouwers aanvragen voor subsidie indienen. Hoe dit in zijn werk gaat en wat van landbouwers wordt verwacht staat goed beschreven op de volgende internet pagina: <https://mijn.rvo.nl/gecombineerde-opgave>
Door ruim 90% van de aanvragers wordt deze gecombineerde opgave digitaal ingevuld.

In onderstaande video wordt kort samengevat hoe dat werkt:

<http://www.youtube.com/watch?v=-iRc5Gs3xU>

Op youtube.com zijn een aantal voorlichtingsfilms geplaatst waarin nader wordt toegelicht hoe de gecombineerde opgave werkt onder de zoektitel 'gecombineerde opgave'. Bovenstaande verwijzing betreft de voorlichtingsfilm voor de 'gecombineerde opgave' van 2013.

De ingewonnen gegevens worden in zogenaamde registers (databestanden) geplaatst. Bij de beoordeling van de aanvragen worden deze gegevens opgehaald en kan de beoordelaar daarmee aan de slag. Daar waar mogelijk worden de aanvragen automatisch beoordeeld. Het betreft hier vooralsnog de meer eenvoudige aanvragen, die voldoen aan de daarvoor geformuleerde beoordelingsregels omgezet in ICT. De complexe aanvragen worden handmatig beoordeeld.

EFMZV

EFMZV is uitgezonderd van de verplichting tot elektronische data-uitwisseling met begunstigten. Desalniettemin zal de Bemiddelende Instantie inzetten op zoveel mogelijk elektronische data-uitwisseling.

Overzicht partners derde schil

Organisaties ⁸⁵
EFMZV
Aktea, Europees netwerk voor vrouwen in de visserij
Blueport Lauwersoog
Blueport Noord-West
Blueport Oosterschelde*
Blueport Urk
Blueport Zuid-West
Coalitie Wadden natuurlijk
Combinatie van Beroepsvissers*
Dierenbescherming
Ecorys
FARNET
Fisheries Local Action Group*
Greenpeace
Sportvisserij Nederland, Noordzee RAC*
Stichting De Noordzee
Stichting Vissenbescherming
Visfederatie
VisNed
Vissersbond*
Waddenvereniging
Wereld Natuur Fonds (WNF)
ESF
Achterhoek
Amsterdam (Groot)
Brabant (Midden)
Brabant (Noord-oost)
Brabant (West)
Brabant (Zuid-Oost)
Drechtsteden
Drenthe
Flevoland
Food Valley (UWV Arnhem)
Friesland
Gelderland (Zuid)
Gemeente Den Haag
Gemeente Emmen

⁸⁵ Van de partners aangeduid met een * zijn meerdere personen benaderd.

Gemeente Enschede
Gooi- en Vechtstreek
Gorinchem (UWV Dordrecht)
Groningen
Haaglanden
Helmond-De Peel
Holland (Midden)
Holland-Rijnland
Ijsselvechtstreek
Limburg (Noord-Midden)
Limburg (Zuid)
Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Ministerie V&J
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid/ Agentschap SZW*
Ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Opleidingsfonds Stoof (stichting opleiding en ontwikkeling flexbranche)
Rijnmond
Rivierenland
Sectorfonds Luchtvaart
SSWT (stichting scholings- en werkgelegenheidsfonds timmerindustrie)
Stedenvierkant
Twente
Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen*
Utrecht (Midden)
Utrecht (Oost)
UWV*
Vereniging van Nederlandse Gemeenten*
VNO-NCW/MKB-Nederland*
West-Friesland
Zaanstreek / Waterland
Zeeland (Noord-Midden)
ELFPO
12landschappen
Agrarisch en Particulier natuur en landschapsbeheer in Nederland (Apnl)
Alterra
ANWB
Biohuis
Biologica
Boerennatuur
Bosgroepen
Boschap
CUMELA
Dienst Landelijk Gebied (DLG)*

Dienst Regelingen
Federatie Particulier Grondbezit
Innovatienetwerk
Interprovinciaal Overleg (IPO)*
Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij-Arcadis (KNHM)
Land- en Tuinbouworganisatie (LTO-Noord)
Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (LVKK)
Landschappen
Landschapsbeheer Nederland*
LEI
LTO Nederland*
LTO Noord
Milieudefensie
Ministerie van Economische Zaken*
Ministerie van Infrastructuur en Milieu*
NAJK
Natuurmonumenten
Nederlandse Akkerbouwvakbond (NAV)
Nederlandse Zuivelorganisatie
Netwerk Platteland*
Noord Friese Wouden
Planbureau voor de Leefomgeving
Provincie Drenthe
Provincie Friesland
Provincie Gelderland
Provincie Groningen
Provincie Limburg
Provincie Noord- Brabant
Provincie Noord-Holland
Provincie Overijssel
Provincie Utrecht
Provincie Zeeland
Provincie Zuid-Holland
Raad voor de Leefomgeving*
Regiebureau POP
Staatsbosbeheer
Stichting Natuur en Milieu*
Unie van Waterschappen*
Veelzijdig Boerenland
Vereniging Nederlands Cultuurlandschap
Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Vewin
Vogelbescherming
WUR*

Gorinchem (UWV Dordrecht)
Groningen
Haaglanden
Helmond-De Peel
Holland (Midden)
Holland-Rijnland
IJsselvechtstreek
Limburg (Noord-Midden)
Limburg (Zuid)
Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Ministerie V&J
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid/ Agentschap SZW*
Ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Opleidingsfonds Stoof (stichting opleiding en ontwikkeling flexbranche)
Rijnmond
Rivierenland
Sectorfonds Luchtvaart
SSWT (stichting scholings- en werkgelegenheidsfonds timmerindustrie)
Stedenvierkant
Twente
Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen*
Utrecht (Midden)
Utrecht (Oost)
UWV*
Vereniging van Nederlandse Gemeenten*
VNO-NCW/MKB-Nederland*
West-Friesland
Zaanstreek / Waterland
Zeeland (Noord-Midden)
OP EFRO Noord-Nederland
CMO Groningen
CNV
CNV Noord
CODIN
College van Bestuur
Energy Valley*
ETFI
FNV
FNV regio Noord
Gemeente Assen
Gemeente Emmen
Gemeente Groningen*
Gemeente Leeuwarden*

HANNN
Hanzehogeschool Groningen*
HVD Groningen
ISD Noordoost
KvK Noord-Nederland
NOM
Noordelijke Hogeschool Leeuwarden (NHL)
Partoer
Project Manager
Provincie Drenthe*
Provincie Drenthe/BMC
Provincie Fryslân*
Provincie Groningen*
Rijksuniversiteit Groningen (RUG)
Samenwerkingsverband Noord-Nederland
Sensor Universe*
SNN
Sociaal Economische Raad Noord-Nederland
STAMM/CMO
Syntens
UMCG
Universitair Medisch Centrum Groningen
VNO-NCW Noord*
Water Alliance*
OP EFRO Zuid-Nederland
Avans Hogeschool
Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (BOM)
Brainport 2020
Brainport Development
BZW
Dow Benelux B.V
Gemeente Breda
Gemeente Goes
Gemeente Heerlen*
Gemeente Helmond
Gemeente Maastricht
Gemeente Oss
Gemeente Sittard-Geleen
Gemeente Tilburg
Gemeente Venlo
Gemeente Vlissingen
Greenport Venlo Innovation Center
Life Science Park
Philips

Provincie Limburg*
Provincie Noord-Brabant*
Provincie Zeeland*
secretaris
's-Hertogenbosch Stadsontwikkeling*
Stichting Greenport Venlo*
Stimulus Programmamanagement*
Strategic Board West-Brabant
Strategic Board Zuid-West Nederland
VNO NCW LWW
Waterschap Aa en Maas
ZLTO
OP EFRO West-Nederland
BioPartner Leiden
Bureau Kennistransfer AMC/UvA Universiteit van Amsterdam
CAH Almere
CvT - NH
Directeur Academie voor Masters & Professional Courses
DPI Valuecentre
Dutch Game Garden
Ecoshape
Gemeente Alkmaar
Gemeente Almere
Gemeente Amersfoort
Gemeente Amsterdam*
Gemeente Delft (G32)*
Gemeente Den Haag*
Gemeente Den Haag/ Kansen voor West*
Gemeente Leiden (G32)*
Gemeente Lelystad (G32)
Gemeente Rotterdam*
gemeente Rotterdam Stadsontwikkeling
Gemeente Schiedam (G32)
Gemeente Utrecht
Gemeente Westland
Hogeschool Utrecht
IHS
Immovator Crossmedia Network
lector HZ University of Applied Sciences
lid SG W-R
MA Kansen voor West*
MA Kansen voor West & secr. NL-DL
MCN Maritime Campus Netherlands
Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland

Nederlands Forensisch Instituut, Ministerie van Veiligheid en Justitie
Programma West*
Programmadirecteur Investerings Internationale stad
Programmamanager Onderzoek VU Amsterdam
Provincie Flevoland*
Provincie Flevoland (Programma Management Europa)*
Provincie Noord-Holland*
Provincie Utrecht
Provincie Zuid Holland*
Regioregisseur Hogeschool en ROC Leiden
Rotterdam Media Commission
Secretariaat Amsterdam Economic Board
SG Amsterdam - Universiteit van Amsterdam GPIO
SG Amsterdam - Vrije Universiteit Faculteit der Economische Wetenschappen
SG Den Haag*
SG R'dam - Directeur Legato
SG R'dam - Erasmus Universiteit Rotterdam
SG Utrecht - Bestuur Kamer van Koophandel Midden-Nederland
SG Utrecht - Kamer van Koophandel Midden Nederland
SG Utrecht - medevoorzitter OVO Plenum Holding B.V./Amco Holding B.V.
SG Utrecht - STUW bestuur
SG Utrecht - voorzitter ILW
SG WR*
STC - Group
Stichting Innovatie Alliantie (SIA)
Syntens
TU Delft*
Universiteit Erasmus
Universiteit Utrecht
Universiteit van Amsterdam
van Rijsingen groep
VNO NCW midden
VNO-NCW west
Vrije Universiteit
VU Amsterdam*
VUMC
OP EFRO Oost-Nederland
Aedes
AOC Oost
Bio-energiecluster Oost-Nederland (BEON)
Business Cluster Semiconductors
Christelijke Hogeschool Ede
Food Valley NL
Gelders Transitie Centrum, GTC

Gemeente Almelo
Gemeente Apeldoorn
Gemeente Deventer
Gemeente Ede
Gemeente Enschede
Gemeente Hengelo*
Gemeente Hof van Twente
Gemeente Nijmegen
Gemeente Zwolle
Health Valley
Hogeschool Arnhem Nijmegen*
Hogeschool Van Hall Larenstein
Hogeschool Windesheim
Innosport
Kamer van Koophandel Oost Nederland*
Managementautoriteit Oost*
Mercachem
Netherlands Centre for Nanoscopy
NOM
NOVEK Group BV
NXP Semiconductors*
OMFL MKB
Oost NV*
Provincie Gelderland*
Provincie Overijssel*
Radboud Universiteit Nijmegen*
Regio FoodValley
ROC van Twente*
Saxion Hogeschool
SER Overijssel
sti. SETS (Smart Energy Technologies & Systems)
Stichting kiEMT
Syntens
ThermoPlastic composites Research Centre (TPRC)
UMC St Radboud
Universiteit Twente
Venturelab Twente
VNG Gelderland
VNG Overijssel
VNO NCW midden
Wageningen UR*
Waterschap Regge en Rinkel
Ziekenhuis Gelderse Vallei / Alliantie Voeding Gelderse Vallei

Landelijk algemeen EFRO
Aedes
CvT - FNV
Dienst Landelijk Gebied
Ecorys
ERAC
FNV
Gemeente Enschede
Innopartner
Interprovinciaal Overleg*
Interreg Secretariaat D-NL
Mijn Toekomst Werkt!
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties *
Ministerie van Buitenlandse Zaken
Ministerie van Financiën*
Ministerie van Financiën/Auditdienst Rijk*
Ministerie van Infrastructuur en Milieu*
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*
Nationaal Groenfonds
Nederlandse biotechnologie associatie (niaba)
NL provincie EU*
NRK
Raad Vereniging van Hogescholen (HBO-Raad)
Syntens*
UVW
Vereniging van Nederlandse Gemeenten*
Vereniging van samenwerkende Nederlandse universiteiten*
VNO NCW
Grensoverschrijdend
Den Haag
EU Advice
Euregio Maas-Rijn
Grensregio
Hannn
INTERREG IV A 2 Zeeën*
INTERREG IV A Deutschland-Nederland
Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Noord-Holland
Pelagic fish
Provincie Drenthe
Provincie Friesland
Provincie Gelderland
Provincie Groningen

Provincie Limburg*
Provincie Noord-Brabant*
Provincie Overijssel
Provincie Zeeland*
Rotterdam
Verdict Systems
Provincie Zuid-Holland
EU
Europese Commissie*
EZ
Ministerie van Economische Zaken*
Huis van de Nederlandse Provincies in Brussel
Overige aanwezigen werkconferentie 4 juni
ADR
Agentschap NL
Amsterdam economic board
Atlas Advies
Avans Hogeschool
BE-Basic Foundation
bizzEUROPE consulting
Certificeringsautoriteit
Colland Bestuursbureau
CUMELA Nederland
DAF
De Haagse Hogeschool
De12Landschappen
Dienst Landelijk Gebied*
DLG
Ecorys
Eems Dollard Regio
ERAC
Europese Commissie
Gemeente Almere
Gemeente Alphen aan den Rijn
Gemeente Amsterdam
Gemeente Bergen op Zoom
Gemeente Breda
Gemeente Den Bosch
Gemeente Den Haag
Gemeente Gennep
Gemeente Haarlem
Gemeente Hengelo
Gemeente Rotterdam
Gemeente Sittard-Geleen

Gemeente Tilburg
Gemeente Veere
Gemeente Velsen*
Gemeente Zaanstad*
GGD Zeeland
Grants Europe/EU-Liaison
Haute Equipe
Immovator
Innovatiecentrum Greenport Venlo
Interconnect
Intergemeentelijk Samenwerkingsorgaan Midden-Holland
Kansen voor West
LBI
LTO Noord
LVG Zuidhollandse Delta
MBO Raad*
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties*
Ministerie van Economische Zaken*
Ministerie van Financiën/Auditdienst Rijk
Ministerie van Infrastructuur en Milieu*
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Ministerie van Veiligheid en Justitie
NHL Hogeschool*
NV REWIN
Projectbureau Zeeland
Provincie Flevoland*
provincie Gelderland
Provincie Limburg
Provincie Noord-Brabant
Provincie Overijssel*
Provincie Zuid-Holland
Rijkswaterstaat
Roots Beleidsadvies
Sectorfonds Luchtvaart
SNN*
Staatsbosbeheer
Stenden Hogeschool
Stichting de Witte Roos
Stichting Kennis voor Klimaat
Strategic Board Zuid-West NL
UMC St Radboud
UWV
Veelzijdig Boerenland

Veiligheidsregio Midden- en West-Brabant
Vereniging van Nederlandse Gemeente
Vereniging van Nederlandse Universiteiten
Wageningen UR Glastuinbouw
Waterschap Aa en Maas
Waterschap Groot Salland
Wetsus
WRO
ZLTO

Colofon

Vormgeving

Zeevonk grafisch ontwerp | fotografie

Druk

Vijfkeerblauw

Begeleiding drukwerk en vormgeving

DB Huisstijlmedia

Oplage

125 exemplaren

